

КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни «Міжнародна інформація»
для здобувачів вищої освіти спеціальності 291
«Міжнародні відносин, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Підготовлено
д.е.н., доцент
Валерія ЛИМАР
асистент

Віталій БЕРЕГУТА

Затверджено на засіданні кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики
Протокол № 7 від 17.02.2025 р.

УДК 327:007]:316.77(075.8)

Рецензенти:

Юрій ДАНЬКО, проректор з наукової роботи Сумського національного аграрного університету, д.е.н., професор

Ігор ТОДОРОВ, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету, д.іст.н., професор

ЗМІСТ

ТЕМА 1. МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ГЛОБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	5
Контрольні запитання.....	13
ТЕМА 2. МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ: СТРУКТУРА, ВЛАСТИВОСТІ, ДЖЕРЕЛА, КАНАЛИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ.....	13
Контрольні запитання.....	20
Завдання для лабораторного заняття за темами 1-2.....	20
Рекомендована література.....	21
ТЕМА 3. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО: НОВІ ФОРМИ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	21
Контрольні запитання.....	42
Завдання для лабораторного заняття за темою 3.....	43
Рекомендована література.....	43
ТЕМА 4. ІНФОЕТИКА.....	44
Контрольні запитання.....	58
Завдання для лабораторних занять за темою 4.....	59
Рекомендована література.....	61
ТЕМА 5. МІЖНАРОДНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ БІЗНЕС. НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО.....	63
Контрольні запитання.....	80
Завдання для лабораторного заняття за темою 5.....	81
Рекомендована література.....	81
ТЕМА 6. МІЖНАРОДНА ТРИБУНА. МІЖНАРОДНА МАСОВА КОМУНІКАЦІЯ.....	83
Контрольні запитання.....	97
Завдання для лабораторного заняття за темою 6.....	98
Рекомендована література.....	98
ТЕМА 7. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ.....	99
Контрольні запитання.....	105
Завдання для лабораторного заняття за темою 7.....	105
Рекомендована література.....	106
ТЕМА 8. ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	107
Контрольні запитання.....	112
ТЕМА 9. МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ДІЯЛЬНІСТЬ ЮНЕСКО У ГАЛУЗІ КОМУНІКАЦІЇ.....	112
Контрольні запитання.....	126
Завдання для лабораторних занять за темами 8-9.....	127
Рекомендована література.....	128
ТЕМА 10. ІНФОРМАЦІЙНІ ЧИННИКИ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ....	129
Контрольні запитання.....	165
Завдання для лабораторного заняття за темою 10.....	166
Рекомендована література.....	167

ТЕМА 11. МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ.....	167
Контрольні запитання.....	175
Завдання для лабораторного заняття за темою 11.....	176
Рекомендована література.....	176
ТЕМА 12. РЕГІОНАЛЬНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	178
Контрольні запитання.....	195
Завдання для лабораторного заняття за темою 12.....	196
Рекомендована література.....	197
ТЕМА 13. МІЖНАРОДНА ІМІДЖЕВА ІНФОРМАЦІЯ ТА PR.....	197
Контрольні запитання.....	204
Завдання для лабораторного заняття за темою 13.....	204
Рекомендована література.....	205
ТЕМА 14. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У МІЖНАРОДНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ.....	206
Контрольні запитання.....	221
Завдання для лабораторного заняття за темою 14.....	222
Рекомендована література.....	222
ТЕМА 15. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ КОМУНІКАЦІЇ. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ.....	223
Контрольні запитання.....	238
Завдання для лабораторного заняття за темою 15.....	239
Рекомендована література.....	239

ТЕМА 1. МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ГЛОБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

1. Міжнародна інформація: предмет, поняття та структура.
2. Інформаційний вибух: причини, наслідки.
3. Еволюційно-інформаційні стадії розвитку людської цивілізації: загальна характеристика.
4. Методи і функції міжнародної інформації.
5. Інформація у системі міжнародних відносин.
6. Глобальне інформаційне суспільство. Глобальна інформаційна інфраструктура.
7. Міжнародний інформаційний простір. Міжнародний обмін інформацією.
8. Міжнародна інформаційна політика.

Інформація служить визначальним чинником розвитку міжнародної, економічної, технічної та наукової сфер людської діяльності. У сучасному складному і різноманітному світі жодну значну міжнародну проблему не можна розв'язати без переробки величезних обсягів інформації та налагодження міжнародних комунікаційних процесів. Акумуляована й оброблена інформація дає нові відомості, приводить до одержання нових знань.

Інформаційні ресурси, що є продуктом інтелектуальної діяльності найбільш кваліфікованої й творчо активної частини працездатного населення, в останні роки зростають особливо швидко. Це зростання в останній чверті ХХ ст. досягло таких рекордних розмірів, що багато фахівців почали говорити про “інформаційний вибух” та “інформаційну революцію”. Дійсно, із початку ХХ ст. інформаційний потік збільшився приблизно в 30 разів. Щорічно у світі публікується близько 100 тис. журналів 60 мовами; 5 млн наукових статей, книг, брошур; 2250 тис. дисертацій та звітів.

Глобальні інформаційні системи та інформаційні технології є базою для формування інформаційного середовища, в якому практично відсутні державні кордони, обмеження на інформаційні впливи, поширення інформації, розміщення та отримання інформації, зокрема, щодо виробництва зброї, проведення терористичних операцій тощо.

Суттєвий прогрес і поширення інформаційних технологій, глобальний характер систем масової комунікації призвели до утворення глобального інформаційного простору, який змушує спільноту, кожна державу швидко орієнтуватися та адаптуватися у сучасному інформаційному середовищі.

Існує декілька визначень поняття міжнародна інформація (МІ).

Міжнародна інформація – це:

1. Інформація, яка вироблена в межах окремої країни, але поширюється в інших країнах.
2. Сукупність відомостей про взаємовідносини між державами і народами, що є відображенням взаємодії між ними.

3. Відомості, які циркулюють у світовому інформаційному просторі і служать основою для орієнтації при вирішенні питань та проблем світового співтовариства.

Міжнародна інформація – це інформація, що циркулює між державами та використовується в керуванні міжнародними процесами й розробці та реалізації стратегії зовнішньої політики. Простіше – це інформація, що відбиває взаємовідносини держав.

МІ орієнтована на забезпечення зовнішньої та внутрішньої політики, економічного курсу країн, національної безпеки, на розвиток міжнародних зв'язків і ефективної роботи міжнародних організацій та інституцій.

У багатьох країнах є концепція державної інформаційної політики, в якій визначаються різні аспекти інформаційного забезпечення міжнародних відносин. Наприклад, федеральна інформаційна політика США спрямована на забезпечення доступу до інформації для кожного індивіда. Інформаційна політика України спрямована на захист власного інформаційного простору, збереження інформаційного суверенітету і забезпечення інформаційної безпеки держави.

Офіційним джерелом інформації про стан країни на міжнародній арені є Президент країни та Міністр закордонних справ. До офіційних джерел відносять також органи державної статистики, інформаційно-аналітичні структури із окремих сфер міжнародного співробітництва, установи соціальної політики і праці, демографічні відомства, промислові концерни (представництва), окремі відомства, які належать до джерел конфіденційної інформації.

Функції МІ полягають в:

- узагальненій та професійній оцінці стану міжнародних відносин;
- прогнозуванні міжнародно-правових та економічних наслідків прийнятих рішень;
- у розробці обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо їх реалізації.

Інформація належить до глобальних проблем світу, тому одним із понять МІ є поняття **міжнародний інформаційний простір (МІП).**

Міжнародна інформація функціонує в МІП, який характеризується такими показниками:

- територія розповсюдження інформації за допомогою компонентів міжнародних та національних систем зв'язку;
- інфраструктура, тобто технологічні засоби та можливості зберігання, обробки та розповсюдження інформації по вертикалі і горизонталі;
- наявність міждержавної та національної комунікаційної політики як комплексу принципів і норм, що регулюють функціонування та використання міжнародної інформації світовим співтовариством;
- наявність міжнародних і регіональних угод у галузі комунікацій, що базуються на розумінні міжнародної ролі інформаційних процесів (ці міжнародні угоди складають окрему галузь міжнародного права – інформаційне право, яка зараз проходить фазу становлення і кодифікації норм, формування інститутів, що контролюють виконання цих норм);

– можливості доступу до інформації для громадськості та участь міжнародного співтовариства у загальній системі зв'язку.

Термін „комунікація” виник від латинського *communicare*, що означає „радитися”.

Комунікація це:

- 1) спілкування, передача інформації (у тому числі за допомогою технічних засобів);
- 2) у філософії екзистенціалізму й персоналізму – спілкування самотніх, у процесі якого одна душа відкриває себе іншій і між людьми встановлюється інтимний духовний зв'язок;
- 3) масова комунікація – суспільний інститут, що виконує завдання формування світогляду і громадської думки засобами масової інформації й пропаганди.

Відомий український учений Г. Г. Почепцов визначає комунікацію як процес прискорення обміну інформацією.

Поняття „**масова комунікація**” виникло на початку ХХ століття у США. Його автором вважають психолога Ч. Кулі. Є багато визначень масової комунікації. Ось деякі з них: це процес швидкого створення механічно або електронно продюкованих дублікатів копій інформації для гетерогенної й часто великої кількості індивідуумів (*Mass Media Dictionary*, 1992); передача інформації за допомогою технічних засобів (через пресу, радіо, телебачення, кіно, звуко- й відеозапис) на масову, розташовану у різних місцях, неоднорідну й анонімну аудиторію з метою формування духовних цінностей і здійснення ідеологічного, політичного, економічного й організаційного впливу на оцінки, думки й поведінку людей.

Міжнародна комунікація (МК) – спілкування, передача інформації, що пов'язані з міжнародними відносинами. Тобто це обмін міжнародною інформацією між соціальними суб'єктами, який може бути опосередкований спеціальними технічними засобами, з урахуванням впливу соціальних інститутів, членами яких є ці суб'єкти. **МК позначає принаймні три явища:** 1) процес передачі й поширення інформації; 2) власне інформацію; 3) засоби комунікації.

Міжнародні комунікації (МК) мають багато спільного зі звичайними комунікаціями, і в той же час вони мають певні особливості. Так, МК відбуваються без “всесвітнього уряду”, між принципово різними структурами, під жорстким контролем, часто в агресивному середовищі. Учасниками МК є не тільки окремі особи, але й спеціальні організації (міністерства закордонних справ, дипломатичні представництва, делегації тощо). Завдання таких організацій обов'язково наголошується у відповідних визначеннях.

Наприклад, таке загальне поняття як „Організація для міжнародних комунікацій” означає будь-яку організацію в окремо взятій країні, завданням якої є комунікації або зі світом загалом, або з окремою аудиторією в іншій країні. Оскільки це інша аудиторія, то ми маємо недосконалі знання про її мову й культуру. Інколи, помилково вважаючи, що знання достатні, ми отримуємо негативні результати у

МК. Підкреслимо, що дія міжнародних комунікацій може спрямовуватися як на індивідуальну, так і на масову свідомість.

Засоби комунікації виступають як речові, матеріальні компоненти комунікативного процесу й завжди визначають способи передачі, збереження, виробництва й поширення культурних цінностей у суспільстві. **Виділяють два типи засобів комунікації:**

1. Такі, що виникли природно (мова, міміка, жести).
2. Штучно створені (технічні), що в свою чергу поділяються на класичні (писемність, преса, книги) й сучасні (радіо, телебачення, кінематограф, комп'ютерні мережі, телекомунікації).

Як і звичайна комунікація, МК протікає переважно в межах двох основних каналів: вербального й зорового. Вербальна комунікація будується на лексично виокремлених одиницях, що відповідають реаліям світу. Це потребує словника, що складається з нескінченної кількості тлумачень. Для комунікантів із однієї країни ці словники близькі за змістом, у випадку міжнародної комунікації – вони суттєво різні.

Завданням комунікатора є створення тексту для передачі певної кількості інформації. Основна ідея теорії інформації полягає у тому, що об'єм інформації в повідомленні є функцією числа можливих альтернативних повідомлень. Важливу роль у тексті грає не тільки словник, але й структура повідомлення. Позасистемний, структурно не організований матеріал не може бути засобом збереження й передачі інформації. Тому перший крок до створення комунікативного тексту – створення системи. Там, де елементи взаємно не організовані й поява будь-якого з них рівно ймовірна, тобто там, де немає структури, а замість неї існує аморфна ентропійна маса, інформація неможлива. Безмежність можливостей, відсутність правил, повна свобода від обмежень, що накладаються системою, – не ідеал комунікації, а її смерть. Більше того, чим складнішою є система правил, тим вільніші ми в передачі потрібного змісту: граматики й словника світлофора набагато простіші ніж в природній мові, і це створює значні труднощі при передачі змісту, більш складного, ніж команди транспорту. Проте створення структури – це ще не акт комунікації, а тільки її умова. У текстах інформативною є не мова, а повідомлення „закодоване” цією мовою.

Більше того підпорядкована єдиним конструктивним правилам, структура не є інформативною, оскільки всі її вузли однозначно обумовлені системою побудови.

Візуальна комунікація, на відміну від вербальної, не має набору заздалегідь встановлених одиниць. Відсутність елементарних одиниць робить процес сприймання візуальної комунікації універсальним, оскільки не вимагає попереднього вивчення словника для розуміння повідомлення. Однак і на візуальному рівні існують попередні норми, що визначають форму повідомлення. Особливо це помітно у випадку МК.

Відсутність заздалегідь заданої системи визначених одиниць дозволяє візуальному повідомленню містити більше варіантів можливих прочитань. Тому телебачення більш небезпечно з погляду фахівця, ніж радіопередачі: цей канал

комунікації додатково до основного може видати „зайве” повідомлення. Звідси випливає необхідність ретельнішого контролю саме зорових повідомлень із метою зменшення ймовірності передачі додаткових прочитань (які можуть закреслити основну мету комунікації). Звукова інформація також може містити додаткові повідомлення, але її контролювати простіше.

Комунікація є однією з найважливіших складових сучасного суспільства. Статус держави, фірми, організації у реальному світі багато в чому визначається її статусом в інформаційному просторі.

Дослідження роботи організацій виявили, що керівник від 50 до 90 % усього робочого часу витрачає на комунікації. Це необхідно йому для реалізації ролі керівника у міжособистісних відносинах, інформаційному обміні й процесах прийняття рішень, не кажучи вже про управлінські функції планування, організації, мотивації й контролю. Тому для успіху будь-якої організації (у тому числі міжнародної) необхідні ефективні комунікації. Опитування приблизно 250 тис. працівників 2000 різних компаній показало, що обмін інформацією являє собою одну з найскладніших проблем в організаціях. Ці ж опитування виявили, що неефективні комунікації – одна з головних причин виникнення інших проблем.

Крім того, сучасне суспільство вийшло на такий етап своєї організації, який вимагає значно досконаліших процесів координації.

Економіка держави, міжнародні відносини, а значить і все суспільство знаходиться у глибшій залежності від інформаційних процесів. У такому суспільстві комунікація починає посідати нове місце. Вона стає важливим чинником як суспільного, так і бізнесового життя сьогодення. **Виникають нові наукові напрямки, серед яких „Паблік рілейшнз”, „Теорія переговорів”, „Аналіз і розв’язання конфліктів” та інші, що ґрунтуються на теорії комунікацій.**

Перехід процесів комунікації на якісно новий рівень привернув увагу держав до можливості їхнього використання у військовій сфері.

Мова йде про феномен інформаційних війн (операцій). Людство давно веде психологічні війни й пропагандистські кампанії, хоча ці терміни виникли зовсім недавно. Сьогодні такі дії спираються на глибоке розуміння комунікативних закономірностей. У багатьох науках запропоновано різноманітні комунікативні моделі, що використовують для розробки нових та підвищення ефективності існуючих процесів впливу.

Сучасний етап розвитку людства називають інформаційним.

Прогрес в інформаційно-технологічній сфері паралельно з об’єктивними благами, які він приніс людству, створив принципово нові можливості злочинного використання досягнень у цій галузі. Як ніколи актуальною стала проблема інформаційної безпеки, що ґрунтується на фактичній залежності усіх сфер життєдіяльності суспільства й держави (економіки, політики, науки, культури, національної й міжнародної безпеки) від нормального обміну інформацією, надійного функціонування інформаційних і телекомунікаційних систем, технологій і засобів.

Збільшення й без того величезного світового військового потенціалу за рахунок новітніх інформаційних технологій і засобів впливу на індивідуальну й суспільну свідомість веде до:

- зміни глобального й регіональних балансів сил;
- внесення додаткової напруженості між традиційними центрами сили і новими, що створюються;
- появи нових сфер конфронтації.

Це ставить нові завдання перед спеціалістами з міжнародних відносин.

З кінця ХХ ст. міжнародним співтовариством активно обговорюється глобалізація системи масової комунікації. Це пов'язано з процесом трансформації комунікаційної системи.

Останній полягає у розширенні мережі комунікантів, які обслуговуються на великому інформаційному просторі єдиною і в той же час розгалуженою системою засобів масової комунікації, що контролюється організованою спілкою виробників.

Глобалізація систем масової комунікації тільки посилює дивергентність і дисперсність системи масової комунікації, структурування, фазовість, дискретність мовлення й монополію на неї. Прикладом дисперсності й дивергентності системи масової комунікації може бути система, в якій глядач споживає новини, виготовлені кореспондентом, змінені редактором й опрацьовані ведучим, включені в програму за пропозицією засновника каналу й інтерпретовані певним чином на прохання керівників телеорганізації (дивергенція). Для глядача ведучий є уособленням автора, насправді ж функція виготовлення повідомлення тут розсіяна між багатьма людьми (дисперсія).

Безперечно, глобалізація системи масової комунікації викликана технічною революцією, але ця революція не є єдиним чинником утворення глобальних масово-комунікаційних систем. Прикладом може бути Україна, яка відстає від Заходу в утворенні глобально трансформованих систем комунікації, хоча і не є технічно відсталою державою. Причиною цьому є, крім чисто економічних чинників, соціально-психологічна неготовність уряду й населення до утворення глобальної системи комунікації й активного входження до світових інформаційних систем.

Розвиток інформаційних технологій має переважно характер науково-технічний, за яким дуже часто губляться поняття моралі й честі, соціальної відповідальності, психологічної ідентичності тощо.

Прикладом може бути мережа Інтернет. У систему інтернетівського спілкування закладені великі технічні можливості, але зовсім відсутні засоби стримування мовців і контролю за інформацією. З цих причин інтернетівська система спілкування має властивості соціально й психологічно незахищеного об'єкта, в якому порушено звичний соціально-психологічний баланс достовірного-недостовірного, порядного-непорядного, морального-аморального, естетичного-неестетичного і т. п.

Поки інформаційна система Інтернет залишається фактом віртуальної реальності, цей дисбаланс і ця незахищеність фатально не шкодять суспільній інформаційній системі, а також самій системі Інтернет, оскільки вона все-таки

існує як технічний витвір. Але як тільки ця віртуальна система стає частиною суспільної інформаційної системи, її основою, то ситуація стає принципово іншою. Інтернет не має ефективних засобів інформаційного захисту. Тому така інформаційна система, а разом із нею й суспільство можуть загинути, як і будь-яка інша природна система при порушенні інформаційного балансу й систем захисту.

Для України є важливими розвиток власного інформаційного простору як ознаки могутності сучасної держави, створення й використання сучасних інформаційних технологій, повноцінна діяльність у світовому інформаційному просторі, надійний та ефективний захист інформаційного простору держави.

Сьогодні Україна для формування власного позитивного іміджу має цілу низку можливостей в економічній, зовнішньополітичній, етнопонаціональній, науково-технічній, культурно-гуманітарній, спортивній, туристичній та інших сферах, які вона належним чином не використовує. Творення політичного іміджу держави – складний і тривалий процес, що повинен здійснюватися свідомо, цілеспрямовано, безперервно, на високому професійному рівні.

Розв'язання цього завдання вимагає прийняття загальної стратегії інформаційної політики держави на коротку та довготермінову перспективу, спрямованої на просування позитивного іміджу України у світовий інформаційний простір. З цією метою вчені пропонують створити спеціальну державну структуру (наприклад, Національний інформаційний центр), яка б збирала й накопичувала світовий досвід у цій галузі, виробляла іміджеву стратегію держави.

У своїй діяльності ця структура повинна виходити з національних особливостей і розстановки сил на міжнародній арені, уміло використовувати усі позитивні моменти, що можуть зіграти на користь України. Організаційно це має бути самостійна структура, але формально перебувати під егідою Міністерства закордонних справ України, як у низці країн. Окрім поширення позитивної інформації про Україну на закордон й сприяння входження нашої держави до світового інформаційного простору, ця структура має займатися узагальненням інформації щодо кількісних і якісних параметрів інформаційної присутності України у зарубіжних країнах або регіонах (так званий зворотній зв'язок).

Специфіка законів сучасної світової конкурентної боротьби за виживання в нових умовах породжує принципово нові форми міжнародного протистояння й суперництва. В умовах глобалізації, жорсткої конкуренції за, так би мовити, „місце під сонцем” міжнародним комунікаціям приділяється першочергова увага. Поки що Україна не може протистояти інформаційно-пропагандистським акціям інших держав, які через пряме вторгнення до українського інформаційного простору намагаються забезпечити свої політичні й економічні інтереси, що створює реальну загрозу національній безпеці України у широкому розумінні цього слова. Це вимагає прискореної інформатизації українського суспільства, впровадження з боку держави новітніх інформаційних технологій, захист вітчизняного інформаційного простору, наповнення його цікавою та важливою інформацією.

Імідж держави створюється, орієнтуючись не стільки на сьогоднішній день, скільки на перспективу.

Кожна країна встановлює закони для регулювання інформаційних потоків і захисту державної інформації, що становить державну таємницю.

Кожна країна своїм законодавством визначає власні кордони і межі своєї інформаційної території. Звичайно термін інформаційна територія держави – дещо умовний, тому що держава не в змозі припинити прийом інформації, що передається через численні канали штучних супутників Землі її громадянами. Вона може лише контролювати транслявання цих каналів на своїй території. Але за прийнятою конвенцією “Про використання сигналів, що передаються через штучні супутники Землі”, країна має заплатити за право транслявання таких каналів, при порушенні цієї умови на неї накладаються штрафні санкції.

МІП визначається конституційними нормами окремих держав, міжнародними угодами та технічним забезпеченням процесу інформатизації. Він складається із державних (національних) інформаційних просторів, регіональних просторів, а також просторів окремих територій.

На сьогодні окремі регіони та країни визначають квоти на присутність у своєму інформаційному просторі транснаціональних монополій, інших держав і приватних осіб. Наприклад, Європейське співтовариство визначило таке співвідношення: 14 % відводиться для суб'єктів неєвропейського походження, 86 % – для європейських суб'єктів. Окремі країни, наприклад Франція (яка проводить політику збереження франкофонії), виробляють спеціальне законодавство на присутність в своєму інформаційному просторі іншомовних (в даному випадку англомовних) представників.

Таким чином, основними об'єктами міжнародної інформації є:

1. Міжнародні відносини.
2. Діяльність окремих суб'єктів міжнародних відносин.

Міжнародні відносини – глобальна взаємодія “міжнародних політик” окремих країн, яку ще називають світовою політикою. Міжнародні відносини є тим середовищем, де реалізуються основні принципи зовнішньої і міжнародної політики.

Система міжнародних відносин – сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, гуманітарних зв'язків і взаємостосунків між народами, державами та об'єднаннями держав, між основними соціальними, економічними і політичними силами та організаціями, що діють на світовій арені.

Поняття міжнародна інформація слід розмежовувати з поняттям міжнародна комунікація.

Міжнародна комунікація – всесвітня система обробки, збереження, передачі, оцінки та перетворення інформації, що функціонує у світовому просторі. Це поняття відображає технологічний аспект існування міжнародної інформації. Міжнародна інформація є внутрішньою характеристикою певного явища, а міжнародна комунікація – його зовнішньою характеристикою. Перша – це зміст, друга – це засіб і форма. Для міжнародної інформації міжнародна комунікація – матеріальний носій, форма її існування, що створює базу для її використання.

Контрольні запитання

1. Що входить до поняття “міжнародна інформація”?
2. Які функції виконує міжнародна інформація?
3. З чого складається система міжнародних відносин?
4. Якими показниками характеризується “міжнародний інформаційний простір”?
5. У чому принципова відмінність понять “міжнародна інформація” та “міжнародна комунікація”?

ТЕМА 2. МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ: СТРУКТУРА, ВЛАСТИВОСТІ, ДЖЕРЕЛА, КАНАЛИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ

1. Особливості поширення інформації на різних етапах становлення людської цивілізації.
2. Структура і характеристика джерел міжнародної інформації.
3. Міжнародні, регіональні та національні інститути як джерела міжнародної інформації.
4. Міжнародні документи. Міжнародні ЗМК. Електронні ресурси. Джерела інформації для фірм.
5. Система міжнародного інформаційного права. Загальні принципи і спеціальні положення.
6. Міжнародні договори і угоди у галузі інформації та комунікації. Інститут відповідальності у міжнародному інформаційному праві.
7. Національне інформаційне законодавство.
8. Захист основних прав і свобод людини у галузі комунікації. Концепція регулювання кіберпростору.

Кінець ХХ сторіччя характеризується потужним стрибком науково-технічного прогресу, зростанням соціальних протиріч, різким демографічним вибухом, погіршенням екології. Наша планета ніколи раніше не піддавалася таким фізичним і політичним перевантаженням, які вона відчуває на рубежі ХХ - ХХІ сторіч. Що ж несе нам нове сторіччя – нові проблеми чи безхмарне майбутнє? Яким буде людство через 150, 200 років? Чи вдасться здолати тероризм?

Ці питання, безсумнівно, хвилюють багатьох людей. Ефективне вирішення цих проблем є одним з найважливіших завдань сучасного етапу розвитку людства. Учені погодилися, що міжнародна політика за принципом „реагувати й виправляти” неефективна. Передбачати й запобігати – це єдиний реалістичний підхід у сучасних умовах.

Наукове прогнозування – це спеціальне дослідження міжнародних комунікацій, що має свою методологію й техніку, і проводиться з метою підвищення рівня обґрунтованості та ефективності останніх.

Для того щоб зрозуміти існуюче, передбачити майбутнє, пояснити минуле використовуються моделі. Спочатку використовувались прості узагальнені

моделі. Поступово моделі ставали конкретнішими, а проблеми, що підлягали розв'язанню, – складнішими. До нашого часу методологічні принципи, техніка, методика сучасного глобального прогнозування значно ускладнилися порівняно з історично першими й найпростішими моделями. У нових політичних умовах, при наявності ефективних засобів цілеспрямованого впливу на процеси взаємодії людей, перед кожною державою стоїть задача розробки конкретних прогнозів майбутнього, формування науково обґрунтованих уявлень про основні тенденції розвитку міжнародних відносин.

Обидва поняття – «інформація» й «комунікація» – тісно переплетені та взаємозалежні. В англійській мові слово «information» вперше з'явилося у 1387 р. Сучасного написання це слово набуло у XVI ст. У східнослов'янські мови слово

«інформація» прийшло із Польщі у XVII ст. З середини XX ст. поняття «інформація» стало загальнонауковим, але досі в науковій сфері воно залишається вкрай дискусійним. Походження терміну «комунікація» простежується від латинського слова «communicatio», що означало зв'язок, повідомлення; в інших джерелах вказується на латинське слово «communico», що означало «роблю загальним, поєдную».

У науковому обігу існує велика кількість інтерпретацій поняття «інформація», які зумовлені завданнями конкретної науки. Загалом усі тлумачення відповідають таким концепціям:

Кібернетико-семіотична концепція (Н. Віннер, К. Шеннон) визначає «інформацію» як форму відображення, яка пов'язана з системою управління, що спроможна постійно підтримувати свою якісну визначеність, здійснювати цілеспрямоване програмне функціонування та саморозвиток, самовдосконалення своїх програм і способів функціонування. У такому підході «інформація» часто ототожнюється з поняттям «сигнал».

Атрибутивна концепція (Б. Рассел, Ф. Махлуп) розуміє інформацію як відображення різноманітності в будь-яких об'єктах та процесах живої й неживої природи. Вирізняють три рівня існування інформації: потенційна інформація як форма відображення в неживій природі, інформація як біологічна форма відображення та інформація як соціально-психічна форма відображення, пов'язана з мисленням людини.

Комунікативна концепція (найпопулярніша сьогодні) (Н. Луман, К. Дойч, Ю. Габермас) розглядає інформацію як сферу спілкування та сферу загальнонаукової рефлексії. Інформація не існує поза комунікацією і з'являється, коли принаймні дві людини вступають у комунікацію.

У межах згаданих вище концепцій ключова ідея полягає в тому, що інформація виробляється та циркулює, якщо існує потреба задовольнити інформаційні потреби індивіда, які обумовлені рівнем розвитку суспільства, соціальною групою, до якої він належить.

Оскільки процеси комунікації є ключовими в людській цивілізації, це зумовило велику увагу до них дослідників і, відповідно, велику кількість розроблених моделей. Крім того, побудова різних моделей у рамках вивчення комунікації зумовлена множинністю завдань, що завжди стоять перед учасниками процесу.

Першими теорію постіндустріального суспільства розробляли американські соціологи і політологи Д. Белл, З. Бжезінський, О. Тоффлер, а також французькі вчені А. Турен, Ж. Фурастьє та ін.

Починаючи з другої половини 60-х років ХХ ст. в деяких розвинених країнах почала поширюватися концепція інформаційного суспільства як модифікація концепцій постіндустріального суспільства.

Становлення інформаційних товариств зумовлене двома взаємопов'язаними причинами: довгостроковими тенденціями економічного розвитку і технологічним поступом. **В інформаційному суспільстві виокремлюють кілька етапів розвитку. Розгляньмо їх.**

Перший етап розпочинається в 50-х роках зі створення великих обчислювальних машин, орієнтованих на вирішення складних технічних задач, насамперед в оборонній сфері.

Другий етап пов'язаний з появою і масовим використанням персональних комп'ютерів. У 1971 р. з'явилася перша мікросхема, а в 1974 р. на ринок вийшов попередник персонального комп'ютера. До 1960 р. В усьому світі використовувалося не більш як 7 тис. комп'ютерів. Історичний перелом наступив лише у 1993 р., коли вперше обсяг виробництва персональних комп'ютерів перевершив обсяг виробництва легкових автомобілів і досяг 35,4 млн шт. Рік по тому цей обсяг зріс на 27 % і перевищив 48 млн шт., а до 1995 р. збільшився ще на 25 % і наблизився до 60 млн. На сьогоднішній день у деяких країнах, наприклад США, персональних комп'ютерів виробляється і продається вже більше, ніж телевізорів, і ця тенденція має властивість до поширення.

Третій етап почався в 1990 р. з “відкриттям” глобальної інформаційної мережі Інтернет — етап інформаційних комунікацій і мереж.

Слід зауважити, що феноменальне зростання виробництва засобів обчислювальної техніки само собою не стало основною умовою переходу від індустріального суспільства до інформаційного. До останнього часу комп'ютери працювали в основному ізольовано, однак тепер для ефективного використання різноманітної інформації відбувається їх об'єднання один з одним за допомогою телекомунікаційної інфраструктури. Такий якісний перехід можна порівняти з переходом від аграрного суспільства до індустріального.

Телекомунікації — технічні засоби, які використовуються для формування, обробки, передачі чи прийому знаків, сигналів, письмового тексту, зображень, звуків по дротовій, радіо, оптичній та інших електромагнітних системах.

Нині термін “інформаційне суспільство” широко застосовується у лексиці закордонних політичних діячів різного рівня. Саме з ним пов'язують майбутнє своїх країн багато керівників. Найчіткіше це виявилось в діяльності адміністрації президента США (національна інформаційна інфраструктура), Ради Європи (інформаційне суспільство), Канади, Великої Британії (інформаційна магістраль).

Не відстають у розробці відповідних програм і концепцій розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій (ІТТ) інші держави Європейського співтовариства, азіатські країни.

У 1987 р. Європейська комісія випустила Зелену книгу з телекомунікацій, в якій зазначалося, що телекомунікаційні мережі становлять “нервову систему” сучасного економічного і соціального життя.

У 1988 р. Національна адміністрація США з телекомунікацій і інформації опублікувала доповідь — “NTIA Telecom 2000 report”, в якій наголошувалося, що телекомунікаційна та інформаційна інфраструктури життєво важливі для підтримки дієздатності американської і світової економіки. Уперше поняття “інформаційна супермагістраль” було використано віце-президентом США А. Гором у 1993 р.

Наступного року на конференції Міжнародного союзу зв’язку А. Гор уже говорив про глобальну інформаційну інфраструктуру. Державні органи провідних країн дотримуються надзвичайно активної позиції у справі формування інформаційного суспільства. Тому актуальність вивчення їх досвіду, вироблення комплексу рекомендацій для України не викликає сумнівів. За останнє десятиліття у зв’язку з намаганням прискорити темпи входження України до Європейського союзу, а відтак до числа розвинених країн, до теми інформаційного суспільства неодноразово зверталися і вітчизняні вчені, ними запропоновано кілька визначень інформаційного суспільства.

Вплив інформаційного суспільства на культуру виявляється в масштабних змінах культури виробництва, бізнесу, організації роботи, дозвілля, споживання. Ці зміни зумовлені швидким процесом об’єктивізації інформації і знань, можливостями їх передачі у вигляді технологій через телекомунікації широким верствам населення, а також виникненням нових видів діяльності, заснованих на використанні знань.

Поступово відбувається лібералізація правил регулювання інформаційного і телекомунікаційного ринків, змінюється інформаційне законодавство, підвищується роль державного регулювання і міжнародної співпраці.

Міжнародна інформація є вищим, найбільш складним і різноманітним видом інформації. Вона має забезпечувати злагоджене функціонування всієї сукупності державних, господарських і громадських організацій. Ця інформація виконує управлінські, комунікативні (забезпечення спілкування держав), науково-пізнавальні, навчально-виховні та пропагандистські функції.

Кількісні характеристики і якісний склад міжнародної інформації, що використовується державними, громадськими організаціями для координації їхньої різнобічної діяльності, визначається рівнем розвитку суспільства.

До головних видів МІ відносяться:

- політична (дипломатична);
- економічна (біржова, фінансова, статистична, комерційна, інформація про учасників ринку);
- юридична (інформація про правові умови господарської діяльності);
- професійна інформація щодо здобутків у різних галузях науки і техніки.

Різниця видів МІ визначається джерелами її виникнення, що знаходяться в політичній, ідеологічній та інших сферах діяльності держав. Наприклад, політична інформація є відбитком політичної сфери життя держав, сукупністю повідомлень про явища і процеси, що протікають у цій сфері. Завдання

політичної інформації – формування в суспільстві глибоких і тривалих політичних переконань.

За сферою використання можна виділити наступні види МІ:

- масова інформація;
- статистична інформація;
- правова інформація;
- соціологічна інформація;
- інформація про особу;
- науково-технічна інформація;
- інформація органів державної влади та місцевого самоврядування.

Основні канали збирання міжнародної інформації:

1. Засоби масової інформації.
2. Використання відповідних державних установ, наприклад МЗС.
3. Використання спецслужб та конфіденційних джерел.

З одного боку, це забезпечує різноманіття джерел інформування, а тому знижує небезпеку дезінформування. З іншого – вирішує проблему забезпечення рівноваги між різними інформаційними каналами.

Джерела інформації – це передбачені або встановлені законом документи на різних носіях, що зберігають фундаментальну інформацію та повідомлення засобів масової комунікації або публічні виступи.

Серед характеристик джерел інформації найважливішими є такі: статус джерела, надійність, кваліфікація, довіра до джерела, цінність і вага інформації. Основні вимоги до джерел інформації: достовірність, оперативність, новизна, повнота.

Види міжнародної інформації за режимом доступу до неї. Усі джерела інформації поділяються на три типи: відкриті, закриті та конфіденційні. Є також поділ на міжособистісні і опосередковані джерела.

Міжособистісні – це джерела, до яких належать особисті контакти із широким типом представництва: суспільні, політичні, ділові, культурні, військові, соціальні економічні. До міжособистісних джерел відносять безпосередньо осіб – дипломатів, офіційних представників уряду, співробітників дипломатичних представництв, а також інших осіб, які висловлюють офіційну точку зору. Ці джерела найчастіше використовуються у дипломатичній практиці, у діяльності міжнародних організацій, у посередництві між країнами, у врегулюванні міжнародних конфліктів та для передачі особистісної інформації (це зустрічі президентів віч-на-віч, зустрічі дипломатів). До цих джерел також можна віднести контакти, які відбуваються на рівні міністрів для вирішення поточних, конфліктних і кризових проблем. Міжособистісні джерела часто використовуються також у стратегічних напрямках діяльності, тобто розвідкою, а особливо промисловою розвідкою.

Опосередковані джерела — це джерела інформації, які виступають посередниками між конкретним каналом інформації і суб'єктами міжнародних відносин (суспільством (громадською думкою)). До них відносять: засоби масової комунікації, інформаційно-аналітичні установи, електронні засоби комунікації, інформаційні центри, архіви і бібліотеки та інші джерела і соціальні інституції, що забезпечують збереження і розповсюдження МІ.

Опосередковані джерела, в свою чергу, поділяються на офіційні та неофіційні.

Офіційні – органи державної влади, силові структури, спеціалізовані науково-дослідні інституції та установи та інші державні органи (наприклад, Міністерство закордонних справ), силові структури та інші державні органи, які виступають з офіційною точкою зору. Крім того органи статистики, що надають інформаційно-аналітичну економічну інформацію (тобто аналіз економіки по всіх галузях діяльності держави), інформацію, яка подається установами соціальної політики і праці, інститутом демографії, статистику промисловості (доходи, валовий збір, кредити та ін.), інформацію силових структур. При цьому слід розуміти різницю між офіційною точкою зору установи (заява, нота) і особистою точкою зору працівника цієї організації, яка вже не є офіційною.

Неофіційні – це джерела, які представляють суб'єктивні оціночні прогнози та аналіз соціально-економічної та політичної ситуації: заяви і повідомлення політичних партій та рухів, громадських організацій і структур (політична партія, якщо вона не є домінуючою в державі, не може виступати від імені держави з офіційною точкою зору), соціологічні дослідження, аналітичні прогнози, повідомлення засобів масової комунікації, якщо вони не є офіційними представниками виконавчої влади.

Опосередковані неофіційні джерела — це громадські організації та рухи, політичні партії, політичні структури, соціологічні установи, альтернативні засоби масової комунікації, а також незалежні інформаційно-аналітичні центри, які створюють суб'єктивні оціночні прогнози.

Опосередковані джерела (офіційні та неофіційні) в свою чергу поділяються на:

Відкриті джерела – інформація, яка публікується в офіційних виданнях, повідомлення про наукові розробки, діяльність промисловості, банківської системи тощо.

Це може бути інформація загального характеру: політична, економічна, військова для оцінки економічного та політичного потенціалу держави. Така інформація використовується для складання прогнозів на довготривалій період, а також для прийняття рішень політичними, економічними та військовими органами. Ця інформація потрібна для розробки політичної або економічної стратегії, для дипломатії під час переговорів і для планування політичних кроків і стратегії міжнародних відносин у майбутньому.

Крім того, існує спеціальна інформація, що стосується конкретної галузі. Вона може мати відношення до економіки, науки, сировинних ресурсів, військової справи тощо. Ця інформація – частина загального стратегічного планування, а також призначена для аналізу й прогнозування вузького кола спеціалістів-міжнародників.

Джерела персональної інформації, які особливо важливі для усіх міністерств та відомств, а також розвідки. Ця інформація збирається за допомогою відкритих способів, а також неконституційних методів (підслуховування, стеження).

Закриті джерела інформації – до них належать: розвідувальні, дипломатичні, стратегічні, статистичні джерела (наприклад, статистика про продукцією військово-промислового комплексу), інформація про новітні технології, які

становлять державну таємницю, а також інша інформація, що віднесена до таємної.

До закритої інформації (джерел) відносять: інформацію, що міститься у директивах і вказівках посадовим особам, які представляють державу на міжнародних переговорах, консультаціях та нарадах питань зовнішньої політики. Розголошення такої інформації переслідується в кримінальному порядку і віднесено до статей кримінального кодексу країни; інформацію про стратегію і планування зовнішньої політики; відомості про номенклатуру, обсяги фінансування операцій експорту та імпорту озброєння. Кожна країна має закон “про державну таємницю і національну безпеку”, і додаток “звіт відомостей, що становлять державну таємницю”. Цей додаток встановлюється урядом, публікується в офіційних виданнях і змінюється відповідно зі змінами пріоритетів держави.

Також до закритої інформації у сфері міжнародних економічних відносин належать:

- Інформація про стратегію та планування зовнішньої політики.
- Відомості про номенклатуру.
- Обсяги фінансування операцій з експорту та імпорту озброєння, військової техніки, стратегічних видів сировини, а також інформація про військово-технічне співробітництво з іншими державами.

Наприклад, до закритої інформації у сфері зовнішньоекономічних відносин належить інформація про: обсяги фінансування, формування рівня індикативних цін, формування валютних надходжень.

До закритої інформації належать також: інформація про майно воєнного призначення, маршрути, час руху військово-транспортних засобів, місця розташування військової техніки, відомості про діяльність, маршрути і завдання де-пешної служби (дипкур'єри, перевезення цінностей і т. д.).

Конфіденційні – це джерела, які захищаються законом і які вміщують інформацію спеціального призначення з точки зору зацікавлених країн. До них відносять:

- інформацію, правовий режим якої встановлено державою;
- відомості, які знаходяться у володінні фізичних чи юридичних осіб;
- інформацію комерційного характеру, отриману юридичними особами за власні кошти. Доступ до неї визначають юридичні особи.

До цих джерел відносяться документи (публікації, технічні носії інформації, технічні засоби обробки інформації, інформаційні продукти) промислової, інтелектуальної, політичної сфери, а також інформація, яку відносять до розвідувальної.

Це можуть бути джерела розвідки, закриті джерела міністерств і відомств (існує три ступені секретності: 5, 10, 15 років, після закінчення цього строку інформацію можуть розсекретити – оприлюднити). Конфіденційне джерело розкривається тільки у випадку проведення судового слідства із санкцій прокурора або коли інформація має характер, що стосується існування людства та життєдіяльності всієї цивілізації.

Елементи міжнародного інформаційного потоку (канали розповсюдження інформації):

- Дипломатичні та політичні канали.
- Мас-медіа.
- Технологічні канали комунікації.
- Військові організації.
- Сфери людської діяльності (туризм, міграція, мандрівки).
- Освітні, наукові, культурні обміни.

Контрольні запитання

1. Які існують основні види міжнародної інформації?
2. Визначте сфери використання міжнародної інформації.
3. Охарактеризуйте основні канали збору міжнародної інформації.
4. Які основні характеристики та вимоги до джерел міжнародної інформації?
5. Що таке міжособистісні джерела інформації?
6. Що включає поняття опосередковані джерела інформації?
7. Чим відрізняються закриті та конфіденційні джерела інформації?
8. Охарактеризуйте основні канали розповсюдження міжнародної інформації.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМАМИ 1-2

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №1 «ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ»

Метою лабораторного заняття є формування в здобувачів навичок пошуку, визначення й аналізу джерел міжнародної інформації. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід проведення лабораторного заняття:

Завдання 1. Поділ здобувачів на групи по чотири особи. Кожна група отримує одну публікацію у ЗМІ про актуальну подію у сфері міжнародних відносин на момент проведення лабораторного заняття. Кожній групі необхідно проаналізувати зміст публікації за нижчезазначеними критеріями відповідно до різновидів дефініції поняття «міжнародна інформація» та дійти висновку, чи можуть вважатися описані в публікації відомості про подію міжнародною інформацією.

- 1) Подія відбулась в межах однієї держави чи кількох держав?
- 2) Подія є значимою для однієї держави (або регіону держави), де вона відбулась, чи кількох держав?
- 3) Інформація про подію була поширена в межах однієї держави чи в міжнародному інформаційному просторі?

- 4) Чи містить інформація про подію відомості про відносини та взаємодію суб'єктів міжнародних відносин?
- 5) Чи може інформація про подію бути врахована політичними акторами при прийнятті рішень в процесі реалізації зовнішньої або внутрішньої політики?

Завдання 2. Поділ здобувачів на групи по чотири особи. Кожній групі необхідно здійснити в мережі Інтернет пошук джерел міжнародної інформації відповідно до її видів та навести по одному прикладу кожного виду:

- 1) Виступи та заяви політичних діячів (перших осіб держави, народних депутатів, міністрів, дипломатів, голів політичних партій тощо);
- 2) Соціальні мережі та вебсайти політичних діячів;
- 3) Документи органів державної влади та місцевого самоврядування, що відображають міжнародні аспекти їхньої діяльності;
- 4) Вебсайти та соціальні мережі органів державної влади та місцевого самоврядування;
- 5) Міжнародні угоди (договори, конвенції тощо);
- 6) Документи міжнародних організацій (звіти про роботу, резолюції тощо);
- 7) Вебсайти та соціальні мережі міжнародних організацій;
- 8) Міжнародні бази даних;
- 9) Матеріали ЗМІ (преси, радіо, телебачення, інформаційних агентств тощо);
- 10) Статистичні та соціологічні дані;
- 11) Архіви та бібліотеки (в т.ч. електронні) - як місця зберігання та забезпечення відкритого доступу до джерел міжнародної інформації.

Рекомендована література

1. Вонсович С. Г. Політичний аналіз і прогноз: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 228 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/7048>.
2. Критерії моніторингу достовірності інформації в інформаційному просторі / Бржезька З. М. та ін. *Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка»*. № 1(5). С. 53–60. URL: <https://csecurity.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/96/100>.

ТЕМА 3. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО: НОВІ ФОРМИ ІДЕНТИЧНОСТІ

1. Перші спроби визначити поняття “інформаційне суспільство”.
2. Причини становлення інформаційного суспільства.
3. Етапи становлення інформаційного суспільства. Інформаційне суспільство в американській та європейській національних інформаційних інфраструктурах.

4. Проблема незбалансованості міжнародної інформаційної сфери.
5. Політичні, юридичні та технічно-фінансові аспекти незбалансування інформації.
6. Загальна характеристика основних положень Хартії глобального інформаційного суспільства 2000 р.
7. Політика Європейського Союзу у сфері створення інформаційного суспільства.
8. Перспективи створення інформаційного суспільства в Україні.
9. Нові форми ідентичності, стратифікації та підприємництва у мережевому суспільстві.

Інформаційне суспільство (англ. Information society) – це теоретична концепція постіндустріального суспільства, історична фаза можливого еволюційного розвитку цивілізації, в якій інформація і знання продукуються в єдиному інформаційному просторі.

Головними продуктами виробництва інформаційного суспільства є інформація і знання.

Історія виникнення концепції «інформаційного суспільства» бере свій початок з робіт австрійсько-американського економіста-дослідника **Фріца Махлупа**, який в 1933 році почав вивчати вплив патентів на наукові дослідження. **Ф. Махлуп** ввів поняття «індустрії знань», до якої він включив п'ять секторів інформаційної діяльності у суспільстві: освіта, наукові дослідження і розробки, засоби масової інформації, інформаційні технології та інформаційні послуги.

Термін «інформаційне суспільство», за даними угорського університетського науковця-соціолога Ласло Карвалікса, виникнув в середовищі японських соціологів на початку 60-х років. Згодом, приблизно до 1980 року, словосполучення «інформаційне суспільство» стало у соціологів визнаним і влучним (як у описовому, так і у метафоричному сенсі) терміном-парасолькою для позначення нового, швидко змінюваного світового соціо-економічного комплексу у постіндустріальну епоху.

Характерні риси теоретичного інформаційного суспільства:

- збільшення ролі інформації і знань в житті суспільства;
- зростання кількості людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями і виробництвом інформаційних продуктів і послуг, зростання їх частки у валовому внутрішньому продукті;
- зростання інформатизації та ролі інформаційних технологій в суспільних та господарських відносинах;
- створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг.

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку.

Інформаційне суспільство, що є результатом впливу і проникнення інформації у всі сфери людського життя, має певні основи свого існування:

- економічні;
- правові;
- технологічні.

«Інформаційне суспільство» вважається наступником «індустріального суспільства». В «інформаційному суспільстві» створення, розповсюдження, використання, узагальнення і маніпулювання інформацією становить значну частину економічної, політичної та культурної діяльності.

Характерними рисами і ознаками інформаційного суспільства є:

- формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору країни, як частини світового інформаційного простору, повноправна участь України в процесах інформаційної і економічної інтеграції регіонів, країн і народів;
- становлення і в подальшому домінування в різних сферах перспективних інформаційних технологій, засобів обчислювальної техніки і телекомунікацій;
- створення і розвиток ринку інформації і знань як факторів виробництва на додаток до ринків природних ресурсів, праці і капіталу, перехід інформаційних ресурсів суспільства в реальні ресурси соціально-економічного розвитку, фактичне задоволення потреб суспільства в інформаційних продуктах і послугах;
- зростання ролі інформаційно-комунікаційної інфраструктури в системі суспільного виробництва;
- підвищення рівня освіти, науково-технічного і культурного розвитку за рахунок розширення можливостей систем інформаційного обміну на міжнародному, національному і регіональному рівнях і, відповідно, підвищення ролі кваліфікації, професіоналізму і здібностей до творчості як найважливіших характеристик послуг праці;
- створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне одержання, поширення і використання інформації як найважливішої умови демократичного розвитку.

Суспільство вважається інформаційним, якщо:

- будь-який індивід, група осіб, підприємство або організація в будь-якій точці країни і в будь-який час можуть одержати за відповідну плату або безкоштовно на основі автоматизованого доступу і систем зв'язку будь-яку інформацію і знання, необхідні для їх життєдіяльності і вирішення особистих і соціально значущих завдань;
- у суспільстві виробляється, функціонує і доступна будь-якому індивіду, групі або організації сучасна інформаційна технологія;
- є розвинені інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки постійно швидкі науково-технологічного та соціально-історичного прогресу;
- відбувається процес прискореної автоматизації і роботизації всіх сфер і галузей виробництва і управління;
- відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких виявляється розширення сфери інформаційної діяльності і послуг.

Провідними трьома рисами, що вирізняють подібний соціум від усіх його попередників вважаються:

- створення глобального інформаційного простору, здатного забезпечити нову якість життя;
- збільшення питомої ваги інформаційно-комунікативних технологій, продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті (ВВП) країни;
- поява якісно нових комунікацій та ефективної інформаційної взаємодії людей на засадах зростаючого доступу до національних і світових інформаційних ресурсів, подолання інформаційної нерівності (бідності), прогресуюче задоволення людських потреб в інформаційних продуктах і послугах.

Найбільш чітко перелік з 12-ти ознак, що характеризують інформаційне суспільство, представлений в роботі Дона Тепскотта «Електронно-цифрове суспільство»:

1. Орієнтація на знання. Розумова праця стає основою створення матеріальних цінностей, отримання доходів і прибутків. Центр ваги зміщується від сили м'язів до сили думки. Знання стають складовою продукції. Поширюються технічні засоби, орієнтовані на знання. Системи управлінської інформації еволюціонують у системи знань.
2. Цифрова форма представлення об'єктів. Документи перетворюються в електронно-цифрову форму. Спілкування між людьми набуває форму одиниць і нулів. Перехід від аналогової техніки до електронно-цифрової (зв'язок, системи фіксації подій, копіювання).
3. Віртуальна природа. Фізичні предмети, організації можуть ставати віртуальними. Віртуальні магазини, склади, робочі місця, бригади. Віртуалізація даних, системи «віртуальна реальність» з впливом на всі органи чуття.
4. Молекулярна структура. Кінець адміністративно-командної ієрархії. Окремі працівники і бригади отримують свободу дій і можливість створювати цінності. Створюються компоненти типу «конструктора «Лего», які передбачають багаторазове і багатофункціональне використання.
5. Інтеграція. Міжмережна взаємодія. Підприємство нового типу – це мережевий елемент. З'являються модульні незалежні організації, що становлять єдину мережу послуг і виробництва. Створення матеріальних цінностей, торгівля, громадське життя ґрунтуються на глобальній інфраструктурі загального користування.
6. Усунення посередників. Усунення в господарській діяльності агентів, маклерів, оптовиків, почасти роздрібних торговців – всього, що стоїть між виробником і споживачем, усіх, хто виконував функції підсилювача сигналів в каналах зв'язку організацій.
7. Конвергенція. Конвергенція ключових галузей економіки. Конвергенція організаційних структур.
8. Інноваційна природа. Нововведення – головна рушійна сила економічної діяльності та успіху в справі. Основним джерелом цінностей стає людська уява, а не традиційні чинники успіху – доступ до сировини, продуктивність, масштаби, вартість робочої сили. Нововведення в стратегії маркетингу, методах управління.

9. Трансформація відносин «виробник-споживач». Стирання граней між виробником і споживачем. Знання, інформація споживача використовується при створенні продукту, особливо при розробці інформаційних систем, програмних продуктів. Споживач може відстежувати, коректувати і навіть брати участь у створенні продукту, орієнтованого на його конкретні побажання.

10. Динамізм. Нове суспільство діє в режимі реального часу. Торгівля стає електронною, комунікації виконуються миттєво, отримання істинної картинки процесу з усіма необхідними параметрами забезпечує безпосередній контроль і управління. Життєвий цикл продукції скорочується.

11. Глобальні масштаби. Знанню не відомі кордони. Економіка перетворюється на загальносвітову. Організація взаємної роботи, співпраці не обмежується простором і часом. Роботу можна виконувати в самих різних місцях, у тому числі вдома. Зростає взаємозалежність країн.

12. Наявність суперечностей. Виникають масові соціальні протиріччя між трудящими і звільненими робітниками, знання яких стали не потрібні, знаючими і невігласами, що мають доступ до інформаційної магістралі і не мають його.

Типи інформаційного суспільства

Виходячи з мети, розрізняють два типу інформаційного суспільства:

1. **«Цифровий диктатура»** створюється цифровий бюрократією для того, щоб спростити управління цифровою державою. При цьому цифрові права цифрових громадян не захищені, ставка робиться на цифрові поліцейські заходи тотального цифрового контролю. Проводиться нав'язування цифрових послуг населенню, в яких потребує не саме населення, а держава (бюрократія).

2. **«Цифрова демократія»** будується заради громадян, заради захисту їх цифрових громадянських прав. Створювати «цифрову демократію» набагато складніше, ніж «цифрову диктатуру». Прогнози показують, що «цифрова демократія» повинна забезпечувати конфіденційність, анонімність особистої інформації громадян. Забезпечити конфіденційність і анонімність особистої інформації (персональних даних) громадян вдається тільки засобами криптографії, при цьому особистим ключем для управління своєю особистою криптографією повинна стати сама людина (біометричний образ людини).

Поряд з категорією «інформаційне суспільство» досить важливого значення набуває категорія «інформаційної цивілізації».

Інформаційна цивілізація відображає рівень розвитку суспільства на даному етапі, що визначається роллю інформації в його житті та рівнем інформаційної культури.

Види інформаційної цивілізації:

1. **Глобальна інформаційна цивілізація** – це рівень розвитку глобального суспільства (світового співтовариства), що визначається зростанням ролі інформації як продукту соціальної діяльності людей, за якісними характеристиками якої вимірюється рівень загальної культури суспільства щодо здатності виробляти, сприймати і раціонально застосовувати відомості, дані, знання для потреб життєдіяльності.

2. **Локальна (регіональна) інформаційна цивілізація** – це рівень розвитку суспільства в окремих регіонах (на континентах, в окремих країнах), що

визначається зростанням ролі інформації як продукту соціальної діяльності людей, за якісними характеристиками якої вимірюється рівень загальної культури суспільства щодо здатності виробляти, сприймати і раціонально застосовувати відомості, дані, знання для потреб життєдіяльності. Серед локальних інформаційних цивілізацій сьогодні можна назвати такі: найбільш розвинута інформаційна цивілізація – США; менш розвинута – країни Західної Європи, Азія (Індія, Китай та ін.); малорозвинута – Африка, Латинська Америка, Східна Європа. Межа XX і XXI сторіч ознаменувалася переходом світової цивілізації від індустріального до інформаційного суспільства. У 1993 році Комісія Європейського Союзу офіційно проголосила поступ Європи до інформаційного суспільства.

Інформаційні революції

В історії розвитку цивілізації відбулося кілька інформаційних революцій – перетворень суспільних відносин через кардинальних змін у сфері обробки інформації. Наслідком подібних перетворень було придбання людським суспільством нової якості.

Перша революція пов'язана з винаходом писемності, що привело до гігантського якісного і кількісного стрибка в інформаційному розвитку суспільства. З'явилася можливість фіксувати знання на матеріальному носії, таким чином відчужувати їх від виробника і передавати від покоління до покоління.

Друга (середина XVI ст.) викликана винаходом друкарства, яке радикально змінило індустріальне суспільство, культуру, організацію діяльності.

Третя (кінець XIX ст.) зумовлена винаходом електрики, завдяки якому з'явилися телеграф, телефон, радіо, що дозволяють оперативно передавати і накопичувати інформацію в будь-якому обсязі.

Четверта (70-і рр.. XX ст.) пов'язана з винаходом мікропроцесорної технології і появою персонального комп'ютера. На мікропроцесорах та інтегральних схемах створюються комп'ютери, комп'ютерні мережі, системи передачі даних (інформаційні комунікації).

Цей період характеризують три фундаментальні інновації:

- перехід від механічних та електричних засобів перетворення інформації до електронних;
- мініатюризація всіх вузлів, пристроїв, приладів, машин;
- створення програмно-керованих пристроїв і процесів.

Остання інформаційна революція висуває на перший план нову галузь – інформаційну індустрію, пов'язану з виробництвом технічних засобів, методів, технологій для виробництва нових знань. Найважливішими складовими інформаційної індустрії стають всі види інформаційних технологій, особливо телекомунікації. Сучасна інформаційна технологія спирається на досягнення в області комп'ютерної техніки та засобів зв'язку.

Серед позитивних здобутків сучасної інформаційної цивілізації можна визначити такі:

- зростання можливості швидко здійснювати інформаційні зв'язки на великих

відстанях, у тому числі між континентами;

- зростання можливості швидко, у великому обсязі сприймати та обробляти, зберігати інформацію на компактних (малогабаритних) технічних засобах;
- об'єднання різних технологій комунікації: теле-, радіо- та обчислювальної техніки. Водночас ці позитивні соціальні явища супроводжуються негативними, серед яких:
 - зростання можливості швидкого перехоплення, витоку, перекручення, знищення інформації;
 - використання технічних засобів і технологій інформації в антисоціальній діяльності:
 - а) воєнній;
 - б) політичній;
 - в) економічній.

Як узагальнення щодо негативного прояву інформаційного суспільства можна зазначити, що створюється загроза інформаційному суверенітету, інформаційній безпеці окремої держави, групи держав, регіонів, а також безпечному існуванню окремих людей.

Інформаційна культура

Для вільної орієнтації в інформаційному потоці людина повинна володіти інформаційною культурою як однієї зі складових загальної культури.

Інформаційна культура – це вміння цілеспрямовано працювати з інформацією і використовувати для її отримання, обробки і передачі комп'ютерну інформаційну технологію, сучасні технічні засоби і методи.

Інформаційна культура у вузькому сенсі – це рівень досягнутого у розвитку інформаційного спілкування людей, а також характеристика інформаційної сфери життєдіяльності людей, в якій можливо відзначити ступінь досягнутого, кількість і якість створеного, тенденції розвитку, ступінь прогнозування майбутнього.

Під інформаційною культурою також розуміють:

- новий тип спілкування, який дає можливість вільного виходу особистості в інформаційне буття;
- свобода виходу і доступ до інформаційного буття на всіх рівнях від глобального до локального, оскільки внутрішньо-національний, внутрішньодержавний тип інформаційного буття так само неспроможний, як і національна наука;
- новий тип мислення, що формується в результаті звільнення людини від рутинної інтелектуальної роботи, серед рис, що визначають це вже сьогодні яскраво проявляється орієнтація людини на саморозвиток і самонавчання.

Інформаційна культура пов'язана із соціальною природою людини. Вона є продуктом різноманітних творчих здібностей людини і виявляється в таких аспектах:

- у конкретних навичках по використанню технічних пристроїв (від телефону до персонального комп'ютера і комп'ютерних мереж);
- у здатності використовувати у своїй діяльності комп'ютерну інформаційну технологію, базовою складовою якої є численні програмні продукти;

- в умінні витягати інформацію з різних джерел: як з періодичної преси, так і з електронних комунікацій, представляти її в зрозумілому вигляді та вміти її ефективно використовувати;
- у володінні основами аналітичної переробки інформації;
- в умінні працювати з різною інформацією;
- у знанні особливостей інформаційних потоків у своїй галузі діяльності.

«Інформаційне суспільство» в Україні

Вперше орієнтацію України на створення «інформаційного суспільства» було офіційно зафіксовано в Стратегії інтеграції України до ЄС (розділ 13), ухваленою в 1998 році.

Варто відзначити, що одночасно, в 1998 році було прийнято два Закони України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» та «Про Національну програму інформатизації», якими визначалися принципи і програма дій інформатизації України, а не побудови в ній «інформаційного суспільства». Таке протиріччя у концептуальних основах між різними групами фахівців і політиків на найвищому рівні прийняття політичних рішень в Україні свідчить про некритичність сприйняття іноземних новацій. Воно сильно зашкодило практиці інформаційно-комунікаційного розвитку України.

Популярність вживання термінології «інформаційного суспільства» знову зросла в Україні на початку 2000-х років, в ході підготовчих робіт до участі делегації України в першому і другому зібранні Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства, а також в ході спроб реалізації Рішень цього саміту після 2005 року.

Відповідно до перших Рішень саміту (Женевський план дій, 2003 рік), Україна мала б розробити Національну стратегію розвитку «інформаційного суспільства» та приступити до її реалізації. Однак тільки в 2005 році в Україні були проведені Парламентські слухання з цього питання і за їх результатами на початку 2007 року був прийнятий Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007 – 2015 роки».

В серпні 2007 року був прийнятий План заходів з виконання завдань цього закону (Розпорядження КМУ від 15.08.2007 № 653-р). Стратегія розвитку «інформаційного суспільства» в Україні лишилася невизначеною. Більше того, продовжують бути чинними зазначені вище закони про інформатизацію України. Україні належить виконати значний обсяг роботи з осмислення і адаптації концепції «інформаційного суспільства» в українських реаліях, розроблення та реалізації Національної стратегії сучасного інформаційно-комунікаційного розвитку.

Інформатизація: поняття та основні види

Провідною ознакою інформаційного суспільства є інформатизація. Інформатизація являє собою сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, спрямованих на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних

технологій, що ґрунтуються на застосуванні сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 року: «Інформатизація – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки».

Як показує досвід інших країн, інформатизація сприяє забезпеченню національних інтересів, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукомістких виробництв та високих технологій, зростанню продуктивності праці, вдосконаленню соціально-економічних відносин, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства.

Інформатизація – це технологічний, соціальний і навіть культурологічний процес, пов'язаний зі значними змінами в способі життя населення. Такі процеси вимагають серйозних зусиль не лише влади, а й всієї спільноти користувачів інформаційно-комунікаційних технологій на багатьох напрямках, включаючи ліквідацію комп'ютерної неграмотності, формування культури використання нових інформаційних технологій та інше.

Процес інформатизації включає в себе наступні взаємопов'язані техніко-технологічні складові:

Електронізація – поширення електронної технології на найрізноманітніші сфери людської діяльності: у виробництві і управлінні, освіту і науку, соціальну та культурну сфери.

Медіатизація – процес вдосконалення засобів збору, зберігання і розповсюдження інформації, в якому головним носієм інформації та даних стає електронний носій. Медіатизація дозволяє передавати інформацію без переміщення людини, збільшує швидкість і розширює спектр можливостей цієї передачі.

Комп'ютеризація – процес вдосконалення засобів пошуку та обробки інформації на основі впровадження комп'ютерної техніки. Комп'ютер стає головним засобом комунікації людини, засобом позбавлення від рутинних операцій. Комп'ютеризація – це не тільки технічний і технологічний процес, але і соціологічні перетворення, пов'язані з освоєнням комп'ютерної техніки практично всім населенням.

Інтелектуалізація – процес розвитку знань і здібностей людей до сприйняття і породження інформації, що закономірно зумовлює підвищення інтелектуального потенціалу суспільства, включаючи можливість використання засобів штучного інтелекту.

Інформатизацію можна поділити умовно на наступні види:

- інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони;

- інформатизація на рівні обласних (міських) держадміністрацій та органів місцевого самоврядування;
- інформатизація Збройних Сил України;
- інформатизація процесів соціально-економічного розвитку;
- інформатизація пріоритетних галузей економіки;
- інформатизація фінансової та грошової системи, державного фінансово-економічного контролю;
- інформатизація соціальної сфери;
- інформатизація в галузі екології та використання природних ресурсів;
- інформатизація освіти;
- інформатизація наукової діяльності;
- інформатизація у сфері культури;
- інформатизація мовної сфери тощо.

Інформатизація процесів соціально-економічного розвитку – комплексне та збалансоване вирішення завдань соціально-економічного розвитку на сучасній інформаційно-аналітичній, системно-технічній базі за допомогою ситуаційних центрів забезпечення інформаційної підтримки функціонування державного сектору економіки, проведення виваженої бюджетно-кредитної та податкової політики, виникнення конкурентоспроможних виробництв галузей промисловості у стратегічно важливих сферах. Систему моніторингу та застосування сучасних інформаційних технологій забезпечать наукові підходи у розв’язанні соціальних проблем суспільства.

В основу цього напрямку інформатизації покладається створення баз даних і знань, а також засобів обробки їх, орієнтованих на ефективну інформатизацію органів державної статистики і точне прогнозування процесів соціально-економічного розвитку, зокрема інформаційно-довідкових систем ринку праці, товарів і послуг, контролю якості споживчих товарів тощо з подальшим використанням їх для формування систем електронної комерції.

Інформатизація пріоритетних галузей економіки – це комплекс автоматизованих систем оброблення даних та управління різного рівня і призначення, які взаємопов’язані на основі принципів технологічної, організаційної, документаційної, програмної та інформаційної сумісності та утворюють цілісну інформаційну інфраструктуру.

В умовах формування ринкових відносин важливими завданнями є такі:

- підвищення ефективності функціонування галузей за рахунок оптимізації структури виробництва і транспортних засобів та необхідної координації робіт усіх управлінських підрозділів;
- вирішення проблеми комплексної автоматизації виробництва на основі сучасних стандартів і технологій, яка охоплює процеси від проектування та підготовки виробництва до безпосереднього автоматизованого виробництва.

Інформатизація фінансової та грошової системи, державного фінансово-економічного контролю включає кілька підсистем.

Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства

Стрімкий розвиток високих технологій, інформатизації та телекомунікації, поряд із безсумнівними перевагами розширення можливостей для міжнародного

співробітництва, створюють водночас передумови для виникнення принципово нової, інформаційної, конфронтації на міжнародній арені. Ця проблема висувалася на Саміті «великої вісімки» на Окінаві, де поряд з іншими документами була прийнята 22 липня 2000 року Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, що закликає «як в державному, так і в приватному секторах, ліквідувати міжнародний розрив у галузі інформації та знань» (тобто на рівні використання інформації та знань).

У Хартії виділяється чотири розділи:

- використання можливостей цифрових технологій;
- подолання електронно-цифрового розриву;
- сприяння загальній участі;
- подальший розвиток.

Глобальне суспільство: поняття, витоки ідеї

Глобальне суспільство (англ. global society) – суспільство, яке охоплює усю земну кулю (від англ. globe – земна куля, global – світовий, той, що стосується земної кулі) і громадянами якого є всі жителі планети Земля. Поняття набуло поширення в другій половині ХХ ст., коли виникла потреба у дослідженні глобальних суспільних процесів, які впливають на розвиток людства в цілому. Суспільства окремих країн світу на противагу до глобального суспільства називаються локальними суспільствами.

Основою для розвитку поняття глобального суспільства є ідеї єдиного божества (християнство, іслам та іудаїзм), а також європейської та китайської безбожної матеріалістичної філософії (Геракліт, Платон, Аристотель, Конфуцій), зокрема ідеї рівності і єдності всіх людей перед богом, ідеї космополітизму, граду земного і граду Божого, ідея Піднебесної тощо.

Нові форми опису глобального суспільства з'являються у Європі в епоху Нового Часу в рамках гуманізму. По суті в ті часи розробляються такі ідеї гуманізму, важливі для сучасного глобального суспільства, як ідеї людства, людського блага і загальнолюдських цінностей.

В ХVIII – ХІХ ст. теж з'являються певні наробки у сфері дослідження глобальних суспільних процесів і життя людства. Зокрема слід згадати теорію вічного миру у Європі і працю Канта «До вічного миру», у якій він продовжує античні ідеї космополітизму і мирного співжиття людей у всьому світі. Слід звернути увагу, що ідея вічного миру була досить популярною в названу епоху і по суті являла собою ідею близьку до ідеї глобального суспільства у сучасному світі. Цією ідеєю цікавилися як мислителі тогочасної Європи так і Росії (Русі). Зокрема Ж. Ж. Руссо, переклад праць якого здійснювався Іполитом Богдановичем.

У масштабах глобального суспільства найбільш значимі спроби централізації влади як правило набувають форм світових імперій. Як приклади можна навести старожитні Китайську, Перську, Римську імперії, Арабський халіфат, Гуннський каганат, середньовічні Західну Римську (Священну Римську) і Східну Римську (Візантійську) імперії, Велику Степову Монгольську Імперію, імперії Нового Часу, такі як Османська, Руська (Російська), Австро-Угорська, Британська, Германська тощо. В історії ХХ ст. деякі дослідники розглядають такі імперії як Радянську (СРСР), Германську (Німеччина 1930 – 1945 рр.) і Американську

(США). У випадку суспільних негараздів у глобальному суспільстві є всі підстави очікувати нових спроб утворення світових імперій (централізації влади) у світі.

У сучасній науковій літературі виокремились два основні підходи до визначення хронологічних меж глобалізації.

Представники першого (широкого) підходу трактують глобалізацію як тривалий історичний процес поетапного формування загальнопланетарної цілісності, який су проваджував увесь процес цивілізаційного розвитку або ж розпочався приблизно 100 років тому у зв'язку з інтенсифікацією зовнішньоекономічних відносин. **Так, фахівці Світового банку виокремлюють три хвилі глобалізації:**

- перша хвиля (1870 – 1914 рр.), яка досі не перевершена, оскільки частка міжнародної торгівлі у валовому світовому доході за цей період зросла у два рази, кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що розвиваються, досягнув 32 %, водночас міграція охопила 10 % населення;
- друга хвиля (1950 – 1970 рр.) пов'язана з відновленням рівня міжнародних зв'язків до попереднього стану після руйнації у двох світових війнах. За цей період частка обсягу світової торгівлі у світовому ВВП досягнула рівня 1913 р., кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що розвиваються, становив 11 %;
- третя хвиля (починаючи з 1970р.) започаткована потужним розвитком сучасних інформаційних і транспортних технологій. У 1998 р. кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що розвиваються, досягнув 22 %.

На думку багатьох дослідників, довгостроковий процес розвитку глобалізації має циклічно-хвильову природу, пов'язану з періодичними піднесеннями та спадами інтеграційних процесів. При цьому глобалізаційні хвилі, які включають інтеграційні (зближення, взаємодії, взаємопереплетення і взаємопроникнення) та диференційні (примноження багатоманітності, урізноманітнення, плюралізації) процеси, уможливають оновлення форм, змісту та механізмів глобалізації, не впливаючи на її поступальний розвиток. **Згідно із зазначеним підходом розрізняють такі цикли глобалізації:**

- I. Античний цикл (VIII ст. до н. е. – II ст. н. е.), який включає:
 - хвилю диференціації (VIII-IV ст. до н.е.);
 - хвилю інтеграції (III ст. до н.е. - II ст н.е.)
- II. Середньовічний цикл (III – XIII ст. н. е.), який включає:
 - хвилю диференціації (III – VII ст. н. е.);
 - хвилю інтеграції (VIII – XIII ст. н. е.)
- III. Цикл Нового часу (XIV – XXI ст.), який включає:
 - хвилю диференціації (XIV – XVIII ст.);
 - хвилю інтеграції (XIX – XXI ст.)

У межах цього підходу є й інші варіанти періодизації процесу глобалізації. Так, деякі дослідники виокремлюють:

- колоніальну глобалізацію як наслідок великих географічних відкриттів XV – XVI ст.;
- повільну еволюційну глобалізацію, яка тривала до кінця XIX ст.;
- прискорену глобалізацію XX ст.

Є також підхід, згідно з яким процес глобалізації поділяють на такі етапи:

- повільну глобалізацію (до початку епохи великих географічних відкриттів);
- структурну глобалізацію, пов'язану з переділом світу й утворенням протилежно спрямованих економічних систем (середина XIX – 80-ті роки XX ст.);
- послідовну глобалізацію (сучасний етап).

Таким чином, глобалізація є багаторівневим, багатовимірним, нерівномірним, складним і суперечливим процесом, який відіграє системоутворювальну роль у формуванні спільного загальнопланетарного господарства.

Структура глобального суспільства

У минулому в глобальному суспільстві були періоди, коли його структуру характеризували як переважно первісно-общинну, рабовласницьку, феодальну, буржуазну і індустріальну тощо. Для сучасних жителів глобального суспільства так само як і для їх предків продовжують залишатись важливими питання збереження миру, порядку, добробуту, а також місцевих звичаїв, власної мови і віри в умовах швидких змін, які відбуваються.

Форми вияву глобалізації:

- становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури, мережевих інформаційних технологій, світової комунікаційної системи та технологічних макросистем у сфері виробництва, транспорту і зв'язку;
- інтенсифікація міжнародних трансакцій, розвиток електронної комерції, становлення ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі поступового зняття бар'єрів у торгівлі, підписання багатосторонніх торговельних угод тощо;
- бурхливе зростання світового фінансового ринку, який функціонує в режимі реального часу на основі поєднання ринкових і мережевих комп'ютерно-комунікаційних технологій;
- різке збільшення обсягів і швидкості переміщення капіталів; інтенсифікація глобальних фінансових операцій;
- зростання відкритості та взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн, інтенсифікація регіональних інтеграційних процесів, розвиток міжконтинентальної інтеграції тощо;
- становлення єдиного світового виробництва на основі розміщення складових виробничо-збутового процесу в різних країнах та інтенсифікації планетарної діяльності глобальних господарських комплексів (мультинаціональних компаній, багатопрофільних транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, їх об'єднань тощо);
- виникнення нових глобальних економічних суб'єктів (транснаціональних корпорацій, регіональних об'єднань, міжнародних організацій, міст-мегалолісів, неурядових організацій, громадських рухів, світових фінансових центрів, інтеграційних угруповань, спілок видатних особистостей) та нових форм ринкової поведінки (глобальних стратегій, нових методів конкурентної боротьби, глобальних мереж, об'єднань, поглинань, стратегічних альянсів);

- міжнародний рух циклічних коливань економіки, біржових, валютних, фінансових криз; зближення процентних ставок, внутрішніх і «світлич» цін тощо;
- уніфікація ведення бізнесу, втілення «мережевої логіки» взаємовідносин у світовому масштабі, реструктуризація діяльності фірм на основі гнучкого мережевого принципу;
- формування нової системи глобального управління;
- зростання кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міжурядових і неурядових міжнародних організацій;
- інформаційно-культурне зближення народів, поширення єдиних стандартів життя, уніфікація уподобань, цінностей, принципів і норм поведінки, універсалізація культури тощо;
- формування специфічних інтересів і нових суперечностей, порушення рівноваги світової екосистеми і загострення глобальних проблем.

Майбутнє глобалізації

Стосовно майбутньої структури глобального суспільства в наш час важко щось сказати. Різні дослідники пропонують різне бачення структури глобального суспільства майбутнього, зокрема глобальне інформаційне суспільство, глобальне громадянське суспільство, глобальна монархія (диктатура), союз окремих держав світу та інші.

Ідеї передодня епохи глобалізації багатьох аспектів буття в майбутньому знайшли відображення не тільки в науковій, а й у художній світовій літературі.

Позитивні сторони глобалізації:

- бурхливе технологічне зростання;
 - зростання кількості і якості споживаної продукції;
 - поява нових робочих місць;
 - вільний доступ до інформації;
 - поліпшення та підвищення рівня життя;
 - поліпшення взаєморозуміння між різними культурами.
- Негативні сторони глобалізації:
- нестабільність розвитку економік багатьох країн;
 - збільшення розриву в соціально-економічному розвитку між країнами;
 - розшарування суспільства;
 - зростання впливу транснаціональних корпорацій;
 - зрослі масштаби міграції;
 - загострення глобальних проблем;
 - впровадження масової культури, втрата самобутності країн.

У цілому виникла система міждержавних структур відстає від потреб, що диктуються бурхливою глобалізацією економіки. Це не дозволяє ефективно використовувати її позитивні результати і протистояти її негативним соціально-економічним наслідкам. Мова йде насамперед про необхідність створити дієві механізми боротьби з бідністю, про скорочення розриву в рівні життя населення окремих країн і регіонів світу, про оптимізацію демографічних процесів та збереженні навколишнього середовища, про попередження екологічних і техногенних катастроф та подоланні їх наслідків.

Глобальне співробітництво на основі створення формальних чи неформальних міжнародних інститутів представляє важливий механізм для вирішення проблем, що породжуються процесом глобалізації. З його допомогою можна досягти стабільності в глобалізованому світі, прийти повсюдно до економічного зростання, здійснити перехід до ринку в колишніх соціалістичних країнах, прискорити розвиток найбідніших держав, а також вирішити проблеми глобалізації, що носять неекономічний характер.

Постіндустріалізм – теорія нової стадії розвитку суспільства, що слідує за індустріальним суспільством. Провідну роль у такому суспільстві відводиться галузі послуг, науці, освіті, а основним об'єктом діяльності стає торгівля інформацією.

Сам термін «постіндустріалізм» було запроваджено у науковий обіг англійським соціологом А. Пенті ще на початку ХХ століття. Він дав і його перше визначення: «стан суспільства, яке постане після розвалу індустріалізму». Він пропонував використати цей термін для роздумів про майбутнє у зв'язку з тим, що «індустріалізм приречений».

Як сформована концепція «постіндустріалізм» склалась в 70-х роках і пов'язана з ім'ям професора соціології Гарвардського університету Деніела Белла. Ще з кінця 50-х років він активно пропагував цю концепцію. У 1967 році на конференції американських футурологів Д. Белл сформулював завдання соціального прогнозування. А в 1970 році на

VII Міжнародному соціологічному конгресі проголосив свою концепцію «постіндустріального суспільства». 1973 року Д. Белл опублікував працю «Настання постіндустріального суспільства», де в ній оприлюднив найновіший удосконалений варіант концепції.

Концепція «постіндустріального суспільства» є своєрідною проекцією «індустріального суспільства». Спочатку теоретики «постіндустріалізму» розглядали його тільки як поліпшений варіант «індустріалізму», але згодом їхня концепція стала значно критичнішою. Вони почали критикувати «індустріалізм» за недостатність ціннісної орієнтації, за технократизм.

Ознаки постіндустріалізму за Д. Беллом:

Система «постіндустріалізму» у Д. Белла характеризується п'ятьма ознаками:

1. перехід від виробництва товарів до виробництва послуг;
2. переважання серед працівників «класу» професійних фахівців і техніків;
3. провідна роль теоретичних знань, як основи нововведень в економіці, політиці і соціальній структурі суспільства;
4. орієнтація в майбутньому на методи контролю і оцінка можливих напрямів розвитку технології;
5. прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології».

Ці процеси, на думку американського соціолога, уже набирають реальних життєвих форм, тоді як риси традиційного капіталізму поступово зникають.

Ключова роль інтелектуальної власності та інноваційних технологій у формуванні постіндустріального суспільства:

- Інформація перетворюється на об'єкт обміну між різними суб'єктами.

- Інформація привласнена певним суб'єктом стає інтелектуальною власністю.
- Інтелектуальна власність може продаватись за кошти.
- За використання інтелектуальної власності можуть отримуватись кошти власником.

Постіндустріальне та інформаційне суспільства: відмінності підходів

На основі аналізу новітньої економічної літератури можна виокремити три групи поглядів щодо співвідношення постіндустріального та інформаційного суспільства і їх основних представників.

1. Інформаційне суспільство і його концепція – це специфічна гілка постіндустріалізму (В. Іноземцев та ін.).
2. Постіндустріальне та інформаційне суспільства та їх концепції – це взаємозамінні терміни, по суті, різновиди постіндустріалізму в широкому розумінні (М. Коннорз та ін.).
3. Інформаційне суспільство та його концепції – це «наступниці» постіндустріального суспільства, закономірний наслідок його об'єктивного розвитку (Д. Белл, Дж. Несбіт, У. Дж. Мартін та ін.).

Прихильники розгляду концепції інформаційного суспільства як специфічної гілки постіндустріалізму вважають, що вона формувалася паралельно з іншими відгалуженнями і робила акцент на технічному та інформаційному аспектах організації сучасного суспільства, його економічної системи.

У виникненні цієї концепції і відповідної їй економічної системи інформаційного суспільства досить обґрунтовано надають особливу роль таким чинникам:

- а) дискусії про продуктивну і непродуктивну працю;
- б) різним спробам поділу суспільного виробництва на сектори;
- в) процесу перетворення інформації та знань у вирішальний фактор сучасної економіки;
- г) розвитку інформаційних технологій та мереж.

Футурологія та науково-технічний прогрес

Футурологія (від лат. futurum – майбутнє та грец. λόγος – вчення) – наука прогнозування майбутнього, в тому числі шляхом екстраполяції існуючих технологічних, економічних або соціальних тенденцій чи спробами передбачення майбутніх тенденцій.

Бурхливий розвиток науки і техніки в 60-і рр. минулого століття викликав до життя проекти прогнозування майбутнього. В 1965 році американським урядом була створена футурологічна комісія, яку очолив Д. Белл, у 1966 році у Вашингтоні було створено «Всесвітнє суспільство майбутнього», в 1968 році – «Інститут майбутнього». Проблемам футурології було присвячено багато публікацій, від фантастичних романів, до солідних наукових досліджень.

У міру розвитку електронних засобів масової інформації, інформаційних технологій і вдосконалення комп'ютерної техніки в комунікативістиці і соціології розширюється дискурс про функції засобів масової комунікації, роль інформації в житті суспільства і тенденціях побудови інформаційного суспільства.

Концепція інформаціоналізму М. Кастельс

Дослідження Мануеля Кастельса «Інформаційна епоха: Економіка, суспільство і культура» (1996 – 1998. «The Information Age» складається з трьох томів «Становлення суспільства мережевих структур» (1), «Могутність ідентичності» (2) і «Кінець тисячоліття» (3). Це дослідження зробило величезний вплив на сучасні соціальні науки. Робота М. Кастельса включає більше 1200 сторінок і є енциклопедичним аналізом ролі інформації в сучасному суспільстві.

У своїх роботах М. Кастельс не використовує поняття «Інформаційне суспільство», на його думку, всі суспільства використовували інформацію і тому були інформаційними. Термін «Інформаційна епоха», на його думку, має велику аналітичну цінність, оскільки дозволяє описати якийсь період змін, які поступово наростали, починаючи з 70-х років минулого століття.

М. Кастельс вводить новий термін – «інформаціоналізм», який означає «дію знання на знання як основне джерело продуктивності». Розвиток інформаціоналізму, на думку М. Кастельса, приводить до появи мережевого суспільства і «нової економіки».

У першій частині своєї трилогії М. Кастельс здійснює розгорнений аналіз сучасних тенденцій, що приводять до формування основ суспільства, яке він називає «мережевим». Виходячи з постулату, що інформація за своєю природою є таким ресурсом, який легше за інших проникає через усілякі перешкоди і межі, він розглядає інформаційну еру як епоху глобалізації.

В процесі цього мережеві структури є одночасно і засобом і результатом глобалізації суспільства. «Саме мережі, пише М. Кастельс, складають нову соціальну морфологію наших суспільств, а розповсюдження «мережевої» логіки значною мірою позначається на ході і результаті процесів, пов'язаних з виробництвом, повсякденним життям, культурою і владою». Таким чином, влада структури виявляється сильнішою за структуру влади. Приналежність до тієї або іншої мережі, разом з динамікою розвитку одних мереж стосовно інших, виступає, за М. Кастельсом, як найважливіше джерело влади.

Описуючи сучасність, М. Кастельс віддає перевагу терміну «інформаціональний капіталізм», який є особливо безжальною формою капіталізму, оскільки поєднує в собі неймовірну гнучкість з глобальною присутністю.

Нові форми ідентичності, стратифікації та підприємництва у мережевому суспільстві

Нова соціальна форма – мережеве суспільство – розповсюджується по планеті у всьому різноманітті своїх проявів і демонстрацією істотних відмінностей в тому, що стосується наслідків цього процесу для життя людей. Специфіка трансформацій залежить від історичних, культурних і інституційних чинників і ці процеси приносять як сприятливі можливості, так і негативні наслідки.

Основною суперечністю (і відповідно рушійною силою розвитку) нового суспільства, що формується, заснованого на мережевих структурах, є суперечність між глобалізацією світу й ідентичністю (самобутністю) конкретного співтовариства.

М. Кастельс, спираючись на концепцію французького соціолога Алена Турена, вводить поняття «Ідентичність опору» і «ідентичність, спрямована в майбутнє». В товаристві мережевих структур разом з державою, глобальними мережами й

індивідуумами наявні співтовариства, які об'єднуються навколо ідентичності опору. Цей опір спрямований проти основної тенденції розвитку сучасного суспільства – глобалізації.

Важливою межею цих співтовариств є мінімальна включеність у структури традиційного цивільного суспільства і їх, у більшій частині, протестний характер.

М. Кастельс наводить основні групи співтовариств, які, на його думку, можуть через ідентичність опору перейти до ідентичності, спрямованої в майбутнє і тим самим сприяти перетворенню суспільства загалом із одночасним збереженням цінностей опору інтересам глобальних потоків капіталу й інформації. Це, перш за все, релігійні, національні та територіальні співтовариства. М. Кастельс підкреслює необхідність обліку етнічного чинника, який виступає як важливий компонент, як пригноблення, так і звільнення та притягується на підтримку інших форм ідентичності (самобутності) співтовариств (релігійних, національних, територіальних).

М. Кастельс як і Е. Тоффлер підкреслює визначальне значення знання для нової економіки, яка спирається на «капіталістичну форму виробництва» і має «інформаційну форму розвитку». Трансформаційні процеси в економіці викликають серйозні зміни на ринку праці. Індивідуалізація умов найму працівників фактично ділить робочу силу на дві категорії – тих, хто є висококваліфікованим фахівцем і/або володіє здібностями до навчання і тих, хто може виконувати лише певні операції.

Отже, відбувається розчленовування праці в глобальних масштабах – капітал і праця виявляються рознесені в різний простір і час.

В умовах глобалізації ринків і капіталів поступово змінюється роль національної держави, яка із-за суперечності між глобальним характером діяльності транснаціональних корпорацій і локальним оподаткуванням позбавляється простору для маневру і, отже, реальних важелів управління.

Мережеве суспільство перекидає колишні форми стратифікації, приносячи нові форми нерівності. На думку М. Кастельса, замість капіталізму, керованого правлячим класом, ми маємо капіталізм без класу капіталістів. У суспільстві ключові позиції починає займати група працівників експертної інформаційної праці. Ці процеси супроводжуються занепадом робочого класу – робочий клас розмивається і з'являється маса «працівників загального типу». З'являється небезпека сусідства декласованих елементів з новою культурою інформаційних працівників. Інформаційний працівник стає головним джерелом багатства і не прив'язаний до конкретного робочого місця.

Електронний бізнес і нова економіка

У роботі «Галактика Інтернет» (2001 р.) М. Кастельс сконцентрував увагу на трансформації суспільних стосунків у різних сферах під впливом розвитку Інтернету. Важливо, що розвиток електронного бізнесу і нової економіки ним проаналізовано з урахуванням кризи нової економіки після різкого падіння акцій високотехнологічних компаній (індекс NASDAQ2) в 2000 – 2001 роках. М. Кастельс попереджає про ілюзорність уявлень про те, що так звана «нова економіка» – це фантастична країна необмежено високого економічного

зростання, здатна відмінити цикли ділової активності і несприйнятлива до криз. Ці ілюзії були достатньо широко розповсюджені до 2000 року і частково послужили переоцінці акцій інтернет-компаній – так званих дот-комів (від англ. dot-com, тобто «.com»). Якщо є нова економіка, відзначає М. Кастельс, то також є і будуть нові форми циклу ділової активності й економічні кризи, що видозмінилися під впливом специфіки нової економіки.

Свій аналіз специфіки нової економіки М. Кастельс починає з дослідження моделі «мережевого підприємства», як організаційної основи електронного бізнесу. Під мережевим підприємством розуміється організаційна форма, що є результатом співпраці між різними компонентами різних фірм, які об'єднуються в одну мережеву структуру на період роботи над конкретним бізнес-проектом і реконфігурують свої мережі для реалізації кожного з проектів. Мережеве підприємство розвивається використовуючи різні мережеві стратегії. М. Кастельс приводить чотири основні типи стратегій, підкреслюючи, що у кожному конкретному випадку можлива своя комбінація.

1. Розв'язання стратегічного завдання розвитку крупної корпорації за рахунок внутрішньої децентралізації фірми, залучення інтегрованих горизонтальних структур, що забезпечують співпрацю в процесі реалізації конкретного завдання.
2. Кооперація структур малого і середнього бізнесу, що об'єднують свої ресурси для досягнення критичної маси, достатньої для успіху проекту.
3. Пов'язування між собою мереж малого і середнього бізнесу з компонентами крупних корпорацій з метою реалізації конкретного проекту або довгострокової програми.
4. Стратегічні альянси і партнерство між крупними корпораціями і їх допоміжними мережами.

Таким чином, **мережеве підприємство** – це не мережа підприємств і не внутрішньо-фірмова мережева структура, – це додатковий чинник для управління економічною діяльністю, що орієнтується на конкретні бізнес-проекти, які реалізуються за допомогою мереж різного складу і походження. Тобто мережа – це підприємство. Компанія в процесі цього продовжує залишатися організаційною одиницею, що забезпечує накопичення капіталу, права власності та стратегічне управління, а практика ділових стосунків реалізується за допомогою мереж, що утворюються під конкретний проект або програму (мережі ad hoc).

Мануель Кастельс у процесі цього нагадує, що мережеве підприємство, як метод ведення бізнесу задовго передувало розвитку Інтернету і формулює набір чинників, які допомогли істотним чином підвищити ефективність мережевих структур, що спираються на інтернет-технології.

Масштабованість мережі. Застосування Інтернету дозволяє включати до складу мережі стільки компонентів, скільки потрібно для здійснення кожної операції, кожної угоди або всього проекту. Тим самим мережа може розвиватися, оперативнo розширюватися або скорочуватися згідно ділової стратегії, що змінюється, без значних витрат.

Інтерактивність. Мережа, реалізована з використанням інтернет-технологій, дозволяє обійтися без вертикальних каналів зв'язку і забезпечити багато-спрямований обмін інформацією і сумісне ухвалення рішень. Результатом є поліпшення якості інформаційного обміну і досягнення взаєморозуміння між партнерами в процесі їхньої ділової співпраці.

Гнучкість управління. Можливість поєднання методів стратегічного управління з технологіями децентралізованої взаємодії безлічі партнерів має вирішальне значення для досягнення мережею сформульованих цілей і поставлених завдань.

Брендінг.

Для одержання інвестицій потрібний символ загально визнаної здатності подавати товарам і послугам ціннісні якості. У світі складних мереж виробництва і дистрибуції брендінг може здійснюватися головним чином на основі управління процесом впровадження інновацій і суворого контролю кінцевих результатів. Ефективне використання інтернет-технологій дозволяє забезпечити зворотний зв'язок між всіма компонентами мережі та процесами виробництва/реалізації, а також виявлення і виправлення помилок.

Орієнтація на споживача. Нині все важче задовольняти різнопланові потреби ринку через стандартизоване масове виробництво. Оптимальне співвідношення між масовим виробництвом і виробництвом, орієнтованим на споживача, може бути забезпечено через використання великомасштабної виробничої мережі, але з підгонкою кінцевого продукту, товару або послуги під конкретного замовника. Це завдання розв'язується в багатьох системах через інтерактивну взаємодію, що персоналізується, із замовником в режимі он-лайн. М. Кастельс продемонстрував застосування цих чинників на прикладах розвитку декількох успішних компаній, що ефективно застосували мережеві принципи і що створили навколо себе мережу партнерів і клієнтів (Cisco, Nokia й ін.).

Значну увагу в процесі аналізу становлення і функціонування нової економіки М. Кастельс приділяє питанням трансформації ринків капіталу і специфіки ринкової оцінки інтернет-компаній. Важливим компонентом цього процесу є венчурне фінансування. Без фінансування нових підприємств (дот-комів) венчурними фондами не було б зростання нової економіки.

Типовий цикл фінансування інновацій у сфері електронного бізнесу в кінці 1990-х років в Кремнієвій долині починався із сміливого бізнес-плану і якогось набору уявлень про ефективність пропонованого почину, викладених швидше з погляду бізнес-новаторства, чим технологічній інновації. Після цього бізнес-план пропонується венчурному фонду, який знаходиться по близькості (третина всіх венчурних капіталів у США інвестується саме в Кремнієвій долині).

В більшості випадків інвестори не є чисто фінансовими компаніями, а є фірмами, зобов'язаними своїм походженням індустрії високих технологій. У більшості випадків творці венчурного фонду знайомі з сферою, в яку вони збираються вкладати засоби, і повертають до діяльності свого фонду інші інвестиційні компанії, що прагнуть вийти на нові ринки.

Після ухвалення рішення про фінансування інноваційного проекту, венчурний фонд тісно взаємодіє з новоутвореною компанією і фактично здійснює керівництво бізнес-проектом і ця опіка продовжується так довго, поки дана

компанія і сфера діяльності розглядатиметься як перспективна для залучення інвестицій. У якийсь момент опікувана компанія може бути продана, а виручені засоби поступають до венчурного фонду і використовуються для подальших інвестицій.

У процесі цього багато проектів терплять крах, не досягнувши стадії реалізації, або терплять невдачу на ринку. Проте фінансова віддача від підприємств, що успішно діють, виявляється настільки велика, що доходи венчурних фондів в середньому набагато вищі за прибутковість традиційних фінансових інвестицій. З використанням початкових інвестицій, одержаних від венчурного фонду, ініціатори інноваційної ідеї засновують компанію, наймають основних виконавців і розплачуються з ними опціонами, тобто очікуваними доходами майбутніх років. У процесі цього проводиться робота щодо публічного розміщення акцій нової компанії на фондовому ринку (IPO1).

Модель швидкого розвитку інноваційної компанії включає три основні чинники:

- наявність інноваційної ідеї і відповідних технологічних розробок;
- підприємницьку креативність;

-- фінансову підтримку ринку, засновану на очікуваннях венчурного капіталу.

На думку М. Кастельса ця схема застосовується не лише серед новоутворених інтернет-компаній (найвідоміші – Yahoo!, e-Bay, Amazon), але і крупних технологічних компаній (Intel, Cisco, Sun Microsystems, Dell, Oracle, EMC і навіть Hewlett Packard і Microsoft на початку їх існування).

Проблеми розвитку мережевого суспільства

У вступі до своєї роботи «Галактика Інтернет» М. Кастельс сформулював основні проблеми, що перешкоджають у даний час розвитку мережевого суспільства. На його думку, **опір розвитку мережевого суспільства і незадоволеність цим світом в значній мірі пов'язані з низкою незадоволених вимог:**

1. Управління Інтернетом, тобто свобода як така. Інтернет, як мережа мереж поступово стає комунікаційною основою мережевого суспільства, проте є небезпека, що ця інфраструктура може опинитися в чийсь власності, а доступ до мережі може стати об'єктом контролю.

2. Наявність значної кількості виключених з мережі. Така сегрегація відбувається різними шляхами і з різних причин: через відсутність технічної інфраструктури; внаслідок економічних або інституційних перешкод щодо доступу до мереж; недостатність освітніх і культурних можливостей для використання потенціалу Інтернету; недоліків у виробництві мережевого контенту.

3. Проблеми з розвитком здібностей до обробки інформації і генерації відповідних знань. Під цим М. Кастельс має на увазі не вміння в користуванні Інтернетом, а освіту в ширшому і фундаментальнішому сенсі – тобто придбання інтелектуальної здатності до навчання тому, щоб навчатися впродовж усього життя, знаходженню і переробці інформації, її використанню для виробництва знань.

4. Проблеми, пов'язані з трансформацією трудових стосунків. Поява мережевого підприємства та індивідуалізація схем зайнятості приводить до зміни механізмів соціального захисту, на яких ґрунтувалися виробничі стосунки індустріального світу.

5. Нова економіка запізнюється з впровадженням нових гнучких процедур інституційного регулювання. Зрушення у бік комп'ютеризованих глобальних мереж як організаційна основа капіталу в значній мірі підірвали регулятивні здібності, як національних урядів, так і міжнародних інститутів. Системна непостійність світових фінансових ринків і величезні диспропорції у використанні людських ресурсів, на думку М. Кастельса, вимагають нових форм регулювання, адаптованих до нових технологій і нової ринкової економіки.

6. Небезпека підвищення інтенсивності експлуатації природних ресурсів і посилення деградації навколишнього середовища. М. Кастельс відзначає, що мережеві технології можуть стимулювати економічне зростання в збиток навколишньому середовищу, однак є й альтернативні тенденції: ефективне управління природоохоронною інформацією перешкоджає хижацькій експлуатації природи і дозволяє природоохоронним організаціям забезпечувати моніторинг цього процесу.

7. Що найбільш лякає, зазначає М. Кастельс, є побоювання виходу з під контроль людини створених нею технологічних пристроїв. Це розповсюджується на галузі генної інженерії, що розвиваються, нанотехнологій і мікроелектроніки, конвергенція яких може привести до несподіваних відкриттів, використання яких пов'язане з високою соціальною і етичною відповідальністю.

Вихід з інституційної кризи сучасного трансформуючого суспільства М. Кастельс бачить у розвитку двох уже наявних тенденцій (підвищенні соціальної відповідальності бізнесу і розширенні повноважень неурядових організацій) і, головне, в перебудові наявних інститутів управління і демократії до умов мережевого суспільства, що насувається.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття «інформаційне суспільство».
2. Охарактеризуйте інформаційний обмін та його еволюцію у суспільстві.
3. Визначте критерії інформаційного суспільства.
4. Які типи інформаційного суспільства?
5. Проаналізуйте інформаційні революції.
6. Що таке інформаційна культура?
7. Охарактеризуйте «інформаційне суспільство» в Україні.
8. Інформатизація: поняття та основні види.
9. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 3

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №2 «ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ ТА СВІТІ»

Метою лабораторного заняття є закріплення розуміння здобувачами ознак, характеристик та індикаторів оцінки рівня розвитку інформаційного суспільства та формування у здобувачів навичок аналізу нормативно-правових засад та стану розвитку інформаційного суспільства в Україні. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття: опрацювання здобувачами рекомендованої літератури.

Хід проведення лабораторного заняття: протягом лабораторного заняття відбуватиметься обговорення наступних питань:

1. Інформаційне суспільство: визначення, ознаки, характеристики.
2. Індикатори розвитку інформаційного суспільства:
 - Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ICT Development Index).
 - Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index, NRI).
 - Індекс розвитку електронного урядування (E-Government Development Index, EGDI).
3. Позиції України в міжнародних індексах оцінки розвитку інформаційного суспільства.
4. Правові засади та напрямки розвитку інформаційного суспільства в Україні.
5. Вплив російсько-української війни на становлення інформаційного суспільства в Україні: позитивні та негативні аспекти.

Рекомендована література

Окремі нормативно-правові акти законодавства України, що регулюють розвиток інформаційного суспільства

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. *Голос України*. 2007. №21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>.
2. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. *Урядовий кур'єр*. 2013. №105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text>.
3. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 р. № 2807-IX. *Голос України*. 2022. №263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>.

Статті

4. Желновач Є. Г. Правові аспекти інформаційного суспільства в Україні в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. №1. С. 186-193. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/33.pdf>.
5. Корепанов О. С. Методологія індексного аналізу рівня розвитку інформаційного суспільства. *Статистика України*. 2018. №1. С. 6-15. URL: https://www.researchgate.net/publication/326608903_Methodology_of_Index_Analysis_of_the_Information_Society_Development_Level.
6. Механізми державного регулювання розвитку інформаційного суспільства / Сиченко В. В. та ін. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. №5-6. С. 76-80. http://www.investplan.com.ua/pdf/5-6_2020/14.pdf.
7. Шемчук В. В. Конституційно-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). с. 133-144. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/63e12075-2409-454a-85ae-3de06b11cf7f/content>.

ТЕМА 4. ІНФОЕТИКА

1. Інфоетика як категорія міжнародної інформації.
2. Захист особистих даних
3. Кодекси професійної етики ЗМК. Права, свободи та відповідальність ЗМК (засобів масової комунікації): професійні правила та принципи.
4. Саморегулювання ЗМК у міжнародному інформаційному просторі.
5. Основні положення і принципи інфоетики у глобальному інформаційному суспільстві.
6. Інфоетика міжнародних комп'ютерних систем і мереж.
7. Проблемний огляд Міжнародних конгресів з інфоетики.

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується формуванням інформаційного суспільства. Це означає, що інформація починає відігравати все більшу роль у різних сферах життя, перш за все в економічній сфері. Інформація стає необхідним чинником не тільки розвитку, а й взагалі, існування суспільства. З іншого боку, великий попит на інформаційний продукт формує його пропозицію, а отже, можемо говорити про цілий інформаційний сектор ринку і про перетворення інформації на товар, що має свою ціну (і часто дуже велику). На сьогодні інформація та комунікація в деяких країнах складають до 6 % ВВП. Отже, у сучасному суспільстві інформація стає найбільш важливою цінністю, а індустрія отримання, обробки і трансляції інформації – провідною галуззю діяльності, куди з кожним роком вкладають все більш значні капітали. Інформатизація суспільства виступає одним з вирішальних чинників модернізації економіки на ринкових засадах і запорукою інтеграції України в світове співтовариство. Інформаційна сфера, зокрема інформаційні ресурси, за

сучасних умов стають системо утворюючим фактором життя і діяльності суспільства й держави. Розвиток інформаційної сфери все більше впливає на політичну, економічну, соціокультурну, оборонну, інші складові розвитку суспільства й держави, забезпечення національної безпеки в сучасних умовах.

Стаття 17 Конституції України визначає: “Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу”. Таким чином наша держава дає зрозуміти, що її інформаційне поле повинно бути захищеним і це завдання є одним із найголовніших завдань держави, оскільки інформація – це зброя будь-якої спільноти.

Хто володіє інформацією, той володіє світом – це відома фраза, яка підтверджує значущість інформації та її силу. Оскільки інформація (знання) може використовуватись як найбільш ефективний засіб забезпечення національних інтересів та розв’язання протиріч у різних сферах державної та суспільної діяльності, що породжує специфічну боротьбу засобами інформаційного впливу.

Загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру іншої країни, інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість, підсвідомість особистості, з метою нав’язати державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво-важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямку несе головну інформаційну загрозу національній безпеці. І на наше глибоке переконання, власне це є загрозою суверенітету України в життєво-важливих сферах суспільної й державної діяльності, що реалізовується на інформаційному рівні.

Розвиток інформаційного суспільства призвів до появи інформаційних технологій, які стали невід’ємною частиною нашого життя. Вони дають не тільки можливість для розвитку здібностей, покращення знань та розширення кола інтересів, але й містять у собі реальні загрози. Одна з найсерйозніших загроз – виникнення нового виду злочинності – комп’ютерна злочинність. Для України комп’ютерна злочинність є відносно новим видом злочинності. На сьогоднішній день в країні є низка нормативно-правових документів та законів, що описують проблеми забезпечення кібербезпеки держави. Проте ця база у сфері кіберзлочинності лише частково охоплює елементи, які потрібні для протидії кіберзагрозам.

Правову основу кібернетичної безпеки України становлять Конституція України, закони України «Про основи національної безпеки», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», та інші закони, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, інші міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, Доктрина інформаційної безпеки України, а також видані на виконання законів інші нормативно-правові акти.

Прихильники теорії інформаційної революції – американці Р. Кохане та Дж. Най поділяють інформацію, що обертається в сучасному світі на вільну інформацію, комерційну і стратегічну.

Вільною вони вважають інформацію, що розповсюджується безкоштовно, без будь-якої матеріальної компенсації: телебачення, радіомовлення, політична реклама, різні інформаційні акції, Інтернет тощо. Стрімке, практично в геометричній прогресії, зростання потоків вільної інформації, яке має характер інформаційного вибуху, вважається одним із результатів інформаційної революції.

Комерційна інформація, тобто така, що виробляється з метою отримання прибутку у вигляді компенсації за її використання, набуває нині дедалі більшого поширення. Взагалі однією з ознак формування інформаційного суспільства є те, що інформація сама стала товаром, який має стратегічне значення для держави й суспільства.

Найбільш традиційним і звичним є третій тип інформації – стратегічна. Вона безпосередньо пов'язана з діяльністю держави і має такі самі давні коріння й історію, що й історія держави як правового та суспільно-політичного явища. Головною характеристикою стратегічної інформації виступає специфічний правовий режим її збирання, вироблення, зберігання та використання, а саме – режим таємності, який забезпечується силою державного примусу.

Основним призначенням інформації є задоволення інформаційних потреб окремої людини, суспільства та держави. Саме людина є кінцевим споживачем будь-яких даних і відомостей і завдяки своєму мисленню здатна перетворити сукупність даних на те, що вважається інформацією.

Інформаційні ресурси є важливим не тільки стратегічним, але й тактичним об'єктом (особливо це стосується державних структур), який неможливо не враховувати при прийнятті рішень у всіх сферах державного управління. Отже, рівень розвитку інформаційного середовища є одним з найвагоміших факторів у всіх сферах національної безпеки.

Інформаційні ресурси взагалі – це документи і масиви документів в інформаційних системах: бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, депозитаріях, музейних сховищах і т. ін. Існують інформаційні ресурси спільного користування – сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації, наукових, науково-технічних бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій, які займаються науково-технічною діяльністю і з власниками яких укладено договори про їх спільне використання. Інша сфера – інформаційні ресурси науково-технічної інформації – систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації: книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації, зафіксовані на паперових чи інших носіях.

Найбільш універсальне визначення інформаційного ресурсу міститься в Законі України “Про національну програму інформатизації” (далі – Закон). Згідно зі ст. 1 Закону, інформаційний ресурс – це сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо).

Проте наведене поняття не враховує ознак, що перетворюють інформацію на ресурс, який включає такі складові характеристики: “інформація”, “інформаційний ресурс” як предмет і результат діяльності людини, як об’єкт права власності фізичних, юридичних осіб та держави, як об’єкт товарних відносин, як державний і національний ресурс. Крім того, важливими ознаками інформаційного ресурсу є те, що він може бути системо утворювальним і керованим чинником діяльності людини, суспільства і держави, позитивно впливати на соціально-економічний розвиток суспільства і держави та забезпечення національної безпеки. У разі браку цього ресурсу, низької його якості або негативної інформаційної експансії з боку інших країн завдавати шкоди суспільному життю; бути об’єктом кримінальних зазіхань і спеціальних заходів і засобів захисту; мати якості та ознаки, притаманні іншим ресурсам. Інформаційні ресурси поділяються за значимістю на національні та державні.

Національні інформаційні ресурси – це результати інтелектуальної діяльності в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави, зафіксовані на відповідних матеріальних носіях інформації як окремі документи і масиви документів, бази і банки даних і знань, усі види архівів, бібліотеки, музейні фонди та інші, що містять дані, відомості і знання, які є об’єктом права власності будь-якого суб’єкта України і мають споживчу цінність (політичну, економічну, наукову, освітню, соціокультурну, оборонну, ринкову, історичну, інформаційну тощо).

На національні інформаційні ресурси має розповсюджуватися юрисдикція України.

Це – здобуток нації.

Національні інформаційні ресурси – це вся належна Україні інформація, включаючи окремі документи і масиви документів, незалежно від змісту, форми, часу і місця їх створення, форми власності, а також кінцеві результати інтелектуальної, творчої діяльності, зафіксовані на будь-яких носіях інформації, доступні для використання особою, суспільством і державою через засоби масової інформації та телекомунікації, архіви, бібліотеки, музеї, фонди, банки даних, публічні виступи, художньо-виконавську діяльність тощо.

Національні інформаційні ресурси призначені для забезпечення національних інтересів України, захисту інформаційних прав людини й основних свобод, інтересів суспільства, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, юридичних осіб усіх форм власності.

Національні інформаційні ресурси є основою для забезпечення суверенітету й інформаційної безпеки держави, служать вирішенню задач суб’єктів української економіки, науки, культури й інших сфер діяльності. Складовими частинами національних інформаційних ресурсів є інформаційні ресурси різної приналежності і форми власності.

Національні інформаційні ресурси формують з інформаційних продуктів і інформаційних технологій різних форм власності (далі – інформаційний продукт).

Включення інформаційних продуктів до складу національних інформаційних ресурсів здійснюють на підставі експертизи відповідності їх властивостей

вимогам задоволення потреб забезпечення національних інтересів України. Принципи і критерії визначення властивостей продуктів і технологій, порядок їх використання, а також порядок проведення експертизи затверджуються Кабінетом Міністрів України. Офіційне визначення інформаційних ресурсів, відповідно до наукового та загальноприйнятого уявлення про них, пов'язує це поняття з поняттям “документ”. Документ (від лат. documentum – “свідोцтво”), тобто інформація, зафіксована на матеріальному носії – тексти, зображення, звуки, подається користувачу в різних формах документованої інформації: архіви, фонди, бази даних, окремих документів тощо. Тобто документ як елементарна одиниця інформаційного ресурсу стає інформаційним квантом інформаційного потоку та інформаційних ресурсів взагалі.

Визначення “національні інформаційні ресурси” застосовується як узагальнююче, аналогічне до природних, людських або інших ресурсів, що функціонують у рамках інформаційного простору України, упорядковуючи або дезорганізуючи життя людини, суспільства і держави.

Складовою стратегічних ресурсів країни і одночасно національної інфраструктури є державні інформаційні ресурси.

Державні інформаційні ресурси – це систематизована інформація, що є доступною за допомогою інформаційних технологій, право на володіння, використання або розпорядження якою належить державним органам, військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, державним підприємствам, установам та організаціям, а також інформація, створення якої передбачено законодавством та яка обробляється фізичними або юридичними особами відповідно до наданих їм повноважень суб'єктами владних повноважень.

Державні інформаційні ресурси є складовою національних інформаційних ресурсів та мають споживчу цінність, а саме: політичну, економічну, наукову, освітню, соціокультурну, оборонну, ринкову, історичну, інформаційну тощо. Будь який суб'єкт інформаційних відносин України, має право доступу до державних інформаційних ресурсів згідно визначеної політики безпеки та чинного законодавства.

У Законі України “Про інформацію” встановлено, що підставами виникнення права власності на інформацію можуть бути: створення інформації своїми силами і за свій рахунок; договір на створення інформації; договір, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи. Інформація, створена на кошти державного бюджету, є державною власністю.

З огляду на наведене і з урахуванням права власності, як раніше нами зазначалося, до складових національних інформаційних ресурсів можна віднести:

- інформаційні ресурси держави;
- інформаційні ресурси інших суб'єктів інформаційної діяльності.

Особливо важливим є визначення підстав для віднесення інформаційних ресурсів до категорії державних. Правова норма про те, що інформація, яка створена на кошти державного бюджету, є державною власністю, не є вичерпною. Отже, до державних інформаційних ресурсів доцільно було б

відносити інформаційні ресурси створені, придбані, накопичені за рахунок коштів державного бюджету, позабюджетних державних фондів та платників податків. Як наслідок, бачимо, що державні інформаційні ресурси – це ресурси, які як елемент майна перебувають у власності держави. Державні інформаційні ресурси забезпечують виконання завдань державного управління; забезпечення прав та безпеки громадян; підтримки соціально-економічного розвитку країни, розвитку культури, науки, освіти і т. д.

Державні інформаційні ресурси – це результати інтелектуальної та практичної діяльності, що сформовані в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави, зафіксовані і систематизовані на відповідних матеріальних носіях інформації, як окремі документи і масиви документів, банки і бази даних та знань, усі види архівів і бібліотек, музейні фонди, інформаційні ресурси, які обробляються й передаються у інформаційних системах державного і/або загального призначення, інші ресурси, що містять дані, відомості і знання, які є об'єктом права власності держави незалежно від форми власності на час їх створення і мають споживчу цінність, а також такі, що призначені для розвитку і задоволення потреб громадян, суспільства, держави та підлягають захисту згідно визначеної політики безпеки й чинного законодавства.

Державні інформаційні ресурси можуть бути розділені на дві групи:

- 1) інформаційні ресурси, призначені для вирішення завдань конкретного органу управління певної ланки;
- 2) інформаційні ресурси, орієнтовані на зовнішнього користувача.

Останні формуються інформаційно-аналітичними структурами. Якщо вони мають загальне методичне керівництво, схожі завдання, які вирішуються на основі єдиних нормативних документів, то вони можуть бути названі державними інформаційними системами.

До державних інформаційних ресурсів висуваються вимоги щодо актуальності та достовірності наведених у них даних; вичерпної повноти інформаційних джерел; компактності викладу; оперативності пошуку. Державні інформаційні ресурси мають типову структуру: обов'язкову – основну частину і вихідні дані; факультативну – довідково-бібліографічний апарат і додаткову інформацію.

В умовах впровадження електронного урядування надзвичайної ваги набувають державні електронні інформаційні ресурси. Першочерговими завданнями щодо державних електронних інформаційних ресурсів є: створення та ведення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів, зокрема реєстрація та облік державних електронних інформаційних ресурсів, формування і забезпечення доступності інформації про склад, розміщення і умови використання електронних інформаційних ресурсів; систематизація, забезпечення доступу до наявних державних електронних інформаційних ресурсів та їх актуалізація; формування та забезпечення ефективного використання державних електронних інформаційних ресурсів органами державної влади; вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема визначення порядку і умов користування, оплати робіт, пов'язаних з формуванням, використанням та захистом державних електронних інформаційних ресурсів; координація діяльності органів державної влади та підприємництва (бізнесу) у

сфері формування, використання та захисту державних електронних інформаційних ресурсів.

Встановлено правові та організаційні засади проведення оцінки стану захищеності державних інформаційних ресурсів в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань, утворених відповідно до законів України, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності. Під оцінкою (оцінюванням) стану захищеності державних інформаційних ресурсів в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах розглядається сукупність заходів, спрямованих на виявлення загроз державним інформаційним ресурсам та запобігання несанкціонованим діям щодо інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах.

Інформаційна основа діяльності в усіх сферах життя суспільства є фундаментом, або стратегічним ресурсом, соціального розвитку й прогресу. За значущістю та специфічністю інформаційний ресурс перевищує всі інші, але, як і всі інші, має свій життєвий цикл: “добування – нагромадження – систематизація – зберігання – використання – нарощування”.

Для України входження в новий етап суспільного розвитку означає безальтернативну ситуацію, за якою лише вдосконалення організації використання інформаційної основи розвитку української нації і держави – об’єднаної системи вітчизняних інформаційних баз, а також розвитку інформаційного виробництва та систем соціальних інформаційних комунікацій, що в сукупності складають ресурсну базу вітчизняного інформаційного простору, – може забезпечити належні позиції у міжнародному співробітництві. Запорукою цього розвитку є організація безпеки національного інформаційного суверенітету для України і як для об’єкта глобальних інформаційних впливів, і як для повноправного суб’єкта міжнародної діяльності, міжнародних інформаційних обмінів має надзвичайно велике значення. В такому випадку об’єктом інформаційного суверенітету виступають суверенні інформаційні ресурси – масиви інформації, без яких не можливе існування і розвиток нації чи держави. Оскільки за нашим визначенням суверенні інформаційні ресурси – це надбання нинішнього і всіх попередніх поколінь українського народу, що є основою його існування й розвитку, забезпечення національно-культурної самобутності в глобалізованому світі, орієнтиром розвитку сучасного національного інфотворення.

Таким чином, зробимо висновки:

Інформаційні послуги це:

- надання комунікаційних каналів для передачі інформації;
- збір і первинна обробка інформації;
- надання доступу до інформаційних баз даних;
- розповсюдження інформації;
- аналіз інформації.

Науково-інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній

інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні.

Підкреслимо, що **інформаційні ресурси науково-технічної інформації** – це систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях, – згідно з законом “Про науково-технічну інформацію”, від 25 червня 1993 р. N 3322-XII.

Цілі науково-інформаційної діяльності:

- сприяє вивченню законів суспільства та фундаментальних наук;
- в прикладних дослідженнях сприяти виробленню нового наукового знання;
- сприяти ефективному впровадженню результатів дослідження у виробництва,

Функції науково-інформаційної діяльності:

- організація наукових знань шляхом переробки, впорядкування та структурування інформації;
- розробка найбільш раціональних методів здійснення інформаційних процесів;
- визначення способів оптимальної організації зв'язку між наукою та виробництвом із використанням сучасних технологій;
- інтеграція теоретичних і практичних, інформаційних і виробничих потреб, сприяння подоланню інформаційних криз.

Безпека національних інформаційних ресурсів та інформаційних технологій є одними з найбільш вагомих чинників забезпечення національних інтересів держави. Впровадження інновацій, заснованих на наукових і технологічних досягненнях, є основою підвищення національного добробуту. Запровадження вдалої інформаційної політики може справити істотний вплив на зниження напруженості економічної та соціальної ситуації в країні та розв'язання зовнішньополітичних конфліктів.

Національні інформаційні ресурси є першоосною інформаційного суверенітету, за їхньою допомогою держава контролює та регулює інформаційні потоки. Це головний ресурс людської діяльності. В сучасних наукових дослідженнях цей ресурс розглядається в двох вимірах. У широкому значенні інформаційний ресурс – це важливий засіб, джерело соціальних перетворень. У вузькому значенні – це продукт виробництва та обміну, об'єкт протиборства і суперництва, сировина для цілеспрямованої (доцільної) соціально- економічної діяльності людини, під час якої створюється інформаційний (інтелектуальний) продукт і задовольняються потреби й інтереси людини.

Отже, **зміст інформаційного ресурсу** – це система чи сукупність засобів задоволення інформаційних потреб людини. Як будь-яка система, інформаційні ресурси та інформаційна інфраструктура постійно змінюються, відповідно змінюється і їхній зміст.

Одним із основних джерел забезпечення реалізації прав і свобод людини на отримання інформації про внутрішню і зовнішню політику держави, роботу органів державної влади і подій в Україні та світі є засоби масової інформації (ЗМІ).

Масова комунікація – поняття багатозначне, воно включає процеси донесення інформації до широкої аудиторії, її вплив на маси, формування громадської думки, а також власне інформацію та засоби, за допомогою яких відбувається передача і розповсюдження інформації (преса, книгодрук, мережа Інтернет, радіо, телебачення, відео, кіно тощо).

Масова інформація – це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація. Згідно з законодавством України друкованими засобами інформації є періодичні друковані видання (преса) – газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем. Аудіовізуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо.

Засоби масової комунікації (ЗМК) – або мас-медіа: традиційні – наземне телебачення, радіомовлення, всі різновиди звукозапису та його поширення, кіно, друковані видання.

Нові ЗМК – супутникове, кабельне телебачення, а також відео і комп'ютери та їхнє програмне забезпечення.

В інформаційному суспільстві відбувається бурхливий розвиток системи ЗМІ. При цьому її ядро складають газетні та журнальні редакції, видавництва, студії радіо і телебачення з їхньою різноманітною продукцією. Але до ЗМІ належать вже й інформаційні служби (телеграфні агентства, агентства преси, рекламні бюро, прес-служби, агентства паблік рілейшинз, професійні журналістські клуби й асоціації).

ЗМІ у демократичному суспільстві мають виконувати три основні функції:

- громадський контроль за діяльністю органів державної влади, а саме критичний підхід до трьох основних гілок влади: законодавчої, судової, виконавчої;
- захист свободи слова в країні від можливого введення авторитарного режиму правління, незалежність ЗМІ від діючої влади та її впливу на роботу і діяльність ЗМІ;
- джерело інформації та створення рівних умов доступу до неї.

З усіх різновидів інформаційних потоків найважливішими є новинні потоки, які перетинають кордони держав, континентів, порушуючи суверенітет національних інформаційних просторів, впливають на різні чинники. Напрямок новинних потоків переважно вертикальний (від розвинених країн до країн, що розвиваються). Горизонтальний потік новин хоча й існує, але він набагато слабший.

Новинні медіа розрізняються наступними основними ознаками:

- різні з технологічного погляду (телебачення, радіо, журнали, газети, електронні служби он-лайн);
- за жанром (інформаційний бюлетень і розділ новин у газеті, колонка експерта з громадської думки та репортаж із місця події тощо);
- за аудиторією.

Останнім часом ЗМІ стали провідними інституціями в публічній сфері, тобто у тій сфері соціального життя, де відбувається обмін інформацією і поглядами з питань, які становлять загальний інтерес, що надає можливість сформуватися громадській думці.

Впливовість мас-медіа визначається:

- масштабами охоплення аудиторії;
- рівнем технічної ефективності;
- швидкістю обігу інформації;
- ступенем залежності населення і політичних лідерів від мас-медіа в питаннях, що стосуються знання про світ політики за межами їхнього безпосереднього досвіду.

Журналістика та новинні медіа забезпечують трансляцію інформації про політично важливі події на дуже широку аудиторію, а також постачають населенню щоденну інформацію. Нагромаджуючись, новини істотно впливають на образи політики в нашій свідомості та можуть викликати наслідки на кожному рівні політичного життя – від індивідуальних уподобань під час виборів до окреслення контурів політичної культури.

Функції мас-медіа щодо зовнішньої політики на сучасному етапі:

1. ЗМІ представляють і ставлять на порядок денний громадського обговорення глобальні проблеми.
2. Служать джерелом і швидким передавачем інформації.
3. Визначають питання для громадського обговорення, що є важливими для прийняття урядових рішень у сфері зовнішньої політики.
4. Національні мас-медіа служать сигнальною системою для урядів інших країн про плани та дії власного уряду.
5. Національні ЗМІ можуть бути використані іноземними урядами для впливу на зовнішній курс країни.
6. ЗМІ презентують і служать засобом впливу на державну політику неурядових організацій.
7. Мас-медіа представляють світовій спільноті новоутворені держави, які прагнуть отримати повне міжнародне визнання (вагому роль у досягненні міжнародного визнання новоутвореними державами відіграють власне національні ЗМІ як джерела і передавачі інформації про події в цих країнах).

Сьогодні можна говорити про специфічні утворення (форми існування) мас-медіа і міжнародних відносин – це медіа-дипломатія і віртуальна дипломатія.

Медіа- дипломатія – нове явище в зовнішній політиці ХХ століття. Воно виникло в останні два- три десятиріччя та стає все вагомішим фактором впливу на прийняття рішень у галузі міжнародних відносин.

Завдання медіа-дипломатії – створення медіа-іміджу світових подій, вплив через них громадської думки на політику, налагодження зв'язків урядових структур із медіа та їх закордонною інформаційною політикою.

Останнім часом телебачення заявило про себе як про найефективніший засіб медіа. Саме завдяки бурхливому розвитку таких його сучасних різновидів, як кабельне та супутникове телебачення, медіа-дипломатія стала не тільки можливою, але й істотною складовою у міжнародних відносинах сьогодення.

За допомогою медіа здійснюється негайна реакція у випадку появи в зарубіжних ЗМІ будь-якої негативної інформації, що стосується держави. Підходи і методи оприлюднення цієї реакції можуть бути різні – термінова прес-конференція, сюжет у телевізійних новинах, документальний фільм.

З одного боку, медіа-дипломатія – це ефективний механізм зовнішньополітичної акції, а з іншого – медіа виступають тим демократизуючим фактором, який знімає покров утаємниченості з дипломатичної діяльності урядів, сприяє обговоренню цих проблем широкою громадськістю.

Вплив новинних медіа на аудиторію. Для впливу на масову свідомість використовують такі форми, як посилення на авторитетні джерела, на статистичні дані, на результати опитувань громадської думки, використовують графіки і таблиці, твердження експертів, свідчення очевидців, фотографії та зйомки з місця подій, аби переконати публіку, що повідомлення правдиве. В такий спосіб нав'язується певний погляд або точка зору.

Новинні медіа в політичній комунікації. Новини – це процес, навіть поєднання багатьох процесів, завдяки яким необроблена інформація перетворюється в новий інформаційний продукт – новини. Під час цього перетворення відбуваються процеси відбору тієї інформації, яка стане новинами, її редагування, її посилення, її деформування і викривлення, подекуди й маніпуляція нею.

Згідно з теорією пасивного ретранслятора, медіа є нейтральним дзеркалом реальності, яке зазвичай об'єктивно та неупереджено відбиває дійсність. Альтернативні погляди відводять засобам масової інформації роль активного учасника процесу формування змісту новин.

Виробництво новин можна уявити як процес їхнього добору та створення. Інформаційні організації повинні вирішити: де розташувати свої представництва і репортерів; які факти слід вважати подіями і включати їх у свіжі новинні сюжети; якими джерелами інформації можна скористатися в поточному порядку. Для передачі репортажів про останні події, що відбуваються по всьому світу, газети, журнали і телерадіокомпанії можуть використати три можливості.

Способи одержання новин:

- від інших інформаційних агенцій (інформаційних бюро, мережевих служб тощо);
- утримання власного штату репортерів, кожен з яких спеціалізується в якійсь конкретній сфері (у такий спосіб забезпечують безперервний потік матеріалів з певної тематики: кримінальна хроніка, бізнесові новини тощо);
- привілейований доступ до джерел інформації у владних та інших офіційних структурах.

Більшість дрібних і середніх газет повністю залежать від інформаційних агентств, ціла мережа співробітників яких працює по всьому світу.

Інформаційні агентства збирають і розповсюджують інформацію. Співробітник агентства (кореспондент), що брав участь в якійсь події, наприклад прес-конференції, готує повідомлення. Він передає своє повідомлення в найближче відділення цього агентства. Звіди воно йде в центральну редакцію, де може бути доопрацьоване, тобто скорочене, переформульоване або доповнене, і, якщо воно

достатньо важливе, передане клієнтам, тобто газетам, журналам, телерадіокомпаніям, установам преси і інформації, друкованим органам різноманітних союзів, що є абонентами агентств. Цей процес постійно прискорюється на основі впровадження інформаційних технологій.

Напрями діяльності інформаційних агентств:

- забезпечення об'єктивною інформацією про економічний, політичний та культурний розвиток країни;
- проведення заходів з координації обміну інформацією, технічним персоналом тощо.

Основні постачальники новин у світі – це три глобальні агентства: the Reuters (Велика Британія), AFP (Agence France Press, Франція) і AP (Associated Press, США). За даними 1997 р. в них працювало відповідно 15500, 3100 і 3420 осіб; вони мали відповідно 161, 182 і 237 своїх бюро в країні розташування і за кордоном.

Найбільша глобальна телевізійна мережа новин – CNN. Завдяки супутниковому зв'язку, саме ця служба новин неодноразово ставала першим джерелом новин із гарячих точок.

Усі ці служби новин протягом останнього часу стали також й глобальними агентствами з фінансової, історичної, торговельної та іншої інформації. Особливо показова в цьому плані інформаційна система Reuters. З 1973 р. працює його служба Monitor, яка забезпечує передплатників найповнішими даними, комерційно доступними на цей час доби. Інша служба Monitor Dealing, яка існує з 1981 р., дає можливість передплатникам контактувати один з одним за лічені секунди та проводити транзакції, використовуючи термінали Monitor. Агентство новин перетворилося на незамінне зняряддя міжнародного ринку валюти.

Показниками доступу до джерел інформації є:

- рівень інтернетизації: характеризує зміну сучасного обміну інформацією; сприяє концентрації засобів масової інформації; посилює процеси злиття та придбання інформації у сфері ЗМІ та ЗМК;
- рівень телефонізації;
- рівень комп'ютеризації.

США – лідер на світовому ринку за кількістю телевізорів, комп'ютерів, у експлуатації та освоєнні Інтернет, тому що США – це батьківщина Інтернет, має розвинуту інформаційну структуру ринку, використовує мережу не лише для пошуку інформації, а з метою здійснення електронної торгівлі.

З 1997 року ЮНЕСКО проводить Конгреси з інфоетики, під час яких обговорюються етичні, правові та соціальні аспекти інформаційного суспільства. Предметом дискусій є, зокрема, такі питання, як доступ до цифрової інформації, охорона цифрової інформації та носіїв інформації, роль державної влади у доступі до інформації, добросчесне використання е-ресурсів та е-технологій в інформаційному суспільстві, захист честі та гідності людини в добу цифрових технологій тощо.

В 2005 році ЮНЕСКО створено портал Обсерваторії Глобальної Етики. Це база даних усіх існуючих у світі ресурсів з етики. Портал містить чотири тематичні

розділи: біоетика, етика оточуючого середовища, наукова етика, етика технологій. На порталі розміщено контактну інформацію експертів у даній сфері, законодавчі акти з етичної проблематики, а також перелік організацій та освітніх програм.

Важливе місце в діяльності ЮНЕСКО посідає розробка і безкоштовне розповсюдження двох взаємопов'язаних пакетів програм для управління базами даних (CDS/ISIS система пошуку і збереження інформації) та пошуку даних/статистичного аналізу (IDAMS).

Крім того, ЮНЕСКО активно пропагує доступ до інформації, що є суспільним надбанням. Інформація, що є суспільним надбанням, визначається як доступна для громадськості інформація, використання якої не порушує ані прав, встановлених законом, ні зобов'язань збереження конфіденційності. Це поняття охоплює інформацію, створену органами державної влади, та всі дані, на які не поширюється авторське право й інші форми правового захисту.

ЮНЕСКО втілює у життя більшість принципів і напрямів розбудови інформаційного суспільства, визначених на Всесвітньому саміті з питань інформаційного суспільства. В центрі уваги ЮНЕСКО – соціальні, правові, етичні і культурні аспекти розвитку суспільства знань. Політика ЮНЕСКО реалізується переважно у формі інформаційно-освітніх заходів, консультативних послуг та технічної допомоги. Загалом, ініціативи і проекти ЮНЕСКО дають поштовх для розвитку, окреслюють шляхи подолання цифрової нерівності, що сприяють інтеграції країн у глобальне суспільство знань. Такими шляхами є, насамперед, підвищення інформаційної грамотності населення, впровадження інформаційних технологій в сфері державного управління і освіти, створення і розповсюдження якісної національної (автохтонної) інформаційної продукції, забезпечення основних прав і свобод громадян в інформаційній сфері (свободи висловлення, свободи ЗМІ, права доступу до інформації державних органів влади тощо).

Концепція міжнародної інформаційної політики реалізується за допомогою міжнародної організації ЮНЕСКО, зміст якої полягає у прагненні міжнародного співтовариства спільно працювати над створенням нової політичної системи в рамках ідеології інформаційного суспільства. Концепція універсальної участі країн-членів ЮНЕСКО в процесах трансформації, що мають одночасно політичний, економічний і соціальний виміри, визначає ряд пріоритетів міжнародної політики Організації, спрямованих на створення умов для становлення глобального інформаційного суспільства, тобто забезпечує: 1) міжкультурний діалог цивілізацій; 2) розвиток інтелектуального потенціалу людства; 3) етику інформаційного суспільства; 4) етику живого світу; 5) освіту для всіх протягом всього життя.

Таким чином, ЮНЕСКО у структурі міжнародної інформаційної політики ХХІ століття стає важливим форумом міжнародних відносин, глобальною рушійною силою цивілізаційного розвитку на шляху взаєморозуміння і пошуку загальногуманістичних прийнятних рішень.

Папа Бенедикт XVI у своєму посланні з нагоди 42-го Всесвітнього дня комунікацій у 2008 році відзначив, що «багато людей зараз роздумують над

необхідністю існування «інфоетики», так само, як ми маємо біоетику в галузі медицини і в наукових дослідженнях, пов'язаних з життям». Реакція людей на використання Папою цього терміну демонструє, перш за все, громадську потребу більшої уваги до етичних аспектів комунікації.

Етика і журналістика: внутрішній зв'язок

Люди певної професії, які володіють спеціалізованими знаннями та досвідом, можуть надавати важливі послуги для населення в цілому. Вони ж зустрічаються зі значними потребами суспільства. Лікарі є фахівцями з охорони здоров'я, адвокати є фахівцями у сфері захисту прав та інтересів людей, суспільних благ, справедливості і порядку і т. п. Це означає, що роздуми про журналістську етику повинні розпочинатися з роздумів про природу навичок і досвіду, якими би мали володіти професіонали, та про добро людей, яким вони прагнуть служити. Навіть найбільш поверхневі роздуми покажуть, що турбота про правду буде основною етичною цінністю. Для тих, хто бере участь у навчанні комунікації, Папа Бенедикт уточнив, що «у світлі цього визначення, я закликаю вас, як педагогів, жити і винагороджувати цю пристрасть до правди і добра, яка завжди сильна в молодих людей. Допоможіть їм віддати себе повністю для пошуку істини. Навчіть їх, однак, що їхня жага правди, особливо в питаннях, що зачіпають суспільні інтереси, не повинна бути перекручена, щоб не стати релятивістським цинізмом, в якому всі претензії до істини і краси регулярно відкидаються чи ігноруються».

Етика не повинна нав'язуватися довільно ззовні – етика має народитися з роздумів і переживань «вдумливих практиків». Ті особи, які є фахівцями в області етики, – богослови, філософи і юристи – можуть допомогти фахівцям зрозуміти і оцінити основні теорії і традиції формальних етичних міркувань. Етику не повинні, однак, залишати на так званих експертів. Серйозна професійна етика вимагає співпраці тих, хто має формальне навчання в області етики, і тих, хто розуміє і має великий досвід у своїй професії.

Професійна етика: розуміння основ

В одному з найцікавіших трактувань питання етики та відповідальності засобів масової інформації британський філософ Онора О'Ніл підкреслила важливість довіри у забезпеченні повноцінного громадського життя. Вона говорила про важливість відповідальності засобів масової інформації перед різними зацікавленими групами та рівень довіри до них. Вона наголосила на важливості здійснювати цю роль відповідально: якщо засоби масової інформації вводять в оману, або якщо читачі не можуть оцінити їхнього повідомлення, криниці громадського дискурсу і суспільного життя отруєні. Нові інформаційні технології можуть бути антиавторитарними, але, що цікаво, вони часто використовуються антидемократичними способами. Ці технології підривають наші можливості оцінювати заяви інших і визначати рівень нашої довіри.

Якщо професіонали з соціальної комунікації гарантують, що їхні навички і знання дійсно служать загальному людському благу, вони повинні бути пильними, щоб підтримувати етичні зобов'язання піклуватися про інтереси інших осіб більше, ніж про особисту вигоду. Професійні вимір не повинен вступати в конфлікт з майстерністю. Ми знаємо, що у сфері медицини ми не

повинні робити все, що ми можемо зробити. У рівній мірі це стосується і галузі зв'язку, де «не все те, що технічно можливо, етично допустимо». Тільки тоді, коли ці технології використовуються, щоб служити благополуччю окремих осіб і людських спільнот, ми можемо сказати, що вони дійсно є інструментами прогресу.

Основні види етики: корисні відмінності

Згідно з академічними школами філософії, розрізняють фундаментальну (або основоположну) етику та спеціальну (або прикладну) етику. Хоча етика комунікації, безумовно, належить до області спеціальної етики, важливо, щоб студентів ознайомили з об'єктивними етичними теоріями, такими як природний моральний закон традиції, які сягають своїм корінням до переконання, що правильність чи неправильність етичного вибору людини можна розрізнити в процесі роздумів про те, що значить бути людиною. Ці теорії сприяють діалогічному підходу до етики, тобто доступному для кожної людини, незалежно від її релігійних або ідеологічних відмінностей, а також забезпечують теоретичну основу для можливості справжнього громадського обговорення етичних питань. Це загальне прагнення пошуку істини, переконаність в кінцевій об'єктивності істини додає таким дебатам їхню максимальну вартість. Інакше вони стають вправами з примусу і маніпуляції, в якій кожен прагне до утвердження власної точки зору без будь-яких посилок на істину.

В області фундаментальної етики велику увагу було приділено важливості відмінності між нормативною етикою та «етикою характеру». Етика – це не лише те, що ми робимо або правила чи норми, якими ми повинні слідувати. Етика стосується також типу людей, їхніх чеснот, які повинні бути закладені та виховані. Якщо школи або факультети комунікації хочуть бути ефективними у пропагуванні етичної формації своїх студентів, вони не будуть задоволені лише вивченням професійних кодексів етики або формулюванням етичних норм і правил. Вони також повинні прагнути формувати характер своїх студентів. Етика ніколи не стосується лише того, що люди роблять, але й того, якими ці люди є. Ми повинні обдумати, як ми можемо сформувати характер наших студентів так, що вони будуть мати готовність жити згідно з найвищими цінностями.

Контрольні запитання

1. Чим відрізняються масова інформація і масова комунікація?
2. Які основні функції ЗМІ у демократичному суспільстві? Які основні фактори та критерії розвитку засобів масової інформації у світі?
3. У чому полягає інтернетизація засобів масової інформації та які її наслідки?
4. Що таке медіа-дипломатія?
5. Що таке інформаційне агентство і які функції воно виконує? Охарактеризуйте діяльність найбільших міжнародних інформаційних агентств.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ ЗА ТЕМОЮ 4

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №3 «МЕДІАГРАМОТНІСТЬ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ»

Метою лабораторного заняття є опанування здобувачами методів розпізнавання та попередження фейків, формування навичок розпізнавання інформаційних маніпуляцій і пропаганди, безпеки листування в Інтернеті, а також ознайомлення з ресурсами для здійснення фактчекінгу. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття: опрацювання здобувачами рекомендованої літератури. Здобувачі повинні розуміти та вміти пояснити такі поняття, як: «пропаганда», «факт», «судження», «діпфейк», «клікбейт», «боти», «тролі», «мова ворожнечі», «джинса», «фейк», «теорія змови», «штучний інтелект», «спам», «фішинг», «вішинг», «смішинг», «двофакторна автентифікація», «цифрова гігієна».

Хід проведення лабораторного заняття:

1. Перша частина лабораторного заняття присвячена розв'язанню та обговоренню тематичних тестових завдань, які були складовою Національного тесту з медіаграмотності у 2023-2024 рр. Національного проекту з медіаграмотності «Фільтр» Міністерства культури та інформаційної політики України.
2. Друга частина лабораторного заняття передбачає проходження здобувачами тестування від Google «Ви вмієте розпізнавати фішинг?», пов'язаного з безпекою листування електронною поштою.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №4 «ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ЗМІ) ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ (ЗМК)»

Метою лабораторного заняття є вивчення здобувачами видів та функцій ЗМІ та ЗМК й формування навичок аналізу особливостей функціонування ЗМІ в державах з різними типами політичних режимів. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття: опрацювання здобувачами рекомендованої літератури.

Хід проведення лабораторного заняття: протягом лабораторного заняття відбуватиметься обговорення наступних питань:

1. «Засоби масової інформації (ЗМІ)» та «засоби масової комунікації (ЗМК)»: дефініції та співвідношення понять.

2. Основні види ЗМІ та їх характеристика.
3. Функції ЗМІ та модель їх взаємодії з владою в державах з демократичним режимом. Вплив ЗМІ на формування суспільної думки та громадянського суспільства.
4. Функції ЗМІ та модель їх взаємодії з владою в державах з авторитарним та тоталітарним політичним режимом. Державні ЗМІ як урядовий інструмент гарантування непохитності влади та її ідеологічної підтримки серед населення.
5. ЗМІ - «четверта гілка влади»?

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №5 «ВИСВІТЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИХ НОВИН ІНОЗЕМНИМИ ТА УКРАЇНСЬКИМИ ІНФОРМАЦІЙНИМИ АГЕНТСТВАМИ ТА ЗМІ»

Метою лабораторного заняття є ознайомлення здобувачів із вебсайтами провідних інформаційних агентств та ЗМІ України та світу, що спеціалізуються на висвітленні міжнародно-політичних новин відповідно до тематичних напрямків. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття: студенти опрацьовують рекомендовану літературу та ознайомлюються зі структурою та функціоналом вебсайтів провідних іноземних англomовних (Associated Press, BBC, CNN, Reuters, The Guardian, The New York Times, Voice of America) та українських (Громадське, Дзеркало тижня, Еспресо, Європейська правда, Радіо Свобода, Суспільне Новини, Українська правда) інформаційних агентств та ЗМІ. Студенти повинні вміти:

- знайти на даних вебсайтах розділи, де публікуються міжнародно-політичні новини;
- користуватись інструментом «Пошуку» новин за ключовими словами, який на більшості вебсайтів позначений іконкою «лупи» або полем «Пошук / Search»;
- відрізнити на даних вебсайтах публікацію новини від авторської (журналіста або фахівця) аналітичної статті.

Хід проведення лабораторного заняття:

1. На початку лабораторного заняття кожний студент обирає по одному українському та іноземному англomовному ЗМІ з вищезазначеного переліку. На двох вебсайтах визначених ЗМІ кожному студенту необхідно знайти одну будь-яку новину, пов'язану з міжнародними відносинами, яка повинна бути тематично однакова на обох вебсайтах. Наприклад, новина про прибуття Міністра оборони ФРН з неанонсованим візитом до України 14.01.2025 р. на вебсайті іноземного ЗМІ та вебсайті українського ЗМІ.
2. Кожному студенту необхідно проаналізувати та порівняти зміст новини на обох вебсайтах та протягом лабораторного заняття заповнити нижчезазначену таблицю у Microsoft Word.

3. До закінчення лабораторного заняття кожному студенту необхідно надіслати заповнену таблицю на електронну пошту викладача для оцінювання.

№	Критерій порівняння	Назва публікації. Назва іноземного ЗМІ. Рік публікації. URL.	Назва публікації. Назва українського ЗМІ. Рік публікації. URL.
1	Заголовок – нейтральний / емоційний / клікбейт? Чи відповідає він змісту новини?		
2	Посилання на джерела (першоджерела) інформації – відсутні / є в текстовому вигляді, але без гіперпосилань / є з гіперпосиланнями?		
3	Оцінка змісту матеріалу – чи достатньо повно та точно висвітлено новину? Автор надав лише опис події, чи додатково зазначив контексти проблеми (історичний, політичний, економічний тощо)?		
4	Оцінка характеру викладу матеріалу – текст нейтральний / емоційний? Чи є спроба автора нав'язати читачу свою точку зору? Чи відокремлено в тексті факти і думки автора (якщо думки автора присутні)?		
5	Оцінка мови та стилю викладення матеріалу – чи доступною для пересічного читача мовою викладено матеріал? Чи немає в тексті специфічних термінів, які перешкоджають сприйняттю новини?		
6	Візуальне оформлення – чи наявні в публікації фото, відео, інфографіки? Якщо так, то вони полегшують / ускладнюють сприйняття тексту? Чи наявна на сторінці новини реклама, і якщо так – чи заважає вона ознайомленню з новиною?		

Рекомендована література

Рекомендована література до лабораторного заняття №3

1. Гордієнко Т. 12 інструментів, які допоможуть викрити фейк. Media Sapiens. 2016. URL: <https://ms.detector.media/how-to/post/16830/2016-06-21-12-instrumentiv-yaki-dopomozhut-vykryty-feyk/>.

2. Куляс І. Як розпізнати пропаганду у ЗМІ / за заг. редакцією Н. Лигачової, О. Довженка. ГО «Детектор медіа». Київ, 2018. 40 с. URL: https://detector.media/doc/images/news/archive/2016/143749/Propaganda_A5_web.pdf.
3. Набір для класної та позакласної роботи «Як аналізувати медіа критично». Проект IREX «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність». Національний проект з медіаграмотності «Фільтр». 2021. 20 с. URL: https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/l2d-s_universal_handouts-2.pdf.
4. Рекомендації з відповідального використання штучного інтелекту у сфері медіа. Міністерство цифрової трансформації України. 2024. 11 с. URL: <https://shorturl.at/ItZzA>.
5. Як розпізнати дівфейк: конспект вебінару Михайла Кольцова. ГО "Український інститут медіа та комунікації". 2022. URL: <https://www.jta.com.ua/knowledge-base/instrumenty-dlia-perevirky-dipfeykiv-konspekt-vebinaru-mykhayla-koltsova/>.
6. Як самостійно розпізнати фейк? Ukraïner. 2022. URL: <https://www.ukraïner.net/yak-rozpiznaty-feyk/>.

Рекомендована література до лабораторного заняття №4

1. Берестенко М., Слободянюк А. Засоби масової інформації як «четверта влада». Матеріали науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ. Вінниця, 10-12 березня 2021. с. 1-4. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41303/12604-44947-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Волянський В. Залежність моделей медіаполітики від політичного режиму. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія Політологія*. 2012. Т. 182, Вип. 170. С. 19-22. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2012/182-170-4.pdf>.
3. Демідова А., Ярова А. Засоби масової інформації як «четверта неформальна гілка публічної влади»: способи медіа-маніпуляції. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 4. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/102.pdf.
4. Мороз Н. Роль засобів масової інформації у формуванні громадянського суспільства України. *Гуманітарний журнал*. 2012. №2-3. с. 205-210. URL: https://ipt.nmu.org.ua/ua/vidavn/gj/2012_2-3/Moroz.pdf.
5. Пахнін М. Засоби масової комунікації та засоби масової інформації: співвідношення понять. *Юридичний бюлетень*. 2018. №8. с. 65-71. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/8_2018/11.pdf.
6. Сабура О. Урядові медіа як засіб впливу: підходи до дослідження ролі ЗМІ в маніпуляціях громадською думкою. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 1. Ч. 4. с. 164-170. URL: http://philol.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/part_4/31.pdf.

Рекомендована література до лабораторного заняття №5

1. Берегута В. В. Російське вторгнення в Україну у вітчизняних та іноземних ЗМІ: між війною та «військовою спецоперацією». *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Том 2 / ред. кол. І. В. Хаджинов (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. Вип. 14. Т. 2. С. 15-21. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12805/12710>.
2. Блашків О., Ліщинська Н. Політичні новини в українських та американських цифрових медіа (на прикладі сайтів ТСН та CNN). *Studia Methodologica*. 2021. №52. 11 с. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/sm/article/view/40/39>.

ТЕМА 5. МІЖНАРОДНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ БІЗНЕС. НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

1. Поняття інформаційного права. Сфера дії національного інформаційного права.
2. Суб'єкти міжнародного інформаційного обміну. Джерела міжнародного інформаційного права.
3. ТНК і міжнародний обмін інформацією. Участь транснаціональних корпорацій у міжнародному обміні інформацією.
4. Система і моделі глобального інформаційного управління.
5. Вплив ТНК на міжнародну політику. Квотування діяльності ТНК у Європі. Конкуренція ТНК у міжнародному інформаційному просторі.
6. Поняття і структура інформаційної економіки. Динаміка міжнародного інформаційного ринку.
7. Інформаційний бізнес ТНК.
8. Мультимедійні, медійні, телекомунікаційні, аудіовізуальні та комп'ютерні ТНК.

У розвинених країнах правове регулювання інформаційного простору почалося досить давно. Спочатку було врегульоване право інтелектуальної власності та інформаційні аспекти діяльності підприємств і підприємницької діяльності, а також добросовісної конкуренції. Згодом прийнято законодавчі акти про ЗМІ, які поступово змінювались і доповнювались адекватно розвитку засобів масової інформації. У середині минулого століття в багатьох країнах були прийняті законодавчі акти, що регулювали доступ осіб до інформації, в тому числі і до державної, а право особи на використання і розповсюдження інформації знайшло своє закріплення на конституційному рівні. Паралельно приймалися відповідні нормативні акти і на міжнародному рівні.

Так званий інформаційний вибух, який відбувся у ХХ ст., спонукав юристів-міжнародників виокремити групу міжнародних норм, які мають регулювати використання і поширення інформації в транскордонному масштабі, в особливу галузь міжнародного права. Хоч це питання залишається дискусійним, не рідко

можна зустрітися з поняттями “міжнародне право масової інформації”, “міжнародне інформаційне право”, “право масової комунікації” тощо. Так, Ю. М. Колосов вважає, що на міжнародному рівні склалося “міжнародне право масової інформації”, яке розглядається ним як сукупність спеціальних міжнародних принципів та норм, що регулюють права й обов’язки суб’єктів міжнародного права в процесі використання (чи санкціонування використання) ЗМІ. Тож можна сказати, що вчений розглядає окремий аспект міжнародних інформаційних відносин, які носять публічний характер.

В усякому разі, чисельність нормативного матеріалу і спроби юристів сформулювати деякі спеціальні принципи, що діють у цій сфері міжнародних відносин, не дозволяють категорично відкидати факт становлення такої галузі міжнародного права.

Проте серед науковців немає єдиної думки чи є міжнародне інформаційне право інститутом, чи, навпаки, галуззю права.

З точки зору доктрини міжнародного права інститут права — це сукупність (комплекс) міжнародно-правових норм, які стосуються відносин між суб’єктами міжнародного права по будь-якому обмеженому (визначеному) об’єкту правового регулювання або встановлюють міжнародно-правовий статус чи режим використання якого-небудь району, сфери, простору чи іншого об’єкта.

Міжнародне інформаційне право – система міжнародних принципів і норм, які дозволяють скоординовано регулювати міжнародне співробітництво в сфері інформації та комунікації. **Мета міжнародного інформаційного права** – забезпечення ефективної участі в міжнародному співробітництві в рамках глобального інформаційного обміну, захист національних інтересів, здійснення права суверенності та рівноправності суб’єктів міжнародних інформаційних відносин.

ООН визначає міжнародне інформаційне право як необхідність формування кодексу міжнародних норм, які поширюють правопорядок на весь світ і дозволяють суспільству демократично впливати на глобальні процеси.

Правове регулювання міжнародної інформаційної діяльності здійснюється за напрямками:

- загальне інформаційне право (право на комунікацію, права людини, права організацій, права держав);
- право мас-медіа (право ЗМК, видавництв, реклами);
- комунікаційне право (право телекомунікацій, автоматизованих систем, нових засобів зв’язку, інформаційних послуг, нових технологій, мультимедіа);
- право інформаційної інтелектуальної власності (авторське право, право інтелектуальної власності в кіберпросторі).

Інформаційно-правова діяльність країн спрямована на забезпечення умов для розвитку і охорони усіх форм власності на інформаційні ресурси, створення та вдосконалення регіональних і національних систем і мереж, забезпечення їх взаємодії в інтегрованому інформаційному просторі; на створення умов для інформаційного забезпечення юридичних і фізичних осіб та інших споживачів інформації на основі використання національних інформаційних ресурсів, забезпечення інформаційної безпеки.

Особливості та специфіка правового регулювання інформаційних відносин:

- у системі інформаційного права функціонують нові терміни та поняття (інформація, інформаційні ресурси, бази даних, інформаційна безпека тощо), які відображають трансформацію права в умовах становлення інформаційного суспільства;
- інформація має унікальні якості – невичерпність ресурсів виступає складовим компонентом усіх суспільних відносин, обумовлює право власності на інформацію – державне, корпоративне, індивідуальне;
- інформаційно-правова діяльність країн, юридичних і фізичних осіб здійснюється виключно в інтересах держави та особи з перевагою інтересів держави;
- правове регулювання інформаційних відносин у суспільстві поширюється і на ті інформаційні відносини, які ще не врегульовані чинним законодавством: особливо це стосується використання кіберпростору через мережу Інтернет, впровадження мультимедійних технологій, безпроводникового зв'язку для поширення інформації.

Країни світу інтенсивно створюють інформаційні кодекси, впроваджують правові норми і принципи міжнародних організацій для забезпечення потреб інформаційного суспільства для трансформації основних законів держав і чинного законодавства.

Національна інформаційна політика об'єднує зусилля компетентних органів країн з контролю, регулювання та планування процесів у сфері інформації і комунікації, сукупністю основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання та зберігання інформації. Держава регулює відповідний розподіл інформаційних ресурсів, загальні принципи інформаційної діяльності, встановлює пріоритети для забезпечення національних інтересів.

Головними напрямками національної інформаційної політики є:

- створення національного інформаційного потенціалу;
- використання інформаційних ресурсів в національних інтересах;
- забезпечення доступу до інформації;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі комунікації та інформації;
- гарантії інформаційного суверенітету держави;
- розвиток інформаційної інфраструктури.

Реалізацією інформаційної політики займаються більшість держав світу, але обсяги їх діяльності в цій сфері залежить і від поставлених завдань, і від рівня зацікавленості конкретної країни в інтеграції до глобальної системи комунікації, від історичних факторів, політичного та економічного розвитку, фінансових і матеріальних ресурсів.

Галузь міжнародного права — це система звичаєво-правових кодифікованих у міжнародному договорі (договорах) міжнародно-правових норм, що регулюють відносини суб'єктів міжнародного права в якійсь одній широкій галузі їхнього міжнародного співробітництва.

З огляду на це, не можна погодитись з думкою науковців, які вважають міжнародне інформаційне право правовим інститутом (наприклад, Р. Ф. Абдеєв) чи комплексним напрямом міжнародного права (наприклад, О. А. Гаврилов).

Міжнародне інформаційне право (МІП) регулює всю сукупність правовідносин, що виникають у міжнародній інформаційній сфері. Як і в національному інформаційному праві у цій галузі існують такі інститути: інтелектуальної власності стосовно інформаційних об'єктів; масової інформації у міжнародній сфері; державної таємниці, комерційної таємниці, персональних даних та ін. У міжнародному інформаційному праві вони набувають нового забарвлення, що пов'язано з вищим рівнем правового регулювання та ширшим спектром охоплюваних проблем. Крім того, у цій галузі існують правові інститути, які характерні саме для неї, наприклад, інститут державної інформаційної безпеки в зовнішній сфері.

Розвиток міжнародного законодавчого та іншого забезпечення правового регулювання інформаційних відносин відбувається в міру впорядкування різних видів інформації за ступенем доступу, систематизації, видом носія, за сферою застосування. Така диференціація правової регламентації інформації є неодмінною умовою розвитку інформаційних правовідносин. Проте це не означає, що повинен відбуватися поділ традиційних галузей права за видами інформації: цивільна інформація, банківська, зовнішньоекономічна тощо. Право і законодавство покликані врегульовувати типові правовідносини, у процесі яких суб'єкти міжнародного інформаційного права здійснюють інформаційну діяльність, і забезпечити таким чином комплексність регулювання інформаційних правовідносин.

Тож можна погодитись з думкою Є. А. Макаренко, яка вирізняє такі підгалузі міжнародного інформаційного права (щоправда, вони тільки формуються): міжнародне право засобів масової інформації (право засобів масової комунікації, видавництва, реклами); комунікаційне право (право телекомунікації, автоматизованих систем, нових засобів зв'язку, інформаційних послуг, нових технологій, мультимедіа); право інформаційної інтелектуальної власності (авторське право, право інтелектуальної власності в кіберпросторі).

Відповідно до загальної теорії права галузі поділяються на базові (охоплюють головні правові режими), спеціальні (правові режими модифіковані, пристосовані до особливих сфер життя суспільства) та комплексні. Для останніх характерно поєднання різнорідних інститутів профілюючих та спеціальних галузей, до яких належать крім екологічного, торговельного та інших й інформаційне право.

У науці міжнародного права існує практично такий самий підхід до поділу галузей міжнародного права. Так, професор В. Г. Буткевич вважає, що система міжнародного права складається з основних, профільних, традиційних та комплексних галузей. Категорію основних галузей міжнародного права деякі вчені розглядали як наслідування тенденціям дослідження внутрішньодержавного права, до яких, на їхню думку, належать право міжнародних договорів, дипломатичне право, закони та звичаї війни, а також право міжнародних організацій. Проте міжнародно-правовій практиці не

властивий поділ міжнародного права на основні та неосновні галузі. Профільна галузь, з точки зору науки міжнародного права, — це галузь із всеохоплюючим масивом норм регулювання конкретного виду міжнародних відносин.

Для комплексних галузей міжнародного права характерне інтегральне, “міжгалузеве” регулювання складноструктурованих міжнародних відносин. Комплексні галузі є особливими асоціаціями норм права, які можуть функціонувати у сфері суміжних об’єктів правового регулювання.

Якщо зробити науковий аналіз правовідносин, які регулює міжнародне інформаційне право, то можна дійти висновку, що через предмет регульованих суспільних відносин ця галузь права має зв’язок з іншими галузями міжнародного публічного та міжнародного приватного права: міжнародним екологічним, інтелектуальною власністю, міжнародним гуманітарним, міжнародним кримінальним правом тощо. МІП утворює у поєднанні з цими галузями велику, складну, агреговану гіперсистему права третього порядку. Тобто воно ґрунтується на засадах правових систем другого порядку галузей міжнародного публічного та міжнародного приватного права. У своїй єдності ці галузі утворюють дві системи першого порядку міжнародне публічне та міжнародне приватне право. І тому міжнародне інформаційне право можна визначити як комплексну галузь права.

Однак деякі вчені (наприклад, В. А. Василенко) заперечують можливість доктринального конструювання комплексних галузей шляхом включення в них норм, які належать до різних правових систем (що відбувається у цьому разі). Проте це стосується лише позитивного права, тобто реально існуючих правових норм. Якщо ж розглядати, як зазначав професор К. К. Сандровський, такі норми як предмет наукового дослідження чи як навчальну дисципліну, то комплексний підхід є виправданим. Тож можна вважати, що міжнародне інформаційне право, в широкому сенсі, умовно складається з двох великих груп: норм міжнародного права і норм національного права (через норми, що входять до міжнародного приватного права).

Концепція Нового міжнародного інформаційного порядку (НМІП) зародилася як один з аспектів концепції нового міжнародного економічного порядку (НМЕП), прийнятого в 1974 р. Відокремлення НМІП не послабило його зв’язків з питаннями економічного розвитку, оскільки матеріальна база є необхідним чинником становлення національних засобів інформації, так само як рівень розвитку інформаційної структури багато в чому впливає на ефективність економічного розвитку держави.

Концепція нового міжнародного інформаційного порядку (НМІП) висувалася рухом позаблокових країн упродовж 1973–1976 рр. На симпозіумі спеціалістів з питань інформації і на п’ятій зустрічі глав держав і урядів цих країн в Коломбо були дані загальні визначення концепції НМІП. У цій програмі розглядалися проблеми диспропорції міжнародних інформаційних потоків, справедливого розподілу прибутків транснаціональних інформаційних корпорацій.

Основне завдання НМІП — забезпечення використання інформації в інтересах миру, співробітництва і розвитку всіх народів на основі більш збалансованих інформаційних обмінів між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються,

забезпечення чесного і справедливого характеру переданої інформації, надання допомоги країнам, що розвиваються, у справі розвитку власних систем інформації.

З огляду на значення інформації для країн, що розвиваються, держави запропонували кваліфікувати інформацію як “соціальне благо” і “міжнародний ресурс”. При цьому йдеться не лише про економічну, наукову, технічну інформацію, що має безпосереднє відношення до держав, що розвиваються, а й про масову інформацію, доступ до якої на теперішній час є дуже обмеженим. Однак дослідники розвинених країн світу пропонують інше визначення інформації, а саме: кваліфікувати її як “товар”, до обміну яким застосовуються принципи ринкової економіки.

Слід зауважити, що саме ринкові принципи в міжнародному обміні інформацією, орієнтація засобів масової інформації розвинених країн на товар-сенсацію, на ринковий попит, а також прагнення заволодіти ринками збуту інформаційної продукції і створили такий стан, коли потрібно встановити новий інформаційний порядок.

Основними аспектами проблеми встановлення нового міжнародного інформаційного порядку є: перший — політико-юридичний, тобто розробка і прийняття відповідних міжнародно-правових принципів і норм, на основі яких ґрунтуватимуться міжнародні інформаційні обміни; другий — економіко-технічний, що полягає у створенні все-світньої системи комунікацій, яка надасть можливість усім народам на рівноправній і справедливій основі користуватися її вигодами.

Обидва ці аспекти взаємозалежні, і встановлення НМІП не може проводитися відокремлено один від одного.

Створення НМІП вимагало юридичного вирішення цілої низки важливих питань у сфері інформації і комунікацій, серед яких можна виділити наступні: 1) подальша розробка принципів поширення інформації в міжнародному плані; 2) співробітництво держав у сфері інформаційних обмінів; 3) міжнародне співробітництво в підготовці журналістських кадрів і технічних фахівців у сфері комунікацій; 4) проблеми регулювання супутникового зв'язку і безпосереднього телемовлення; 5) співробітництво в розробці, передачі й обміні технологією у сфері комунікацій; 6) вироблення угод, що стосуються технічних аспектів з передачі інформації (радіочастоти, розподіл ділянок геостаціонарної орбіти); 7) фінансові питання, що стосуються тарифів і виплат за передачу і користування інформацією; 8) охорона прав журналістів і розробка кодексів їхньої поведінки; 9) створення нових незалежних інформаційних агентств та ін.

Об'єктом правового регулювання у цьому випадку є міжнародна інформація.

Предмет регулювання — основний визначальний критерій відмежування однієї галузі права від іншої. Предметом правового регулювання є правовідносини між суб'єктами міжнародної інформаційної сфери, тобто сфери створення, переробки, розповсюдження й споживання міжнародної інформації.

Предметом правового регулювання міжнародного інформаційного права можна вважати такі групи правовідносин:

- 1) між публічними особами в міжнародній інформаційній сфері (у двосторонньому й багатобічному порядку);
- 2) між публічними особами з приводу врегулювання міжнародної інформаційної сфери;
- 3) між публічними особами з приводу їхніх внутрішніх правових режимів, встановлених для національної інформаційної сфери, де поряд з публічними суб'єктами існують і приватні оператори;
- 4) між публічними й приватними особами на міжнародному рівні з приводу вироблення, переробки, поширення та споживання інформації;
- 5) між приватними особами в міжнародній інформаційній сфері.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що у міжнародній інформаційній системі, як і в деяких інших найбільш помітне переплетіння “публічного” і “приватного” рівнів відносин. Правовідносини, що починаються на “публічному” рівні, найчастіше реалізуються через приватноправові відносини, і навпаки, приватноправові інформаційні відносини можуть своїми проблемами чи масштабами так чи інакше “виходити” на “публічний” рівень.

Цивільно-правовий аспект інформаційних відносин пояснюється особливостями реалізації інформаційних прав та свобод (майнових прав та прав власності на інформаційні ресурси в інформаційній сфері тощо), а публічно-правовий — необхідністю забезпечення гарантій здійснення інформаційних прав і свобод, державними процесами формування та використання державних інформаційних ресурсів, створення механізмів інформаційної безпеки.

Під методом правового регулювання в інформаційному праві розуміють способи впливу на інформаційні правовідносини. У зв'язку з тим, що міжнародне інформаційне право є комплексною публічноправовою галуззю права, йому притаманні різні методи як публічного, так і приватного права, залежно від виду та призначення інформації та характеру правовідносин, які регулюються. **Такими методами є:** імперативний (при створенні національних інформаційних ресурсів та національного інформаційного продукту; при встановленні національного режиму в інформаційній сфері як для резидентів, так і для нерезидентів; формуванні національного інформаційного потенціалу та національної інформаційної політики відносно міжнародної інформаційної сфери; при регулюванні інформаційних відносин у сфері інформаційної безпеки на міжнародному рівні та ін.) та диспозитивний (на рівні правочинів, угод, звичаїв, традицій, норм суспільної моралі, професійної, ділової етики тощо).

Якщо проаналізувати предмет та метод міжнародного інформаційного права, то впливає, що воно є більш публічно-приватною галуззю, ніж приватно-публічною, оскільки з аналізу предмета правового регулювання можна дійти висновку про врегулювання міжнародним інформаційним правом у більшості випадків відносин з державою та іншими суб'єктами міжнародного публічного права, що є одним із головних критеріїв “публічно-правової” сторони права.

Це можна простежити на таких прикладах. З одного боку, інформаційні ресурси (запаси, засоби, можливості і джерела інформації) належать до стратегічно важливих ресурсів країни, які визначають роль і місце держави у світі та виступають показником національного багатства країни. Крім того, держави

повинні стежити за міжнародними інформаційними потоками зі своєї території для уникнення конфліктів з іншими країнами у разі поширення неправдивих відомостей та ідей, що засуджуються міжнародною спільнотою. З другого боку, приватні оператори в інформаційній сфері вимагають захисту своїх прав від держав та міжнародних організацій, використовуючи усі системи їх примусових органів і засобів. При цьому метод міжнародного інформаційного права є також комплексним і публічно-приватним, про що свідчать як міжнародно-правові акти, так і національне законодавство.

Оскільки з інформацією пов'язані усі правовідносини, то не може бути жодних винятків для віднесення усіх видів суб'єктів права до сфери права інформаційного. Аналіз міжнародної інформаційної сфери та відповідних міжнародних документів (Резолюція ООН про інформацію на службі людству 1996 р.; Женевська конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 р.; Декларація ООН про недопустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1982 р.; Декларація ЮНЕСКО про принципи супутникового зв'язку 1972 р.; Декларація ЮНЕСКО про основні принципи, які торкаються вкладу засобів масової інформації у зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму, апартеїду і підбурювання до війни 1978 р.; Міжнародна конвенція електрозв'язку 1982 р. (діє в редакції 1991 р.); Конвенція про обмін офіційними виданнями і урядовими документами між державами 1958 р.; Європейська конвенція про транскордонне телебачення 1989 р.; Принципи використання державами штучних супутників Землі для міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення, схвалені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 37/92 від 10 грудня 1982 р.; 2-й розділ заключного акта НБСЄ 1975 р.; тощо) дозволяє віднести до суб'єктів міжнародного інформаційного права держави, міжнародні організації, державоподібні утворення, народи та нації, що борються за своє самовизначення, юридичні та фізичні особи та їх об'єднання.

Таким чином, міжнародне інформаційне право можна визначити як:

Міжнародне інформаційне право — сукупність правових норм і принципів, які регулюють якісно однорідні суспільні відносини, що виникають в міжнародній інформаційній сфері.

Джерела міжнародного інформаційного права

Джерелами міжнародного інформаційного права є міжнародні договори, міжнародні звичаї, статuti та акти міжнародних організацій у сфері інформації, рішення міжнародних судових установ, а також у зв'язку з тим, що ця галузь права частково належить і до міжнародного приватного права, національне законодавство та рішення національних судових і арбітражних установ щодо правовідносин, ускладнених іноземним елементом.

Нормативні акти міжнародних організацій в інформаційній сфері умовно можна поділити на дві групи:

- повністю присвячені питанням регулювання міжнародної інформаційної сфери;
- частково присвячені питанням регулювання міжнародної інформаційної сфери.

До першої групи входять акти, які містять спеціальні принципи і норми щодо регулювання масової комунікації на міжнародному рівні, акти про засоби масової інформації, акти про формування інформаційних ресурсів і надання інформації з них користувачу тощо.

До другої групи — міжнародні нормативні акти, які містять загальні принципи МП чи спеціальні принципи МПП, міжнародні нормативні акти про права і свободи людини, акти з міжнародного кримінального права, акти з міжнародного цивільного права та ін.

Нормативні акти національного законодавства також умовно поділяють на нормативні акти, які присвячені питанням інформаційного законодавства (законодавство про інтелектуальну власність; законодавство про засоби масової інформації; законодавство про формування інформаційних ресурсів і надання інформації з них користувачу; законодавство про реалізацію права на пошук, отримання, передачу і використання інформації; законодавство про створення і застосування інформаційних систем, їх мереж, інших інформаційних технологій і засобів забезпечення тощо) та нормативні акти, які включають окремі інформаційно-правові норми (конституційне і адміністративне законодавство (в частині визначення компетенції органів державної влади з формування і використання державних інформаційних ресурсів); цивільне законодавство (в частині врахування особливостей інформації як об'єкта правового регулювання); кримінальне законодавство і законодавство про адміністративні правопорушення (в частині відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері); законодавство про працю (в частині нових норм і видів трудової діяльності в інформаційних мережах) тощо). Розглянувши нормативні акти України в інформаційній сфері, можна зробити висновок, що із самого початку не було визначено єдиного предмета правового регулювання інформаційного законодавства взагалі. Тому розвиток і формування законодавства про інформаційну діяльність суспільства, його становлення відбувалося не як щось ціле, охоплюючи всі явища в комплексі, а лише окремими частинами, інститутами, об'єктами яких іноді були лише елементи інформаційних процесів, не пов'язаних між собою. Внаслідок цього його дія не виявляється синхронною і одночасною на всю сукупність відносин, що виникають у системі й нині. У зв'язку з цим потрібно розробити концепцію розвитку інформаційних відносин загалом і прийняти низку відповідних нормативних актів, які б відповідали міжнародним стандартам.

Принципи міжнародного інформаційного права

Встановлення будь-якого правового принципу припускає певне регулювання відповідних суспільних відносин.

У сучасному міжнародному праві існують норми, завдяки яким можна виділити й сформулювати основні міжнародно-правові принципи поширення інформації. Ці принципи є загальнообов'язковими для всіх держав.

Основним принципом поширення інформації у світі є принцип свободи інформації, який закріплено в багатьох міжнародних нормативно-правових актах. Без здійснення цього принципу не може нормально розвиватися співробітництво між країнами в усіх сферах життєдіяльності.

Однак принцип свободи інформації не означає, що можна нічим не обмежувати міжнародні потоки інформації. Щодо принципу свободи інформації “міжнародно-правове регулювання” означає обмін інформацією на певних підставах, що випливають із взаємних зобов’язань держав.

Так, Ю. М. Колосов зауважує, що “...такі угоди не повинні суперечити основним началам міжнародного права. Навіть якби відповідно до угоди дозволялася інформація, що пропагує ідеї війни, мілітаризму, нацизму, національної і расової ненависті і ворожнечі між народами, а також інформація, що носить аморальний, підбурювальний характер чи іншим способом спрямована на втручання у внутрішнє життя інших держав, то така угода вважалася б протиправною і такою, що не має юридичної чинності”.

На МП, як на комплексну публічно-приватну галузь права розповсюджують свою дію всі загальні імперативні принципи міжнародного публічного права. Вони становлять особливу правову категорію, що характеризується загальністю дії як по території, так і у сфері регульованих відносин, обов’язковістю, що виступає критерієм законності щодо всіх інших принципів і норм, що має характер *jus cogens*.

У сфері міжнародного інформаційного права принципи МП набувають відповідного специфічного забарвлення. Наприклад, принцип незастосування та погрози силою стосовно міжнародної інформаційної сфери означає заборону розповсюдження ідей та пропаганди, ворожої іншим державам, які засуджуються міжнародним співтовариством і можуть призвести до міжнародних конфліктів; принцип територіальної цілісності в міжнародній інформаційній сфері виявляється в тому, що держави повинні уникати взаємних радіо- і телеперешкод, що досить часто трапляється у зв’язку з експлуатацією різного за технічним рівнем розвитку обладнання (сюди також можна віднести заборону розповсюдження ідей, які закликають до територіального сепаратизму); принцип суверенної рівності держав стосовно інформаційної сфери означає право держави проводити самостійну політику в інформаційній сфері; принцип невтручання у внутрішні справи іншої держави полягає в тому, що, з одного боку, держави, виходячи зі своїх власних інтересів, повинні сприяти поширенню інформації, з другого — держави вправі не допускати втручання іноземних засобів масової інформації та інших інформаційних структур у свої внутрішні справи (під цим розуміється поширення інформації, спеціально спрямованої на образу національних почуттів громадян, їхніх релігійних почуттів, на підриг сталих у тій чи іншій державі норм моралі, суспільного порядку і т. ін.).

Загальні принципи міжнародного права в міжнародній інформаційній сфері доповнюються низкою спеціальних принципів:

1. Принцип (право держав на) здійснення чи санкціонування здійснення транскордонного радіомовлення і телевізійного мовлення.
2. Принцип (обов’язок держав) попередження і припинення розповсюдження ідей, які засуджуються міжнародним співтовариством.
3. Принцип (обов’язок держав) забезпечення вільного доступу населення до засобів масової інформації.

4. Принцип (право держав) протидії держав розповсюдженню на своїй території ідей, які заборонені міжнародною спільнотою і представляють собою загрозу державній безпеці, суспільному порядку, здоров'ю і моральності населення.
5. Принцип (право держав) розвитку державами своїх інформаційних інфраструктур для досягнення своїх політичних, економічних і культурних цілей.
6. Принцип (обов'язок) попередження і припинення використання засобів масової інформації для образливої чи ворожої іншим державам пропаганди і для втручання в їх внутрішні справи.
7. Принцип (обов'язок) заохочувати поширення прогресивних загальнодемократичних ідей.
8. Принцип (обов'язок) здійснення контролю за діяльністю національних органів ЗМІ, що поширюють ідеї та відомості за кордоном.
9. Принцип неприпустимості будь-якої дискримінації держав в отриманні доступу до відкритої інформації і до нових інформаційних і комунікаційних технологій.
10. Принцип співробітництва держав в інформаційній сфері.

Співвідношення міжнародного інформаційного права та національного інформаційного права

У міжнародних інформаційних відносинах простежуються тенденції взаємопроникнення міжнародного і національного права, посилення впливу міжнародного інформаційного права на національні системи регулювання інформаційних відносин.

Складність питання про співвідношення МПП та національного права полягає в тому, що МПП представляє собою комплексну публічно-приватну галузь.

Виходячи з того, що МПП є саме публічно-приватною галуззю, увагу потрібно акцентувати передусім на співвідношенні міжнародного публічного та національного права у міжнародній інформаційній сфері. Як відомо, в доктрині міжнародного публічного права є дві теорії — дуалістична та моністична, в межах яких існують різні концепції співвідношення: про існування двох окремих, незалежних одна від одної національної та міжнародної правових систем, які виключають верховенство однієї над іншою (дуалістична теорія); про примат внутрішньодержавного права над міжнародним (моністична); про примат міжнародного права над внутрішньодержавним (моністична); про верховенство кожної з двох систем у власній царині з урахуванням їхніх складних взаємин (теорія координації) і про існування двох самостійних, рівноправних, взаємозалежних міжнародної та внутрішньодержавної правових систем (соціалістична дуалістична).

Аналіз теорії і практики як нових демократичних держав, так і держав з усталеними демократичними правовими принципами свідчить про те, що у вирішенні питання про співвідношення норм національного та міжнародного права їхні засоби є різноманітними. На сучасному етапі більшість держав об'єднує прагнення на конституційному рівні вирішити питання узгодження таких норм за обов'язкового і добросовісного дотримання взятих ними на себе

міжнародно-правових зобов'язань. Більшість держав у своєму законодавстві та судовій практиці не порушує питання про примат міжнародного права над національним — або навпаки. Найчастіше конституція як основний закон країни шляхом відсилання та інкорпорації залучає звичаєве міжнародне право як право тривалого усталеного застосування багатьма державами, або загальноновизнані принципи та норми міжнародного права, або ж настанови міжнародних договорів держави у правову систему країни як її складову.

Тобто розглядає такий правовий масив як національне законодавство. При цьому так само в конституціях більшості держав закріплено положення про те, що конституція має перевагу над будь-якими іншими національними законами і нормами у сфері її дії. У цьому документі поширеним є визнання пріоритету норм міжнародних договорів, укладених відповідно до вимог національного права та інкорпорованих у нього, над нормами закону. Як частина національного права норми міжнародного права обов'язкові до виконання національними державними установами, в тому числі й національними судами.

Крім міжнародних угод у процесі регулювання процесів у міжнародній інформаційній сфері важливу роль відіграють внутрішньодержавні акти, оскільки МПП містить і норми міжнародного приватного права. У багатьох державах прийняті спеціальні правові акти у цій сфері, що, звичайно, ґрунтуються на положеннях міжнародних конвенцій і доповнюють їх.

Національну нормативну базу інформаційного права становить інформаційне законодавство, яке представлене сукупністю нормативних правових актів і окремих норм права, спрямованих на врегулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Принципи національного інформаційного права ґрунтуються на конституційних нормах, присвячених інформаційним правам і свободам та їх гарантіям. Конституційні норми, в свою чергу, опираються на ті міжнародні зобов'язання (у цьому випадку принципи міжнародного інформаційного права), які взяла на себе держава. Крім того, принципи базуються на основі юридичних якостей інформації.

Інформаційне суспільство — суспільство особливе, не відоме історії. Основні особливості та характеристики інформаційного суспільства:

- наявність інформаційної інфраструктури, що складається з трансграничних інформаційно-телекомунікаційних мереж і розподілених у них інформаційних ресурсів як запасів знань;
- масове застосування персональних комп'ютерів, підключених до трансграничних інформаційно-телекомунікаційних мереж (ТІТМ). Саме масове, інакше це не суспільство, а сукупність окремих його членів;
- підготовленість членів суспільства до роботи на персональних комп'ютерах і в трансграничних інформаційно-телекомунікаційних мережах;
- нові форми і види діяльності в ТІТМ чи у віртуальному просторі (повсякденна трудова діяльність у мережах, купівля-продаж товарів і послуг, зв'язок і комунікація, відпочинок і розвага, медичне обслуговування і т. ін.);
- можливість кожного практично миттєво отримувати з ТІТМ повну, точну і вірогідну інформацію;

- практично миттєва комунікація кожного члена суспільства з іншим членом суспільства, кожного з усіма й усіх з кожним (наприклад, “чати” по інтересах в Інтернеті);
 - трансформація діяльності засобів масової інформації (ЗМІ), інтеграція ЗМІ і ТІТМ, створення єдиного середовища поширення масової інформації — мультимедіа;
 - відсутність географічних і геополітичних кордонів держав — учасниць ТІТМ, “зіткнення” і “ламання” національних законодавств країн у цих мережах, становлення нового міжнародного інформаційного права і законодавства.
- Цей список далеко не остаточний, згодом до нього можуть долучатися й інші ознаки, що характеризують інформаційне суспільство. З цього переліку випливає, що головними характеристиками інформаційного суспільства є:
- інформація використовується як економічний ресурс з метою підвищення ефективності, стимулювання інновацій, підвищення конкурентоспроможності;
 - інформація стає предметом масового споживання населенням;
 - відбувається інтенсивне формування інформаційного сектору економіки, який зростає швидшими темпами, ніж інші сектори.

Таким чином, визначити поняття “інформаційне суспільство” можна, як мінімум, трьома способами:

1. Назвати характеристики, властиві для цього типу суспільства:

Інформаційне суспільство — це створення значних інформаційних ресурсів; виробництво, зберігання, поширення і передавання як аудіовізуальної продукції, так і ділової й розважальної інформації стає найважливішою складовою економіки; формування інформаційної індустрії, яка включає в себе комп’ютерну і телекомунікаційну промисловість, розробників аудіовізуального змісту і програмного забезпечення, виробників елементної бази і побутової електроніки, мультимедійну промисловість тощо; громадяни мають технічні та правові можливості доступу до різноманітних джерел інформації.

Перелік цих характеристик можна продовжувати залежно від глибини розуміння сутності інформаційного суспільства. Повний і вичерпний список скласти неможливо, оскільки життя постійно вносить свої корективи.

2. Можна піти від “абстрактного до конкретного”, вказавши, що:

Інформаційне суспільство — це наступний рівень в історичному розвитку людства по ланцюгу “аграрне — індустріальне — постіндустріальне” суспільство; пов’язати становлення інформаційного суспільства з реалізацією концепції стійкого розвитку або з втіленням ідей Вернадського про розвиток ноосфери.

3. Визначити це суспільство як:

Інформаційне суспільство — наступний рівень або стадія розвитку людства, на якому домінуючим об’єктом виробництва і споживання стають інформаційні продукти і послуги.

Потрібно брати до уваги й позицію, що заперечує прогресивність і бажаність переходу до інформаційного суспільства і яка ґрунтується на недовірі до того, що технологіїможуть поліпшити життя людини і функціонування соціальних структур. У зв’язку з цим варто зауважити, що технологія сама собою лише

частково визначає характер її використання, який переважно залежить від розвитку суспільства, його економіки, демократичності соціального механізму, рівня освіти та інших соціальних чинників. Водночас відставання законодавчого забезпечення прав людини на інформацію, недоторканність особистого життя, збереження персональних даних, обмеження на концентрацію засобів масової інформації і комунікації може реально призвести і в деяких випадках призводить до маніпуляції масовою свідомістю, контролю за особистістю з боку або державних, або кримінальних структур. Особливе занепокоєння викликає уразливість інформаційних і телекомунікаційних систем, що забезпечують функціонування енергетики, авіатранспорту, міського господарства та інших життєво важливих об'єктів.

Правова регламентація подальшого розвитку інформаційного суспільства
Створення концепції інформаційного суспільства є необхідністю, засобом підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародних ринках, надання своїм громадянам можливості отримати освіту та працевлаштуватися у сучасному інформаційному світі. Програми та концепції кожної держави розраховані лише на ті елементи інформаційної індустрії, на які держава може впливати, хоча ця сфера майже цілком зосереджена у приватному секторі, який і ризикує своїми капіталами. При цьому головне завдання держави — створити сприятливі умови для залучення капіталів до інформаційної галузі для подальшої розбудови інформаційного суспільства.

Підходи до побудови інформаційного суспільства значно відрізняються. Наприклад, у США увага акцентується на технологічних аспектах, у Європі — на соціальних вимірах.

Уряд США зробив пріоритетом своєї політики розвиток інформаційної інфраструктури. Відомою ініціативою, яка реалізується у США з 1993 р., є “Національна інформаційна інфраструктура: план дій”. Згідно з цією ініціативою визнається, що інформаційну інфраструктуру створює переважно приватний сектор, при цьому держава повинна відігравати істотну роль для забезпечення усіх американців інформаційними ресурсами за доступними цінами.

У Канаді концепцію національного суспільства розглядають як засіб збереження культурної ідентичності перед загрозою інформаційної експансії США і засіб входження до економіки наступного століття.

Значних успіхів досягла Велика Британія, яка послідовно проводить політику надання інформації і послуг громадянам з боку держави через Інтернет. Так, державна інформаційна служба країни забезпечує доступ до більш як 300 державних організацій.

Практично кожна з країн Європи має програму, присвячену формуванню національної політики в справі побудови інформаційного суспільства, причому ця політика сприймається не як данина моді, а як імператив, невиконання якого призводить до втрати конкурентоспроможності всієї країни, порівняльним зниженням рівня життя, втрати темпів розвитку і відкидання з передових економічних, торгових, технологічних позицій.

Однак найшвидшими темпами ринок інформаційних технологій розвивається в азіатських країнах — Республіці Корея, Тайвані, Гонконгу, Японії та Сінгапурі.

Проблеми розвитку інформаційного суспільства дедалі більше уваги приділяють ООН загалом і такий її специфічний підрозділ, як ЮНЕСКО. Ситуація, що склалася на межі 70–80-х років, поставила цю міжнародну організацію перед необхідністю глибше проаналізувати перебіг інформаційних процесів у світі, а також наслідки їхнього впливу на національні культури. Поступово питання про засобимасової комунікації набуло рис глобального і стало одним із головних напрямів діяльності ЮНЕСКО. На порядку денному цієї організації постало питання про модель нового міжнародного інформаційного порядку.

Визначальним внеском у концептуальні засади та програми розбудови нового інформаційного середовища стали напрацювання світового саміту “великої вісімки” 2000 р. (Окінава), світового саміту, що проходив у Женеві (Швейцарія, грудень 2003 р.), конференції ЮНЕСКО, що відбулися в Майнці (Німеччина, 2003 р.) та Парижі (Франція, 2003 р.), саміту ЮНІДО, що пройшов у Будапешті (Угорщина, 2003 р.), саміту з проблем розбудови інформаційного суспільства та суспільства, що ґрунтується на знаннях (Туніс, 2005 р.).

Глобалізація міжнародного суспільства — це економічний, фінансовий, а також і науково-технічний процес, нові інформаційні технології якого оплутують увесь світ мережею, яка є настільки ж щільною, як і гнучкою. Цей процес можна назвати й культурним.

ЮНЕСКО розглядає глобалізацію як процес, що далеко виходить за межі економічних питань: впливає на спосіб життя і поведінку, змінює звичне уявлення про прийняття рішень і управління, а також про форми художнього вираження. Тільки усвідомлення глобальних тенденцій надасть міжнародному суспільству можливість домогтися найбільших результатів при повазі до існуючих розбіжностей&

Стратегія ЮНЕСКО щодо інформаційного суспільства визначена на сьогоднішній день у документах різного рівня і ступеня важливості:

1) “ЮНЕСКО і інформаційне суспільство для всіх”; 2) оновлений мандат “Загальної програми з інформації” (грудень 1996 р.); 3) “Виконання рішення 150EX/3.5.1 з проблем, що виникають у зв’язку з інформаційними магістралями: роль ЮНЕСКО” (1997 р.); 4) Резолюція ЮНЕСКО 29 с/36; 5) Основна програма IV: “На шляху до комунікаційного та інформаційного суспільства для всіх” (1999 р.).

ЮНЕСКО має конкретний мандат ООН в галузі розвитку комунікації і виконує Основну Програму IV “На шляху до комунікаційного та інформаційного суспільства для всіх”. Ця програма оновлюється кожні два роки.

У липні 2000 р. в Окінаві країни “великої вісімки” прийняли Хартію Глобального інформаційного суспільства, в якій встановлюються основні принципи входження держав і країн у це суспільство. “Вісімка” проголосила основні положення, які країни будуть застосовувати при здійсненні політики з формування і розвитку інформаційного суспільства: 1) використання можливостей цифрових технологій (потенційні вигоди ІТ, що полягають у стимулюванні конкуренції, сприянні розширенню виробництва, створенні й підтримці економічного зростання та збільшення зайнятості, відкривають значні перспективи); 2) подолання електронно-цифрового розриву (кожний повинен

мати можливість доступу до інформації та систем телекомунікації); 3) сприяння загальній участі (країни, що досягли успіху у використанні потенціалу ІТ, можуть сподіватися на подолання перепон, що, звичайно, виникають у процесі розвитку інфраструктури, та вирушити назустріч ефективнішій реалізації своїх цілей, на зразок скорочення бідності, охорони здоров'я, покращання санітарних умов, освіта, а також використання переваг швидкого зростання глобальної електронної торгівлі); 4) подальший розвиток (у створенні рамкових умов для розвитку ІТ і надалі відіграватимуть значну роль двостороння та багатостороння співпраця).

На виконання цих завдань Група шукатиме шляхи до вжиття конкретних заходів у пріоритетних сферах:

- створення політичного, нормативного та мережевого забезпечення;
- покращання зв'язку, розширення доступу та зменшення його вартості;
- зміцнення людського потенціалу;
- заохочення глобальної е-торгівлі в Мережі.

У 2003 р. ООН прийняла Декларацію принципів “Побудова інформаційного суспільства — глобальна задача в новому тисячолітті”.

Цією Декларацією проголошувався напрям використання потенціалу інформаційних та комунікаційних технологій для досягнення сформульованих у Декларації тисячоліття цілей розвитку, а саме: ліквідація крайньої убогості та голоду, забезпечення загальної початкової освіти, сприяння рівності чоловіків і жінок та розширення прав і можливостей жінок, боротьба із захворюваннями, сприяння екологічній усталеності й формування глобального партнерства з метою розвитку для забезпечення більш мирного, справедливого та процвітаючого світу. Документ підтвердив норми, викладені в йоганнесбурзьких Декларації та Плані виконання рішень і Монтерейському консенсусі, а також в інших документах відповідних зустрічей у межах ООН.

Декларація встановлює такі основні принципи для “інформаційного суспільства для всіх”:

- важлива роль органів державного управління й усіх зацікавлених сторін у сприянні застосуванню ІКТ з метою розвитку;
- інформаційна й комунікаційна інфраструктура — необхідний фундамент відкритого для всіх інформаційного суспільства;
- доступ до інформації та знань;
- нарощування потенціалу;
- зміцнення довіри та безпеки при використанні ІКТ;
- створення сприятливого середовища на національному та міжнародному рівнях;
- додатки на базі ІКТ: переваги у всіх аспектах життя;
- культурна розмаїтість і культурна самобутність, мовна розмаїтість й місцевий контент;
- свобода ЗМІ;
- етичні аспекти інформаційного суспільства;
- міжнародне та регіональне співробітництво.

В Європі серйозну увагу також приділяють формуванню інформаційного суспільства. У 1994 р. Європейське Співтовариство віднесло завдання побудови інформаційного суспільства до найбільш пріоритетних. Уперше ЄС підтримало розробки в дослідженні нових інформаційних і комунікаційних технологій на початку 80-х років ХХ ст.

Європейська модель інформаційного суспільства відрізняється стратегією європейської інтеграції, поняттям “об’єднаної Європи”, пошуками рівноваги між контролем держави і стихією ринку, динамічним поєднанням державних інтересів і прагнень приватного та корпоративного бізнесу. Характерними рисами європейської моделі виступають варіативність і політична спрямованість програм побудови інформаційного суспільства для різних країн, зумовлених новою європейською геополітикою, становленням інформаційної (інтелектуальної) економіки, різними можливостями постіндустріального розвитку. В межах європейської моделі вирізняють західноєвропейську, скандинавську, центральноєвропейську, східноєвропейську стратегії. Західноєвропейський підхід до ролі держави в процесі переходу до інформаційного суспільства викладено в Резолюції Європейського Союзу “Біла Книга. Зростання, конкурентоспроможність, зайнятість: виклики та стратегії ХХІ століття” (White Paper. The Challenges and Ways Forward into the 21st Century. Brussels. 1993), в якій наголошується на важливості державного контролю в комунікаційній сфері (особливо над супермагістралями) з урахуванням переваг приватного сектору, в Директиві ЄС “Зелена Книга. Життя і працевлаштування в інформаційному суспільстві” (Green Paper. Living and Working in the Information Society: People First. European Commission. Brussels. 1996) та Рекомендації “Інформаційна магістраль для глобального суспільства” (Networks for People and their Communities. Making the Most of the Information Society in European Union. Brussels. 1996).

У 2000 р. Європейський Союз прийняв електронну доктрину: “e-Europe: An Information Society For All”, в основі якої документи Європейської Комісії — “Ініціатива e-Europe” та “Стратегія працевлаштування в інформаційному суспільстві”. Головний наголос робиться на широкому впровадженні технологій Інтернету і відповідному культивуванні у населення європейських країн навичок, необхідних для існування в інформаційному суспільстві, та створенні умов (насамперед необхідної законодавчої бази), сприятливих для розвитку електронної комерції та інформаційних послуг.

Цей документ констатує, що Європа відстає від США в масштабах використання Інтернету у зв’язку з цілою низкою невирішених проблем, а саме: дорогий та повільний доступ; недостатня комп’ютерна грамотність населення; невдалі адміністративні спроби введення нових послуг.

План Єврокомісії, що складається з 10 пунктів, ґрунтується на існуючих стратегіях ЄС і спрямований на створення “політичного імпульсу для просування Європейського Союзу вперед, до інформаційного суспільства”.

Загальною проблемою становлення інформаційного суспільства в Європі стали розробки законодавчої бази для європейського кіберпростору. Стандартизація європейських програмних і телекомунікаційних технологій сприятиме їх

конкуренто- спроможності на інформаційному ринку. Головним чинником європейського ринку інформаційних послуг, зазначається у документах ЄС, стане вільна конкуренція, обмеження монополій, європейський вихід на світові ринки. Політика у сфері конкуренції - це головний елемент європейської комунікаційної стратегії, що має особливе значення для консолідації єдиного ринку та залучення приватного капіталу, необхідного для розширення інформаційної інфраструктури в Європі, створення всеєвропейської інформаційної магістралі “EuroNet”.

Якщо розглядати проблему формування інформаційного суспільства загалом, то специфіка сучасного моменту виражається в тому, що подальший прогрес інформаційних і телекомунікаційних технологій залежить не стільки від проривів власне в технологіях, скільки від того, як швидко будуть пристосовані до нових реалій старі норми, що регулюють традиційно різні сектори, - телекомунікації, телебачення та інші засоби масової інформації. Найбільш кваліфікованою відповіддю на нові вимоги, пропонувані до регулювання інформаційної сфери, представляється новий закон про телекомунікації в США (лютий 1996 р.).

Контрольні запитання

1. Що означає термін “міжнародна інформація”?
2. Які складові входять до поняття міжнародної інформації?
3. Що означає термін “масова інформація”?
4. Як розвивалось міжнародне інформаційне право?
5. Що є предметом правового регулювання міжнародного інформаційного права?
6. Які бувають закриті джерела міжнародної інформації?
7. Які міжнародні договори в міжнародній інформаційній сфері ви знаєте?
8. Які принципи міжнародного інформаційного права ви можете назвати?
9. Коли вперше було висунуто концепцію нового міжнародного інформаційного порядку?
10. Які міжнародні акти прийнято для реалізації концепції Нового міжнародного інформаційного порядку? Чи всіма країнами була підтримана ця концепція? Якщо ні, то чому?
11. Які основні положення концепції міжнародного інформаційного суспільства?
12. Які ознаки міжнародного інформаційного суспільства ви можете назвати?
13. На яких міжнародних нормативних актах ґрунтується створення міжнародного інформаційного суспільства?
14. Які стратегії ЮНЕСКО було прийнято відносно інформаційного суспільства?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 5

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №6 «МІЖНАРОДНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО»

Метою лабораторного заняття є закріплення в здобувачів розуміння принципів та механізмів міждержавної взаємодії в сфері інформації, телекомунікацій та кібербезпеки на основі ознайомлення зі змістом міжнародних договорів, конвенцій та резолюцій ООН. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття:

1. Кожний студент обирає один документ з нижчезапропонованого переліку міжнародних договорів, конвенцій та резолюцій у сфері інформації, інформаційних технологій, телекомунікацій та кібербезпеки та ознайомлюється з його змістом. Студенти самостійно розподіляють між собою документи для уникнення повторів.

2. Кожному студенту необхідно підготувати презентацію в PowerPoint, в якій висвітлити:

- назву документу, рік ухвалення та назву організації, що його ухвалила.
- мету укладення документу;
- ключові положення документу;
- визначені в документі принципи та механізми міждержавної взаємодії у сфері інформації, інформаційних технологій, телекомунікацій та кібербезпеки.

Загальна кількість слайдів презентації визначається студентом самостійно з розрахунку на виступ тривалістю не більше 5 хвилин.

3. Кожному студенту потрібно надіслати виконану презентацію до початку лабораторного заняття на корпоративну пошту викладача.

Хід проведення лабораторного заняття: кожний студент виступає з підготовленою презентацією. Тривалість виступу – не більше 5 хвилин.

Рекомендована література

Конвенції та декларації міжнародних організацій

1. Constitution and Convention of the International Telecommunication Union (Конституція та Конвенція Міжнародної спілки електрозв'язку). International Telecommunication Union. 1993. 283 p. <https://search.itu.int/history/HistoryDigitalCollectionDocLibrary/5.12.61.en.100.pdf>. (Article 1).
2. Convention on Cybercrime (Конвенція про кіберзлочинність Ради Європи). Council of Europe. 2001. 22 p. URL: <https://rm.coe.int/1680081561>.
3. Convention on Information and Legal Co-operation concerning «Information Society Services». (Конвенція Ради Європи про інформаційне та правове

- співробітництво, що стосується «послуг інформаційного суспільства»). Council of Europe. 2001. 6 p. URL: <https://rm.coe.int/1680080625>.
4. Declaration of Principles «Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium» (Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства — глобальне завдання в новому тисячолітті»). International Telecommunication Union. 2003. URL: <https://www.itu.int/net/wsis/docs/geneva/official/dop.html>.
 5. Declaration on Fundamental Principles concerning the Contribution of the Mass Media to Strengthening Peace and International Understanding, to the Promotion of Human Rights and to Countering Racism, Apartheid and Incitement to War (Декларація ЮНЕСКО про основні принципи щодо внеску засобів масової інформації у зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму, апартеїду і підбурювання до війни). UNESCO. 1978. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/declaration-fundamental-principles-concerning-contribution-mass-media-strengthening-peace-and>.
 6. European Agreement on the Protection of Television Broadcasts (Європейська угода щодо захисту телевізійних трансляцій). Council of Europe. 1960. 5 p. URL: <https://rm.coe.int/16800656d2>.
 7. European Convention on Transfrontier Television (Європейська конвенція про транскордонне телебачення Ради Європи). Council of Europe. 1989. 17 p. URL: <https://rm.coe.int/168007b0d8>.
 8. Ministerial Declaration on Trade in Information Technology Products (Міністерська декларація СОТ про торгівлю продукцією інформаційних технологій). World Trade Organization. 1996. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/itadec_e.htm. + Information Technology Agreement — an explanation. World Trade Organization. 1996. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/inftec_e/itaintro_e.htm.
 9. Okinawa Charter on Global Information Society (Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства). Ministry of Foreign Affairs of Japan. 2000. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html>.
 10. UNESCO Declaration of Guiding Principles on the Use of Satellite Broadcasting for the Free Flow of Information, the Spread of Education and Greater Cultural Exchange (Декларація ЮНЕСКО про керівні принципи використання супутникового мовлення для вільного потоку інформації, поширення освіти та розширення культурного обміну). UNESCO. 1972. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/declaration-guiding-principles-use-satellite-broadcasting-free-flow-information-spread-education-and>.

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН

11. Resolution adopted by the General Assembly 37/92. Principles Governing the Use by States of Artificial Earth Satellites for International Direct Television Broadcasting (Резолюція, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН, 37/92 «Принципи використання державами штучних супутників Землі для

- міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення»). United Nations Office for Outer Space Affairs. 1982. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/principles/dbs-principles.html>.
12. Resolution adopted by the General Assembly 55/63. Combating the criminal misuse of information technologies (Резолюція, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН, 55/63 «Протидія злочинному використанню інформаційних технологій»). United Nations Digital Library System. 2001. 3 p. URL: https://digitallibrary.un.org/record/428861/files/A_RES_55_63-EN.pdf.
13. Resolution adopted by the General Assembly 57/239. Creation of a global culture of cybersecurity (Резолюція, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН, 57/239 «Створення глобальної культури кібербезпеки»). United Nations Digital Library System. 2002. 3 p. URL: https://digitallibrary.un.org/record/482184/files/A_RES_57_239-EN.pdf.
14. Resolution adopted by the General Assembly on 8 December 2005 60/45. Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security (Резолюція, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 08 грудня 2005 року, 60/45 «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки»). United Nations Digital Library System. 2005. 3 p. URL: https://digitallibrary.un.org/record/562444/files/A_RES_60_45-EN.pdf.
15. Resolutions adopted by the General Assembly on 9 December 2011 66/81. Questions relating to information (Резолюції, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 2011 року, 66/81 «Питання, що стосуються інформації»). United Nations Digital Library System. 2011. 15 p. URL: https://digitallibrary.un.org/record/720056/files/A_RES_66_81%5EA%5E-EN.pdf.

ТЕМА 6. МІЖНАРОДНА ТРИБУНА. МІЖНАРОДНА МАСОВА КОМУНІКАЦІЯ

1. Міжнародна публічна комунікація. Принципи використання міжнародної трибуни у глобальних міжнародних відносинах.
2. Трибуна ООН як форум міжнародної комунікації. Тактика і стратегія міжнародної полеміки.
3. Риторична маніфестація влади. Видатні промови політичних лідерів і їх вплив на міжнародні відносини.
4. Глобальні масові комунікаційні процеси.
5. Міжнародний медіадискурс.
6. Маніпулятивна пропаганда.
7. «М'яка сила» у сучасних міжнародних відносинах.

У сучасному інформаційному світі засоби масової інформації (ЗМІ) виконують головну інформативну функцію в суспільстві. З розвитком ЗМІ посилюється і їхній вплив на свідомість людей. ЗМІ можуть впливати на всі сфери суспільного

життя, адже вони є не лише каналом висвітлення громадської думки, а й засобом її формування. В умовах інформаційного суспільства та глобалізації ЗМІ є не просто суб'єктами впливу на масову свідомість, але й інструментом, за допомогою якого здійснюється безпосереднє формування самої свідомості. Починаючи з формування порядку денного – визначення важливих і незначних тем, явищ, подій, що їх має оговорювати суспільство до завданих коннотацій – актуальності чи полегкого ставлення, пафосу чи іронії тощо. Медіа з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій стрімко вдосконалюють методи та прийоми для створення бажаного уявлення про описуване явище аж до формування картини світу. Як пише А. Моль, ЗМІ фактично контролюють усю нашу культуру, пропускаючи її через свої фільтри, виділяють окремі елементи із загальної маси культурних явищ і надають їм особливої ваги, підвищують цінність однієї ідеї, зменшуючи цінність іншої, поляризуючи таким чином усе поле культури. Те, що не потрапило в канали масової комунікації, у наш час майже не робить впливу на розвиток суспільства.

Маніпуляції є предметом дослідження різних наук – психології, політології, теорії соціальних комунікацій. Психічні складові маніпуляцій, особливостей свідомості і підсвідомості людини в умовах взаємодії розроблялись так чи інакше в працях З. Фрейда, Г. Леона, В. Бехтерева, К.-Г. Юнга та інших класиків психології. Поняття маніпуляції як наукової категорії було введено в обіг у 40–50-х роках ХХ ст. західними політологами. На сьогодні серед науковців, які досліджували психологічний аспект маніпулятивного впливу, можна виділити праці Є. Доценка, Г. Грачова, І. Мельника, В. Панкратова, Г. Почепцова. У свою чергу С. Кара-Мурза, А. Цуладзе, В. Авченко, В. Лисичкін, А. Моль, О. Філатов, Л. Шелепін досліджували політичний аспект маніпулювання свідомістю.

У сучасній фаховій літературі описані декілька видів маніпуляцій:

- економічні маніпуляції, які мають найбільш предметний діапазон – від маніпуляцій цінами, маніпуляції обмінними курсами валют до маніпуляцій курсами акцій;
- інформаційні маніпуляції, що опанували сферу засобів масової комунікації. На відміну від економічних, маніпулятивне управління інформаційним потоком майже повністю безконтрольне. На рівні державних каналів комунікацій цим успішно займаються найвищі посадовці, вважаючи маніпуляцію органічним і необхідним елементом політики та урядування. На рівні приватних ЗМІ розробляють сценарії власники газет, телеканалів, інтернет-сайтів, тому недоречно звинувачувати журналістів у жонгливанні інформацією;
- адміністративні маніпуляції, що набувають сили під час виборів;
- мовні маніпуляції, що використовуються як один з інструментів інформаційних маніпуляцій. Від обраного стилю подання залежатиме ставлення громадськості до певної події, а отже, і її реакція на цю подію. У ситуації існування багатьох альтернативних, залежних від різних об'єктів, джерел інформації розпізнати мовні маніпуляції неважко, проте споживачі нерідко консервативні у своїх уподобаннях, стаючи тим самим легкою здобиччю маніпулянтів;

– рекламні маніпуляції, що базуються на поєднанні економічних, інформаційних та мовних маніпуляцій, маючи на меті конкретний економічний зиск;

– міжособистісні чи побутові маніпуляції, такі маніпуляції сфокусовані не на маси, як попередні, а на одну особу (або кілька осіб), проявляються вони як у вигляді сімейних, так і корпоративних зловживань.

Зважаючи на багатогранність досліджуваного явища, існують різні підходи до визначення поняття «маніпуляція». За визначенням російського політолога Г. Грачова, поняття маніпуляція – означення загального підходу до соціальної взаємодії та управління, спрямованого на активне використання різноманітних засобів прихованого примусу людей. Використання такого загального підходу щодо засобів масової комунікації та політичних процесів означає дії, спрямовані на програмування думок, намірів та цілей мас і психічних станів населення. Кінцева мета таких акцій – це контроль над населенням, його керованість.

В. Авченко дає визначення політичній маніпуляції як прихованому управлінню політичною свідомістю і поведінкою людей з метою примусити їх діяти або не діяти в інтересах маніпуляторів, нав'язування волі маніпулятора маніпульованість у формі прихованого впливу. Маніпулювання свідомістю – це відповідний вплив на психіку, емоції та свідомість особистості з метою зміни та управління її ціннісними орієнтаціями, формування штучних потреб, мотивів, емоційного настрою для зміни поведінки цієї ж особистості в інтересах ініціатора маніпулятивного впливу.

За визначенням С. Кара-Мурзи, маніпуляція – це спосіб панування шляхом духовного впливу на людей через програмування їхньої поведінки. Цей вплив спрямований на психічні структури людини, здійснюється таємно і ставить своїм завданням зміну думок, спонукань і цілей людей в потрібному владі напрямі. При цьому під маніпулятивними практиками слід розуміти конкретні види соціальної діяльності, які мають своїм внутрішнім мотивом зміну ціннісних установок широких мас населення у руслі, вигідному для замовників маніпуляції. Дії маніпулятивних практик на перших етапах важко розпізнати, оскільки маніпуляція направлена на те, щоб у людини склалася ілюзія про її добровільний вибір і користь.

О. Філатов пропонує під маніпулюванням розуміти такий психологічний вплив на людину, який не завжди нею усвідомлюється і який покликаний продукувати реакції (думки, відчуття, вчинки), що будуть бажаними для маніпулятора (або його замовника) і не збігатимуться з об'єктивними інтересами людини, якою маніпулюють, або безпосередньо їм суперечитимуть. Таким чином, проаналізувавши наведені визначення, можна дійти висновку, що **маніпулювання дає змогу здійснювати непомітний вплив; керувати волею, почуттями та емоціями об'єкта впливу; доводити його до стану інертності шляхом прихованого програмування думок, намірів, установок та поведінки; приховувати справжню інформацію від нього; ініціювати поведінку об'єкта шляхом введення в оману чи впливу на його можливі слабкості.** Зважаючи на описану вище різноманітність маніпулятивних впливів, окреслимо поле наших досліджень мовними та інформаційними видами

маніпуляції, головним чином – через дослідження матеріалів ЗМІ, що безпосередньо впливають на свідомість людей і формують їх ставлення до подій у світі. Актуальність подібних досліджень диктується нагальними потребами, що визначені обставинами інформаційної війни, що ведеться проти України, та підтверджується цілим рядом новітніх академічних досліджень фахівців з країн НАТО.

Досліджуються техніки маніпулятивних технологій, що застосовуються в ЗМІ з метою впливу на громадську думку. У нашому випадку це інтернет-видання, до складу якого входять: періодичні газети, журнали, радіо та телебачення, аналітичні видання зарубіжної преси. Інтернет у сучасному суспільстві є найбільш демократичним і швидким способом комунікації, але й небезпечним, оскільки має необмежену кількість будь-якої інформації, яка впливає на нашу свідомість.

Пропаганда (від лат. *pro* – вперед, *paganda* – те, що підлягає розповсюдженню, *pro* – вперед, *pagare* – плекати саджанці) – популяризація, поширення, роз’яснення і навіювання політичних, філософських, наукових, релігійних, художніх та інших ідей, вчень, знань, поглядів, оцінок засобами масової інформації, усно, писемно, аудіовізуальними та іншими методами впливу на індивідуальну і суспільну свідомість.

Пропагувати (від лат. *pro* – вперед, *pagare* – поширюю, розповсюджую) – поширювати, роз’яснювати якусь ідею, або вчення, погляди, позицію, з метою як позитивно, так і негативно налаштовувати, спрямовувати особу, аудиторію і психологічно стимулювати її реакцію у бажаному ідеологічному напрямі.

Зовнішньополітичні комунікативні технології

Зовнішньополітичні комунікативні технології (ЗКТ) – це системний процес обміну інформаційними потоками на міжнародному рівні, призначений забезпечити формування та підтримання міжнародного політичного іміджу держави й просування її національних інтересів. ЗКТ є невід’ємним компонентом внутрішньої та зовнішньої політики й забезпечують: політичну систему міжнародних відносин, оперативне реагування на зміну ситуації, прогнозування розвитку подій на основі аналізу інформаційних масивів, адекватний вплив на небажані зміни.

Об’єктами впливу ЗКТ є: світові держави, міжнародні та регіональні організації, транснаціональні корпорації, лідери країн й особи, які приймають політичні рішення, політична та бізнес еліти країн світу, а також світова громадськість.

Зовнішньополітична інформація передається трьома основними способами:

- 1) через спеціалізовані установи й інші організації: зовнішньополітичні відомства, політичні партії й громадські рухи, неурядові організації й лобістські групи;
- 2) через засоби масової комунікації;
- 3) через неформальні контакти: неформальні комунікації у межах міжнародних організацій на двосторонньому рівні, на міжнародних форумах і зустрічах.

Зовнішньополітичні комунікації пов'язані із міжнародною політикою держав, вони відтворюють систему зовнішніх зносин і враховують: зовнішньополітичні інтереси; політико- психологічну культуру лідерів держав; традиції і ціннісні орієнтації суспільства; нормативно- правову систему; культурну самобутність.

ЗПК реалізують у середовищі міжнародної комунікації, яка протікає у сфері міжнародних відносин, де у полі зору перебувають такі важливі питання як попередження, запобігання, вирішення конфліктів, мирні переговори та угоди, контроль за озброєнням, геополітичні та стратегічні проблеми, іноземна політика, економічний розвиток та його відношення до проблем безпеки, довкілля, міжнародна реакція на надзвичайні ситуації тощо.

Міжнародні комунікації володіють такими характеристиками:

- протікають у ситуації умовно незалежного комунікативного ланцюга, де не існує всесвітнього уряду;
- комунікація відбувається між принципово різними структурами, між якими часто не співпадають коди та національні картини світу;
- піддаються більш жорсткому контролю, ніж внутрішні комунікації;
- досить часто протікають в агресивному середовищі, коли існує потреба розв'язання конфліктних ситуацій;
- навіть реалізуючись у непрямому виді, наприклад, через фільми, літературу, інші прояви масової культури, можуть виступати певним силовим центром.

Типологія зовнішньополітичних комунікативних технологій охоплює:

а) дипломатію традиційну – інформаційно-аналітичну роботу територіальних і функціональних департаментів зовнішньополітичного відомства, дипломатичні заходи в країні перебування. Інформаційно-роз'яснювальна робота – система політичних, суспільних, інформаційних, культурологічних та організаційних заходів, спрямованих на поширення за кордоном інформації про країну, її історію та культуру, основи та сучасний стан внутрішньої й міжнародної політики, місце і роль у світовому спів-товаристві. Інформаційно-роз'яснювальна робота має два вектори спрямування: на внутрішній і зовнішній політикум, а саме уряди й державні структури зарубіжних країн, вітчизняні та зарубіжні громадські й політичні інституції, на засоби масової інформації, ділові кола, групи лобі тощо. Тенденції змін дипломатичної діяльності підтверджують актуальність і необхідність врахування політичної обстановки в країнах перебування, позиціонування зовнішньої політики в міжнародних інформаційних потоках, поінформованості зарубіжної громадськості про стратегічні пріоритети;

б) публічну дипломатію – міжнародну діяльність, спрямовану на публічне представництво інтересів держав або легітимних інституцій (урядових установ, громадських організацій та окремих індивідуумів) у міжнародних відносинах; на формування міжнародного комунікативного середовища з метою позитивного сприйняття і розуміння зовнішньої політики держави й протидії негативному позиціонуванню. Основними інструментами публічної дипломатії є засоби масової комунікації, науково-просвітницькі, культурні, спортивні організації та міжнародні обміни; громадські організації; неформальні контакти.

В основі публічної, медіа-, віртуальної, культурної, іміджевої дипломатії – «м'яка сила», яка вважається одним із найперспективніших напрямів зовнішньої політики. Дж. Най тлумачить «м'яку силу» як спроможність отримати бажане через привабливість, а не через примус чи оплату; це – моральний авторитет наукових, технічних, спортивних досягнень, творів високого мистецтва, привабливість гуманістичної ідеології, ефективної економічної політики, раціональної адміністративної системи, спокуса масової культури, симпатія до національної культури, звичаїв і моделей поведінки.

«М'яка сила» сприяє гарантуванню національних інтересів, бо встановлення дружніх стосунків і взаєморозуміння посилює безпеку держави й зміцнює мирне співіснування; поглибленню дипломатичних відносин, обміну знаннями й досвідом; посиленню інституцій і громадянського суспільства, стимулюванню економічного процвітання.

Публічну дипломатію нерідко пов'язують із пропагандою. Спільним є те, що і публічна дипломатія, і пропагандистські кампанії спираються на технології переконання. Однак у пропагандистських стратегіях, як правило, використовують різні прийоми введення в оману, приховування важливої інформації від громадськості, поширення страху перед «ворогом», а також залякування та ідеологічну обробку для впливу на поведінку громадськості. Публічна дипломатія ґрунтується на принципі чесності і правдивості поширюваних відомостей;

в) медіа-дипломатію – утвердження і проведення зовнішньої політики держави шляхом використання засобів масової комунікації, а також використання можливостей різноманітних мас-медіа для впливу на зарубіжну громадську думку. Медіа-дипломатія сприяє утвердженню і проведенню зовнішньої політики держави шляхом використання засобів масової комунікації для впливу на зарубіжну громадську думку.

Фахівці виділяють такі функції сучасних ЗМІ у зовнішній політиці:

- слугують швидким джерелом інформації;
- представляють і ставлять на порядок денний громадського обговорення глобальні проблеми (екологія, права людини, роззброєння, СНІД, біженці, наркобізнес тощо);
- визначають порядок денний обговорення і вирішення зовнішньополітичних проблем урядом;
- слугують сигнальною системою для інших країн про плани і наміри конкретної держави;
- є засобом впливу неурядових організацій, а також терористів на дії урядів і міжнародної спільноти.

Сьогодні незалежні медіа беруть на себе роль провідників зовнішньої політики. Вони активно і цілеспрямовано доводять до світової громадськості конкретні аспекти зовнішньополітичного курсу країни і чим потужніші національні ЗМІ, тим більше можливостей вони відкривають для своєї держави у світовій політиці.

Інструменти медіа можуть впливати на динаміку конфліктів і сприйняття суспільства, впливають на формування колективної ідентичності та політичний

курс. Важливим напрямом медіа дипломатії є доведення до широких кіл світової громадськості об'єктивної і точної інформації про позиції держав з основних міжнародних проблем, їхні зовнішньополітичні ініціативи та дії, а також про досягнення культури, науки, інтелектуальної творчості.

Розвиток медіа покладає на дипломатів обов'язок стати досвідченими в мистецтві презентації в середовищі масової інформації (медіа-презентації) як у межах однієї країни, так і на міжнародному рівні. Оскільки зовнішня політика країни, щоб бути ефективною, вимагає високого рівня народної підтримки або розуміння, дипломат має бути готовий пояснити та виправдати політику свого уряду перед народом найбільш ефективним способом, яким є широко поширений аудіовізуальний засіб, – телебачення.

До технологій медіа-дипломатії, що їх використовують країни у зовнішній політиці, відносять:

- офіційні повідомлення для ЗМІ, які містять офіційну позицію країни з тих чи інших міжнародних питань;
- роз'яснення інформації, яка містить спеціальні елементи впливу з метою переконання;
- інформація, яка містить у собі довільні коментарі журналістів;
- інформація, яка надається для ЗМІ для їх подальшої роботи;

г) **віртуальну (мережеву) дипломатію** – комунікативні технології, які асоціюються з появою глобальних інформаційно-комунікаційних мереж. Мережева (віртуальна) дипломатія передбачає використання глобальних інформаційних мереж у проведенні державами світу своєї зовнішньої політики в інформаційну добу.

У найширшому розумінні, термін «віртуальна дипломатія» означає зміни у дипломатичній практиці, пов'язані з появою мережевого світу. У найвужчому розумінні, термін позначає процеси прийняття рішень, координації, комунікації, і практики міжнародних відносин, які проводять за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій.

Дипломатичні установи активно використовують мережеві можливості цифрової дипломатії через спілкування з внутрішньою та зовнішньою аудиторією в режимі он-лайн для формування відчуття причетності громадянина до зовнішньополітичних кроків держави. Через створення власних профілів у різноманітних соціальних мережах зовнішньополітичне відомство та дипломатичні місії «розповідають» про свою діяльність, формують ставлення до зовнішньої політики держави, здійснюють вплив на свідомість цільових груп, також соціальні мережі сприяють обміну інформацією між громадськістю та державними установами;

д) **дипломатію іміджеву** – зовнішньополітичну діяльність, спрямовану на створення за допомогою PR-технологій та засобів масової комунікації іміджу національних інтересів та роз'яснення мети і основних завдань зовнішньої політики країни, а також формування бажаної світової громадської думки. Позитивний імідж формується, якщо країна переконливо демонструє прогрес у своєму розвитку, виступає ініціатором широкомасштабних міжнародних заходів, організатором міжнародних форумів, які набувають значної підтримки і

розголосу в світі, відіграє провідну роль у врегулюванні резонансних конфліктів та проведенні миротворчих операцій.

«Іміджеву дипломатію» визначають як діяльність спрямовану на створення та підтримання позитивного міжнародного іміджу та формування бажаної громадської думки.

З огляду на те, що імідж країни формується широким колом зовнішньополітичних, економічних, культурних та інших дій держави та недержавних акторів, пов'язаних із цією країною, то поняття іміджевої дипломатії є тісно пов'язаним із іншими методами здійснення «м'якої сили», такими як публічна й культурна дипломатія.

Імідж держави – це стереотипізований образ країни, що існує в масовій свідомості завдяки як стихійному, так і цілеспрямованому його формуванню елітою й політтехнологами з метою здійснення політичного й емоційно-психологічного впливу на громадську думку всередині країни і за кордоном.

При формуванні іміджу держави необхідно враховувати низку різноманітних чинників, які впливають на формування іміджу держави. Зокрема, Е. Галумов виділяє такі чинники:

1. «Умовно статичні» чинники: природний ресурсний потенціал держави; національно-культурна спадщина суспільства; нерегульовані (постійні) геополітичні чинники (географічне розташування, площа займаної території, протяжність кордонів держави, вихід до морів і т.д.); історичні події, які вплинули на розвиток державності (завоювання, великі наукові та географічні відкриття та ін.), а також внесок видатних громадян в історію розвитку країни; базова форма державного устрою і структура управління.

2. «Коректовані умовно динамічні» соціологічні чинники: соціально-психологічні настрої в суспільстві; форми суспільно-політичної інтеграції громадян, структура, характер і принципи діяльності суспільно-політичних об'єднань; морально-етичні аспекти розвитку суспільства.

3. «Коректовані умовно динамічні» інституційні чинники: стійкість економіки, що оцінюється комплексом показників динаміки ВВП, рівня доходів на душу населення, обсягом залучених інвестицій, фінансова забезпеченість бюджетів всіх рівнів, гарантій прав і свобод суб'єктів реального сектору економіки та ін.; правовий простір держави й відповідність правових норм стандартам міжнародного права; функції, повноваження та механізми державного регулювання різних областей і сфер діяльності в державі (ефективність владної конструкції).

Світові стандарти, сформовані міжнародною спільнотою, задекларовані у нормах міжнародного права, які фіксуються щорічними рейтингами міжнародних організацій й рейтинговими агенціями, виступають зовнішніми чинниками формування іміджу держави:

- Індекс глобальної конкурентоспроможності (щорічно складається Всесвітнім економічним форумом у Давосі);

- Індекс сприйняття корупції (щорічно розраховується Transparency International);

- Індекс електронної участі громадян (визначає якість надання інформації й послуг урядовими структурами для громадян за допомогою ІКТ з метою залучення громадян до прийняття важливих управлінських й політичних рішень);
- Індекс готовності до електронного урядування (розраховується ООН);
- Індекс економічної свободи;
- Індекс цифрового доступу;
- Індекс інформаційного суспільства та ін.

Значну роль у формуванні іміджу держави відіграють мас-медіа, які, з одного боку, пропонують факти, їх інтерпретацію, образи, які заважають об'єктивній оцінці подій чи об'єкта; а з іншого – можуть сприяти формуванню позитивного образу держави в очах світової громадськості, а вразі потреби – антипатії й осуду стосовно інших держав.

Згідно із світовою практикою формування позитивного міжнародного іміджу здійснюється іноземними державами в основному за двома напрямками:

- 1) утворення спеціалізованого державного органу, на який покладаються функції із забезпечення на міжвідомчому рівні постійної, оперативної та скоординованої підготовки і розповсюдження у міжнародному інформаційному просторі позитивних відомостей про державу;
- 2) розроблення з цією метою державної цільової програми, до виконання якої залучається переважна більшість органів державної влади.

Формування й просування іміджу держави на міжнародній арені проходить такі етапи:

- розроблення стратегії інформаційної діяльності, що передбачає чітке визначення специфіки іноземних держав та їх населення;
- здійснення комплексу заходів на основі впровадження ефективних форм інформаційно-роз'яснювальної роботи з урахуванням особливостей сприйняття держави певними категоріями громадян іноземних держав;
- розширеного відображення позитивних відомостей про державу в інформаційному просторі інших держав, створення необхідної для цього інфраструктури;
- налагодження співпраці з неурядовими міжнародними та громадськими організаціями, зацікавленими у формуванні позитивного міжнародного іміджу держави;
- активізації інформаційно-роз'яснювальної роботи на території держави, спрямованої на покращення розуміння громадянами її стратегічних зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних напрямів діяльності.

У жовтні 2016 р. Кабінет міністрів України схвалив Концепцію популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі (розраховану на період до 2020 р.). Метою Концепції є:

- 1) популяризація України у світових інформаційних ресурсах та національних інформаційних ресурсах іноземних держав, спрямована на захист

її політичних, економічних та соціально-культурних інтересів, зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності;

2) формування позитивного іміджу України шляхом висвітлення об'єктивної інформації про конкурентні переваги, сильні сторони, вагомі досягнення нашої держави на світовій арені, широкі перспективи співпраці міжнародної спільноти з Україною;

3) забезпечення на міжвідомчому рівні постійної оперативної та скоординованої діяльності з підготовки і поширення у світовому інформаційному просторі правдивої та об'єктивної інформації про Україну, зокрема окремі її регіони, а також підвищення туристичної та інвестиційної привабливості України.

Шляхи досягнення мети:

- підсилення інституційної спроможності для здійснення міжнародних стратегічних комунікацій;
- організації і проведення органами виконавчої влади інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення рівня поінформованості світового співтовариства про Україну та формування позитивного сприйняття іміджу нашої держави у різних сферах;
- забезпечення постійної присутності комплексної, багатоканальної та об'єктивної інформації про Україну у світовому інформаційному просторі;
- визначення та забезпечення функціонування механізму системного відстеження і протидії інформаційним кампаніям та дезінформації, спрямованим проти України;
- подальшого розвитку системи іномовлення та забезпечення інформаційного супроводження державної політики України за її межами;
- забезпечення взаємовигідної співпраці з українською діаспорою щодо популяризації України та українців, просування їх інтересів в інших державах і на міжнародній арені;
- залучення громадських об'єднань для реалізації проектів за визначеними цією Концепцією напрямами;
- проведення регулярного відкритого діалогу між Кабінетом Міністрів України та спільнотою світових лідерів, експертів, представників засобів масової інформації, які висвітлюють або коментують українську тематику;
- забезпечення ефективного використання можливостей українських культурно- інформаційних центрів за кордоном, а також зміцнення їх матеріально-технічної бази з метою їх залучення, зокрема, до виготовлення іноземними мовами і розповсюдження інформаційно- іміджевих матеріалів, присвячених Україні;
- створення привабливого іміджу бізнесової діяльності у нашій державі разом з постійною промоцією наявних можливостей та пропозицій;
- створення системних і комплексних умов для формування позитивного туристичного іміджу.

Імідж держави – явище багатогранне, яке складається з таких компонентів:

- політичний імідж держави: політичний курс держави, її внутрішня й зовнішня політика, згуртованість політичної еліти; основні політичні цінності й норми;
 - економічний – характеризує основні економічні процеси в країні; економічний ріст, розвиток;
 - дипломатичний імідж: ведення переговорів, підписання міжнародних угод, участь у роботі міжнародних і регіональних організацій; позиціонування держави; вміння співпрацювати й вплив на інших тощо;
 - соціальний: задоволення потреб людей у житлі, праці, підтримці здоров'я, в соціальних гарантіях;
 - туристичний: туристичний бізнес надає можливість представити країну в найпривабливішому вигляді й рекламувати вітчизняні товари й послуги;
 - інвестиційний: дає змогу оцінити економічну привабливість держави, її інвестиційний клімат;
 - мас-медійний: потужна присутність національних медіа у світовому інформаційному просторі, які просувають позицію й образ своєї країни;
- е) культурну дипломатію – інструмент зовнішньої політики держав, який використовується для просування на зовнішніх «ринках» національної культури, обстоювання національно-культурної ідентичності та захисту національних інтересів на міжнародній арені. Дипломатія культурна спрямована на використання культури та культурних норм у контексті зовнішньополітичних дій та ситуацій; свідому постановку політиками та дипломатами культурних завдань та цілей, коли культура виступає не засобом, а вищим змістом зовнішньої політики.

Невід'ємною складовою державної політики міжкультурного співробітництва є зовнішня культурна політика, що розробляється з метою формування позитивного культурного іміджу країни в світі. Культурна присутність держав за кордоном, як і зарубіжна культурна присутність у самих країнах, сприяють їх гідному утвердженню в світовій політиці, що відповідає їхнім історичним надбанням, геополітичному становищу, потенціалу та ресурсам. Відповідно до специфіки пріоритетів, кожна країна розробляє власну національну стратегію здійснення зовнішньої культурної політики.

«Культурна дипломатія» є комплексом цілеспрямованих дій спрямованих на здійснення обміну ідеями, інформацією, цінностями, традиціями, віруваннями та іншими аспектами культури, з метою сприяння міжкультурному взаєморозумінню.

Завдання культурної дипломатії:

- підвищити ефективність зовнішньої політики держави, підняти престиж власної країни, уряду, політики як в міжнародному політичному середовищі, так і серед світової громадськості;
- подолати упередженість щодо країни, зменшити вплив негативних тенденцій політико- ідеологічного походження, зміцнити міжнародний авторитет держави, продемонструвати відкритість суспільства та його демократичні цінності;

- вплинути на формування багатополусної системи міжнародних відносин, яка відображає культурно-політичне розмаїття та взаємозалежність сучасного світу;
- сформувати позитивний економічний клімат для іноземних інвестицій, сприяти розвитку туристичної індустрії;
- представити культуру як складову формування державного бренду; позиціонувати політику держави, що має високий науковий, інтелектуальний та культурний потенціал.

Інструменти культурної дипломатії: мистецтво (кіно, музика, живопис, театр тощо), література, виставки, ярмарки, освітні програми, наукові обміни, культурні й новинарні програми, релігія й міжрелігійний діалог, пропаганда ідей соціальної політики.

Брендинг держав

Національний брендинг є важливою складовою розвитку сучасного світу. Глобалізація означає, що країни конкурують одна з одною задля уваги, поваги та довіри інвесторів, туристів, фінансистів, іммігрантів, мас-медіа та урядів інших націй. Тому, бренд могутньої та позитивної нації забезпечує вагомі конкурентні переваги. В епоху глобалізації країни стають все більш подібні до корпорацій, які вступають у боротьбу за залучення іноземних інвестицій, конкурують за увагу світових ЗМІ, туристів і ринки товарів і послуг. Як і корпорації, що створюють і активно рекламують унікальність, високу якість своїх товарів, держави теж певним чином перетворюються на товар, пропонуючи себе як райське місце для відпочинку, або як найсприятливіший режим для вкладання інвестицій, або як фінансовий центр тощо. Як наслідок, країни активно запозичують корпоративні технології для створення неповторного і привабливого бренду на міжнародній арені.

Відомий британський дослідник проблем брендингу С. Анхольт дав такі дефініції:

«**бренд**» – це продукт, послуга або організація, що розглядається в поєднанні зі своєю назвою, ідентичністю та репутацією; «**брендинг**» – це процес проектування, планування, та об'єднання назви й ідентичності з метою створення чи управління репутацією. О. Шевченко визначає «бренд країни» як сукупність характеристик (назва, термін, знак, символ, малюнок, слоган тощо), які об'єднують уявлення самої країни про себе, містять ексклюзивні та позитивні характеристики країни, та виділяють її серед інших держав світу, а «брендинг» – як комплекс технологій створення образу держави зі своїми специфічними характеристиками. Загалом «бренд» розуміють як національну ідею країни, її інтелектуальну власність, тобто комплекс думок, відчуттів, асоціацій та уявлень, які виникають у людини, коли вона бачить, чує назву країни чи купує товар вироблений у цій країні.

В сучасній науковій думці існують два підходи до формування бренду держави:

1) корпоративний (ідеологом є С. Анхольт): ставлення до держави, її бренд формується через торгові марки, які є світовими лідерами та якими володіють великі корпорації цієї держави;

2) державний (реалізує на практиці В. Олінс, консультант з питань уряду Великобританії): репутація держави будується централізовано, згідно з єдиною розробленою концепцією.

В. Олінс пропонує такі етапи кампанії щодо створення успішного бренду країни:

- Утворити координаційну раду з представників уряду, промисловості, культури, освіти та ЗМІ до початку розробки програми.
- Провести соціально-політичний моніторинг громадської думки.
- Сформувати систему політичного консалтингу, провести низку консультацій з політичними лідерами, які мають значний вплив на формування громадської думки.
- Визначити головну ідею, на якій ґрунтуватиметься генеральна стратегія програми формування бренду.
- Розробити графічні та візуальні атрибути програми.
- Створити систему управління зовнішніми і внутрішніми комунікаційними потоками, в яких висвітлюються події всередині країни (особливу увагу слід приділити повідомленням зі сфери туризму, економічного клімату країни та захисту прав людини).
- Реалізацію програми здійснювати на засадах співробітництва політичних інститутів з неурядовими структурами.

С. Анхольт розуміє брендинг країни як систематичний процес узгодження дій, поведінки, інвестицій, інновацій і комунікацій країни для реалізації стратегії конкурентної ідентичності. Це може бути як звичайне співробітництво урядового комітету з туризму й агентства по залученню інвестицій, так і десятиліття реалізації скоординованих і чітко спланованих стратегій всередині країни й на міжнародній арені в сфері культури, спорту, освіти, політики, туризму, міжнародної торгівлі.

Серед усіх методів побудови бренду країни «класичним» є шестикутник бренда країни С. Анхольта, за яким створюється рейтинг брендів країн світу:

1. Експорт країни – визначає імідж товарів та послуг кожної країни в світі. Тут важливим є те, щоб на кожному продукті було чітко зазначено, де він був вироблений.
2. Зовнішня та внутрішня політика – характеризує уявлення громадської думки про керівництво країни, а також погляди на глобальні питання, такі, як демократія, правосуддя, соціальна політика, захист навколишнього середовища. Назагал, це політичний курс, рішення, що ухвалюються керівництвом країни.
3. Інвестиції та імміграція – визначають ступінь привабливості країни для проживання, роботи чи навчання в ній, а також демонструють її привабливість для зовнішніх інвесторів та соціальну ситуацію в країні.
4. Культура та традиції – оцінка світовою спільнотою рівня сучасної культури країни: живопис, музика, кінематограф, спорт, література, глобальне сприйняття культурної спадщини країни в світі.
5. Народ – є виміром іміджу країни в таких галузях, як знання, освіта, гостинність населення тощо. Ключовим елементом тут є народ, що проживає в

даній країні: видатні лідери нації, зірки естради та спорту; як вони ведуть себе за кордоном та як зустрічають гостей у себе вдома.

6. Туризм – вимірюється ступенем зацікавленості до відвідування країни та привабливості туристичних атракцій. Ключовим елементом є розвиток в країні індустрії туризму та досвід, який люди отримують відвідуючи дану країну як туристи або під час ділових візитів. Часто туризм є дуже важливим аспектом в формуванні бренду окремої держави, оскільки індустрія туризму зазвичай має один з найбільших бюджетів та кращих менеджерів.

Бренд країни повинен відповідати таким вимогам:

- він має бути оригінальним та асоціюватися з країною;
- легко піддаватися змінам та нововведенням відповідно до міжнародної ситуації;
- базуватися на постійних цінностях і культурних особливостях країни;
- для його створення та просування необхідна професійна в різних сферах команда, яка має бути аполітичною та інтернаціональною;
- наявність слогану (назва країни – обов’язкова) та логотипу, який би містив елементи державної символіки (герб, прапор).

Відмінність між «брендом держави» й «іміджем держави»: бренд – це те, формуванням чого цілеспрямовано займаються, з використанням певних маркетингових прийомів та за певними правилами, тоді як імідж може сформуватись стихійно. Відповідно, структура бренду наперед визначається його розробниками, тоді як імідж, будучи по суті відображенням сприйняття країни конкретними людьми, може мати різні складові, залежно від обсягу та характеру одержаної інформації про країну, від стереотипних уявлень про. Бренд країни може існувати лише як результат відповідних зусиль з боку самої країни, а імідж може бути сформований обставинами, певними подіями, іншими країнами тощо, тобто країна у більшості випадків має лише частковий контроль над власним іміджем, нерідко будучи змушеною опиратись спробам підірвати свій імідж з боку інших держав чи відновлювати його внаслідок тих чи інших кризових ситуацій. Крім того, про бренд країни можна говорити з позицій його наявності чи відсутності та, якщо він є, про його потужність (силу впливу), тоді як до іміджу можна застосовувати якісні характеристики (позитивний імідж / негативний імідж).

Потужний бренд країни може стати запорукою позитивного сприйняття зовнішньополітичної діяльності держави – певних ініціатив та акцій на міжнародній арені, позиції країни з того чи іншого питання міжнародного життя та сприяти діяльності дипломатичної служби країни за кордоном. **Роль брендингових технологій у зовнішньополітичній діяльності, таким чином, може розглядатись із трьох позицій:**

1) потенціал дипломатичної служби держави може і повинен бути задіяний для формування бренду країни, включаючи окремі його сектори, та сприяння просуванню стратегічних національних інтересів. Як приклад можна навести широко розповсюджену нині практику створення під орудою зовнішньополітичних відомств інтернет-порталів, присвячених промоції інвестиційних можливостей країни, її туристичних атракцій, переваг здобуття

освіти в університетах країни тощо, та рекламування цих ресурсів як на веб-сайті самого відомства, так і веб-сторінках дипломатичних представництв країни;

2) міжнародна діяльність держави, її зовнішньополітичні акції та ініціативи, взаємодія з іншими акторами міжнародних відносин в сучасних умовах глобалізованого медійного простору є безпрецедентно транспарентним, що вимагає перегляду підходів до її ведення. С. Анхольт у своїй програмній праці «Конкурентна ідентичність» зазначив, що поширення демократії й демократичного типу управління в багатьох частинах світу, зростаюча тенденція до прозорості уряду і відкритих відносин між державними акторами, а також зростаючий інтерес і обізнаність про міжнародні справи серед громадськості викликають необхідність у більш «публічно-орієнтованому» підході до політики, дипломатії та міжнародних відносин;

3) транспарентність призводить до потреби роз'яснення населенню змісту та напрямів зовнішньої політики держави; доступна в електронному виді інформація, що виходить від держави, може сприяти розвитку її діалогу з громадськістю.

Розглянемо приклади вдалих брендів.

Багато розвинутих країн світу цілеспрямовано працюють над розробленням чи вдосконаленням власного бренду, наприклад, Ліхтенштейн. Необхідність розробки і просування бренду князівства Ліхтенштейн була зумовлена тим, що імідж країни виявився скомпрометованим існуючим у світі стереотипом, що це не самобутня країна, а лише фінансовий центр.

Для подолання цієї проблеми була створена робоча група під керівництвом фонду «Імідж Ліхтенштейну». Ця група об'єднала рекламні агентства, провідні промислові підприємства, великі торгово-промислові асоціації, органи влади й представників прем'єр-міністра країни. Спільно з фондом «Імідж Ліхтенштейну» компанія В. Олінса розробила проект бренду, з метою допомоги фінансовим і промисловим асоціаціям рекламувати себе за кордоном, виховувати почуття національної гордості, розвивати туризм і стимулювати позитивне сприйняття Ліхтенштейну в інших країнах світу.

На основі найбільш виразних рис країни фахівці сформулювали ряд ідей: невеликий розмір, економічне процвітання й привабливість, цілеспрямованість, підприємницький дух і людяність.

Контрольні запитання

1. Основні аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішньої політики. Яка мета інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері міжнародних відносин?
2. Які види інформаційно-аналітичних документів використовуються в процесі інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішньої політики? Основні функції інформаційно-аналітичного управління?
3. У чому полягає інформаційне забезпечення державних візитів?
4. «М'яка сила» в зовнішній політиці. Суб'єкти, об'єкти, цілі й канали зовнішньополітичних комунікативних технологій

5. Типи зовнішньополітичних комунікативних технологій
6. Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики
7. Документи внутрішньовідомчого листування
8. Зовнішня документація дипломатичного представництва
9. Поняття, цілі й інструменти публічної дипломатії
10. Культурна дипломатія
11. Поняття «медіа-дипломатія», завдання медіа-дипломатії

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 6

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №7 «ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ»

Метою лабораторного заняття є вивчення здобувачами цілей, форм та прикладів використання інформаційно-комунікаційних технологій в міждержавній дипломатичній діяльності. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття: опрацювання здобувачами рекомендованої літератури.

Хід проведення лабораторного заняття: протягом лабораторного заняття відбуватиметься обговорення наступних питань:

1. Дефініція поняття «цифрова дипломатія». Історія виникнення та фактори розвитку цифрової дипломатії.
2. Форми цифрової дипломатії:
 - створення вебсайтів та ведення облікових записів в соціальних мережах міжнародних організацій, дипломатичних представництв й органів державної влади, політичних діячів та дипломатів (X, Facebook, Instagram, Youtube тощо);
 - проведення переговорів з використанням програм для організації відеоконференцій (Zoom тощо);
 - використання цифрових інструментів для організації заходів і проєктів публічної дипломатії;
 - віртуальні дипломатичні представництва та електронні консульські послуги.
3. Кейси цифрової дипломатії України.
4. Переваги від цифровізації дипломатичної діяльності.
5. Недоліки та ризики від цифровізації дипломатичної діяльності.

Рекомендована література

1. Висоцький О. Ю. Електронна дипломатія як інструмент пропаганди. *Політологічний вісник*. 2018. №81. С. 51-59. URL: <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/download/17/17>.

2. Ковач А. Українська цифрова дипломатія: інформаційний фронт держави в соціальних мережах. ADASTRA Fellows. 2022. URL: <https://adastra.org.ua/blog/ukrayinska-cifrova-diplomatiya-informacijnij-front-derzhavi-v-socialnih-merezhah>.
3. Кубко В. Цифрова дипломатія в сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 50. С. 170-176. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/50_2023/22.pdf.
4. Ліскович М. Україна створюватиме «віртуальні» посольства за кордоном: про що йдеться? Укрінформ. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3209612-ukraina-stvoruvatime-virtualni-posolstva-za-kordonom-pro-so-jdetsa.html>.
5. Маркарян М. В. Віртуальне дипломатичне представництво: адміністративно-правовий аналіз. *Київський часопис права*. 2021. №2. С. 18-22. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/17/16>.
6. Мірошніченко Т. Федорова Г. Цифрова дипломатія як сучасний комунікаційний інструмент міжнародних відносин. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2021. Том 24. №12. С. 58-65. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1730/1701>.
7. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. Міністерство закордонних справ України. 2021. 31 с. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>.
8. History of Digital Diplomacy and Main Milestones. Diplomacy Data. 2015. URL: <http://diplomacydata.com/history-of-digital-diplomacy-and-main-milestones/>.

ТЕМА 7. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

У зв'язку із стрімким розвитком сучасного глобального середовища швидкість наукового прогресу зростає. Відповідно така технологія як штучний інтелект проникає в сфери суспільного і політичного життя, зокрема у дипломатію. Оскільки штучний інтелект використовується для роботи з текстовими, аудіальними, візуальними матеріалами виникає питання його врегулювання, особливо у сфері міжнародних відносин.

Тема використання штучного інтелекту в дипломатії нова і недостатньо досліджена. **Такі технології часто використовують для спрощення рутинних завдань, проте виникає багато питань щодо використання таких інновацій в допоміжних сферах.** Посилення уваги до цього питання є необхідним, оскільки штучний інтелект матиме значний вплив на міжнародні відносини, зокрема, вноситиме нові теми до міжнародного порядку денного, кидатиме виклик геостратегічним відносинам, слугуватиме інструментом для дипломатів і та тих, хто безпосередньо залучений до переговорів, а також створюватиме нові можливості та проблеми, пов'язані із захистом прав людини.

Для повного розуміння взаємозв'язку між штучним інтелектом та дипломатією необхідне чітке розуміння того, чим є ШІ, і чого можна чи не можна очікувати

від нього на сучасному етапі, є важливою відправною точкою у дослідженні. Однак є два питання, пов'язані з дослідженням технології.

По-перше, ШІ – це динамічне поняття. Часто трапляється так, що технологія, яка стала звичним явищем, більше не називають штучним інтелектом. Виходить, що термін «штучний інтелект» зарезервований для найсучасніших технологічних стандартів і для прогнозів на майбутнє, а не для тих речей, які стали рутинними для вирішення завдань. По-друге, інколи ШІ асоціюється з концепцією «валізи». Це концепція, яка здається досить простою, але насправді нескінченно складною і наповненою – як валіза, з безліччю інших ідей, концепцій, процесів і проблем».

У міжнародних відносинах, існує кілька підходів до трактування поняття «штучний інтелект». Один з них – це технічний підхід, який визначає ШІ як здатність комп'ютерних систем виконувати завдання, що зазвичай потребують людської інтелектуальної діяльності, такі як розпізнавання мови, розуміння текстів, прийняття рішень тощо. Цей підхід дозволяє фахівцям міжнародних відносин розглядати ШІ як технологію, яка може змінити різні аспекти міжнародних відносин, такі як безпека, економіка, дипломатія та інші. Інший підхід – це соціально-економічний, який розглядає ШІ як технологію, яка може змінити економічні, соціальні та політичні відносини в міжнародному контексті. Фахівці міжнародних відносин, у межах зазначеного підходу, розглядають ШІ як засіб збільшення продуктивності праці, покращення ефективності та забезпечення стійкості в різних галузях економіки та громадського життя. Також існує етичний підхід, який стверджує, що ШІ має дотримуватися етичних норм і цінностей, щоб забезпечити безпеку та захист прав людини. Відповідно до цього підходу, підкреслюється, що ШІ може мати серйозні етичні наслідки, які впливатимуть на громадську думку і на міжнародні відносини. Також відомий ще один підхід – «людино-центричний». Згідно цього підходу, ШІ повинен бути розглянутий з позиції того, як він може підтримувати та змінювати людські інтереси та потреби в міжнародному контексті. Фахівці міжнародних відносин, які послуговуються цим підходом, зосереджуються на розгляді ШІ як інструменту, що може допомогти людям у вирішенні різних проблем та досягненні більш високих рівнів розвитку.

В спеціалізованій сфері міжнародних відносин поняття ШІ також можна розглядати з різних точок зору, в залежності від того, які аспекти міжнародних відносин враховуються. Термін «штучний інтелект» з погляду міжнародних відносин можна визначити як сукупність технологій та методів, що дозволяють програмним системам та комп'ютерам здійснювати інтелектуальні операції, які раніше були можливі тільки за умови присутності людини. Підходи до трактування та змісту поняття «штучний інтелект» є різноманітними та базуються на різних концептуальних засадах. Кожен з цих підходів може мати свої переваги та недоліки, але взагалі вони можуть допомогти зрозуміти те, як штучний інтелект може впливати на світові процеси та міжнародні відносини та як можна забезпечити ефективне використання його потенціалу. Щоб вивести загальне уявлення про ШІ та його особливості потрібно керуватись аналізом та критикою, щоб уникнути маніпуляцій з боку світових акторів. Резюмуючи,

варто зазначити, що ми схиляємось до візії, що ШІ – це галузь комп'ютерних наук, яка займається створенням програм і систем, які демонструють інтелектуальні здібності, подібні до людського розуму або проводять симуляцію процесів людського інтелекту комп'ютерними системами.

Сьогодні дипломати повинні вміти швидко адаптуватися і легко справлятися зі змінами в підходах до актуальних тем, що відбуваються під впливом ШІ. Наприклад, певну увагу привертає використання ШІ для сприяння досягненню Цілей сталого розвитку (ЦСР). Дипломати, з іншого боку, повинні справлятися з появою нових проблем, пов'язаних із використанням ШІ міжнародного порядку денного. Йдеться про дискусії щодо нових технологічних досягнень, таких як летальні автономні системи озброєнь (LAWS), а також етики і стандартів ШІ. ШІ як питання міжнародного порядку денного можна також відобразити, визначивши основні теми – економіка і бізнес, безпека, демократія, права людини та етика – і пов'язані з ШІ теми, які, як очікується, вплинуть на інші сфери.

Штучний інтелект не лише впливає на те, які питання доводиться вирішувати дипломатам, але й розширює їхній інструментарій. Сьогодні ШІ найкраще використовувати для підтримки і доповнення даних. Оскільки значна частина дипломатичної практики пов'язана з текстовими даними, такими як договори і дипломатичні звіти, технології, які можуть полегшити змістовний аналіз цього матеріалу в масштабі, набувають особливої актуальності. ШІ, який використовує методи нейролінгвістичного програмування для розуміння величезних обсягів неструктурованих даних природною мовою, має найбільший потенціал для ШІ як інструменту дипломатії. Масштабне вивчення текстів дає можливість підвищити ефективність роботи дипломатів, заощадити час і ресурси. Як наслідок, більше часу можна буде приділяти тим аспектам дипломатії, які вимагають суто людських здібностей та інтуїції. Невеликим і слаборозвиненим країнам може бути складно розробити ці технології самостійно. Однак, якщо їх поширити або зробити загальнодоступними, інструменти штучного інтелекту, подібні до вищезазначених, можуть зробити значний внесок у вирівнювання умов гри за столом міжнародних переговорів.

ШІ – новітній інструмент дипломатії. З огляду на це, держави можуть його використовувати в своїх цілях як з позитивної, так і з негативної сторони. Використання ШІ в недобросовісних цілях може загрожувати безпеці міжнародного середовища і світу в цілому. Тому важливо дослідити можливі загрози та виклики, які може створити застосування штучного інтелекту. Аналізуючи міжнародні виклики трансформації штучного інтелекту, Бен Скотт, Стефан Хойманн та Філіп Лоренц описують три актуальні сфери (економічні потрясіння та можливості; безпека та автономні системи озброєнь; демократія та етика), які потребують залучення дипломатії. Ці виклики також вимагають специфічного зовнішньополітичного інструментарію, який включає розробку політики, публічну дипломатію, двосторонню та багатосторонню взаємодію, дії через міжнародні та договірні організації, конвенції та партнерства, надання грантів, збір та аналіз інформації [10]. Усі ці види діяльності, ймовірно, матимуть потужний конкурентний вимір. Змагання за перевагу у сфері ШІ тривають, тому

існує кілька причин, але головною з них є економічна вигода, оскільки це може суттєво підвищити продуктивність праці.

Ніколас Райт, аналізуючи здатність ШІ змінити світовий порядок, звернув увагу на майбутню конкуренцію між ліберальною демократією та цифровим авторитаризмом. На думку Н. Райта, в дебатах про вплив ШІ домінують побоювання, що ШІ може перевершити людський інтелект. Більше того, існує також переконання, що ШІ і машини можуть перевершити людину майже в кожній сфері суспільства. З огляду на це, Н. Райт вважає, що є ще один аспект, в якому технології та рішення ШІ обіцяють змінити світ. «Дозволяючи урядам відстежувати, розуміти і контролювати своїх громадян набагато ретельніше, ніж будь-коли раніше, ШІ запропонує авторитарним країнам правдоподібну альтернативу ліберальній демократії, вперше з часів закінчення холодної війни». ШІ у військовій та оборонній сфері часто фокусується навколо дискусій про летальну автономну зброю, або «роботів-вбивць». Проте функції, які ШІ може виконувати і підтримувати у військовій сфері, дуже різноманітні від логістики до автономної зброї, кібервійни і дезінформації. Сюди входять наступальні і оборонні системи, фронтові і допоміжні системи. Нові технології озброєнь можуть вплинути на відносну військову міць країни або альянсу і може вимагати, наприклад, перерозподілу коштів, розвитку і фінансування нових напрямів досліджень і розробок або створення нової доктрини і стратегії. Проте військові системи зі штучним інтелектом також піднімають деякі інші фундаментальні, соціальні і геополітичні проблеми. Прогнозування того, де ШІ матиме найбільший вплив на військові системи і операції, є складним завданням. По-перше, прогнозування не лише ймовірного розвитку військових технологій, але й особливо їхнього впливу на війну і не лише, ускладнюється тим, що вплив військової технології – це не лише її можливості, але й те, як нова технологія використовується. Для того, щоб нова технологія була ефективною, необхідно розробити нові способи її застосування. З вищеприписаної інформації можна виокремити кілька сфер, які окреслюють сторони ШІ, що недостатньо продумані: якість і кількість даних, зрозумілість ШІ, конфіденційність. З одного боку, ШІ становить загрозу для некваліфікованих мас через потужність автоматизації, яку він приносить у низку галузей. З іншого боку, він також надає величезні нові можливості для активізації економічного виробництва та покращення життя кожного. Щоб ефективно використовувати переваги штучного інтелекту, мінімізуючи потенційні негативні наслідки, суспільству необхідно вжити цілеспрямованих заходів для навчання своїх громадян, щоб вони могли співіснувати з послугами на основі штучного інтелекту.

Щоб ефективно вирішити питання пов'язані з використанням ШІ потрібно створити міжнародне середовище довіри до ШІ. Для створення середовища довіри до ШІ потрібен суспільний договір. Однак порівняно з попередніми технологіями, які можна було контролювати на національному рівні (наприклад, телебачення або телекомунікаційна галузь), цей новий суспільний договір повинен виходити за межі національних кордонів, оскільки жодна держава, країна або компанія не контролює екосистему ШІ, яка переплітає заплетану павутину гігантських хмарних операторів, великих компаній-розробників,

багатонаціональних провайдерів послуг, регіональних або місцевих телекомунікаційних провайдерів, місцевих або державних органів влади або наднаціональних організацій, таких як ЄС чи НАТО.

Системи штучного інтелекту імітують процеси навчання, розв'язання проблем і прийняття рішень, які досі були прерогативою людського інтелекту. Вони вже широко використовуються – від високочастотних біржових платформ до систем розпізнавання мови в наших телефонах. Але одна справа – дуже швидко обчислювати великі числа, і зовсім інша – мати можливість вгадувати, взаємодіяти і розуміти наміри людини.

Ми ще не наблизилися до епохи автономних ШІ-дипломатів, які пишуть договори і здійснюють демарші за власною ініціативою – і ми б цього не хотіли. Як і у випадку з військовим ШІ, за винятком вкрай специфічних обставин, в осяжному майбутньому ми захочемо, щоб люди визначали параметри політики і накладали вето на менш привабливі пропозиції від систем. Проте, коли ШІ почне проходити так званий тест Тюрінга – зможуть спілкуватися так, що їх неможливо буде достовірно відрізнити від людини, – їхня роль у дипломатії та політиці неминуче зростатиме. Як і у випадку з квантовими обчисленнями, гонка озброєнь ШІ триває, оскільки країни прагнуть вирватися вперед і змінити глобальний баланс сил.

У майбутньому не лише автономні «боти-забійники» та подібні жорстокі програми демонструватимуть силу ШІ, але й кібернетичні помічники дипломатів, аналітики, копірайтери та офіцери протоколу. Підсумовуючи цю інформацію можна зробити висновок, що ШІ можна використовувати як інструмент для дипломатичних переговорів. Він може допомогти сторонам, які беруть участь у дипломатичних переговорах провести їх максимально ефективно та ґрунтовно.

Інша відправна точка – аналіз текстів дипломатичних документів на основі AI (обробка природної мови). В ідеалі моніторинг ЗМІ на основі ШІ мав би фіксувати не лише сам факт висловлювання представника держави на тему переговорів, а й те, чи мала ця заява позитивну або негативну тональність, чи виражала вона певне відчуття терміновості. Чим більший обсяг даних для аналізу, тим більшу користь приносять дослідження на основі ШІ. У контексті переговорів такі підходи до аналізу тексту на основі ШІ будуть особливо корисними для фільтрації величезних обсягів документів в умовах складних переговорів. Наприклад, це може дозволити надійно і своєчасно перевіряти, наскільки різні версії переговорного документа відрізняються одна від одної. Ці аналітичні підходи потенційно можуть бути використані в багатосторонніх дискусіях, щоб визначити, чи пропонують різні гравці подібні зміни. Такий аналіз вже проводиться, але він часто є дорогим і трудомістким. Чим більший обсяг даних для аналізу, тим більшу користь приносять дослідження на основі штучного інтелекту. Це означає, що така методика на основі ШІ найкраще підходить для складних міжнародних переговорів; але подібні методи також можуть бути використані в тривалих двосторонніх дискусіях, щоб зберегти огляд усіх важливих документів. Дійсно, через порівняно високо формалізоване використання слів і фраз у дипломатичній практиці, можливо, дипломатичні

документи особливо підходять для машинного аналізу: теоретично, в цих документах має бути легше знаходити структури і відхилення від структур, ніж у набагато менш формалізованому повсякденному спілкуванні.

Саме детальний розгляд конкретних кейсів вказує на те, що сучасні системи ШІ все ще досить схильні до помилок. Інша проблема полягає в тому, що з сучасними системами штучного інтелекту важко простежити, чому і як саме вони досягають тих чи інших результатів. Існують підходи до «пояснюваного ШІ», але якщо перевага систем ШІ полягає в тому, що вони можуть оцінювати більше інформації швидше, ніж людина, то ціна за цю ефективність, ймовірно, завжди буде полягати в тому, що люди і надалі намагатимуться наблизитися до розуміння того, як «працює» система ШІ. Нарешті, що більш фундаментально, ШІ не має того, що ми зазвичай називаємо «політичним судженням». У кращому випадку системи ШІ можуть надавати кращу інформацію швидше, ніж людина. Однак оцінка якості цієї інформації та поєднання її з практичними знаннями фахівців-практиків залишається завданням людини.

Задля виокремлення сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз використання штучного інтелекту як новітнього інструменту дипломатії, на нашу думку, доцільно застосувати методіку **SWOT-аналізу**. **Отож, виокремлено сильні сторони з-поміж, яких наступні:** автоматизація процесів, ефективна організація та управління даними, великі аналітичні можливості, машинне навчання та прогнозування. **До слабких сторін застосування ШІ в дипломатії належать:** залежність від якості даних, відсутність тонкощів та інтуїції у діяльності та залежність від технічних проблем. Можливості застосування ШІ в дипломатії є такими: підвищення ефективності дипломатичних процесів, посилення аналітичної бази дипломатів, покращення комунікації та дипломатичних відносин. Загрози, які можуть виникнути при активному використанні ШІ як інструменту дипломатії є такі, як-от: вразливість до кібератак, політичні, економічні та інші зловживання, отримання невірних або неповних даних.

ШІ, який обробляє величезні обсяги неструктурованих даних природною мовою, має найбільший потенціал як інструменту дипломатії. ШІ в дипломатії може бути використаний у процесі дипломатичних переговорів, автоматизації рутинних завдань, обробці великих масивів даних та прогнозуванні. Використання ШІ оптимізує та пришвидшує дипломатичну діяльність.

Застосування штучного інтелекту вносить істотні зміни у різні сфери життя, включаючи дипломатичну практику. Проте, разом з потужними можливостями, ШІ також створює певні загрози та виклики, які вимагають уважного аналізу та розумного підходу. Щоб максимально використовувати переваги ШІ в дипломатичній практиці та уникнути негативних наслідків, важливо розробляти ефективні правила, норми та регуляції. Потрібно забезпечити етичне використання технологій штучного інтелекту, включаючи прозорість, відповідальність та облік можливих наслідків. Крім того, важливо зберігати баланс між автоматизацією та людським фактором у дипломатичній роботі. ШІ може сприяти швидкості та ефективності, але людська поведінка, розуміння культурних контекстів та міжособистісні взаємини є невід'ємними складовими

дипломатії. Тому, розвиток технологій ШІ повинен йти пліч-о-пліч з розвитком навичок та компетенцій дипломатів. Використання штучного інтелекту в дипломатії відкриває нові можливості для покращення співпраці та вирішення глобальних проблем. Проте, важливо зберігати баланс між використанням технологій та збереженням гуманітарних цінностей та принципів дипломатії. Тільки з врахуванням цих аспектів можна досягти максимального потенціалу ШІ в дипломатичній практиці та сприяти досягненню стабільності, миру та співробітництва між країнами.

Контрольні запитання

1. Що являє собою штучний інтелект?
2. Яка роль штучного інтелекту у міжнародних відносинах?
3. Визначте основні сильні та слабкі сторони застосування штучного інтелекту в міжнародних відносинах.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 7

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №8 «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Метою лабораторного заняття є закріплення розуміння здобувачами форм, напрямків та прикладів використання штучного інтелекту в зовнішній політиці держав та інформаційно-аналітичній діяльності в сфері міжнародних відносин. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття: опрацювання здобувачами рекомендованої літератури.

Хід проведення лабораторного заняття: протягом лабораторного заняття відбудуватиметься обговорення наступних питань:

1. Дефініції понять «штучний інтелект», «дипфейк (глибока підробка)», «система штучного інтелекту (ШІ)», «автоматизоване прийняття рішень», «безпека ШІ», «генеративний ШІ», «відповідальний ШІ», «грамотність у галузі ШІ» (відповідно до «Словника термінів у сфері штучного інтелекту» Міністерства цифрової трансформації України).
2. Використання штучного інтелекту в освітній та інформаційно-аналітичній діяльності в сфері міжнародних відносин.
3. Використання штучного інтелекту в дипломатичній діяльності.
4. Використання штучного інтелекту в умовах міждержавних конфліктів та війн.

Рекомендована література

1. Вінникова Н. А. Штучний інтелект як чинник геополітичного впливу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 2021. №40. С. 21-28. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/18660/16983>.
2. Івасечко О. Я., Калита О. А. Штучний інтелект як новітній інструмент дипломатії: виклики та перспективи. *Регіональні студії*. 2023. №34. С. 129-134. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/34/22.pdf>.
3. Карп'як О. Штучний інтелект на полі бою. Огляд розумної зброї: Україна, Ізраїль, США, Австралія. *BBC News Україна*. 2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crg78jn5pkdo>.
4. Литвинов В. Як Україна використовує штучний інтелект у війні з Росією — *The Economist*. *Texty.org.ua*. 2024. URL: <https://texty.org.ua/fragments/112210/yak-ukrayina-vykorystovuye-shtuchnyj-intelekt-u-vijni-z-rosiyeyu-the-economist/>.
5. МЗС України призначило цифрову особу для інформування щодо консульських питань. Міністерство закордонних справ України. 2024. URL: <https://mfa.gov.ua/news/mzs-ukrayini-priznachilo-cifrovu-osobu-dlya-informuvannya-shchodo-konsulskih-pitan>.
6. Пархомчук О. С. Штучний інтелект як мегатренд глобального розвитку. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. №4. 191-196. URL: http://politicus.od.ua/4_2023/29.pdf.
7. Пархомчук, О., Коппель, О., Пархомчук, А. Вплив штучного інтелекту на підготовку фахівців в галузі міжнародних відносин: виклики та перспективи. *Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Recent Advances in Global Science» (May 6-8, 2024)*. 2024. №199. С. 35-40. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/6079/6115>.
8. “Привіт, я Анна”: як у різних країнах штучний інтелект використовують для створення пропаганди. Громадянська мережа ОПОРА. 2023. URL: https://www.oporaua.org/polit_ad/privit-ia-anna-iak-u-riznikh-krayinakh-shtuchnii-intelekt-vikoristovuiut-dlia-stvorennia-propagandi-24578.
9. Словник термінів у сфері штучного інтелекту. Міністерство цифрової трансформації України. 2024. 37 с. URL: <https://shorturl.at/DsRjj>.
10. Li J. What questions will China's DeepSeek not answer? *Deutsche Welle*. 2025. URL: <https://www.dw.com/en/what-questions-will-chinas-deepseek-not-answer/a-71470843>.
11. Lu D. We tried out DeepSeek. It worked well, until we asked it about Tiananmen Square and Taiwan. *The Guardian*. 2025. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2025/jan/28/we-tried-out-deepseek-it-works-well-until-we-asked-it-about-tiananmen-square-and-taiwan>.

ТЕМА 8. ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1. Концепція, структура та тенденції міжнародної інформаційної політики.
2. Програми регіональної та національної інформаційної політики: порівняльний аналіз стратегій країн Північної Америки, Західної та Центрально-Східної Європи.
3. Концентрація комунікації у Європі. Інформаційні аспекти європейських інтеграційних процесів.
4. «Європа і глобальне інформаційне суспільство: рекомендації для Європейської Ради ЄС» (1994).
5. Участь країн-членів у програмах ЄС.
6. Рамкові інформаційні програми ЄС: основні положення і принципи.
7. Інформаційна політика ООН. Діяльність Комітету з інформації ООН. Інформаційна практика департаментів та місій ООН.
8. Участь країн-членів в інформаційних програмах ООН.
9. Програма ООН «Інформаційний трамплін» для України.

Останнім часом спостерігається прискорення процесів глобалізації, що супроводжується появою проблем, розв'язати які на національному рівні дуже важко. У таких умовах певною мірою збільшується значення міждержавних об'єднань – міжнародних організацій, які на основі інтеграції ресурсів і потужностей окремих країн, утворюють інституцію якісно нового зразка, здатну оперативно реагувати на процеси в світовому суспільстві. Така оперативність є тим більш потрібною в умовах незнаної раніше динаміки цих процесів, яка збільшує середовище невизначеності та ускладнює прийняття рішень, що стосуються світового співтовариства в цілому.

Міжнародна інформаційна політика – узгоджена стратегія міжнародного співробітництва на багатосторонній основі в галузі інформації та комунікації, інших сферах міжнародних відносин, складовим компонентом яких виступає глобальна комунікація. Головними напрямками міжнародної інформаційної політики є сприяння міжнародному співробітництву в комунікаційній сфері, заохочення до міжнародного обміну інформацією незалежно від кордонів і рівноправна участь у міжнародних інформаційних потоках, забезпечення права глобальної спільноти на вільне вираження поглядів, свободу слова і засобів масової комунікації, використання глобальної економічної інтеграції на основі міжнародної інформаційної інфраструктури в національних інтересах, об'єднання інтелектуальних ресурсів для прогресивного розвитку цивілізації.

Найбільш впливовою міжнародною організацією глобального призначення є створена у 1945 р. Організація Об'єднаних Націй (ООН). ООН була створена у сприятливій політичній ситуації, що склалася у світі внаслідок історичної перемоги держав антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні.

Цілі ООН і принципи її діяльності відображено в преамбулі та ст. 1-2 Статуту. Це підтримання міжнародного миру та безпеки; розвиток дружніх відносин між націями; розвиток міжнародного економічного, соціального, культурного й

гуманітарного співробітництва; погодження дій держав у досягненні цих спільних цілей.

ООН виконує свої функції через створені нею органи: Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Економічну і Соціальну Раду, Ради з опіки, Секретаріат і Міжнародний Суд. Штаб-квартира розташована в Нью-Йорку. Офіційні мови Організації – англійська, французька, іспанська, російська й китайська. До складу ООН нині входить 192 держав.

Одночасно з ООН було утворено кілька міжнародних організацій, що одержали назву спеціалізованих установ, пов'язаних з нею спеціальними угодами. Це Продовольча й сільськогосподарська організації (ФАО), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) та інші. До спеціалізованих установ ООН належать також Міжнародне агентство з питань атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародна організація праці (МОП), Організація з питань промислового розвитку (ЮНІДО), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародний Валютний Фонд (МВФ). Діяльність спеціалізованих установ ООН пов'язана насамперед із вирішенням таких глобальних проблем: встановлення рівноваги між національними, регіональними й загальнолюдськими інтересами, здійснення заходів довіри, постійне розширення міжнародного співробітництва.

За понад 60 років свого існування ООН прийняла низку міжнародних документів, які регламентують інформаційну діяльність міжнародного співтовариства і сприяють розповсюдженню інформації в усіх країнах-членах ООН і серед світової громадськості.

Наприклад, у резолюції N 59 від 1946 року визначено право на свободу інформації як основне в загальному переліку прав людини. У всесвітній Декларації прав людини 1948 року сформульовано право на пошук, отримання та розповсюдження інформації. У Міжнародному пакті цивільних та політичних прав 1966 року закріплено право на свободу інформації.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Україна приєдналася до Організації в 1954 р. Місце перебування ЮНЕСКО – Париж.

Завдання ЮНЕСКО – розвивати міжнародне співробітництво у сфері освіти, науки і культури з метою сприяння досягнення міцного миру і підвищення добробуту народів. Для виконання цих важливих завдань у межах ЮНЕСКО проводяться міжнародні конференції, наради, семінари, симпозиуми, надається допомога країнам у створенні навчальних і навчально-дослідних установ, ведеться інформаційна, видавнича діяльність, здійснюється співробітництво з сотнями міжнародних організацій. Керівними органами ЮНЕСКО є: Генеральна конференція – вищий орган, що збирається на свої сесії один раз на два роки і визначає напрями й загальну лінію діяльності організації; Виконавчий комітет, до якого входить 45 держав-членів; Секретаріат на чолі з Генеральним директором.

Доступ до інформації й знань є загальнолюдським надбанням, без якого неможливо розвивати освіту, науку, культуру й комунікацію, відкривати нові можливості, сприяти культурній розмаїтості й заохочувати відкритість

керування. ЮНЕСКО, відповідно до її Уставу, покликана сприяти вільному поширенню ідей словесним і образотворчим шляхом. Завданням ЮНЕСКО є збереження, збільшення й поширення знань шляхом збереження й охорони зафіксованого знання людства. Крім того, Організація заохочує співробітництво народів у сфері обміну друкованими виданнями та іншими інформаційними матеріалами, забезпечує різними видами міжнародного співробітництва всім народам можливість ознайомлення з усім, що друкується й публікується в окремих країнах.

Завдання ЮНЕСКО на сучасному етапі:

- збільшення та модернізація комунікаційних мереж у країнах, що розвиваються;
 - розвиток освітніх програм для працівників мас-медіа з метою навчити їх критично орієнтуватись в інформації та вміти реагувати на можливі маніпуляції з боку промислово розвинутих країн;
 - підготовка людських ресурсів, надання пріоритетів відповідній технології та прикладним дослідженням;
 - проведення досліджень з проблем соціокультурного впливу комунікаційних медіа та нових технологій на культурну ідентичність народів.
- З метою реалізації можливостей, що надаються інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ), на виконання цих завдань ЮНЕСКО була розроблена програма “Інформація для всіх” (2000 р.). Вона спрямована на зменшення розходжень між інформаційно багатими та інформаційно бідними країнами для створення інформаційного суспільства для всіх. На її основі проводяться обговорення з питань міжнародної політики й розробка програм, націлених на:
- краще розуміння проблем етичного, правового й суспільного характеру, пов'язаних з ІКТ;
 - поліпшення доступу до інформації, що є суспільним надбанням;
 - збереження інформації.

Програма ЮНЕСКО “Інформація для всіх” створена як основа для міжнародних дискусій про політичні, правові, етичні й соціальні проблеми, пов'язані з побудовою глобального інформаційного суспільства, а також для підготовки проектів, орієнтованих на забезпечення загального доступу до інформації.

Програма формулює глобальні цілі розвитку світового співтовариства в умовах інтенсивного й масового впровадження інформаційних і комунікаційних технологій, визначає загальну для всіх країн стратегію, методи й інструментарій для будівництва правового й вільного інформаційного суспільства.

Основний предмет програми – це інформаційна політика, орієнтована на людину, на розвиток його потенціалу, ресурсів, навичок і знань. Оскільки саме від людей залежить, яким шляхом буде розвиватися людство й кожна країна, кожний народ.

Цілями програми “Інформація для всіх” є:

- сприяти міжнародному осмисленню й обговоренню етичних, правових і суспільних викликів інформаційного суспільства;

- сприяти й розширювати доступ до інформації, що є суспільним надбанням за допомогою впорядкування, оцифрування й збереження інформації;
- сприяти навчанню, продовженню освіти й навчанню протягом усього життя в сфері комунікації, інформації й інформатики;
- сприяти створенню місцевої інформації й поліпшенню доступу до місцевого знання за допомогою навчання грамотності як загальної, так і в сфері ІКТ;
- сприяти використанню міжнародних стандартів і передових методів у сферах комунікації, інформатики й інформації в межах компетенції ЮНЕСКО;
- сприяти мережевій взаємодії у сфері інформації й знань на локальному, національному, регіональному й міжнародному рівнях.

П'ять напрямків діяльності ЮНЕСКО:

1. Розробка інформаційної політики на міжнародному, регіональному й національному рівнях.
2. Розвиток людських ресурсів і можливостей відповідно до вимог інформаційної ери.
3. Посилення ролі установ у забезпеченні доступу до інформації.
4. Розвиток механізмів і систем обробки та керування інформацією.
5. Інформаційна технологія у галузі освіти, науки, культури й комунікації.

ЮНЕСКО приділяє велику увагу проблемам розвитку ЗМІ та ЗМК у світі (для цього створено відділ масової інформації та Сектор з питань усунення перешкод на шляху вільного розповсюдження інформації). Розроблено норми насиченості міжнародної спільноти ЗМІ. ЮНЕСКО сприяє створенню в країнах, що розвиваються, національних інфраструктур (підготовка журналістів, інформації). Проводяться міжурядові конференції, на яких проголошується, що ЗМІ повинні використовуватись з метою досягнення взаєморозуміння між народами, а також для прискорення соціального та культурного росту в світі.

Інформаційний підрозділ ЮНЕСКО – Комісія Мак-Брайда розробила програмний документ, в якому зазначається:

- необхідність усунення негативних наслідків діяльності монополій та їх концентрації;
- необхідність усунення внутрішніх і зовнішніх перешкод, які стоять на заваді вільному обміну інформації;
- необхідність сприяння розвитку преси;
- надання можливостей країнам, що розвиваються, створити відповідну інфраструктуру;
- необхідність поваги до прав етнічних груп усіх народів;
- повага до прав етнічних груп і права окремої особи мати доступ до інформаційних джерел і брати активну участь у дослідженні інформаційних потоків.

Інформаційна система ЮНЕСКО включає бібліотеки, архіви, документаційні центри, бази даних, мультимедійні ресурси.

Бібліотеки. Основна бібліотека ЮНЕСКО знаходиться в штаб-квартирі організації в Парижі. Крім того, існує декілька десятків відділень центральної бібліотеки в містах розташування представництв ЮНЕСКО (наприклад,

Бангкок, Каїр, Каракас, Дакар, Лондон, Найробі). Бібліотека в Парижі містить всі публікації ЮНЕСКО, публікації інших організацій, велику кількість друкованих матеріалів зі сфер компетенції ЮНЕСКО: освіта, наука, культура, соціологічні та гуманітарні науки, комунікація та інформація; а також близько 1200 періодичних видань і мікрофіши документації та публікаціях ЮНЕСКО з 1972 р. Бібліотека забезпечує всі види бібліотечних послуг: довідкова інформаційна служба, пошук через Інтернет та по електронних базах даних ЮНЕСКО, обмін матеріалами з іншими бібліотеками, замовлення матеріалів для різних проектів. Архіви. Центральний архівний фонд ЮНЕСКО також знаходиться в будівлі штаб-квартири організації в Парижі. Архівну службу було започатковано 1947 р. Сьогодні вона діє як місце збереження архівних матеріалів організації, відділу управління інформацією, що надходить з Секретаріату, а також як довідкова служба.

Документаційні центри. Майже кожен із структурних відділів ЮНЕСКО має свій інформаційний документаційний центр. До основних центрів відносяться:

- документаційний центр Бюро зовнішніх зв'язків;
- документаційний центр Відділу публічної інформації;
- документаційний та довідковий центр Відділу термінології, документації та довідкової інформації;
- документаційний статистичний центр.

Кожен з центрів має свою структуру і широке коло обов'язків. Наприклад, Документаційний центр соціальних та гуманітарних наук виконує такі основні функції:

- діє як інформаційний центр для спеціалістів у соціальній та гуманітарній сферах, для міжурядових і неурядових організацій і для країн – членів ЮНЕСКО;
- забезпечує створення, оновлення і обслуговування банку даних соціальних і гуманітарних наук (DARE), який включає інформацію з досліджень, інститутів підготовки спеціалістів, професійних асоціацій, окремих спеціалістів у сфері соціології, періодичні видання у сфері соціальних наук;
- здійснює виробництво, розповсюдження і продаж комп'ютерних інформаційних продуктів, створених на основі банку даних на компакт-дисках;
- забезпечує централізований доступ через Інтернет до більше, ніж 100 періодичних соціологічних видань.

Бази даних. Загалом ЮНЕСКО підтримує близько 90 бібліографічних, довідкових, фактографічних баз даних щороку у сферах своєї компетенції: освіта, природничі науки, культура, соціальні і гуманітарні, комунікація, інформація та інформатика. Основними базами даних є:

- UNESBIB (бібліографічна БД ЮНЕСКО) містить усі публікації та документи ЮНЕСКО, усіх її регіональних відділень та інститутів і бібліотечні каталоги за період після 1972 р. Виходить у друкованому, он-лайнному і CD варіантах.
- UNESDOC (повні тексти документів ЮНЕСКО) виходить у друкованому, он-лайнному і CD варіантах.

– UNESTHES (перелік всієї термінології, що використовується в документах ЮНЕСКО англійською, французькою та німецькою мовами) виходить у друкованому та електронному варіантах.

Мультимедійні ресурси – розділ, що включає різноманітні електронні публікації, наприклад, останні документи і публікації ЮНЕСКО, нові придбання бібліотек і нова інформація в базах даних.

Великим і популярним ресурсом ЮНЕСКО є Освітня мультимедійна бібліотека, яка включає річні каталоги документів ЮНЕСКО, річні каталоги відеоматеріалів, різноманітні статистичні та порівняльні дані ЮНЕСКО з освіти та велику добірку законодавчих актів у сфері освіти, що виходить в електронному вигляді.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте основні напрями інформаційної діяльності ООН.
2. Які підрозділи ООН здійснюють інформаційну діяльність?
3. За якими напрямами працює Департамент суспільної інформації ООН?
4. Охарактеризуйте діяльність Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як депозитарію ООН в Україні.
5. Які основні напрями інформаційної діяльності ЮНЕСКО?
6. Охарактеризуйте основні положення програми ЮНЕСКО “Інформація для всіх”.
7. Які основні програмні положення діяльності ЮНЕСКО в сфері розвитку ЗМІ в світі?
8. Назвіть основні інформаційні ресурси ЮНЕСКО.

ТЕМА 9. МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ДІЯЛЬНІСТЬ ЮНЕСКО У ГАЛУЗІ КОМУНІКАЦІЇ

1. Міжнародна інформаційна діяльність: поняття, види та її основні напрями. Мета та функції міжнародної інформаційної діяльності.
2. Міжнародне співробітництво в галузі інформації.
3. Інформаційна діяльність ООН (комітет ООН з інформації, Департамент суспільної інформації ООН, інформаційні центри ООН).
4. Міжнародна інформаційна політика ЮНЕСКО. Роль ЮНЕСКО у вирішенні світових інформаційних проблем. Програмні документи і принципи.
5. Аналітичні дослідження ЮНЕСКО в галузі інформації та комунікації.
6. Всесвітні доповіді ЮНЕСКО з комунікації та інформації 1997-2000. Індeksi становлення глобального інформаційного суспільства. Програми реалізації інформаційної політики ЮНЕСКО. Моделювання глобального інформаційного розвитку.
7. Інформаційна діяльність світових та регіональних міжнародних організацій.
8. Світовий ринок інформаційних технологій.

Останнім часом спостерігається прискорення процесів глобалізації, що супроводжується появою проблем, розв'язати які на національному рівні дуже важко. У таких умовах певною мірою збільшується значення міждержавних об'єднань – міжнародних організацій, які на основі інтеграції ресурсів і потужностей окремих країн, утворюють інституцію якісно нового зразка, здатну оперативно реагувати на процеси в світовому суспільстві. Така оперативність є тим більш потрібною в умовах незнаної раніше динаміки цих процесів, яка збільшує середовище невизначеності та ускладнює прийняття рішень, що стосуються світового співтовариства в цілому.

Найбільш впливовою міжнародною організацією глобального призначення є створена у 1945 р. Організація Об'єднаних Націй (ООН). ООН була створена у сприятливій політичній ситуації, що склалася у світі внаслідок історичної перемоги держав антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні.

Цілі ООН і принципи її діяльності відображено в преамбулі та ст. 1-2 Статуту. Це підтримання міжнародного миру та безпеки; розвиток дружніх відносин між націями; розвиток міжнародного економічного, соціального, культурного й гуманітарного співробітництва; погодження дій держав у досягненні цих спільних цілей.

ООН виконує свої функції через створені нею органи: Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Економічну і Соціальну Ради, Ради з опіки, Секретаріат і Міжнародний Суд. Штаб-квартира розташована в Нью-Йорку. Офіційні мови Організації – англійська, французька, іспанська, російська й китайська. До складу ООН нині входить 192 держав.

Одночасно з ООН було утворено кілька міжнародних організацій, що одержали назву спеціалізованих установ, пов'язаних з нею спеціальними угодами. Це Продовольча й сільськогосподарська організації (ФАО), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) та інші. До спеціалізованих установ ООН належать також Міжнародне агентство з питань атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародна організація праці (МОП), Організація з питань промислового розвитку (ЮНІДО), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародний Валютний Фонд (МВФ). Діяльність спеціалізованих установ ООН пов'язана насамперед із вирішенням таких глобальних проблем: встановлення рівноваги між національними, регіональними й загальнолюдськими інтересами, здійснення заходів довіри, постійне розширення міжнародного співробітництва.

Проблематика інформаційного суспільства почала обговорюватися в середині 1990-х років на нарадах і конференціях, організованих Радою Європи, Європейською Комісією, ЮНЕСКО та багатьма іншими міжнародними і міжурядовими організаціями. У 1998 році Міжнародний союз електрозв'язку (ITU) виступив з пропозицією про проведення під егідою Організації Об'єднаних Націй (ООН) Всесвітнього Саміту з інформаційного суспільства.

На наступний рік в ООН було прийнято позитивне рішення, і почалася підготовка Саміту. Таким чином, вперше обговорення питань формування інформаційного суспільства були винесені на рівень глав держав-членів ООН.

Інша відмінна риса Саміту полягала в тому, що до процесу його підготовки і до участі в самому саміті були залучені представники комерційного та неурядового секторів суспільства.

Всесвітній Саміт з інформаційного суспільства був проведений в два етапи. Перший – у грудні 2003 року в Женеві, другий – у листопаді 2005 року в Тунісі. Паралельно здійснювалася аналогічна діяльність в рамках Групи Восьми (G8), яка завершилася підписанням в 2000 році «Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства», де лідери держав, що входять в «вісімку» позначили готовність до реалізації в своїх країнах програм, спрямованих на розвиток інформаційного суспільства та ліквідації інформаційної нерівності.

Важливим фактором у цих процесах є розвиток глобалізації, де інформаційний компонент є важливим, але не визначальним. Інформаційна економіка та електронний бізнес, що отримали узагальнену назву «нова економіка», в першу чергу поняття з області економічної науки, і лише в другу – інформатики. Цей факт переконливо підтвердив на рубежі століть крах NASDAQ та інші менш помітні кризові явища, пов'язані зі становленням і розвитком інформаційної сфери сучасної економіки і фінансів. В даний час успіх мережевих комерційних проектів визначається, у своїй основі, не специфікою інформаційної системи, а ефективною бізнес-моделлю самого проекту і якістю роботи з цільовою аудиторією і партнерами.

У 2002 році почалося широке обговорення проектів двох основних документів Всесвітнього Саміту: «Декларації принципів» і «Плану дій», які були прийняті в 2003 році на Женевському Саміті.

«Декларація принципів» носить узагальнений і консолідований характер і визначає загальний вектор кількості концептуальних уявлень і політичних устремлінь представників різних країн. Документ в повному розумінні може бути віднесений до основоположних, тому на сьогоднішній день відбиває сукупність філософських, соціально-політичних, соціологічних, культурологічних і технологічних уявлень про майбутнє суспільство.

«План дій» є досить конкретним документом і включає орієнтовні показники застосування ІКТ в країнах-учасниках Саміту до 2015 року, які можуть коригуватися з урахуванням національної специфіки. Серед оцінок «Плану дій», що прозвучали, були діаметрально протилежні: від затвердження неможливості досягти встановлених показників до позначеного часу, до пропозиції скоротити встановлені терміни до п'яти років.

Дане різночитання ясно підводить до розуміння однієї з головних проблем, що були висказані на Саміті: проблемі створення рівних можливостей для розвитку та застосування інформаційних технологій у всьому світі або необхідності подолання існуючої інформаційної нерівності, що постійно розширюється.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Україна приєдналася до Організації в 1954 р. Місце перебування ЮНЕСКО – Париж.

Завдання ЮНЕСКО – розвивати міжнародне співробітництво у сфері освіти, науки і культури з метою сприяння досягнення міцного миру і підвищення добробуту народів. Для виконання цих важливих завдань у межах ЮНЕСКО

проводяться міжнародні конференції, наради, семінари, симпозиуми, надається допомога країнам у створенні навчальних і навчально-дослідних установ, ведеться інформаційна, видавнича діяльність, здійснюється співробітництво з сотнями міжнародних організацій. Керівними органами ЮНЕСКО є: Генеральна конференція – вищий орган, що збирається на свої сесії один раз на два роки і визначає напрями й загальну лінію діяльності організації; Виконавчий комітет, до якого входить 45 держав-членів; Секретаріат на чолі з Генеральним директором.

Доступ до інформації й знань є загальнолюдським надбанням, без якого неможливо розвивати освіту, науку, культуру й комунікацію, відкривати нові можливості, сприяти культурній розмаїтості й заохочувати відкритість керування. ЮНЕСКО, відповідно до її Уставу, покликана сприяти вільному поширенню ідей словесним і образотворчим шляхом. Завданням ЮНЕСКО є збереження, збільшення й поширення знань шляхом збереження й охорони зафіксованого знання людства. Крім того, Організація заохочує співробітництво народів у сфері обміну друкованими виданнями та іншими інформаційними матеріалами, забезпечує різними видами міжнародного співробітництва всім народам можливість ознайомлення з усім, що друкується й публікується в окремих країнах.

Завдання ЮНЕСКО на сучасному етапі:

- збільшення та модернізація комунікаційних мереж у країнах, що розвиваються;
- розвиток освітніх програм для працівників мас-медіа з метою навчити їх критично орієнтуватись в інформації та вміти реагувати на можливі маніпуляції з боку промислово розвинутих країн;
- підготовка людських ресурсів, надання пріоритетів відповідній технології та прикладним дослідженням;
- проведення досліджень з проблем соціокультурного впливу комунікаційних медіа та нових технологій на культурну ідентичність народів.

З метою реалізації можливостей, що надаються інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ), на виконання цих завдань ЮНЕСКО була розроблена програма “Інформація для всіх” (2000 р.). **Вона спрямована на зменшення розходжень між інформаційно багатими та інформаційно бідними країнами для створення інформаційного суспільства для всіх. На її основі проводяться обговорення з питань міжнародної політики й розробка програм, націлених на:**

- краще розуміння проблем етичного, правового й суспільного характеру, пов'язаних з ІКТ;
- поліпшення доступу до інформації, що є суспільним надбанням;
- збереження інформації.

Програма ЮНЕСКО “Інформація для всіх” створена як основа для міжнародних дискусій про політичні, правові, етичні й соціальні проблеми, пов'язані з побудовою глобального інформаційного суспільства, а також для підготовки проектів, орієнтованих на забезпечення загального доступу до інформації.

Програма формулює глобальні цілі розвитку світового співтовариства в умовах інтенсивного й масового впровадження інформаційних і комунікаційних технологій, визначає загальну для всіх країн стратегію, методи й інструментарій для будівництва правового й вільного інформаційного суспільства.

Основний предмет програми – це інформаційна політика, орієнтована на людину, на розвиток його потенціалу, ресурсів, навичок і знань. Оскільки саме від людей залежить, яким шляхом буде розвиватися людство й кожна країна, кожний народ.

Цілями програми “Інформація для всіх” є:

- сприяти міжнародному осмисленню й обговоренню етичних, правових і суспільних викликів інформаційного суспільства;
- сприяти й розширювати доступ до інформації, що є суспільним надбанням за допомогою впорядкування, оцифрування й збереження інформації;
- сприяти навчанню, продовженню освіти й навчанню протягом усього життя в сфері комунікації, інформації й інформатики;
- сприяти створенню місцевої інформації й поліпшенню доступу до місцевого знання за допомогою навчання грамотності як загальної, так і в сфері ІКТ;
- сприяти використанню міжнародних стандартів і передових методів у сферах комунікації, інформатики й інформації в межах компетенції ЮНЕСКО;
- сприяти мережевій взаємодії у сфері інформації й знань на локальному, національному, регіональному й міжнародному рівнях.

П'ять напрямків діяльності ЮНЕСКО:

1. Розробка інформаційної політики на міжнародному, регіональному й національному рівнях.
2. Розвиток людських ресурсів і можливостей відповідно до вимог інформаційної ери.
3. Посилення ролі установ у забезпеченні доступу до інформації.
4. Розвиток механізмів і систем обробки та керування інформацією.
5. Інформаційна технологія у галузі освіти, науки, культури й комунікації.

ЮНЕСКО приділяє велику увагу проблемам розвитку ЗМІ та ЗМК у світі (для цього створено відділ масової інформації та Сектор з питань усунення перешкод на шляху вільного розповсюдження інформації). Розроблено норми насиченості міжнародної спільноти ЗМІ. ЮНЕСКО сприяє створенню в країнах, що розвиваються, національних інфраструктур (підготовка журналістів, інформації). Проводяться міжурядові конференції, на яких проголошується, що ЗМІ повинні використовуватись з метою досягнення взаєморозуміння між народами, а також для прискорення соціального та культурного росту в світі.

Концепції ЮНЕСКО щодо становлення нового суспільства

Значним внеском ЮНЕСКО у Всесвітній саміт стало вироблення концепції «товариств, заснованих на знаннях». Прихильність цієї міжнародної організації до ідеї створення товариств, заснованих на знаннях, була схвалена учасниками міністерського круглого столу з назвою «До товариств, заснованих на знаннях», проведеного під час Генеральної конференції ЮНЕСКО в жовтні 2003 року.

У документах ЮНЕСКО підкреслюється, що створення товариств, заснованих на знаннях, відкриває шлях до гуманізації процесу глобалізації. **Протягом своєї участі в процесі підготовки двох етапів Всесвітнього саміту ЮНЕСКО постійно підкреслювала значення чотирьох ключових принципів, на яких повинні базуватися суспільства, засновані на знаннях:**

- свобода вираження думок;
- якісна освіта для всіх;
- універсальний доступ до знань та інформації,
- повага культурного та мовного розмаїття.

У «Декларації принципів» і «Плані дій», прийнятих на женецькому етапі Всесвітнього саміту, відзначені пріоритети, які ЮНЕСКО позначила як основи своєї діяльності.

На конференціях, симпозіумах та інших заходах, організованих під егідою ЮНЕСКО, постійно підкреслюється, що ідея єдиного уніфікованого глобального інформаційного суспільства не відображає бачення соціального і гуманного розвитку, яке стало можливим завдяки застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій. На противагу цьому, концепція «Товариств, заснованих на знаннях» пропонує привабливу перспективу – не обмежується одноманітністю, а звільнити різноманітність.

Другою тематичною зустріччю була міжнародна конференція «Роль багатомовності в забезпеченні культурного розмаїття та загальної участі в кіберпросторі», яка була проведена в травні 2005 року в столиці Малі Бамако.

Цей захід був організований ЮНЕСКО спільно з Африканською академією мов (ACALAN) за фінансової підтримки Міжурядового агентства з використання французької мови (AIF). Одним з результатів зустрічі в Бамако стало усвідомлення необхідності зміни підходів до питань багатомовності в кіберпросторі.

Скорочення інформаційної нерівності не повинно досягатися за рахунок знищення сотень місцевих мов. Навпаки, присутність менш поширених мов у кіберпросторі має бути частиною процесу їх збереження і процвітання. Це також має відношення до освіти, особливо до використання рідної мови в школах і програмах подолання неписьменності.

Третя тематична зустріч – «Інформаційно-комунікаційні технології для розвитку людського потенціалу: основні чинники успіху» – була проведена в травні 2005 року в Штаб-квартирі ЮНЕСКО. Ця зустріч, організована ЮНЕСКО спільно з Римським клубом, була присвячена визначенню умов і факторів, необхідних для ефективного та успішного застосування нових методів навчання та розвитку навичок.

Особливу увагу було приділено потребам маргіналізованих груп, таких як сільське населення, бідне міське населення, біженці, особи з вадами зору та ВІЛ-інфіковані. Прийнявши за основу План дій саміту, учасники зустрічі сфокусувалися на тому, як найкращим чином використовувати існуючі ресурси, енергію та зобов'язання з метою більш швидкого реагування на проблеми, з

якими стикаються країни, що розвиваються у сфері ІКТ та розвитку людського потенціалу.

Характерні риси суспільств знань

Концепція ЮНЕСКО з розвитку товариств знань максимально повно представлена в спеціальній доповіді, яка була підготовлена під керівництвом Франсуази Рів'єра, заступника Генерального директора ЮНЕСКО, та опублікована в 2005 році. Автори доповіді, чітко позиціонують відмінність концепції товариств знань від ідеї розвитку інформаційного суспільства, так як поняття інформаційного суспільства ґрунтується, насамперед, на досягненнях технології. Поняття ж товариств знання має на увазі більш широкі соціальні, етичні і політичні параметри. Множина використана не випадково, а для того, щоб підкреслити, що не існує єдиної моделі суспільного розвитку, яку можна «поставити під ключ».

Суспільства знання повинні бути орієнтовані на розширення базових прав людини в інформаційній сфері.

Концепція товариств знань містить наступні соціально-філософські характеристики:

- соціально обумовлений простір і характер реалізації знань,
- їх включеність у соціокультурні ситуації, що динамізуються,
- здатність виступати як фактор відтворення соціальної нерівності,
- залежність соціальних характеристик особистості від місця, займаного нею в структурі виробництва,
- розподілу та споживання знань.

З моменту своєї появи поняття «суспільство знання» стало предметом широкого обговорення вчених, фахівців, філософів, політиків. Так, П. Дракер, використовуючи дане поняття, звертає увагу на принципові зміни як самого знання, так і його ролі в суспільному розвитку, а також ставлення до нього в суспільстві. П. Дракер пов'язував зародження суспільства знання з революцією у сфері управління, що ознаменувала перетворення знання в провідний чинник суспільного розвитку, коли знання використовується не просто для виробництва товарів, але для виробництва самого знання.

У 2005 році була опублікована програмна доповідь ЮНЕСКО «До товариств знання». У ній окреслені контури суспільства, заснованого на знанні, і в їх числі:

- вільний доступ до знань;
- розвиток відкритого суспільства та демократії участі;
- економіка, що базується на знаннях;
- формування мереж знання і культури інновацій;
- вільний доступ до освіти та навчання протягом усього життя;
- використання наукових результатів у всіх сферах суспільного життя;
- збереження мовного та культурного різноманіття.

За версією експертів ЮНЕСКО, дана концепція описує перспективу переходу від інформаційного суспільства до нового типу соціальної організації, заснованої на цінності знання і гуманістичних пріоритетах.

У доповіді ЮНЕСКО «До товариств знання» формулюються основоположні позиції моделі товариств знання («три стовпи суспільства знання»):

- більш справедлива оцінка знань для ліквідації наявних видів нерівності («існуючих розривів»);
- більш широку участь усіх зацікавлених сил у вирішенні питання доступу до знань;
- більш успішна інтеграція політичних дій в галузі знання та інновацій.

Для підвищення ефективності необхідної політики автори формулюють ряд рекомендацій:

- збільшувати інвестиції в якісну освіту для всіх і забезпечення рівних можливостей;
- збільшувати кількість точок загального доступу до інформаційних та комунікаційних технологій;
- сприяти забезпеченню загальнодоступності знання через музеї, бібліотеки, інститути, дослідницькі центри;
- посилювати спільність використання наукових знань;
- активізувати спільне використання знань в галузі охорони навколишнього середовища з метою сталого розвитку;
- надавати пріоритетне значення мовного різноманіття;
- прагнути через сертифікацію до гарантії якості знань доступних і одержуваних в Інтернеті;
- зміцнювати «цифрову солідарність» і партнерство для подолання «цифрового розриву»;
- особливу увагу приділяти подоланню нерівності жінок як одержувачів знання;
- прагнути оцінювати рівень знань комплексними, недискримінаційними критеріями, адекватними цілям і пріоритетам товариств знання.

Інформаційна діяльність ООН

Інформаційна діяльність ООН визначена в її статуті (стаття 1). На всіх сесіях Генеральної Асамблеї ООН розглядаються питання загального характеру чи конкретні питання, пов'язані з інформацією:

- використання комунікаційних технологій для покращання життя світової спільноти;
- використання ЗМІ для розповсюдження інформації.

За понад 60 років свого існування ООН прийняла низку міжнародних документів, які регламентують інформаційну діяльність міжнародного співтовариства і сприяють розповсюдженню інформації в усіх країнах-членах ООН і серед світової громадськості.

Наприклад, у резолюції N 59 від 1946 року визначено право на свободу інформації як основне в загальному переліку прав людини. У всесвітній Декларації прав людини 1948 року сформульовано право на пошук, отримання та розповсюдження інформації. У Міжнародному пакті цивільних та політичних прав 1966 року закріплено право на свободу інформації.

Основні напрямки інформаційної стратегії ООН включають:

Накопичення інформації про усі види діяльності міжнародного співтовариства. Інформаційні ресурси ООН включають понад 1000 баз даних, а також серійних публікацій із спеціальних галузей міжнародного співробітництва. Інформація

ООН складається з баз даних в інформаційних мережах, друкованих видань, радіо- і теле- продукції, аудіо-, відеоматеріалів та ілюстрацій.

Висвітлення різними засобами діяльності міжнародної організації, просування принципів ООН, зафіксованих у статуті цієї організації, ведення інформаційних кампаній через інформаційні представництва і місії в усіх регіонах світу.

На сьогодні ООН має 106 інформаційних місій, які займаються розповсюдженням інформації по країнах-членах ООН, а також у країнах, що не входять до неї. Інформаційні служби ООН висвітлюють проблеми, які зафіксовані у Статті 1 статуту ООН про діяльність міжнародного співтовариства.

До таких проблем відносять:

- вплив інформації на міжнародне співтовариство;
- використання новітніх комунікаційних технологій для прогресу цивілізації;
- збереження культурної ідентичності та самобутності в умовах інформаційної експансії;
- забезпечення прав людини в галузі інформації та сприяння гуманітарному розвитку людства.

Завдання Комітету ООН з інформації:

- вивчення політики та діяльності ООН у сфері суспільної інформації;
- оцінка розвитку інформаційної галузі;
- сприяння встановленню справедливого міжнародного порядку у сфері інформації.

Проблеми, що вирішує Комітет ООН з інформації:

- аналіз вкладу ООН в боротьбу за встановлення нового міжнародного інформаційного порядку;
- аналіз роботи служб Секретаріату ООН;
- аналіз взаємодії ООН із ЮНЕСКО в сфері міжнародної інформації;
- щорічна підготовка на сесії проекту резолюції „Питання, які стосуються інформації” для прийняття ГА ООН.

Функції інформаційних центрів ООН:

- проведення постійної роботи щодо інформування громадськості з метою створення постійного інформаційного потоку про систему ООН;
- проведення інформаційних компаній з тематичних напрямів ООН з використанням різних каналів ЗМІ;
- проведення семінарів, практикумів для викладачів;
- проведення заходів для молоді.

Департамент суспільної інформації – це спеціалізована установа ООН, яка безпосередньо займається розповсюдженням інформації про діяльність організації. Цей департамент має мандат ООН на забезпечення інформацією міжнародного співтовариства для розуміння цілей і принципів діяльності організації. **Департамент суспільної інформації має три функціональних підрозділи, такі як:**

- 1) підрозділ мас-медіа – займається виробленням та розповсюдженням інформації для країн-членів ООН про програмну діяльність організації, а також

розповсюдженням інформації у міжнародних інформаційних потоках за допомогою мас-медіа.

2) бібліографічний підрозділ – контролює видавничі програми ООН, здійснює інформаційну підтримку представництв і місій ООН у різних регіонах світу та видає періодичні щорічники, такі як “Хроніка ООН”, “Щорічник ООН” і “Бізнес, що розвивається”. Ці видання фінансуються Всесвітнім банком та низкою регіональних банків.

3) підрозділ забезпечення інформаційних послуг (інформаційний центр) – впроваджує інформаційну стратегію ООН за тематичними напрямками.

Бібліотека ім. Дага Хаммаршельда є спеціалізованою бібліотекою, метою якої є надання допомоги ООН, її Секретаріату і дипломатичним представництвам при ООН. Бібліотека має в своєму розпорядженні обширну архівну колекцію документів Організації Об'єднаних Націй і публікацій відділень ООН в усьому світі. У колекцію включені офіційні звіти і документи Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Економічної та Соціальної Ради, Ради з Опіки і Міжнародного Суду, а також документи і публікації таких установ і програм, як ПРООН, ЮНЕП і ЮНІСЕФ. У Бібліотеці також є колекції окремих документів і публікацій спеціалізованих установ: МОП, МВФ, Всесвітнього банку та ін.

Бібліотека має численну колекцію книг (близько 400 тисяч), газет, періодичних видань і картографічних матеріалів з питань, що цікавлять Організацію, таких як історія Організації Об'єднаних Націй, політичні науки, міжнародні відносини, міжнародне і національне законодавство, роззброєння, енергетика, економіка, транспорт і комунікації, географія, соціальний розвиток тощо. Підбір цих матеріалів здійснюється за принципом збалансованості національного й лінгвістичного представлення, а також з метою віддзеркалення різних точок зору. Більшість документів, що виходять останнім часом, доступні в електронному форматі через Систему баз даних ООН.

Доступ до друкованих версій документів надають також депозитарні бібліотеки ООН. В усьому світі існує 408 депозитарних бібліотек системи ООН. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є єдиним в Україні депозитарієм ООН. Цей статус вона одержала у травні 1960 року. Крім того, НБУВ є депозитарієм таких установ як ЮНЕСКО, Міжнародна організація праці, МАГАТЕ, Всесвітня організація торгівлі, Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародна організація цивільної авіації. Це надає змогу отримувати їх видання безкоштовно.

Статус депозитарію дозволив сформувати значний бібліотечно-інформаційний ресурс, що охоплює видання ООН та її спеціалізованих установ, починаючи з 1945 року. Його загальний обсяг на сьогодні понад 750 тис. одиниць зберігання. Щорічно фонд поповнюється приблизно на 12 тис. одиниць. Останнім часом значна кількість публікацій надходить від Представництв ООН, Управління Верховного Комісара з прав біженців, Світового банку, Міжнародного валютного Фонду та Міжнародної організації праці. Частина з них видана українською мовою. Це дає змогу поповнити фонд видань що висвітлюють процеси розбудови Української держави, створення в ній демократичного суспільства та ринкової економіки.

Універсальний за змістом, фонд надає користувачам можливість отримати унікальну інформацію з усіх напрямків діяльності ООН. Всі матеріали можна одержати в спеціалізованому читальному залі, де до послуг користувачів створено систему каталогів і картотек, у т.ч. електронний каталог публікацій ООН, що формується з початку 1999 року і містить близько 12 тис. записів.

Фонд залу публікацій Організації Об'єднаних Націй включає такі документи:

- офіційні публікації головних органів ООН (Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Економічної і Соціальної Ради, Міжнародного Суду, Секретаріату);
- офіційні документи з історії створення ООН та загальні матеріали про її діяльність;
- міжнародні договори, угоди та законодавчі акти, укладені під егідою ООН;
- публікації з питань;
- соціального та економічного розвитку, демографії;
- прав людини, соціального захисту і праці;
- міжнародної торгівлі та фінансів;
- природних ресурсів і проблем екології;
- запобігання злочинності, боротьби з організованою злочинністю та міжнародним тероризмом, зловживанням наркотичними засобами;
- охорони здоров'я;
- освіти, науки та культури;
- промисловості та її окремих галузей;
- сільського господарства та продовольства;
- транспорту та зв'язку;
- атомної енергетики та ядерної безпеки.

Поняття людського потенціалу та його роль у розв'язанні соціально-економічних проблем розвитку сучасного суспільства

Універсальність, комплексність сучасної науково-технологічної революції змінює зміст праці. Нині першочергове значення має не фізична сила та витривалість і, навіть, не рівень вузькоспеціалізованої підготовки, а здатність до опанування нової інформації та швидкого переходу до нових видів діяльності. Зростає роль соціально-психологічних чинників праці, мотивації діяльності працівника.

За цих умов суттєво змінюється роль людини в економіці – творця і організатора цього процесу. Це, відповідно, передбачає зміни у структурі та якості людського потенціалу: зменшення можливостей зростання ефективності праці завдяки фізичним властивостям людини та залучення інтелектуально-творчих здібностей, які пов'язані з її майстерністю, освітою, професійною підготовкою, системою духовних інтересів, соціальної взаємодії тощо. Особистість людини стає одним із найважливіших складників людського потенціалу і національного багатства.

Посилення тенденції до гуманізації праці у світовій економіці з 70-х рр. ХХ ст. означає акцентування на людині у взаємодії матеріальних ресурсів та людського потенціалу. Процес гуманізації володіє особливим значенням для української

економіки. Це доконечна умова прогресивних змін в економіці, покращення духовного розвитку суспільства, підвищення рівня якості життя.

Схвалена міжнародним співтовариством Концепція розвитку людського потенціалу наприкінці ХХ ст. розглядала людський розвиток як процес зростання людських можливостей, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості. Матеріальний добробут – лише одна з базових можливостей вибору.

Враховуючи, що предтечею людського потенціалу виступав трудовий потенціал, всі відповідні наукові підходи учених можна поділити на такі:

- визначення трудового потенціалу як ресурсів праці, якими оперує суспільство на даному етапі (В. Адамчук, Ю. Кокін, В. Онікієнко, Р. Яковлев);
- трудовий потенціал як конкретизація категорії «робоча сила» (В. Буланов, Н. Волгін);

- трудовий потенціал як система, що складається з певних структурних елементів (М. Бібен, М. Долішній, В. Мікловда, С. Пирожков, М. Пітюлич, В. Приймак, С. Трубич, Л. Шевчук);

- людський капітал як приведена вартість минулих інвестицій у навички людей (О. Бородіна, О. Грішнова, Л. Харкянен);

- людський потенціал (С. Злупко, О.Грішнова, О. Стефанишин);

- інтелектуальний потенціал суспільства (М. Гуревичов, С. Вовканич, Ю. Канигін, О. Кендюхов, В. Куценко, Є. Марчук, В. Прошак, А. Чухно).

Однак, розглядаючи інтелектуальний потенціал суспільства, вчені не досліджували і не виокремлювали людський інтелектуальний потенціал, який становить важливий складник людського потенціалу та в умовах формування інформаційної економіки стає ключовим економічним ресурсом.

Головна увага зосереджувалась на аналізі трудового потенціалу чи людського капіталу економічних індивідів, а також – на інтелектуальному потенціалі суспільства (тут переважав технократичний підхід, тобто досліджувалась лише його складова – технологічний капітал), проте в інноваційній економіці надзвичайно зростає роль людського інтелекту порівняно з машинним. Особливо це актуально для України, бо інтелектуальна творчість є невід’ємною стороною людської духовності, виступає в якості механізму, що є протиположною регресивним лініям в розвитку суспільства. Праця інтелекту – це також запорука особистої свободи людини і самодостатності її індивідуальної долі.

Протиріччя і проблеми інформаційного суспільства

Істотною проблемою в рамках світового інформаційного простору є непропорційне використання можливостей Інтернету й інформаційно-телекомунікаційних технологій в цілому.

Поширення непристойних матеріалів, що становлять загрозу моральним засадам суспільства, зокрема дитячої порнографії, матеріалів неонацистського спрямування, використання Інтернету для азартних ігор, укладення парі, проведення різного роду лотерей з метою вилучення грошей у населення.

Мережа може служити і засобом поширення пропагандистських матеріалів злочинних організацій, рецептів виготовлення вибухових і отруйних речовин,

зброї, наркотичних і психотропних засобів, методів розкриття електронних та інших шифрів.

Проблема правового регулювання мережі Інтернет, вирішення якої потребує державного втручання у вигляді прийняття відповідних законів, що регулюють пов'язану з ним діяльність.

Важливою проблемою є відсутність у світі єдиних юридичних рамок для електронної торгівлі, котра наразі бурхливо розвивається. Серед виникаючих питань – захист інтелектуальної власності та прав на торговельні марки, проблема податків і тарифів у цій області, питання конфіденційності та безпеки інформації, особливо в кредитно-фінансовій сфері. У цьому зв'язку також постає питання про доцільність та форми державного втручання в цей процес.

Однією із значних перешкод на шляху становлення глобального інформаційного суспільства є мовний бар'єр. Тому надзвичайну цінність набуває розвиток можливості міжмовної комунікації.

З'являються принципово нові реальні загрози використання досягнень в області нових інформаційно-комунікаційних технологій в цілях, несумісних з основними принципами підтримки світової стабільності та безпеки, таких як суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи, мирне врегулювання суперечок і конфліктів. Зокрема, для розвинених країн створюється спокуса використати наявні у них переваги в комп'ютерних технологіях і засобах інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну і суспільну свідомість для інформаційної, політичної, економічної і культурної експансії.

У сучасних мас-медіа все більше місце займають картинки та ілюстрації, і поступово головним джерелом задоволення потреби в інформації і естетичних цінностях стає блакитний екран. Культура інтерпретації і розуміння письмових текстів знижується. Виникає проблема навчання: книга вчить думати, а екран маніпулювати.

В силу глобального характеру інформаційного суспільства їх дозвіл представляється можливим лише за допомогою вироблення і подальшої реалізації відповідних міжнародних механізмів, оскільки жодна країна не здатна самотужки впоратися з подібного роду проблемами. При цьому навіть якщо такі міжнародні механізми все-таки вдасться виробити, ефективність їх використання безпосередньо залежатиме від виконання встановлених правил усіма учасниками глобального інформаційного обміну.

Отже, основними соціальними протиріччями інформаційного суспільства є:

- непропорційне використання можливостей Інтернету і інформаційно-телекомунікаційних технологій в цілому;
- питання інтелектуальної власності;
- проблеми правового регулювання мережі;
- питання цензури в глобальних комп'ютерних мережах;
- поширення матеріалів, що становлять загрозу моральним засадам суспільства;
- дотримання свободи слова;
- проблема забезпечення безпеки та конфіденційності інформації;

- цифрова нерівність країн і регіонів;
- проблема електронної комерції й оподаткування в цій області;
- відсутність у світі єдиних юридичних рамок для електронної торгівлі;
- мовний бар'єр.

На основі всіх цих ідей можливо виділити кілька етапів включення людини в інформаційне суспільство:

1. людина стикається з деякими елементами інформаційного суспільства та нової економіки, але, в силу безлічі причин, не використовує їх можливості;
2. людина відчуває вплив інформаційного суспільства та інформаційної економіки на своє життя і використовує деякі нові можливості для підвищення якості свого життя;
3. людина використовує інформацію як один з основних ресурсів. Її якість життя починає залежати від розвитку інформаційного суспільства та інформаційної економіки;
4. людина повністю включена в інформаційне суспільство та її якість життя визначається розвитком інформаційної сфери.

Таким чином, трансформація якості життя населення істотно залежить від процесу і рівня включеності людини в інформаційне суспільство, що формується. Отже, необхідно шукати нові моделі і методи дослідження якості життя.

Технократія, міграція та урбанізація в інформаційному суспільстві

В умовах глобальної фінансово-економічної кризи, яка сьогодні охопила практично всі країни світу, соціальне значення інформаційного розвитку суспільства істотним чином зростає. Криза загострила такі проблеми, як зайнятість населення та перепідготовка фахівців з метою отримання ними нових професій і спеціальностей, які є сьогодні більш затребуваними на ринку праці.

За даними Світового банку, багато країн світу (Австралія, Ірландія, Сінгапур, Франція, Південна Корея і Японія) збільшують свої вкладення в розвиток широкосмугового доступу до мережі Інтернет, розглядаючи це як важливу антикризову міру в національній економіці.

За твердженням З. Бжезинського постіндустріальне суспільство стає технотронним суспільством – суспільством, яке в культурному, психологічному, соціальному і економічному відношеннях формується під впливом техніки та електроніки, особливо розвиненою в області комп'ютерів і комунікацій. Технотронна революція накладає свій відбиток на характер образного сприйняття дійсності, руйнуються традиційні зв'язки в сім'ї і між поколіннями, суспільне життя фрагментується, незважаючи на зростаючі тенденції до глобальної інтеграції. Цей парадокс, на думку З. Бжезинського, сприяє краху старих вірувань, пов'язаних з національними та ідеологічними спільнотами людей, і формує нове глобальне бачення світу.

У той час, як наше життя фрагментується, відзначає З. Бжезинський, глобальна реальність все сильніше і сильніше поглинає індивідуума, залучає його і навіть деколи пригнічує. Очевидною причиною цього є розвиток комунікацій. Зміни, викликані комунікаціями і комп'ютерами, сприяють пов'язаності суспільства,

члени якого перебувають у безперервних і тісних слуховізуальних контактах, постійно взаємодіючи, і їх легко можна підштовхнути до посилення особистої участі у вирішенні навіть вельми віддалених проблем. Нове покоління, пише З. Бжезинський, не займається більш визначенням світу, спираючись виключно на читання; воно відчуває світ і відчуває його компенсаторно за допомогою слуховізуальних комунікацій.

Технотронна революція носить не локально-територіальний, а глобальний характер, поступово охоплюючи весь світ. При цьому автор концепції «технотронного суспільства» відноситься до масової культури та її експорту із США як до закономірного слідства просторово-часової комунікаційної революції, яка, на думку З. Бжезинського, означає кінець ідеології.

Електронні слуховізуальні засоби зв'язку створюють нове бачення світу і новий шлях до рівності – через деідеологізацію, яка б означала звільнення від всіх організованих форм віри і пропонує обирати стилі життя, спираючись на свої почуття і потреби, а не на цілі, що лежать в основі політичних програм і рухів.

Ця нова революція, відзначає З. Бжезинський, майже одночасно вплив на всю планету, і в підсумку всі новації і чудасії у формах поведінки швидко переміщаються від одного суспільства до іншого.

Технократія – політична система, в якій визначальну роль відіграють технічні спеціалісти в галузі адміністрування і економіки.

На думку Даніела Белла, цій політичній системі відповідатиме суспільство, основні властивості якого можна охарактеризувати через поняття:

- «національне»,
- «комунальне»,
- «сертифіковане»,
- «функціональне».

Контрольні запитання

1. У чому полягає нова стратегія міжнародного співробітництва в побудові глобального інформаційного суспільства в ХХІ столітті?
2. Охарактеризуйте концепції ЮНЕСКО щодо становлення нового суспільства.
3. Які характерні риси суспільств знань?
4. Охарактеризуйте мережеві економічні та соціальні структури в інформаційному суспільстві.
5. Охарактеризуйте основні напрями інформаційної діяльності ООН.
6. Охарактеризуйте основні положення програми ЮНЕСКО “Інформація для всіх”.
7. Охарактеризуйте діяльність Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як депозитарію ООН в Україні.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ ЗА ТЕМАМИ 8-9

ЛАБОРАТОРНІ ЗАНЯТТЯ №9 та №10 «ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА КОМУНІКАЦІЙНА ПОЛІТИКА МІЖНАРОДНИХ МІЖУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ»

Метою лабораторних занять є вивчення здобувачами принципів, форм та інституційних механізмів діяльності міжнародних міжурядових організацій в сфері інформації та комунікацій. Тема розрахована на два заняття (лабораторні заняття №9 та №10). Лабораторні заняття проводяться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття:

1. Кожний студент обирає одну з нижчезапропонованих регіональних міжурядових міжнародних організацій для аналізу її інформаційної діяльності та комунікаційної політики насамперед шляхом дослідження офіційного вебсайту організації та її соціальних мереж як провідних офіційних джерел інформації про дану організацію. Студенти самостійно розподіляють між собою організації для уникнення повторів.

2. Кожному студенту необхідно підготувати презентацію в PowerPoint за наступною структурою:

- вступ (назва організації, рік заснування, держави-члени, мета діяльності);
- цілі та принципи інформаційної діяльності та комунікаційної політики організації (внутрішньополітичний та зовнішньополітичний виміри);
- структурні підрозділи (органи), що реалізують інформаційну діяльність та комунікаційну політику організації;
- напрями, форми та конкретні приклади інформаційної діяльності та комунікаційної політики організації;
- висновки;
- список використаних джерел та літератури.

Загальна кількість слайдів презентації визначається студентом самостійно з розрахунку на виступ тривалістю до 10 хвилин.

3. Кожному студенту потрібно надіслати виконану презентацію до початку лабораторного заняття на корпоративну пошту викладача.

Хід проведення лабораторного заняття: кожний студент виступає з підготовленою презентацією на першому або другому занятті. Тривалість виступу – до 10 хвилин.

Перелік міжнародних регіональних організацій для розподілу:

1. Арктична рада (Arctic Council) - <https://arctic-council.org/>.
2. Асоціація держав Південно-Східної Азії (Association of South East Asian Nations, ASEAN) - <https://asean.org/>.
3. Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (South Asian Association for Regional Cooperation, SAARC) - <https://www.saarc-sec.org/>.

4. Африканський союз (African Union) - <https://au.int/>.
5. Європейський союз (European Union) - https://european-union.europa.eu/index_en.
6. Карибська співдружність (Caribbean Community, CARICOM) - <https://caricom.org/>.
7. Ліга арабських держав (League of Arab States) - <http://www.leagueofarabstates.net/en/Pages/default.aspx>.
8. Організація американських держав (Organization of American States) - <https://www.oas.org/en/>.
9. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE) - <https://www.osce.org/>.
10. Організація ісламського співробітництва (Organization of Islamic Cooperation) - <https://www.oic-oci.org/home/?lan=en>.
11. Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization, NATO) - <https://www.nato.int/>.
12. Організація тюркських держав (Organization of Turkic States) - <https://www.turkicstates.org/>.
13. Рада Європи (Council of Europe) - <https://www.coe.int/en/web/portal>.
14. Секретаріат Тихоокеанської спільноти (Pacific Community) - <https://www.spc.int/>.
15. Співдружність незалежних держав (Commonwealth of Independent States, CIS) - <https://e-cis.info/>.
16. Форум тихоокеанських островів (Pacific Islands Forum) - <https://www.forumsec.org/>.
17. Центральноевропейська ініціатива (Central European Initiative) - <https://www.cei.int/>.
18. Шанхайська організація співробітництва (Shanghai Cooperation Organisation) - <https://eng.sectsco.org/>.

Рекомендована література

1. Гльницька У. В. Інформаційно-комунікативна політика НАТО та практика реалізації стратегічних комунікацій Північноатлантичного альянсу. *Військово-науковий вісник*. 2022. №37. URL: <http://vnp.asv.gov.ua/article/view/260865/257310>.
2. Збираник Ю. В. Принципи і особливості розвитку комунікаційної політики Європейського Союзу. *Інвестиції: практика і досвід*. 2018. №6. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2018/23.pdf.

ТЕМА 10. ІНФОРМАЦІЙНІ ЧИННИКИ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

1. Міжнародні кризові комунікації. Інформаційне забезпечення міжнародних конфліктів.
2. Приклади інформаційних конфліктів. Конфлікт у системі знань конфліктології.
3. Інформаційна асиметрія та конфлікт.
4. Кібернетична злочинність і тероризм.
5. Інформаційні війни.
6. Превентивна дипломатія як вид кризових комунікацій. Інформаційне супроводження кризових процесів.
7. Антикризові інформаційні кампанії. Інформаційний кризис-менеджмент.

Інформаційна загроза — потенціально чи реально існуючі впливи в інформаційній сфері, які призводять до матеріальних чи нематеріальних збитків. Слід наголосити, що будь-яка класифікація загроз інформаційній безпеці має ґрунтуватися не лише на аналізі об'єктивних чинників існування держави, а й на аналізі певного масиву правових норм, на основі яких можна об'єктивно визначити, що є безпечним, а що становить загрозу.

Загрозу інформаційній безпеці можуть нести лише ті діяння, які мають прямий причинно-наслідковий зв'язок зі зміною відповідних умов і параметрів інформаційних процесів, що визначають безпечні умови існування суспільства і держави. Ці дії повинні бути конкретно визначеними. Крім того, одним із визначальних чинників має бути рівень суспільної небезпеки цих дій.

Таким чином, замахом на інформаційну безпеку є лише ті дії, за які законом передбачена відповідальність. З огляду на це, до таких загроз належать: 1) руйнування національного інформаційного простору або його використання в антидержавних інтересах; 2) використання ЗМІ з позицій, що суперечать інтересам громадян, організацій і держави; 3) маніпулювання інформацією (дезінформація, приховування або спотворення інформації); 4) модифікація інформації (знищення інформації, “зашумлення”, підробка та нав'язування інформації); 5) порушення встановленого порядку інформаційного обміну; 6) розв'язування інформаційного протиборства (розповсюдження комп'ютерних “вірусів”, упровадження радіоелектронних приладів перехоплення інформації в технічних засобах і приміщеннях і т. ін.); 7) маніпуляції зі свідомістю тощо.

Крім того, інформаційні загрози поділяють на зовнішні (в інформаційному просторі; інформаційному суверенітеті; внутрішній стабільності; діяльності державного або недержавного органів і фірм) і внутрішні (в національній безпеці; впливі на свідомість суспільства; доступі до інформаційних ресурсів країни).

Аналіз проблем організування захисту інформації дає можливість визначити три агреговані організаційні моделі заходів:

- 1) організація запобіжних заходів;
- 2) організація блокування (протидії) реальним загрозам, що реалізуються;

3) організація подолання наслідків загроз, які не вдалося блокувати або запобігти їм.

Цим заходам відповідають три напрями захисту:

1) правовий (на міжнародному та національному рівнях) — спеціальні правові акти, правила, процедури та заходи, які забезпечують захист на правовій основі;

2) організаційний — регламентація виробничої діяльності та взаємини з виконавцями на нормативній основі, що виключає нанесення збитків (перелік відомостей, які становлять конфіденційну інформацію; дозвільна система; система допуску; колективний договір; трудовий договір; посадові обов'язки тощо);

3) інженерно-технічний — використання різноманітних технічних засобів, які перешкоджають нанесенню шкоди.

Важливим елементом організації інформаційної безпеки є поділ заходів на групи щодо протидії. У теорії та практиці майже однозначно виокремлюють три групи засобів захисту: активні (наприклад, розвідка, дезінформація, “зашумлення”); пасивні (наприклад, встановлення екранів несанкціонованому витоку інформації тощо); комплексні (органічне поєднання названих груп).

Об'єктами інформаційної безпеки є: 1) фізичні особи; 2) юридичні особи; 3) суспільні об'єднання; 4) суспільство; 5) держава.

Слід зауважити, що донедавна (за історичними мірками) головним суб'єктом інформаційної безпеки була держава. Водночас поняття інформаційної безпеки людини та суспільства, умов існування яких визначаються насамперед їхніми природними правами і обов'язками, стає актуальним лише в контексті розвитку і впровадження ідей природного права, зокрема прав людини і громадянина. Воно почало формуватися в контексті боротьби за реалізацію інформаційних прав людини, зокрема свободи слова, таємниці приватного життя, прав нації на самовизначення, на національно-культурний розвиток тощо. З цих причин розвиток цього напрямку інформаційної безпеки у більшій частині світу припадає на кінець 40-х років ХХ ст., коли були прийняті основні міжнародно-правові акти з прав людини, визнані на міжнародному рівні право націй і народів тощо. А в таких країнах, як Україна або Росія, розвиток напрямів інформаційної безпеки людини і суспільства взагалі бере початок лише в останнє десятиліття ХХ ст. і пов'язаний з початком демократичних реформ.

Розвиток як природничої, так і гуманітарної сфери науки і виробництва значно змінив акценти і розкрив усю багатоплановість і комплексність поняття “інформаційна безпека”. Саме на аспекті багатоплановості поняття “інформаційна безпека” наголошує ціла низка фахівців у галузі інформаційного права, зокрема, зазначається, що “інформаційна безпека і, головне, її забезпечення формується як комплексне завдання, яке створює баланс між потребою в інформації великого різноманіття суб'єктів та необхідністю розумно використовувати наявний інформаційний ресурс під девізом “не зашкодь”.

На думку деяких фахівців, інформаційна безпека суспільства може розглядатися лише в комплексі з інформаційною безпекою людини. **Цей комплексний характер інформаційної безпеки людини та суспільства визначається цілою**

низкою елементів, у тому числі й базовими, до яких належать: 1) права і свободи людини і громадянина у сфері інформації; 2) державні механізми забезпечення та реалізації інформаційних прав і свобод людини та права нації на самовизначення (політичне, культурне, економічне); 3) демократичний механізм формування політичної влади в державі, який дає можливість окремій людині та суспільству через механізми народовладдя визначати основні параметри інформаційних процесів у державі. Водночас на державу покладено обов'язки забезпечення відповідних прав і людини, і народу загалом.

Розмежування інформаційної безпеки людини і суспільства та інформаційної безпеки держави є принциповим, оскільки воно зумовлене не лише різницею завдань, що вирішуються для забезпечення безпеки цих суб'єктів. Головним чинником є різна природа норм права, що визначають основні параметри безпеки цих суб'єктів. Інформаційна безпека людини та суспільства ґрунтується на нормах природного права, якими визначаються невід'ємні права і свободи людини та громадянина, тоді як параметри інформаційної безпеки держави ґрунтуються на нормах позитивного права, встановлених самою державою. Крім того, тенденційним у світі є уніфікація захисту прав і свобод людини, їх однакове тлумачення і реалізація, на що спрямована велика кількість міжнародно-правових актів. При цьому параметри інформаційної безпеки держави є абсолютно індивідуальними для кожної держави і вимог щодо їх уніфікації не ставиться. Крім того, багато науковців виокремлюють також інформаційну безпеку організацій (установ).

До елементів інформаційної безпеки в установах належить: зовнішня (під час спілкування зі сторонніми), внутрішня (збереження таємниці особистості, збереження таємниці справи) та локальна інформаційна безпека (у різних ситуаціях і діях).

Державна інформаційна безпека

Інформаційна безпека є однією із суттєвих складових національної безпеки країни. У ст. 17 Конституції України зазначено: “Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу”.

Забезпечення інформаційної безпеки завдяки послідовній реалізації грамотно сформульованої національної інформаційної стратегії значною мірою сприяло б забезпеченню досягнення успіху при вирішенні завдань у політичній, військово-політичній, військовій, соціальній, економічній та інших сферах державної діяльності.

Інформаційна безпека визначає, з одного боку, рівень захищеності і, як наслідок, стійкості основних сфер життєдіяльності суспільства (країни) щодо небезпечного (дестабілізуючого, деструктивного, уразливого тощо) інформаційного впливу, а з іншого — інтенсивність розвитку суспільства у тій чи іншій сфері за рахунок ефективного використання накопичених людством знань.

Можна вважати, що головна інформаційна загроза національній безпеці — це загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру країни,

інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість, підсвідомість особистості з метою нав'язати державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямі. Країна з вищим рівнем інформаційної озброєності має змогу керувати країною з нижчим рівнем, спрямовуючи її розвиток у власних інтересах під постійним інформаційним контролем.

Державна інформаційна безпека — складова національної безпеки — стан захищеності національних інтересів держави в інформаційному середовищі, за якого не допускається (або мінімізується) завдання шкоди особі, суспільству, державі, через неповноту, несвоєчасність, невірогідність інформації та несанкціоноване її поширення і використання, а також через негативний інформаційний вплив та негативні наслідки функціонування інформаційних технологій.

До сфери інформаційної безпеки держави входять конкретні дії щодо забезпечення безпечних умов існуючих інформаційних процесів та розвитку таких процесів у майбутньому. Це охоплює регулювання питань захисту самої інформації, захисту інформаційної інфраструктури держави, захисту інформаційного ринку та створення безпечних умов розвитку інформаційних процесів. Досягти цього можливо за умови проведення необхідної державної політики інформаційної безпеки та створення необхідних правових та організаційних засад.

Така конструкція вказує насамперед на головну роль держави у забезпеченні інформаційної безпеки всього кола об'єктів (людини, суспільства і самої держави).

Захист інформаційної безпеки є однією з функцій держави, тобто певною константою, яка наповнюється конкретним змістом залежно від обставин. Він здійснюється передусім шляхом проведення зваженої та збалансованої політики держави в інформаційній сфері, у трьох основних напрямках: захист інформаційних прав і свобод людини, захист державної безпеки в інформаційній сфері; захист національного інформаційного ринку, економічних інтересів держави в інформаційній сфері, національних виробників інформаційної продукції.

Змістовий аспект політики інформаційної безпеки, як і державної політики загалом, визначається її організаційним та регулятивно-контрольним спрямуванням.

Політика інформаційної безпеки держави реалізується в процесі діяльності як органів державної влади, так і недержавних інституцій.

Можна стверджувати, що вона визначає зміст діяльності держави та її компетентних органів, що охоплюється відповідними аспектами інформаційної функції держави та функції національної безпеки.

Державно-правовий механізм інформаційної безпеки, відповідно до означених напрямів реалізації політики інформаційної безпеки, складається з таких взаємопов'язаних елементів: 1) сукупності державних інституцій, задіяних у процесі формування і впровадження політики інформаційної безпеки,

тобто інституціонального механізму інформаційної безпеки; 2) сукупності ролей та відносин, які включають правові відносини, що виникають при проведенні такої політики, та специфічних ролей, форм і методів діяльності суб'єктів проведення політики інформаційної безпеки; 3) ієрархічної сукупності правових норм і принципів, які регулюють зміст та процес проведення цієї політики, тобто правового механізму інформаційної безпеки.

Слід додати, що інституціональний механізм формування політики інформаційної безпеки включає не лише внутрішньодержавні, а й міжнародні інституції.

Однією з найважливіших проблем інформаційної безпеки держави є забезпечення захисту і контролю національного інформаційного простору.

Національний інформаційний простір — вся сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави.

Забезпечити захист і контроль національного інформаційного простору можливо лише за умови умілого поєднання двох основних стратегій: 1) стратегії інформаційного перевершення, що здійснюється через підтримання та посилення чинної гегемонії країни;

2) стратегії заборони, що здійснюється через контролювання інформаційних потоків і джерел та блокування доступу до них.

На сьогоднішній день, після трагедії 11 вересня 2001 р., традиційні підходи щодо інформаційної безпеки значно змінилися. Вся система отримання стратегічної інформації США виявилася нездатною попередити найбільшу у світі терористичну атаку. З огляду на це, дедалі більше дослідників доходить висновку, що національна безпека окремої країни, побудована на принципах закритих систем, стає неефективною. Національні системи безпеки, побудовані передусім на принципах конкуренції, а не співробітництва, в умовах сьогодення стають беззахисними перед новими викликами. Зміст цих викликів як у матеріальній, так і в духовній сферах зумовлюється цілою низкою чинників.

Учені різних країн наголошують, що використання нових інформаційних технологій і засобів впливу високорозвинених країн на менш технологічні країни світу призвело до зміни глобального і регіонального балансів сили, зумовило нові сфери конфронтації між традиційними і новими центрами глобального протистояння, уможливило досягнення переваг в інформаційних технологіях і засобах маніпулювання суспільною свідомістю для широкомасштабної експансії із застосуванням не обмежених міжнародним правом видів озброєнь.

Одночасно до нових інформаційних видів зброї виявляють інтерес як політичні угруповання, так і терористичні та кримінальні організації, що загрожує новим витком гонки озброєнь, втратою міжнародних ресурсів для вирішення глобальних проблем бідності, стихійних лих, техногенних катастроф, голоду, епідемій тощо.

Надзвичайно актуальною для сфери інформаційної безпеки є проблема розуміння цих факторів — створення засад теоретичного і практичного обґрунтування так званої системи глобальної соціальної безпеки, яка побудована на відкритості та широкому співробітництві.

Актуальними проблемами міжнародної інформаційної безпеки є:

1) формування належної соціальної бази інформаційної безпеки та подолання інформаційної нерівності між країнами; 2) практична реалізація потенційних можливостей інформаційної безпеки для різних соціальних верств населення з метою забезпечення їхньої нормальної діяльності та інтеграції у світову систему; 3) ефективне використання національних й наднаціональних структур інформаційної безпеки у системі вільної міжнародної комунікації, співробітництва в різних сферах життя з метою формування взаєморозуміння й довіри та попередження міжнародних і регіональних конфліктів; 4) переорієнтація систем інформаційної безпеки від виконання завдань суто охоронних і захисних на завдання конструктивної модернізації структур національної свідомості та формування єдиної планетарної свідомості як “інфраструктури” збереження цивілізації й забезпечення виживання людства.

Проблеми глобальної безпеки посідають особливе місце в структурі міжнародної інформаційної політики, визначають суперечності сучасного етапу міжнародного розвитку, які досягли такого рівня і гостроти, що можуть поставити під загрозу забезпечення світопорядку, реалізацію стратегій становлення глобального інформаційного суспільства, навіть саме існування цивілізації.

Структура міжнародної інформаційної безпеки охоплює: теорії, концепції, доктрини інформаційної безпеки, інформаційних війн та інформаційних озброєнь; інституційні засади та моделі міжнародної інформаційної безпеки; інформаційні загрози та інструменти інформаційних атак.

Політичні дискусії в межах ООН засвідчили посилену увагу міжнародного співтовариства до концепції стратегічної стабільності XXI ст., пов’язаної з викликами інформаційної революції і впливом інформаційних чинників проблеми безпеки.

За останнє десятиліття XX ст. міжнародне співтовариство усвідомило на прикладі спеціальних інформаційних операцій, у тому числі військових (в умовах збройних конфліктів “Морський ангел”, 1991 р.; “Буря в пустелі”, 1991–1992 рр.; “Відродження нації”, 1992 р.; “Грім у пустелі”, 1993 р.; “Об’єднаний щит”, 1995 р.; “Спільні зусилля”, 1996 р.; “Лис у пустелі”, 1998 р.; “Союзна сила”, 1999 р.; “Помста”, 2001 р.; “Шок і тремтіння” 2003 р. тощо), сутність реальних загроз інформаційного протиборства, визначило підходи щодо розуміння концепції міжнародної інформаційної безпеки та дилеми війни і миру в інформаційну добу. Свідченням цього розуміння став запропонований Генеральним секретарем ООН Б. Бутросом Галі у 1992 р. “Порядок денний для миру” (нова система глобальної безпеки), який містив концепцію превентивної дипломатії, миротворчості, підтримання миру і мирного будівництва в постконфліктний період як першоджерела міжнародної інформаційної безпеки. Інформаційний фактор доктрини превентивної дипломатії передбачає можливість превентивних заходів ООН лише за умови забезпечення об’єктивної, наукової, аналітично вірогідної інформації і врахування та детального вивчення політичних, економічних і соціальних тенденцій у світі та регіонах, що можуть призвести до кризових ситуацій.

У 1996 р. на Міжнародній конференції з проблем становлення інформаційного суспільства та глобальної цивілізації було обговорено концепцію міжнародної інформаційної безпеки. На 53-й сесії Генеральної Асамблеї ООН на основі консенсусу прийнято Резолюцію 53/70 від 4 грудня 1998 р., в якій зазначалося, що міжнародне співтовариство визнає проблему інформаційної безпеки як багатоаспектний стратегічний напрям взаємодії держав у глобальному світі. Зокрема, в цьому документі пропонувалося державам — членам ООН розглянути конкретну типологію інформаційних загроз, визначити критерії проблеми, включаючи розробку міжнародних принципів безпеки глобальних інформаційних систем, внести пропозиції до комплексної доповіді Генерального секретаря ООН для створення міжнародного механізму протидії використанню інформаційних озброєнь та розпалюванню інформаційних війн.

У 1998 р. на Міжнародному семінарі з проблем інформаційної безпеки, який відбувся під егідою Інституту ООН з проблем роззброєння за участю департаменту з роззброєння Секретаріату ООН та представників більш як 50 країн, було висунуто різні підходи щодо вирішення проблеми міжнародної інформаційної безпеки. Позиція розвинених країн передбачала визнання цієї проблеми як гіпотетично силового протистояння, перенесення розгляду концепції міжнародної інформаційної безпеки на регіональний чи тематичний рівень; виділення таких складових, як кримінальні та терористичні міжнародні інформаційні загрози та створення міжнародного механізму їх контролю. Країни, що розвиваються, стояли на позиціях встановлення міжнародно-правової норми про заборону застосування засобів впливу на інформаційні ресурси та інформаційний потенціал; створення спеціального Міжнародного суду з інформаційної злочинності; спільних розробок технологій глобального захисту від інформаційної агресії. Результатом роботи Міжнародного семінару стало проголошення узгодження Програми дій з попередження інформаційних війн та обмеження гонки інформаційних озброєнь. Ця зустріч виявила стратегічну проблему міжнародної інформаційної безпеки — проблему домінування в міжнародній інформаційній сфері із застосуванням інформаційної зброї.

Конструктивне обговорення проблеми визначило пріоритети ООН в інформаційній безпеці, зокрема, наголошувалося на тому, що в інформаційній сфері необхідна кодифікація спеціальних принципів і норм, що склалися на основі Статуту ООН, і досягнення нових угод для впорядкування і стабілізації відносин держав щодо проблеми інформаційної безпеки.

Упродовж останніх років питання міжнародної інформаційної безпеки постійно обговорювалися Генеральною Асамблеєю ООН, результатом чого стало прийняття низки міжнародних нормативних актів, серед яких слід виділити:

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 53/73 “Роль науки і техніки в контексті міжнародної безпеки і роззброєння” (1999 р.), в якій зазначалося, що новітні технології справляють як позитивний, так і негативний вплив на економічний та соціальний розвиток країн третього світу, і запропоновано

встановити жорсткі обмеження на експорт новітніх матеріалів, обладнання та технологій у країни, що розвиваються;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 53/70 “Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки” (1999 р.), в якій наголошується на необхідності розробки міжнародно-правової бази та вироблення документів на рівні конвенції і закріплення міжнародних принципів у національних законодавствах.

Ця Резолюція стала основою предметного розгляду проблеми міжнародної інформаційної безпеки на рівні ООН, формування нового міжнародно-правового режиму, суб’єктом якого є ІКТ-технології та методи їх використання;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 54/49 (1999 р.) “Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки”, на підставі якої концепцію міжнародної інформаційної безпеки було визнано глобальною проблемою сучасності;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 55/28 (2000 р.) “Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки”, яка закликає всі держави-члени ООН сприяти на багатосторонній основі подальшому розгляду концепцій глобальної інформаційної безпеки та загроз у сфері ІКТ для завершення дискусії та ухвалення міжнародної конвенції з інформаційної безпеки;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 56/19 (2001 р.) “Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки”, в якій зазначається, що поширення і використання інформаційних технологій та засобів, які можуть бути використані з метою нестабільності міжнародної безпеки як у воєнній, так і в цивільній сферах, стосується інтересів всього міжнародного співтовариства і тому потрібно провести міжнародну зустріч експертів для правового забезпечення вирішення проблеми міжнародної інформаційної безпеки;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 56/121 (2001 р.) “Боротьба зі злочинним використанням інформаційних технологій”, в якій запропоновано різні заходи боротьби з тероризмом у зв’язку з використанням терористичними та злочинними угрупованнями високих технологій. Серед таких заходів: удосконалення національних законодавств у сфері боротьби з кіберзлочинністю; співробітництво правоохоронних органів у разі транскордонного злочинного використання ІКТ; обмін інформацією щодо проблем боротьби із злочинним використанням ІКТ; правовий захист конфіденційності, цілісності й доступності даних; захист комп’ютерних систем від несанкціонованого втручання; покарання за неправомірне зловживання ІКТ;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї 57/53 (2002 р.) про необхідність обговорення існуючих та потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки, можливі заходи з їх попередження, а також дослідження міжнародних концепцій на рівні урядових експертів з цієї проблеми.

- Резолюція розвинула і поглибила положення попередніх резолюцій з міжнародної інформаційної безпеки, підтвердила неможливість використання

ІКТ- технологій і засобів з метою негативного впливу на інфраструктуру інших держав, закликала до активної діяльності групи експертів під егідою ООН;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 57/239 (2003 р.) “Створення глобальної культури кібербезпеки”, в якій йдеться, зокрема, про те, що кібербезпека залежить не лише від дій державних чи правоохоронних органів, а й превентивних заходів і підтримки всього світового співтовариства;
- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 56/27 “Заходи з ліквідації міжнародного тероризму” (2003 р.), в якій наголошується на важливості розгляду проблеми в рамках ООН, засуджуються вияви тероризму та їх згубні наслідки для суспільств у різних країнах світу, зазначається, що боротьба держав з тероризмом має здійснюватися відповідно до Статуту ООН, норм міжнародного права і відповідних міжнародних конвенцій, стверджується провідна роль ООН та її спеціалізованих установ у попередженні терористичних загроз різного характеру, зокрема усіх форм інформаційного тероризму (медіа-, кібер- та психотероризму, лінку, чіпінгу тощо);
- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 60/45 “Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки” (2005 р.), в якій наголошується на необхідності продовження багатосторонніх консультацій щодо існуючих та потенційних інформаційних загроз і створення міжнародних концепцій стосовно безпеки глобальних інформаційних та телекомунікаційних систем.

На 60-й сесії Генеральної Асамблеї ООН планувалося прийняти проект міжнародної конвенції з міжнародної інформаційної безпеки.

Проблема неухвалення цього документа пов'язана з неузгодженістю позицій групи урядових експертів з таких питань, як практичні заходи з попередження розробки, виробництва, використання та поширення інформаційних озброєнь в межах глобального режиму міжнародної інформаційної безпеки. До міжнародного договору передбачалося додати положення про: ознаки і класифікацію інформаційних озброєнь та дотичних засобів; заходи з обмеження обігу інформаційних озброєнь; заходи з попередження інформаційних воєн; визнання інформаційних озброєнь зброєю масового ураження; забезпечення свободи інформаційних потоків; гармонізація міжнародного права та національних законодавств з міжнародної інформаційної безпеки тощо.

Україна також бере активну участь у розробці питань інформаційної безпеки в рамках ООН. Так, з ініціативи України в ООН та її спеціалізованих установах були обговорені проблеми узгодження міжнародної стратегії інформаційної політики та національні інформаційні програми, міжнародно-правові аспекти функціонування мережі Інтернет (захист конфіденційності, інфоетика, поширення ідей забороненого змісту тощо).

Проблемами інформаційної безпеки, крім ООН, займаються також регіональні організації. Їх діяльність у цій галузі істотно впливає на сучасні міжнародні відносини.

Концепція регіональної політики у сфері інформаційної безпеки зумовила позиції країн ЄС, НАТО та ОБСЄ щодо інформаційного виміру європейської безпеки, сприяє пошуку спільних рішень у протидії інформаційним та

комунікаційним загрозам, визначає пріоритети політики у сфері безпеки. В Європі мета політики інформаційної безпеки полягає в тому, щоб захистити цілісність інформації та інформаційні системи, гарантувати належні умови її обігу та цінність. Ці завдання необхідні для гарантування незалежного здійснення державної політики та надійного використання інформаційно-комунікаційних технологій у соціальних та економічних галузях.

Вирішення проблем інформаційної безпеки в межах Європейського союзу передбачає створення загальної стратегії європейської інформаційної безпеки, протидії кібервійнам, інформаційному тероризму та боротьбі з інформаційною злочинністю.

Інформаційна безпека в межах НАТО охоплює стратегії інформаційної політики та інформаційного протиборства в контексті переосмислення стратегії безпеки ХХІ ст., створення системи регіональної інформаційної безпеки, здійснення спеціальних інформаційних операцій, роз'яснення цілей діяльності НАТО для громадськості тощо.

Діяльність ОБСЄ у сфері інформаційної безпеки полягає у визначенні загальних підходів щодо прогнозування конфліктів, моніторингу кризових ситуацій, ухвалення документів з інформаційної безпеки та застосуванні заходів превентивної дипломатії.

Інформаційна безпека та інформаційні війни

Поняття інформаційної безпеки тісно пов'язане з поняттям інформаційних війн, оскільки останні становлять один з різновидів загроз інформаційній безпеці держави.

Інформаційна боротьба є найефективнішим засобом досягнення і забезпечення розвиненими країнами своїх цілей та інтересів у всіх життєважливих сферах (політичній, військовополітичній, економічній, соціальній, військовій та ін.). Вона значно ширша за своїми цілями, задачами і сферами впливу — крім силових структур у цю війну втягуються політичні, фінансові, промислові та інші структури.

До зовнішніх загроз належать такі заходи і засоби здійснення інформаційних операцій, наслідком яких є політичний, економічний вплив на інші держави на основі новітніх інформаційних технологій, тобто загрози інформаційному простору, інформаційному суверенітету, внутрішній стабільності, діяльності державного або недержавного органів і фірм.

Внутрішніми загрозами вважаються загрози національній безпеці, впливу на свідомість суспільства, доступу до інформаційних ресурсів країни.

Спеціальні інформаційні операції (війни) здійснювалися з найдавніших часів. Давньою є й історія спеціальних психологічних операцій — початок їх використання можна віднести до появи homo sapiens.

Інформаційна війна — інформаційне протиборство з метою нанесення збитку критично важливим структурам супротивника, підриву його політичної та соціальної систем, а також дестабілізації суспільства і держави супротивника.

Інформаційне протиборство — форма міждержавного суперництва, реалізована на основі інформаційного впливу на системи керування інших держав та їхніх збройних сил, а також на політичне і військове керівництво і

товариство загалом, інформаційну інфраструктуру і засоби масової інформації цих держав для досягнення вигідних для себе цілей при одночасному захисті від аналогічних дій у своєму інформаційному просторі.

Спеціальні інформаційні та спеціальні психологічні операції належать до різних типів спецоперацій. Слід зауважити, що після закінчення холодної війни дедалі частіше відбувається змішування цих понять. Термінологічна плутанина пов'язана зі спробами позбутися історичного синдрому, викликаного понад 40-річним протистоянням двох наддержав. За свідченнями сучасних дослідників, холодна війна була насамперед війною психологічною.

Основна відмінність між спеціальними інформаційними та спеціальними психологічними операціями полягає в їх сутності. Спеціальні психологічні операції використовують особливості масової та індивідуальної психології з акцентом на підсвідоме і діють за умов сталої структури суспільної комунікації. Інформаційні операції адресуються насамперед до суспільної свідомості, працюють з характерними рисами суспільної комунікації, мають на меті модифікацію її структури. Попри відмінності провести межу між цими типами операцій іноді дуже важко.

Інформаційна боротьба передбачає вирішення наступних взаємопов'язаних комплексів і завдань:

1. Цілеспрямоване добування вірогідної інформації про стан та діяльність своїх об'єктів та об'єктів протидійної сторони з жорсткими вимогами щодо якості та оцінювання на її основі політичної, воєнної та іншої обстановки.
2. Цілеспрямований і комплексний вплив на інформаційні ресурси протидійної сторони на всіх фазах їх виробництва, розповсюдження і використання. При цьому особливої значущості набуває вплив, спрямований на зміну саме змісту інформації.
3. Захист своїх інформаційних ресурсів від впливу на них протидійної сторони на всіх етапах процесу їх відтворення.

Таке визначення завдань інформаційної боротьби зумовлює об'єкти впливу, а саме: інформаційні ресурси, інформаційні технології і фахівців з аналітичного опрацювання інформаційних потоків, які безпосередньо вирішують завдання інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління.

Проблема загальносвітової протидії загрозам інформаційної безпеки зростає у зв'язку з тим, що й дотепер не вироблено загальноприйнятого визначення "інформаційної зброї". Відомо, що цей термін уперше почали вживати в американських військових колах у 1991 р., після війни у Перській затоці. Ускладнює питання дефініцій та обставина, що інформаційні технології більшою своєю частиною виступають як технології невоєнного чи подвійного призначення. Інформаційні агресії можуть здійснюватися через звичайні персональні комп'ютери з використанням широких технологічних можливостей Інтернету і прикладів тому є чимало.

У разі використання інформації як зброї її можна схарактеризувати такими показниками: цілеспрямованість, вибірковість, розосередженість, масштабність впливу, досяжність, швидкість доставки, комплексність впливу на технічні засоби, системи і людей, можливість регулювання (дозування) "потужності"

впливу та інше, що визначає її як зброю масового ураження. Метою застосування інформаційної зброї завжди є вирішення стратегічних завдань, спрямованих проти критично важливих структур держави або суспільної свідомості.

Аналізуючи різні джерела, можна говорити про три основні види інформаційної зброї, зв'язаної з основними потенційними об'єктами впливу, як-то:

- 1) інформаційно-комунікаційні системи (системи і мережі зв'язку, інформаційні та інформаційно-обчислювальні системи і мережі, розподілені і локальні бази даних тощо);
- 2) суспільна свідомість і системи її формування (соціальна психіка, суспільні морально-етичні цінності, національна і суспільна самосвідомість, релігія і церква, засоби масової інформації, системи підготовки і навчання дітей і юнацтва тощо);
- 3) особистість та індивідуальна свідомість

Правові засоби протистояння інформаційному тиску

Збільшення за рахунок новітніх інформаційних технологій і засобів впливу на індивідуальну і суспільну свідомість і без того величезного світового військового потенціалу веде до зміни глобального і регіональних балансів сил, внесення додаткової напруженості між традиційними центрами сили і новими, що народжуються, появи нових сфер конфронтації.

Розвинені країни мають можливість скористатися перевагою в інформаційних технологіях і засобах маніпулювання суспільною свідомістю для інформаційної, політичної, економічної, культурної і військової експансії, застосовуючи не обмежений поки що ніякими положеннями міжнародного права вид інформаційної зброї.

Країни, які не здатні на сьогоднішній день створити власні засоби інформаційного впливу, починають виявляти зацікавленість у закупівлі таких засобів. До цього процесу вже приєдналися політичні угруповання, “новий” збройовий бізнес, а також терористичні та кримінальні організації і групи.

Застосування інформаційної зброї як засобу ведення широкомасштабних війн може призвести до наслідків, які можуть зрівнятися за силою свого впливу на критично важливі структури з “традиційною” зброєю масового знищення (ЗМЗ). Невипадково в бюджетах окремих головних країн витрати на інформаційну безпеку передбачаються в одному пакеті з асигнуваннями на захист від застосування ЗМЗ.

Уже в 1996 р. на Міжнародній конференції з питань глобального інформаційного співтовариства в Мідранді (ПАР) спонтанно виникло питання про “новий виклик, що назріває”, тобто проблему інформаційних операцій потрібно було переносити на переговорний рівень.

На 54-й сесії Генеральної Асамблеї ООН серед документів, реалізація яких мала глибокі політичні наслідки, було прийнято резолюцію 54/49 “Досягнення в сфері інформатизації і телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки”. Світове співтовариство визнало міжнародну інформаційну безпеку як глобальну проблему і необхідну умову існування людського співтовариства. Саме на рівні

ООН уперше міжнародним співтовариством одноставно визнана наявність військової складової світового процесу інформатизації.

Розуміючи всю серйозність потенційної загрози зовнішнього або кримінального впливу на свої інформаційні ресурси, деякі країни на національному рівні почали реалізацію довгострокових державних програм, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки критично важливих інфраструктур. Однак при цьому вони зіткнулися з феноменом глобальної взаємозалежності національних інформаційних просторів і змушені були визнати, що успіх їхніх національних зусиль щодо охорони свого інформаційного ресурсу врешті-решт залежатиме від рівня захищеності й “неагресивності” інформаційних просторів не тільки сусідніх держав, а й усіх тих, з якими їхні інформаційні ресурси об’єктивно зв’язані.

З початку 90-х років питання інформаційної зброї та інформаційних війн доволі широко обговорюється фахівцями: з’явилася велика кількість публікацій, на багатьох конференціях, семінарах, симпозіумах піднімалися питання немирного використання програмно-технічних розробок і шляхів захисту інформаційного ресурсу від їхнього впливу. Однак усі ці обговорення і публікації були далекі від міжнародного переговорного кола проблем і не викликали інтересу у неспеціалістів. Тож прийняття резолюції 53/70 стало попереджувальним знаком. Виявилось, що на цей час вже були розроблені не тільки механізми в галузі створення засобів впливу на інформаційний ресурс, а й численні факти беззаперечно вказували на їхнє військове застосування (тобто як на інформаційну зброю).

З’ясувалося, що є інформація про розгортання розвиненими країнами цілеспрямованих досліджень і розробок відповідних технічних засобів, технологій і методик їх застосування, які давали б можливість безпосередньо контролювати інформаційні ресурси потенційного супротивника, а за потреби — прямо впливати на них. Ведеться розробка (а в деяких країнах вже завершена) засобів інформаційного протидіювання з ймовірними супротивниками як в умовах військових конфліктів різного ступеня інтенсивності, так і в мирний час, причому на стратегічному і тактичному рівнях. Велика увага приділяється питанням захисту власного інформаційного простору від дії інформаційної зброї з боку інших держав, несанкціонованого впливу на інфосферу. В деяких країнах інформаційна війна передбачається військовими доктринами і ведеться підготовка особового складу збройних сил і спеціальних підрозділів, призначених для здійснення інформаційних операцій.

Ці факти кардинально вплинули на оцінювання проблеми загалом. Зміна позиції більшості країн цілком виявилася на семінарі з питань інформаційної безпеки, який було організовано Інститутом ООН з проблем роззброєння і Департаментом з питань роззброєння Секретаріату ООН (серпень 1999 р., Женева). У семінарі взяли участь представники більш як 50 країн. Таким чином, була підтверджена актуальність проблеми і своєчасність постановки її на міжнародному рівні. Цей семінар став підготовчим етапом для розгляду питання Першим комітетом Генеральної Асамблеї ООН.

Слід зауважити, що єдиним адекватним вирішенням проблеми залишається створення міжнародного механізму обмеження гонки інформаційної зброї і запобігання інформаційних війн. Основою такого механізму може стати тільки міжнародне право, до вироблення якого саме і закликають резолюції Генеральної Асамблеї ООН 53/70 і 54/49. Єдиною організацією, здатною провести таку роботу, залишається ООН (або її орган, наприклад, Конференція з роззброєння або спеціально скликаний за її дорученням представницький форум), яка має необхідні структури і досвід підготовки міжнародних правових актів подібного масштабу.

Інформаційна війна – протиборство непримиренних сторін у відповідному інформаційному просторі, яке здійснюється з використанням інформаційної зброї з метою нанесення максимальної шкоди противнику та мінімізації особистих втрат в економічній, військовій, політичній, ідеологічній сферах.

Інформаційна війна може включати:

- збір тактичної інформації,
- забезпечення безпеки власних інформаційних ресурсів,
- поширення пропаганди або дезінформації, щоб деморалізувати військо та населення ворога,
- підрив якості інформації супротивника і попередження можливості збору інформації супротивником.

Часто ІВ ведеться в комплексі з кібер- та психологічною війнами з метою ширшого охоплення цілей, із залученням радіоелектронної боротьби та мережевих технологій. Основним засобом ведення ІВ є інформаційна зброя.

Інформаційна війна ведеться шляхом інформаційних операцій.

Інформаційна війна – термін публіцистів, він не використовується в професійному середовищі, де його замінили на інформаційні чи психологічні операції. Однією з причин цього стало те, що війна не може вестися в мирний період, а операції можуть. Інформаційна війна ведеться не тільки у фізичному просторі, де знаходяться фізичні інформаційні системи і засоби, але й у віртуальній зоні (віртуальному або кібернетичному просторі). Інформаційна війна розширює простір ведення війн, який раніше обмежувався великими висотами в атмосфері (стратосфері) і великими глибинами в Світовому океані.

Особливістю інформаційної війни є те, що вона ведеться як під час фактичних бойових дій, так і у мирний час, і у кризових ситуаціях без офіційного оголошення. Початок інформаційної війни неможливо визначити однозначно. В інформаційній війні відсутня лінія фронту; проведення противником операцій інформаційної війни практично неможливо виявити, а якщо факти проведення таких операцій виявляються, вони залишаються анонімними.

Будь-які міжнародні юридичні і моральні норми ведення інформаційної війни відсутні. Країна може стати об'єктом інформаційної дії, не знаючи про це. Невисока вартість технічних засобів, які можуть бути використані у інформаційній війні, суттєво розширюють коло можливих її учасників: окремі країни та їхні органи розвідки, злочинні, терористичні і наркобізнесові угруповання, комерційні фірми і навіть особи, які діють без злочинних намірів.

Під суб'єктами інформаційної війни розуміють людей, окремі групи людей, об'єднані спільними інтересами або іншими ознаками (національністю, мовою, професією, територіальним розташуванням тощо), держави, групи держав, міжнародні організації, що мають суттєві суперечки з іншими людьми, групами людей, державами, групами держав або міжнародними організаціями, які переходять до фази конкурентної боротьби з використанням усіх властивостей інформації, інформаційних ресурсів та новітніх ІКТ (інформаційної зброї).

Ознаками суб'єктів інформаційної війни є:

- розробка інформаційної зброї, засобів її доставки, маскування або володіння інформаційною зброєю;
- наявність у складі суб'єкта спеціальних сил або структур, що функціонально уповноважені на ведення інформаційної війни;
- наявність у суб'єкта власних інтересів в інформаційній сфері та інших сферах життєдіяльності;
- контроль суб'єктом тієї частини інформаційного простору, в межах якої він наділений першочерговим правом встановлювати норми регулювання відносин;
- існування в офіційній ідеології положень, що дозволяють суб'єкту прямо чи опосередковано брати участь в інформаційній війні;
- наявність ефективної системи захисту від інформаційної агресії з урахуванням усіх існуючих варіантів нападу від різних суб'єктів;
- наявність висококваліфікованих кадрів, найсучаснішої техніки, необмежених матеріальних можливостей.

Отже, суб'єктами інформаційних війн є:

- держави, їх союзи та коаліції;
- міжнародній організації;
- недержавні незаконні (у тому числі незаконні міжнародні) збройні формування й організації терористичної, екстремістської, радикальної політичної, радикальної релігійної спрямованості;
- транснаціональні корпорації;
- віртуальні соціальні спільноти;
- медіа-корпорації;
- віртуальні коаліції.

Так, держави, їх союзи та коаліції характеризуються наявністю стабільних інтересів в інформаційному просторі. З метою постійного підтримання власних інтересів в інформаційній сфері, недопущення виникнення для них суттєвої загрози або боротьби за недоторканість цих інтересів держави, їх союзи та коаліції розробляють та реалізують низку заходів, серед яких першочергове місце належить:

- формування власного інформаційного простору (державного, союзного або коаліційного), що інтегровано до глобального інформаційного простору;
- контроль за належним функціонуванням інформаційного простору;
- розробка відповідної нормативно-правової, концептуальної, ідеологічної бази, що регламентує випадки участі в інформаційній війні, визначає основні принципи та форми участі в інформаційній війні даного суб'єкта;

- створення спеціальних структурних підрозділів (як у складі силових структур, так і у складі цивільних державних установ), основним призначенням яких постає ведення інформаційної війни;

- розробка різноманітних засобів ведення інформаційної війни (інформаційної зброї) або, у разі неможливості вироблення інформаційної зброї власними силами, її придбання (легальним або нелегальним шляхом) за кордоном.

Упродовж інформаційної війни між державами, їх союзами та коаліціями суттєво страждає економіка країн-учасниць, їх політичне, культурне та соціальне життя, посилюються глобальні процеси конфліктів інформаційного характеру, що, своєю чергою, створює загрозу не лише інформаційній безпеці країн-учасниць, а й національній безпеці.

Міжнародні організації також мають власні стабільні інтереси в інформаційному просторі, частково контролюють інформаційні простори держав-учасниць конкретних міжнародних організацій та беруть активну участь у формуванні глобального світового інформаційного простору, і з цією метою здійснюють цілу низку організаційно-правових заходів, а саме:

- за допомогою відповідного ресурсного потенціалу держав-учасниць конкретної міжнародної організації ведуть інформаційні війни;

- у разі необхідності забезпечують створення та функціонування власних структур, основним призначенням яких постає ведення інформаційної війни;

- розробляють відповідну нормативно-правову, концептуальну, ідеологічну базу, що регламентує випадки участі в інформаційній війні, визначає основні принципи та форми участі в інформаційній війні міжнародної організації;

- створюють шляхом ретельного підбору у країнах-членах конкретної міжнародної організації власний науково-технічний потенціал;

- розробляють різноманітні засоби ведення інформаційної війни (інформаційної зброї), використовуючи потенціал держав, що інтегровані до цієї міжнародної організації, або, у разі неможливості вироблення інформаційної зброї власними силами чи у разі гострої необхідності, купують її (у легальним чи нелегальним способом) у третіх осіб тощо.

Недержавні незаконні збройні формування й організації терористичної, екстремістської, радикальної політичної, радикальної релігійної спрямованості, для яких ведення інформаційної війни є однією із основних складових їх діяльності, здійснюють такі заходи:

- створюють власний (часто закритий) сегмент інформаційного простору, що прагне до захоплення чи контролю, руйнації та заміни на власний сегментів національного та / або глобального інформаційного простору;

- створюють в рамках власних або союзних структур сили, до функцій та звань яких відноситься ведення інформаційної війни;

- створюють та використовують власний науково-технічний потенціал або використовують науково-технічний потенціал союзників та держав, що їх підтримують, які пов'язані з діяльністю цього суб'єкта інформаційних війн або (гласно або таємно) підтримують її, для розробки засобів ведення інформаційної війни, засобів доставки та маскуванню інформаційної зброї чи придбають

(частіше за все таємно) у разі необхідності зазначені засоби у союзників чи у третьої сторони;

- розроблюють відповідну нормативно-правову, концептуальну, ідеологічну базу, що обґрунтовує необхідність ведення інформаційної війни, визначає основні принципи та форми участі в інформаційній війні даного суб'єкта.

Специфіка діяльності віртуальних спільнот:

- висока мобільність сил та засобів таких соціальних систем стосовно ведення та відбиття інформаційного нападу;

- висока здатність поповнювати сили, засоби, втрати інтелектуальних та матеріальних ресурсів, беручи їх безпосередньо із держав із розвиненою інформаційно- комунікаційною інфраструктурою, що досі не брали участі в конкретній інформаційній війні;

- здатність у найкоротші строки повністю змінити свій вигляд та форму існування в інформаційному просторі, структуру та методи діяльності, що ускладнює вироблення дієвих санкцій;

- юридична складність встановити віртуальний зв'язок між елементами віртуальної спільноти, оскільки віртуальні відносини не залишають слідів, що створює певні труднощі для притягнення до відповідальності учасників та організаторів такої спільноти.

Основним призначенням державних засобів масової інформації є інформування населення про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування. Упродовж налагодження такого зв'язку ЗМІ мають неупереджено висвітлювати інформацію, яку отримують від органів державної влади та місцевого самоврядування, але, насправді, можуть свідомо змінювати, редагувати отриману інформацію, підтасовувати факти тощо; а це вже стосується інформаційної війни, яку ЗМК можуть вести як за власною ініціативою (неупереджене журналістське розслідування), так і за замовленням окремих (державних чи приватних) структур.

Віртуальні коаліції можуть складатися з усіх суб'єктів інформаційних війн, що були проаналізовані вище.

Концепція інформаційної війни – система поглядів на інформаційну війну та шляхи її ведення. Концепція інформаційної війни повинна передбачати:

- заглушення (у воєнний час) елементів інфраструктури державного і воєнного управління (ураження центрів командування і управління);
- електромагнітний вплив на елементи інформаційних і телекомунікаційних систем (боротьба радіоелектронна);
- одержання розвідувальної інформації шляхом перехоплення і декодування (дешифрування) інформаційних потоків, що передаються каналами зв'язку, а також; побічним випромінюванням і за рахунок спеціально впроваджених у приміщення технічних засобів, електронних пристроїв перехоплення інформації (радіоелектронна розвідка);
- здійснення несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів (шляхом використання програмно-апаратних засобів зламу систем захисту інформаційних і телекомунікаційних мереж противника) із наступним їхнім

спотворенням, знищенням або викраденням чи порушенням нормального функціонування цих систем (так звана «хакерська війна»);

- формування і масове розповсюдження інформаційними каналами противника або глобальними мережами інформаційної взаємодії дезінформації або тенденційної інформації для впливу на оцінки, наміри і орієнтацію населення і осіб, що приймають рішення (психологічна війна);
- одержання необхідної інформації шляхом перехоплення і оброблення відкритої інформації, що передається незахищеними каналами зв'язку або циркулює в інформаційних системах, а також; опублікованої у засобах масової інформації.

На державному рівні інформаційна війна ведеться з використанням політичних, дипломатичних, економічних, інформаційно-психологічних, інформаційно-технічних і воєнних способів.

Основною формою інформаційної війни на державному рівні є спеціальна інформаційна операція, яка може носити одночасно і наступальний і оборонний характер, відповідає передбаченій мірі ризику та очікуваному потенційному ефекту, спрямована на забезпечення національних інтересів і національної безпеки держави. Такі операції можуть проводитися проти будь-яких держав, у тому числі й тих, що не є потенційними противниками. Визначення мети операції, завдань, часу та місця проведення потребує безпосереднього затвердження воєнно-політичним керівництвом держави.

Для погодження запланованих дій і заходів у галузі інформаційного протиборства при керівництві державою створюються спеціальний міжвідомчий орган із забезпечення інформаційної безпеки та об'єднаний центр інформаційних операцій, їхніми завданнями є:

- розробка єдиної національної стратегії ведення інформаційної війни;
- організація цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу на воєнно-політичне керівництво союзних держав та міжнародні організації.

На воєнному рівні інформаційні війни проводять для боротьби з силами бойового управління противника. Метою даної боротьби є «обезглавлення» противника, позбавлення його надійної системи управління, захоплення ініціативи та примус противника реагувати на обстановку, що склалася, бажаним для командування чином при забезпеченні високої стійкості, безперервності та оперативності функціонування власних систем управління військами (силами).

Інформаційна війна на воєнному рівні ведеться на основі використання інформаційно насичених засобів розвідки, зв'язку, автоматизації, радіоелектронної та психологічної війни, високоточної зброї та звичайних засобів ураження, а також; із застосуванням спеціально створеної інформаційної зброї, проведення комп'ютерних атак та захисту своїх комп'ютерних мереж.

Для ведення інформаційної війни у збройних силах створюються спеціальні бойові формування та органи управління, які виконують такі функції:

- підготовка, забезпечення планування інформаційних дій, координація зусиль у ході інформаційної операції;

- здійснення доступу до інформації противника та досягнення контролю над нею;
- використання у випадку необхідності інформаційної зброї, участь в операціях із введення воєнно-політичного керівництва в оману;
- придушення або дезорганізація частини інформаційної інфраструктури противника з одночасним надійним захистом аналогічної структури своїх збройних сил та держави.

Основними формами інформаційної війни на воєнному рівні (ведення боротьби із системами бойового управління противника) є наступальні та оборонні інформаційні операції.

Наступальна інформаційна операція має на меті завоювання інформаційної переваги над противником. У цій операції головні зусилля спрямовані на дезорганізацію його систем управління військами і зброєю, а частина сил та засобів забезпечують стійкість власного управління. При цьому всі заходи, які проводяться в межах інформаційної боротьби, повинні забезпечувати сприятливі умови для бойових дій своїх військ (сил).

Оборонна інформаційна операція проводиться в умовах великої інформаційної переваги противника і має на меті зниження цієї переваги. В такій операції головні зусилля сил і засобів спрямовано на забезпечення інформаційної безпеки органів управління об'єднань і з'єднань, на захист інформації у системах керування. Частина сил і засобів спрямовуються на дезорганізацію управління військами і зброєю противника.

Інформаційні операції повинні проводитися в умовах комплексного, погодженого у часі синергетичного використання сил та засобів, які залучаються для боротьби із системами бойового управління противника:

радіоелектронної війни, воєнної дезінформації, оперативної безпеки (комплекс заходів із виявлення критичної інформації), психологічної війни, комп'ютерної атаки та захисту мереж; ЕОМ та фізичного знищення. Наступальні та оборонні операції можуть вестися одночасно або послідовно, як у мирний, так і у воєнний час.

Радіоелектронна війна включає комплекс заходів із застосуванням засобів електромагнітного випромінювання, спрямованих на пониження ефективності або запобігання застосування противником електромагнітного спектра, а також на забезпечення ефективного використання електромагнітного спектра своїми військами. Вона включає, окрім впливу на радіоелектронні засоби, їхній захист та забезпечення, а також вплив на бойову техніку, системи озброєння, об'єкти, особовий склад та їхній захист. Радіоелектронна війна є основоположним елементом впливу як на системи управління противника в оперативній і тактичній ланках, так і у цілому на інформаційну інфраструктуру противника. Вона включає три основних елементи: радіоелектронне забезпечення, радіоелектронна атака і боротьба з електронною протидією або радіоелектронна контрпротидія.

Радіоелектронне забезпечення передбачає проведення заходів пошуку, перехоплення випромінювання в електромагнітному спектрі та визначення місцеположення джерел випромінювання для оцінки ступеня можливої загрози і

прийняття рішення командирами усіх рангів, а також виконання додаткових функцій, таких як ухилення від загрози з боку противника і високоточний цілевказ системам озброєння.

Радіоелектронна атака передбачає активний вплив на радіоелектронні засоби противника. За видом впливу атаки поділяється на:

- неруйнівні впливи, які включають електронне придушення і електронну дезінформацію;
- руйнівні впливи на основі застосування протирадіолокаційних ракет, зброї спрямованої енергії (лазерної, надвисокочастотної) і т.ін.

Радіоелектронна контрпротидія – сукупність заходів, спрямованих на підвищення живучості і пониження втрат своїх сил і засобів від впливу керованої зброї і засобів радіоелектронної протидії противника.

Упродовж інформаційної війни застосовують інформаційну зброю.

Інформаційна зброя – це широкий клас засобів і способів інформаційного впливу на противника: від дезінформації й пропаганди до засобів радіоелектронної боротьби.

Інформаційну зброю від звичайних засобів ураження вирізняють такі риси:

- прихований характер – можливість досягнення мети без видимої підготовки й оголошення війни;
- масштабність – можливість завдавати невинної шкоди, не визнаючи державних кордонів і суверенітетів, без звичного обмеження простору в усіх середовищах життєдіяльності людини;
- універсальність — можливість багатоваріантного використання як воєнними, так і цивільними структурами країни, що нападає, як проти воєнних, так і цивільних об'єктів країни ураження.

Сфера застосування інформаційної зброї включає як воєнну галузь, так і економічну, банківську, соціальну та інші галузі потенційного використання з метою:

- дезорганізації діяльності управлінських структур, транспортних потоків та засобів комунікації;
- блокування діяльності окремих підприємств та банків, а також цільових галузей промисловості шляхом порушення багатоланкових технологічних зв'язків та системи взаєморозрахунків, проведення валютно-фінансових махінацій тощо;
- ініціювання великих техногенних катастроф на території противника в результаті порушення штатного управління технологічними процесами та об'єктами, які мають справу із значними кількостями небезпечних речовин та високими концентраціями енергії;
- масового розповсюдження та впровадження у свідомість людей певних уявлень, звичок та поведінкових стереотипів;
- виклику невдоволення або паніки серед населення, а також; провокування деструктивних дій різноманітних соціальних груп.

Основними об'єктами застосування інформаційної зброї (як к у мирний, так і у воєнний періоди) можуть бути:

- комп'ютерні та телекомунікаційні системи, які використовуються державними організаціями при виконанні своїх управлінських функцій;
- воєнна інформаційна інфраструктура, яка виконує завдання управління військами та бойовими засобами збирання та оброблення інформації в інтересах збройних сил;
- інформаційні та управлінські структури банків, транспортних та промислових підприємств;
- засоби масової інформації, і у першу чергу електронні (радіо, телебачення тощо).

За метою використання інформаційна зброя поділяється на інформаційну зброю атаки та інформаційну зброю забезпечення.

Інформаційна зброя атаки – це інформаційна зброя, за допомогою якої здійснюється вплив на інформацію, що зберігається, оброблюється і передається в інформаційно-обчислювальних мережах (ІОМ) і (або) порушуються інформаційні технології, що застосовують в ІОМ.

У складі інформаційної зброї атаки виділяють чотири основних види засобів інформаційних впливів:

- засоби порушення конфіденційності інформації;
 - засоби порушення цілісності інформації;
 - засоби порушення доступності інформації;
 - засоби психологічного впливу на абонентів ІОМ. Застосування інформаційної зброї атаки спрямоване на зрив виконання ІОМ цільових завдань.
- Інформаційна зброя забезпечення – це інформаційна зброя, за допомогою якої здійснюють вплив на засоби захисту інформації об'єкта атаки, наприклад, інформаційно-обчислювальну систему. До складу інформаційної зброї забезпечення входять засоби комп'ютерної розвідки та засоби подолання системи захисту інформаційно-обчислювальної системи. Успішне застосування інформаційної зброї забезпечення дає змогу здійснювати деструктивні впливи на інформацію, що зберігається, обробляється й передається в мережах обміну інформацією, з використанням інформаційної зброї атаки.

Основні риси застосування інформаційної зброї:

- низька вартість: на відміну від традиційних воєнних технологій, розроблення інформаційної зброї не потребує значних фінансових ресурсів – достатньо мати досвід роботи в інформаційних системах і доступ до глобальних і відомчих мереж;
- відсутність традиційних кордонів: відмінності між суспільним і особистим, воєнною і кримінальною поведінкою, а також географічні кордони, які історично склалися між націями, розмиваються через взаємозв'язок інформаційних інфраструктур, що постійно зростає;
- нові можливості для керування суспільною думкою: сучасні інформаційні технології надають широкі можливості для маніпулювання свідомістю людей і ускладнюють державі роботу з політичної підтримки ініціатив у галузі забезпечення безпеки;
- нові завдання перед органами розвідки: неправильне розуміння ролі, можливостей і цілей інформаційної зброї знижує ефективність традиційної

розвідувальної діяльності – необхідні нові форми розвідки, що концентруються на інформаційній стратегічній зброї;

- складність оцінки загроз і формування системи попередження: на даний час не існує систем попередження, які дали б змогу відрізнити стратегічну атаку з використанням інформаційної зброї від інших форм діяльності в інформаційному просторі, включаючи шпіонаж і випадкові помилки;

- труднощі при створенні й підтримці коаліцій: коаліції тільки збільшують уразливість їхніх учасників від інформаційної поразки;

- уразливість власних територій: оскільки інформаційні технології не обмежені в географічному плані, то інформаційною зброєю можуть уражатися цілі як на віддаленому театрі воєнних дій, так і усередині країни.

Психологічна війна. Психологічна війна має істотні відмінності від звичайної війни, направленої на фізичне придушення супротивника. Її сутність – дія на суспільну свідомість так, щоб керувати людьми і примусити їх діяти проти своїх інтересів.

Уперше поняття «психологічна війна» використав доктор М. Кампанео у своїй книзі «Досвід військової психології», яка була надрукована в 1904 р. у Бухаресті. Надалі це поняття вживали майор А. Блау у своїй книзі «Ведення війни духу» (Потсдам, 1937), військовий психолог Симонейт («Військова психологія. Короткий огляд проблем і практичних висновків», Берлін, 1943), Л. Фараго («Психологічна війна в Німеччині», Нью-Йорк, 1943) у книзі «Посібник з ведення психологічної війни», виданій у 1955 р. Уільямом Догерті та Морісом Яноцем тощо. Перший досвід психологічної війни отримали американці у Другій Світовій війні. Ці дії до 1945 р. мали допоміжний характер, а потім, у роки «холодної війни», набули самостійного характеру як «психологічна сфера» зовнішньої політики. У 1948 р. була прийнята Директива, яка зобов'язала ЦРУ вести психологічну війну. Вона діє і сьогодні. Основними таємними операціями, згідно з Директивою, є: пропаганда, економічна війна, превентивні прямі дії (саботаж, допомога підпільному руху, емігрантським групам).

У фашистській Німеччині вживався термін «психологічне шкідництво», основними завданнями якого було: розкол ворожої держави, провокування невдоволення серед населення ворожої держави політикою власного уряду, ізоляція ворожої держави від її союзників, організація різних перешкод, завад в її підготовці до війни, створення опозиції. Для реалізації цих завдань у фашистській Німеччині використовували такі основні методи психологічного шкідництва як: підризна агітація, плітки, підкуп, шантаж тощо.

Характерними рисами сучасної психологічної війни є:

- глобальність – вплив на всі сфери життєдіяльності противника, нейтральних держав, союзників, своє населення і збройні сили;

- тотальність – проникання в усі сфери життя: в дипломатію, економіку, культуру, суспільні відносини, соціально-психологічну тощо;

- технізація – широке використання досягнень науки й техніки як для опрацювання змісту, методів і прийомів психологічної війни, так і форм та способів їх реалізації;

- організованість – створення різноманітних органів психологічної війни й чітка координація їх зусиль і напрямів діяльності (у всіх розвинених країнах вони об'єднані в єдину державну структуру).

Об'єктами психологічної війни є: дружні, нейтральні та ворожі держави; армії й населення цих держав.

Характер психологічних операцій: наступальні – посіяти у противника сумніви у правильності власних дій; оборонні – зміцнення власного морального духу у випадку попадання в полон і нейтралізація дій противника.

Засоби психологічної війни: пропаганда, дезінформація, дипломатичні маневри, провокації, саботаж, терор, розповсюдження пліток, створення паніки, випуск фальшивих грошей, документів тощо.

Цілі психологічної війни: вплив на почуття, волю, емоції, свідомість і підсвідомість з метою деморалізації противника, підриву його власних поглядів, ціннісних орієнтацій, переконань і нав'язування йому своїх ідей.

Основні завдання психологічної війни:

- схилити солдат противника до симуляції, дезертирства і здачі в полон;
- посіяти ворожнечу між групами військ і населенням противника та нацькувати їх один на одного;
- розпалити у солдатів недовіру до командування та уряду;
- пробудити у солдатів сумнів у правоті війни, підірвати віру в перемогу;
- підтримати діяльність підривних і диверсійних груп на території противника.

Засоби ураження (впливу) на людей та їхню психіку розрізняють залежно від мети їхнього застосування в психологічній війні. До таких цілей звичайно відносять:

- спотворення інформації, яку одержує політичне керівництво, командування та особовий склад збройних сил противника, та нав'язування їм фальшивої або беззмістовної інформації, яка лишає їх можливості правильно сприймати події або поточну обстановку та приймати правильні рішення;
- психологічне оброблення військ та населення;
- ідеологічні диверсії та дезінформування;
- підтримка сприятливої суспільної думки;
- організація масових демонстрацій під фальшивими лозунгами;
- пропаганда та розповсюдження фальшивих чуток;
- змінювання та керування індивідуальною та колективною поведінкою.

Поряд з використанням традиційних засобів (друковані та електронні засоби масової інформації) іде активна розробка та апробування спеціальних засобів впливу на людину як через ЗМІ, так і через комп'ютерні мережі: засоби інформаційно- психологічного (психофізичного) впливу, психогенного впливу, психоаналітичного впливу, нейролінгвістичного впливу, психотронного впливу та психотропного впливу.

В основі психологічної війни лежать психологічні операції. Згідно з офіційними документами армії США, психологічні операції – заходи з розповсюдження спеціально підготовленої інформації з метою здійснення впливу на емоційний стан, мотивацію й аргументацію дій, рішення, які приймаються, і поведінку

окремих керівників, організацій, соціальних або національних груп й окремих осіб іноземних держав у сприятливому для США і їх союзників напрямку. Вони можуть бути стратегічними, оперативними і тактичними за своїми масштабами. Термін виник в 1918 р. під час заснування підрозділу психологічної пропаганди військової розвідки американського експедиційного корпусу.

В СРСР, під час «холодної війни», існувало визначення-антипод – планова пропаганда або допоміжна (політична, економічна, культурна, відповідно військова та інша) діяльність, яка проводиться в мирний та військовий час, зорієнтована на іноземні ворожі, дружні або нейтральні аудиторії з метою впливу на їх відносини і поведінку в сприятливому напрямку для досягнення політичних і військових цілей. Психологічні операції використовують наочно-дієві, образні й вербальні засоби.

Найпотужнішим способом впливу інформаційних операцій є пропаганда й дезінформація. **Пропаганда** – форма комунікації, спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції. У широкому розумінні – поширення соціально-політичних, природничо-наукових та інших знань з метою їх втілення у суспільну свідомість; у вузькому розумінні – ідеологічно спрямована діяльність будь-якої партії для формування у конкретних верств населення певних поглядів і уявлень (світогляду).

Пропаганда зазвичай повторюється та розповсюджується через різні засоби масової інформації, щоб сформувати обраний результат суспільної думки. На відміну від об'єктивної подачі інформації, пропаганда подає інформацію насамперед для впливу на аудиторію. Пропаганда часто подає інформацію вибірково (хоча не до кінця сказана правда – це теж брехня), щоб спонукати до певних узагальнень, або використовує емоційно заряджені повідомлення, щоб спровокувати радше емоційну, ніж раціональну реакцію на подану інформацію. Бажаним результатом є зміна ставлення цільової аудиторії до суб'єкта, щоб просувати таємні політичні плани. Пропаганда може використовуватись як форма політичного протистояння.

Пропаганда є потужною зброєю у війні; використовується для дегуманізації та створення ненависті до відповідного ворога як зовнішнього, так і внутрішнього, створенням хибного образу у свідомості. Це може відбуватися з використанням принизливої або расистської термінології, униканням деяких слів або з використанням непідтверджених заяв про ворожі звірства. Більшість пропагандистських війн вимагають, щоб власне населення відчувало, що ворог приніс несправедливість, що може бути тільки уявним, а може і базуватись на фактах. Власне населення має вирішити, що їхня нація захищає справедливість.

Пропаганда може класифікуватися відповідно до джерела та природи повідомлення:

- «біла» пропаганда загалом походить з відкритого доступного джерела та характеризується м'якшими методами переконання, такими як стандартні техніки відносин з громадськістю та однобічним поданням аргументів;

- «чорна» пропаганда подається ніби з одного джерела, проте має інше походження. Маскування правдивого джерела пропаганди є найпоширенішим, коли це пропаганда ворожої країни чи організації з негативним іміджем;
- «сіра» пропаганда – це пропаганда без визначеного джерела чи автора. Основне призначення «сірої» – змусити ворога повірити в брехню, використовуючи так звані «солом'яні аргументи»: перша фаза – змусити когось повірити в «А»; потім запускається «сіра» пропаганда «Б», яка протилежна до «А». У другій фазі «Б» дискредитується і ворог приходять до висновку, що «А» – правда;
- позитивна (конструктивна) пропаганда прагне довести до аудиторії певні переконання в доступній формі. Мета позитивної пропаганди – сприяти соціальній гармонії, злагоді, вихованню людей згідно із загальноприйнятими цінностями. Позитивна пропаганда виконує виховну й інформаційну функції в суспільстві; здійснюється в інтересах тих, до кого скерована, а не обмеженого кола зацікавлених осіб;
- негативна (деструктивна) пропаганда нав'язує людям певні переконання за принципом «мета виправдовує засоби». Мета негативної пропаганди – розпалювання соціальної ворожнечі, нагнітання соціальних конфліктів, загострення суперечностей у суспільстві, пробудження низинних інстинктів у людей тощо. Це роз'єднує людей, робить їх слухняними волі пропагандиста. Технологія створення «образу ворога» дає змогу згуртувати натовп навколо пропагандиста, нав'язати натовпу вигідні лідеру переконання і стереотипи. Основна функція негативної пропаганди – створення ілюзорної, паралельної реальності з «перевернутою», або спотвореною системою цінностей, переконань, поглядів. Негативна пропаганда активно використовує низьку критичність та навіюваність мас щоб маніпулювати цими масами в інтересах невеликої групи осіб.

Французький соціолог Жак Еллюль запропонував розрізняти вертикальну та горизонтальну пропаганди. Вертикальна – це класичний варіант пропаганди: інформаційний потік згори до низу з пасивним реагуванням аудиторії. Горизонтальну пропаганду Еллюль називає новим винаходом; вона реалізується в групі і не йде згори. У цій ситуації всі учасники є рівними, серед них немає лідера. Вертикальна пропаганда вимагає великого апарату масових комунікацій, горизонтальна – великої організації людей. Ж. Еллюль розрізняє політичну й соціологічну пропаганду. **Політична («класична») пропаганда:** техніки впливу держави, партії, адміністрації. Соціологічна ж працює на об'єднання групи; це стиль життя й типи поведінки, які є нормою в цьому суспільстві. Якщо політична пропаганда є розповсюдженням ідеології, то соціологічна – її проникненням завдяки існуючим економічним, політичним і соціологічним чинникам. У першому випадку мас-медіа є провідником, у другому – економічні та політичні структури. Розрізнення вертикальної / горизонтальної пропаганди та політичної / соціологічної на перший погляд можуть здаватися тотожними, але в них акцентуються різні базові параметри. Вертикальна / горизонтальна стосуються напряму комунікації, що породжує ієрархічність (акцент зроблено на

лідерстві). У випадку розрізнення політичної / соціологічної пропаганди акцентується тип медіа.

Дезінформація, в широкому (побутовому) розумінні, – викривлена, спотворена, неправдива інформація (брехня, обман, облуда), можливо, спотворена умисно (наклеп, плітки); у вузькому (фаховому, професійному) розумінні, – спосіб (різновид) психологічного впливу на свідомість людини (суспільства), засобом якого є інформація, тобто інформаційно-психологічний вплив, що здійснюється шляхом унесення змін до інформації, яка надходить до об'єкта впливу, для формування в нього хибного уявлення про певні події, факти, явища та, завдяки цьому, спонукання його до прийняття певних рішень (учинення певних дій або бездіяльності), вигідних суб'єкту впливу.

Суб'єктами дезінформування є: держави (спеціальні служби, дипломатичні установи) чи потужні недержавні компанії (що мають власну економічну розвідку), які, з урахуванням фахового рівня виконавців, значних фінансових та ресурсних можливостей, є «найвідомішими гравцями» у цій сфері; політичні й громадські організації, різноманітні бізнес-структури тощо.

Об'єктами дезінформування є особи (групи осіб), уповноважені приймати рішення на рівні своєї компетенції та передбачених повноважень: президент держави, парламент, прем'єр-міністр, міністр, уряд, командувач військами, генеральний штаб, рада директорів, особа (громадянин) як споживач або виборець тощо.

Історичний досвід свідчить, що упродовж тисячоліть людство напрацювало різні види, форми й методи проведення заходів із дезінформування, кожен із яких має власні недоліки та переваги. Конкретний вибір методу безпосередньо залежить від особливостей оперативної обстановки та завдань з дезінформації, а також реальних оперативних і фінансових можливостей суб'єкта.

Загалом виділяють такі види дезінформації:

1. Уведення в оману конкретної особи (групи осіб) шляхом надання хибної інформації (застарілої, неповної, спотвореної, перекрученої) як підстави для прийняття відповідного рішення (наприклад, щодо потенціалу суб'єкта (або третьої сторони) та його (її) намірів). Залежно від частки достовірних відомостей, розрізняють «сіре» (використання синтезу правдивої та неправдивої інформації) та «чорне» (переважає неправдива інформація) дезінформування.
2. Модифікація інформаційного потоку: вибіркове подання інформації (неповнота, напівправа, дозування, замовчування певної частини інформації) або в тенденційному викладенні чи упередженому висвітленні фактів чи іншої інформації щодо подій за допомогою спеціально підібраних правдивих даних.
3. «Білий шум» – технологія оточення правдивої інформації її неправдивими версіями, що так само підтверджені певними доказами, фактами, свідками. Такі версії диверсифікують справжню версію, розчиняють її в загальному потоці, який у сприйнятті зливається в один «білий шум» і особа швидко втрачає до нього інтерес. Цей спосіб застосовується переважно в комплексі заходів локалізації витоку інформації.
4. Дезінформування «від зворотного» відбувається шляхом надання правдивих відомостей у перекрученому вигляді чи в такій ситуації, коли вони

сприймаються об'єктом спрямувань як неправдиві. Внаслідок застосування подібних заходів виникає ситуація, коли об'єкт знає правдиву інформацію про наміри чи конкретні дії протилежної сторони, але сприймає її неадекватно й не готовий протистояти негативному впливу.

5. Термінологічне «мінування» полягає у викривленні (підміні, спотворенні) первинної істинної суті принципово важливих, базових термінів, понять і тлумачень загально світоглядного та оперативно-прикладного характеру.

Гібридна війна. Франк Хоффман, консультант міністерства ВМФ США, один із авторів концепції «гібридної війни», наголошує, що кожній епосі властиві свої специфічні форми війни. Це вимагає щоразу нових термінологічних розробок. Загалом сучасна епоха, на думку Ф. Хоффмана, характеризується процесами гібридизації, включно й у військовій сфері. Традиційні форми війни змішуються з діяльністю організованої злочинності, іррегулярними конфліктами та тероризмом. **Для характеристики цієї нової реальності він пропонує застосовувати поняття «гібридної війни», яке дає змогу оперативно відобразити суть змін у характері сучасної війни.**

Існують різні варіанти визначення сутності гібридної війни:

- військова стратегія, яка поєднує звичайну війну, малу війну та кібервійну;
- атака з використанням ядерної, біологічної, хімічної зброї, саморобних знарядь для терористичних атак та інформаційного тиску;
- складна та гнучка динаміка бойового простору, яка передбачає швидку реакцію та адаптацію учасників протистояння;
- сучасний вид партизанської війни, яка поєднує сучасні технології та методи мобілізації;
- основний метод в асиметричній війні, яка ведеться на трьох умовних фронтах: серед населення конфліктної зони, тилового населення та міжнародної спільноти;
- будь-які дії ворога, який швидко та гнучко використовує найрізноманітніші комбінації дозволеної зброї, партизанську війну, тероризм, злочини на полі бою, і все для досягнення політичних цілей.

У найзагальніших рисах «гібридну війну» визначають як сукупність заздалегідь підготовлених й оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. До складових гібридної війни відносяться традиційні та нестандартні загрози, тероризм, підривні дії, коли використовують новітні чи нешаблонні технології для протидії перевазі супротивника у військовій силі.

Гібридні сили успішно застосовують технологічно передові системи таким чином, що вони працюють на межі можливостей, тому гібридні збройні сили мають перевагу над традиційною армією, яка діє суворо в рамках уставу. Загалом, гібридна загроза відзначається тим, що стирає традиційні уявлення та практики війни.

Етапи «гібридної війни»:

Перший етап: інноваційна агресія (кібервійна, економічний тиск, інформаційно- психологічні атаки та ін.). Часто доволі складно виявити й ідентифікувати приховану економічну атаку, яка може бути замаскованою під

конкуренцію та боротьбу за лідерство між країнами й транснаціональними корпораціями в окремих секторах або галузях економіки. Не завжди можна простежити акт агресії у просуванні національної культури однієї країни на теренах іншої. Схожа ситуація має місце і в просуванні ЗМІ, які здійснюють боротьбу за цільові аудиторії та зони впливу, що можуть поширюватися на сусідні держави й окремі континенти. Навіть у разі можливості відстеження зазначених тенденцій вкрай важко обґрунтувати і довести звинувачення та змусити опонента припинити агресивні дії. До цього залучаються міжнародні третейські інституції, присуди яких виносяться роками та мають нечіткі рішення. Крім того, процедура прийняття рішень такими структурами є доволі тривалою, а гібридні атаки здійснюються швидко.

Другий етап: застосування нерегулярних збройних формувань або приватних армій (повстанський, партизанський рух, тероризм). Другий етап гібридної війни набуває характеру певної відкритості, коли вже стає зрозумілим, хто є ініціатором агресії, втім, із наведенням доказів в цьому випадку доволі складно, бо атакуюча сторона не розкриває остаточно своїх карт.

На цьому етапі головними засобами здійснення гібридної агресії є такі:

- створення атмосфери бездуховності, накручування конфліктних ситуацій, знищення авторитету державної влади;
- дестабілізація політичної ситуації (конфлікти, репресії, терор);
- блокування інформаційної діяльності органів центральної влади та місцевого самоврядування;
- підрив авторитету та дискредитація органів державної влади усіх рівнів;
- провокування соціальних, політичних, національних, релігійних зіткнень аж до розв'язання громадянської війни;
- ініціювання масових протестних акцій та безладів на вулицях, погромів офіційних установ та громадських структур.

Третій етап: офіційні військові дії або демонстрація сили (ідентифікована уніформа, зброя, офіційне визнання участі у конфлікті). На третьому етапі гібридної війни боротьба фактично набуває відкритої форми і може перейти в офіційний збройний конфлікт. Це здійснюється або у форматі відкритої інтервенції, або під виглядом уведення миротворчих сил. В обох випадках головним офіційним приводом є намагання зупинити внутрішньо національні конфлікти або припинити неправомірні дії офіційної влади, що суперечать сучасним нормам та принципам захисту прав людини, встановленим та закріпленим у міжнародних угодах та деклараціях ООН, ЮНІСЕФ, Ради Європи тощо.

Типовим прикладом гібридної війни вважають війну, яку вела «Хезболла» в Лівані у 2006 р., використовуючи класичні військові дії, нерегулярні збройні формування та інформаційні методи ведення війни, завдавши Ізраїлю, на думку багатьох експертів, стратегічної поразки. Гібридна загроза здатна нівелювати технологічну перевагу будь-якої армії. Змістити акцент у процесі прийняття рішення з військової площини в етичну та моральну, змусити обирати між уставом, правом, мораллю, врешті, дискредитувати противника, хай яке б

рішення було прийнято, – ось ключові моменти, які забезпечили перевагу «Хезболли».

Іншим прикладом гібридної війни, у якій військова потужна держава-агресор домовляється із недержавними виконавцями – групами місцевого населення та бойовиками, – зв'язок із якими вона формально цілковито заперечує, є російська диверсійна діяльність в Україні навесні 2014 р. Під час конфлікту невеликі групи російських військовослужбовців організовували та координували озброєні загони повстанців із місцевого населення на сході України, уникаючи прямого введення своїх військ через український кордон, що дало змогу Росії обходити міжнародне право.

Захоплення Криму і його входження до складу Російської Федерації було успішною операцією гібридної війни. Ввічливі «зелені чоловічки», озброєні новітньою російською зброєю, створення сприятливого для Кремля інформаційного фону в західних ЗМІ, цілеспрямована дезінформація на український сегмент Інтернету (наприклад, піднятий над флагманом ВМС України «Гетьманом Сагайдачним» Андріївський прапор, про що повідомили ІТАР-ТАРС і РІА «Новости»), дипломатична клоунада Віталія Чуркіна на засіданні Ради Безпеки ООН – складові гібридної війни, кульмінацією якої стало проведення референдуму і прийняття Криму і Севастополя до складу РФ.

В Україні під загрозою виявились практично усі сфери суспільного життя – економіка, політика, культура пам'яті та інформаційного споживання, навіть ідентичність. Слабка диверсифікація ринків збуту української продукції, прив'язаність до російського ринку базових секторів вітчизняного господарства, відсутність альтернативних джерел постачання ресурсів – усе це перетворилося на питання національної безпеки. Відсутність адекватної інформаційної й культурної політики спричинила культурну окупацію свідомості значної частини громадян. Зусиллями пропаганди була нав'язана штучна проблема дискримінації російськомовного населення, страх перед ефемерною загрозою «бандерівщини». Український інформаційний простір без належного російськомовного й англomовного контенту виявився замкненим, неконкурентним, не готовим донести українську позицію до світової спільноти. Інформаційна безпека в діяльності міжнародних організацій Інформаційна безпека ЄС. У 1995 р. ЄС прийняв Директиву щодо захисту особистості з дотриманням режиму персональних даних та вільного руху таких даних. Директива спрямована на впорядкування практики захисту інформації в межах Європейського Союзу. Держави-члени зобов'язані прийняти закони щодо захисту персональної інформації, як в публічному, так і в приватному секторі. Зазначені закони мають також включати тимчасове блокування переміщення інформації до держав-не-членів Європейського Союзу, які не встановили адекватного рівня захисту інформації.

У 2001 р. Європейська Комісія представила перший документ під назвою «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід» в якому окреслено європейський підхід до проблеми інформаційної безпеки. ЄК використовує термін «мережева та інформаційна безпека», який трактується як здатність мережі або інформаційної системи чинити опір випадковим подіям або

зловмисним діям, які становлять загрозу доступності, аутентичності, цілісності та конфіденційності даних, що зберігаються або передаються, а також послуг, що надаються через ці мережі і системи.

Дії, що порушують безпеку інформаційних мереж і систем, згруповані так:

- перехоплення електронної комунікації, копіювання чи модифікація даних;
- неавторизований доступ до комп'ютера або комп'ютерних мереж;
- деструктивні атаки на мережі, зокрема атаки на доменні імена, перевантаження мережі штучними повідомленнями, атаки, спрямовані на порушення маршрутизації;
- шкідливе програмне забезпечення;
- підробка веб-сайтів;
- безпекові інциденти як наслідок непередбачених і ненавмисних подій, таких як природні катаклізми, зброї у роботі апаратних засобів та програмного забезпечення, людські помилки.

Європейське співтовариство наголошує, що мережева та інформаційна безпека стає ключовим фактором у розвитку інформаційного суспільства. Перш за все, мережі та інформаційні системи містять конфіденційні дані й економічно цінну інформацію, що підвищує стимул для атак. Атаки на інформаційні системи можуть мати серйозні у національному масштабі наслідки (наприклад, проблеми в роботі систем комунікацій, витік конфіденційної інформації тощо).

Проблема полягає у тому, що точно оцінити масштаб фактичних і потенційних збитків внаслідок порушення мережевої безпеки дуже важко, оскільки по-перше, немає системи оповіщення, по-друге, атаки спричиняють значну кількість нематеріальних збитків, зокрема репутаційних, і багато кампаній намагаються не інформувати про такі події, боячись негативної реклами. До того ж, мережева й інформаційна безпека є динамічною проблемою. Швидкий технологічний розвиток постійно створює нові виклики і загрози і вимагає нових рішень.

У документі визначено такі основні напрями європейської політики інформаційної безпеки:

1. Підвищення обізнаності користувачів щодо можливих загроз під час користування комунікаційними мережами. Основна мета країн ЄС – забезпечити громадян, бізнес, державні адміністрації доступною і надійною інформацією про мережеву та інформаційну безпеку. Для цього пропонуються такі заходи:

- країни-члени мають проводити інформаційно-освітню кампанію для громадськості;
- країни-члени мають просувати використання кращого досвіду у сфері безпеки, що базується на існуючих стандартах, таких як ISO / IEC 17799;
- країни-члени мають приділяти більше уваги у навчальних програмах курсам, присвяченим питанням безпеки.

2. Створення європейської системи попередження та інформування про нові загрози. Основне завдання країн ЄС – створити систему попередження для користувачів, яка б не лише інформувала про небезпеку, але й давала поради щодо протидії атакам, а також створити конфіденційний механізм сповіщення про атаки для бізнесових структур. У країнах-членах функціонують «Комп'ютерні групи швидкого реагування» (CERTs). Однак, такі групи часто не

мають потрібного обладнання і чітко визначених функціональних обов'язків. До того ж, CERTs в Європі залежать від політики Координаційного центру комп'ютерних груп швидкого реагування (CERT/CC), що фінансується американським урядом. Як наслідок, європейське співробітництво є обмеженим.

Для вирішення цієї проблеми пропонуються такі дії:

- перегляд країнами-членами системи CERT з точки зору технічного забезпечення та компетенції;
- створення зв'язку CERT мережі Євросоюзу з подібними структурами інших країн;
- обговорення з країнами-членами питання щодо організації на європейському рівні збору даних, аналізу та планування схем реагування на існуючі і потенційні загрози безпеці.

3. Забезпечення технологічної підтримки. Пріоритетне значення надається розвитку досліджень з проблеми мережевої та інформаційної безпеки. Для цього запропоновано включати питання безпеки у Рамковій програмі ЄС, а країнам-членам рекомендовано активно просувати використання засобів змінного стійкого шифрування.

4. Підтримка ринково орієнтованої стандартизації та сертифікації. Однією з основних умов підвищення безпеки інформаційних систем є використання усіма суб'єктами єдиних стандартів. У ЄС функціонує Організація європейського співробітництва з питань акредитації, яка відповідає за сертифікацію бізнес-процесів та систем управління інформаційною безпекою, Європейська ініціатива з питань стандартизації електронних підписів, спрямована на розробку єдиних рішень на підтримку директиви ЄС про електронні підписи, а також ініціативи впровадження інфраструктури з відкритими ключами.

Основна проблема полягає в існуванні великої кількості конкуруючих стандартів та специфікацій, що призводить до фрагментації ринку та несумісних рішень. Отже, основним завданням є координація та гармонізація існуючих стандартів.

З цією метою Комісією пропонуються такі заходи:

- європейські організації зі стандартизації мають прискорити роботу над сумісними і безпечними продуктами і послугами;
- країни-члени мають просувати використання процедур сертифікації та акредитації по загальноприйнятим європейським та міжнародним стандартам, сприяючи взаємному визнанню сертифікатів;
- європейські комерційні організації мають брати більш активну участь в європейській (CEN, Cenelec, ETSI) та міжнародній діяльності зі стандартизації;
- країни-члени мають переглянути існуючі стандарти безпеки.

5. Правове забезпечення. Пріоритетними напрямками політики ЄС в сфері правового регулювання інформаційної безпеки є захист персональних даних, телекомунікаційні послуги та кіберзлочинність. Для вдосконалення правової бази в сфері інформаційної безпеки Європейська комісія пропонує такі заходи:

- забезпечення спільного розуміння правових наслідків безпеки в електронних комунікаціях;

- створення країнами-членами сприятливих умов для вільного обігу продуктів і послуг шифрування через гармонізацію адміністративних експортних процедур та послаблення експортного контролю;

- розробка Комісією правових заходів для зближення національних законодавств щодо атак на комп'ютерні системи.

6. Зміцнення безпеки на державному рівні. Проблема безпеки має важливе значення для подальшого розвитку е-врядування. За цих умов завданням державних органів влади є не лише забезпечення відповідності інформаційно-комунікаційних систем вимогам безпеки, але й сприяння розвитку культури безпеки, що передбачає розробку «організаційної політики безпеки». За цим напрямом передбачається реалізація таких заходів:

- країни-члени мають впровадити ефективні та сумісні засоби інформаційної безпеки як основу е-врядування та електронних державних закупівель;

- країни-члени мають використовувати електронні підписи під час надання державних онлайн послуг;

- Європейська Комісія має вжити заходи для посилення вимог безпеки для своїх інформаційно-комунікаційних систем.

7. Розвиток міжнародного співробітництва з питань інформаційної безпеки. Європейська комісія бере участь у роботі Великої Сімки, Організації економічного співробітництва і розвитку та ООН. Приватний сектор працює над проблемами безпеки в таких організаціях, як Глобальний бізнес-діалог (www.GBDe.org) або Глобальний інтернет-проект (www.GIP.org). Основне завдання ЄС – подальше зміцнення діалогу Європейської комісії з міжнародними організаціями та партнерами щодо проблеми мережевої безпеки та, зокрема, щодо зростаючої залежності від електронних мереж.

10 березня 2004 р. створено Європейську агенцію з питань мережевої та інформаційної безпеки (European Network and Information Security Agency – ENISA), діяльність якої спрямована на зміцнення можливостей європейської спільноти, країн- членів, а також ділових кіл в сфері попередження і реагування на проблеми, пов'язані з інформаційною безпекою. **Основними напрямками діяльності Агенції є:**

- надання консультацій та допомоги Комісії і країнам-членам в сфері інформаційної безпеки;

- збір та аналіз даних щодо безпекових інцидентів в Європі та ризиків, що виникають;

- розробка методів оцінки та управління ризиками для підвищення здатності ЄС реагувати на загрози інформаційній безпеці;

- підвищення обізнаності та розвиток співробітництва між різними акторами в сфері інформаційної безпеки, зокрема шляхом стимулювання взаємодії між державним і приватним секторами.

Агенція також допомагає Європейській комісії у попередній технічній роботі з метою оновлення і вдосконалення європейського законодавства в сфері мережевої та інформаційної безпеки. У своїй діяльності Агенція спирається на щорічні робочі плани / програми, які містять перелік основних пріоритетів і цілей та запланованих заходів для виконання поставлених завдань.

У рамках ЄС значну увагу приділено проблемі кібербезпеки як складової інформаційної безпеки. З 1999 р. ЄС реалізує програми «Безпечніший Інтернет» (Safer Internet). Тривалість кожної програми – 4-5 років. Основними цілями програми є: підвищення обізнаності громадськості, забезпечення громадськості мережею контактних пунктів для повідомлення про незаконні та шкідливі контент і поведінку; сприяння саморегулюючим ініціативам у цій сфері та залучення дітей до створення безпечнішого он-лайн середовища; створення бази знань щодо нових тенденцій у використанні он-лайн технологій та їхніх наслідків для життя дітей. Так, в рамках програми фінансуються Інтернет-центри, створені на національному рівні і координовані на європейському рівні. Основна мета діяльності центрів – підвищення обізнаності дітей, батьків, вчителів про он-лайн ризики, а також надання порад молоді щодо безпечного користування мережею через телефони довіри та контактні пункти.

Для боротьби з незаконним контентом в рамках програми фінансуються такі проекти, як CIRCAMP – тематична мережа для розвитку міжнародного співробітництва правоохоронних органів; База даних Інтерполу про акти сексуального насильства над дітьми (INTERPOL International Child Sexual Exploitation Image Database), мета якої полягає у попередженні та виявленні актів сексуального насильства над дітьми через ідентифікацію жертв та зловмисників тощо.

На підтримку діяльності Інтернет-центрів щодо підвищення обізнаності громадськості, в рамках програми «Безпечніший Інтернет» профінансовано онлайн проект PEGI (Pan European Game Information) – нова версія Панєвропейської ігрової інформаційної системи PEGI, мета якої – захистити молодь від шкідливого ігрового контенту та підвищити обізнаність батьків щодо ризиків та можливої шкоди, якої можуть завдати онлайн ігри; SIP-BENCH – експертне дослідження наявного програмного забезпечення для фільтрування контенту з точки зору ефективності, простоти і зручності використання, придатності для європейських споживачів.

У травні 2007 р. Європейська комісія представила документ «На шляху до загальної політики в сфері боротьби з кіберзлочинністю», в якому «кіберзлочинність» визначається як кримінальні дії, скоєні з використанням електронних комунікаційних мереж та інформаційних систем або проти таких мереж та систем. Це поняття включає три категорії злочинів:

- 1) традиційні форми злочину (шахрайство та підробки в електронних комунікаційних мережах та інформаційних системах);
- 2) публікація протизаконного контенту в електронних медіа (дитяча порнографія, матеріали із закликами до расової ненависті і т.п.);
- 3) специфічні злочини в електронних мережах (атаки на інформаційні системи, хакерство тощо).

Політика Європейської комісії в сфері боротьби з кіберзлочинністю реалізується за чотирма основними напрямками:

- законотворчий процес: найбільш важливим законодавчим рішенням є Рамкове рішення Ради Міністрів ЄС щодо атак на інформаційні системи від 17 січня 2005 р. Рамкове рішення покликане забезпечити мінімальний рівень

зближення кримінального права для найбільш поширених форм кримінальної діяльності відносно інформаційних систем, таких як незаконний доступ, незаконне втручання у систему та дані;

- Європейська комісія заохочує транскордонне співробітництво правоохоронних органів країн-членів ЄС шляхом організації конференцій, створення цілодобових контактних пунктів у країнах-членах ЄС, розвитку платформи для навчання експертів у сфері боротьби з кіберзлочинністю;

- ЄК розвиває співробітництво між державним і приватним секторами у боротьбі з кіберзлочинністю, зокрема, співпрацю між правоохоронними органами та приватними компаніями;

- ЄК заохочує підписання країнами-членами та іншими країнами Конвенції про кіберзлочинність, розробленої Радою Європи, та бере участь у міжнародних робочих групах.

У березні 2009 р. опубліковано Повідомлення Європейської комісії «Захист Європи від широкомасштабних кібератак та руйнувань: посилення рівня підготовленості, безпеки та стійкості», в якому визначено основні виклики / проблеми, які потребують негайного реагування ЄС, а також окреслено основні заходи, необхідні для посилення безпеки та здатності європейської критичної інформаційної інфраструктури протистояти зовнішнім впливам. Згідно з документом, основними викликами безпеці інформаційних інфраструктур ЄС є: некоординовані національні підходи до безпеки інформаційних інфраструктур, що знижує ефективність національних заходів; відсутність на європейському рівні партнерства між державним та приватним секторами; обмежені можливості ЄС щодо раннього попередження та реагування на безпекові інциденти, зумовлені нерівномірністю розвитку систем моніторингу і сповіщення про інциденти у країнах-членах, нерозвиненістю міждержавного співробітництва та обміну інформацією щодо цих проблем; відсутність міжнародного консенсусу щодо пріоритетів у реалізації політики захисту критичної інформаційної інфраструктури.

У грудні 2015 р. Європейський Союз узгодив текст реформи захисту інформаційного простору. На підготовку цього документу пішло чотири роки та півроку тристоронніх переговорів між Єврокомісією, Європейським парламентом та Радою Міністрів. Нові закони включають Генеральне положення про захист даних, який регулює використання даних про приватне життя громадян Євросоюзу, а також Директиви щодо захисту даних, що регламентують доступ до приватної інформації у рамках правоохоронної діяльності. Нововведення покликані створити потужну законодавчу базу для захисту конфіденційних даних, впорядкувати законодавство між країнами-членами, створити спільний інформаційний ринок та посилити співробітництво у галузі безпеки. Наголошено на тому, що реформа покликана стати універсальним, наднаціональним пакетом законів в сфері інформації.

Інформаційна безпека в діяльності НАТО. Основним принципом безпеки інформації НАТО є те, що інформація повинна зберігати свій ступінь захисту при всіх її передачах, починаючи з джерела, а контроль за розподілом і поширенням інформації повинен забезпечити відсутність її витоку, а також і те, що правила

доступу до інформації повинні дозволяти використання інформації лише особам, яким вона потрібна для виконання службових обов'язків. Присвоєння інформації НАТО того або іншого грифа таємності виробляється відповідно до правил систем безпеки країн-учасниць.

У 2010 р. на Лісабонському саміті НАТО було вирішено розробити нову політику НАТО з кіберзахисту, а також конкретний план дій. НАТО планує використовувати процеси оборонного планування з метою сприяння розвитку захисту від кіберзлочинності для союзників, а також для оптимізації взаємодії, співпраці та обміну інформацією. НАТО тісно співпрацює за країнами ЄС та з ООН для вирішення питань небезпеки, що виникає у кіберпросторі.

Кібер-атаки стають все більш частими, більш організованими і більш збитковими для державних установ, підприємств, економіки; вони можуть досягти критичного рівня, який загрожує національному та Євроатлантичному процвітанню, безпеці і стабільності. Джерелом таких атак можуть бути іноземні військові та розвідувальні служби, організовані злочинні угруповання, терористичні та / або екстремістські групи. Захист від кібернетичних атак є важливою ланкою розробок НАТО. Зокрема були сформовані стандарти НАТО щодо захисту інформації, мінімальні з яких містять вимоги зі збереження, передачі та обробки інформації. Ключовим терміном в цьому аспекті є «керування ризиком», тобто незалежна оцінка уразливості інформації, а також проведення контрзаходів з цього приводу. Для розуміння важливості захисту інформації, потрібно чітко уявляти розміри вартості можливих збитків при витоку інформації, і враховувати відповідність затрат необхідних ресурсів для захисту інформації.

Основні положення політики безпеки НАТО, в т.ч. щодо класифікованої інформації, викладені у документі «Безпека в межах організації Північноатлантичного договору». «Класифікована інформація» – термін, який використовується у законодавстві країн-членів НАТО стосовно частини вразливої інформації. З позицій інформаційної безпеки вся інформація у світі поділяється на загальнодоступну і ту, доступ до якої з тих чи інших причин обмежується. В англійській традиції їй відповідає поняття «вразлива інформація» (sensitive), тобто інформація, яка вразлива до загроз, що виникають у зв'язку з несанкціонованим доступом до неї, і тому потребує захисту або хоча б обмеження доступу до неї. Саме таке визначення прийнято в НАТО і країнах-членах Альянсу.

НАТО має п'ять рівнів захисту інформації з обмеженим доступом (Cosmic TOP Secret (CTS), NATO Secret (NS), NATO Confidential (NC), NATO Restricted (NR), Unclassified but Sensitive). У власному внутрішньодержавному законодавстві країни-члени НАТО використовують не більш як три рівні класифікації для інформації, що становить державну таємницю, зараховуючи інформацію з грифом, що відповідає рівню RESTRICTED до розряду офіційної, службової та громадської (public) таємниці.

Питання забезпечення захисту інформації входять до юрисдикції Комітету внутрішньої безпеки НАТО (NSC), який є дорадчим органом при Північноатлантичній Раді, з питань, що стосуються безпеки НАТО. Головою

Комітету є директор Служби безпеки НАТО (NOS), яка надає підтримку Комітету з боку Міжнародного секретаріату НАТО. Комітету внутрішньої безпеки також підпорядкована Робоча група з питань гарантування безпеки автоматичної обробки даних.

НАТО вимагає від країни-члена створити національний уповноважений орган, відповідальний за безпеку таємної інформації, через який Служба безпеки НАТО здійснює контакти з країною. У середині НАТО національний уповноважений орган з безпеки інформації виконує функції керівництва створенням органу правління та режимних відділів, забезпечення безпеки таємної інформації НАТО в усіх установах, що знаходяться під її юрисдикцією, як всередині країни, так і за її межами, забезпечення розробки планів захисту інформації в разі виникнення надзвичайних обставин, з метою запобігання втрати конфіденційності таємної інформації НАТО.

НАТО виокремлює такі цілі і вимоги для всіх країн, зацікавлених у збереженні цілісності, непорушності і конфіденційності їхнього державного інформаційного простору:

- інформаційна структура повинна постійно удосконалюватися, темпи розвитку нових інформаційних технологій та їх поширення повинні прискорюватися;
- важливим є розвиток систем електронної сертифікації та криптографії, належна підготовка персоналу;
- формування й реалізація єдиної державної політики в контексті забезпечення безпеки національних інтересів від загроз в інформаційній сфері має стати одним з пріоритетних напрямків розвитку держави;
- розвиток індустрії інформаційних та телекомунікаційних засобів, поширення їх на внутрішньому медіа-ринку держави, модернізація систем телемовлення та радіомовлення, оновлення технічної бази для забезпечення захисту інформації в цій сфері є також важливими заходами на шляху до формування державної інформаційної безпеки;
- протидія інформаційній експансії та спробам використання національного інформаційного простору.

Ефективний кіберзахист вимагає засобів запобігання, виявлення, реагування і відновлення після атак. НАТО здійснює кроки з розвитку таких засобів через створення Відомства з управління кіберзахистом, Спільного Центру передового досвіду з кіберзахисту і Сил реагування на комп'ютерні інциденти. НАТО виокремлює необхідність визначення спільних підходів з країнами до використання сучасних систем захисту інформації з урахуванням вимог інформаційної безпеки країни. Забезпечення режиму захисту інформації в разі створення спільних інформаційних та телекомунікаційних систем, в яких циркулюватиме інформація з обмеженим доступом, відбувається шляхом розроблення пропозицій щодо захисту конфіденційного зв'язку з використанням обладнання НАТО, необхідного для створення сумісних з НАТО відокремлених інформаційно-комунікаційних систем в органах виконавчої влади, а також підвищенням кваліфікації фахівців органів виконавчої влади з питань захисту інформації у рамках заходів Програми «Партнерство заради миру».

НАТО виокремлює необхідність здійснення зусиль задля посилення моніторингу критично важливих мереж в межах Альянсу та оцінки й зміцнення виявлених слабких місць. Альянс не виключає необхідності швидкого реагування на кібернетичні атаки шляхом надсилання групи експертів до будь-якої країни-члена, що постраждала від кібернападу, або до країни, яка відчуває загрозу вторгнення у її інформаційний простір. З часом, НАТО планує забезпечити себе повністю відповідним набором засобів кіберзахисту, включно з пасивними та активними елементами.

Інформаційно-психологічна боротьба велася упродовж всього існування людства. Зміст її в основному полягав у поширенні дезінформації однією чи двома сторонами конфлікту, тенденційної інформації для впливу на оцінки, наміри та орієнтацію населення, особового складу військових сил та осіб, які приймають рішення, з метою формування громадської думки на користь діючої сторони. У контексті боротьби проти інформаційно-психологічного впливу НАТО є потужним актором, бо його країни-члени виокремили для себе такі питання, що є головними у діяльності кожної держави: зміцнити міжнародну безпеку; захистити свободу; сприяти верховенству права. Ці цілі не прив'язані до жодного календаря і не применшуються внаслідок технічного прогресу. Вони не стосуються жодного конкретного супротивника. Це постійні потреби і будуть існувати стільки, скільки НАТО буде їх захищати за допомогою єдності своїх членів, хоробрості своїх громадян і вільного виразу своєї колективної волі.

Захист інформації в НАТО регламентується документом «Безпека в межах угоди Північної Атлантичної Організації», що був погоджений між країнами-членами. Цей документ подає основні вимоги щодо захисту інформації з обмеженим доступом, що члени НАТО домовилися виконувати. Він встановлює основні вимоги до систем забезпечення фізичної, персональної, процедурної і технічної безпеки. Підписуючи Документ, кожна нація дає зобов'язання на національному рівні гарантувати адекватний захист інформації з обмеженим доступом НАТО. Коли нація приєднується до альянсу, вона бере на себе зобов'язання захищати інформацію з обмеженим доступом НАТО. Причому кожен член НАТО дає інформації з обмеженим доступом власну оцінку, і залежно від того, як інші члени НАТО виконують узяті на себе зобов'язання, визначає, яку інформацію його країна зробить доступною для альянсу. Таким чином, будь-яка відмова з боку одного або кількох членів альянсу виконати своє зобов'язання, може призвести до скорочення кількості та якості переданої інформації з обмеженим доступом.

Контрольні запитання

1. Що означає термін “інформаційна безпека” та як він співвідноситься з терміном “безпека інформації”?
2. Які види інформаційної безпеки ви можете назвати?
3. Які існують напрями інформаційної безпеки? Охарактеризуйте їх.
4. Що означає термін “державна інформаційна безпека”?
5. Які характерні ознаки повинна мати інформація, що потребує захисту?

6. Які є види інформаційних загроз та інформаційної зброї?
7. Якими нормативними актами регулюється інформаційна безпека в Україні?
8. Якими нормативними актами регулюється державна інформаційна безпека в Україні?
9. Які джерела загроз державній інформаційній безпеці виділяє Концепція інформаційної безпеки держав-учасниць СНД у військовій сфері від 4 червня 1999 р.?
10. Що таке інформаційна війна?
11. Чим відрізняються технологічний та ідеологічний аспекти інформаційних війн?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 10

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №11 «ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТАХ»

Метою лабораторного заняття є вивчення здобувачами різновидів інформаційних війн у сучасних міжнародних відносинах та інструментів й механізмів їх реалізації в зовнішній політиці держав в умовах міждержавних конфліктів та війн. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття:

1. Студенти поділяються на групи по 2 особи. Кожна група обирає одну з форм інформаційних війн за класифікацією Martin C. Libicki. Студенти самостійно об'єднуються у групи та розподіляють форми інформаційних війн для уникнення повторів.
2. Кожна група ознайомлюється із вступом та тією частиною/частинами книги M. Libicki «What is Information Warfare?», що присвячена обраній формі інформаційної війни, та іншими публікаціями, зазначеними в переліку рекомендованої літератури, та створює презентацію. Структура презентації:
 - визначення даної форми інформаційної війни;
 - мета застосування та характеристики даної форми інформаційної війни;

Форми інформаційних війн за класифікацією Martin C. Libicki:

1. Війна, спрямована на підлив здатності противника управляти військами («Command-and-Control Warfare»)
2. Війна на основі використання розвідувальної інформації («Intelligence-Based Warfare»)
3. Радіоелектронна війна («Electronic Warfare»)
4. Психологічна війна («Psychological Warfare»)
5. Кібервійна та хакерська війна («Cyberwarfare», «Hacker Warfare»)
6. Економічна інформаційна війна («Economic Information Warfare»)

- інструменти (засоби), за допомогою яких актори реалізують дану форму інформаційної війни;
- приклади з міжнародних відносин, де була застосована дана форма інформаційної війни (взяти до уваги не лише російсько-українську війну, але й інші кейси з міжнародних відносин за будь-який період);
- висновки та рекомендації щодо того, як держава може протидіяти загрозам, що можуть виникнути у разі та внаслідок використання проти неї ворогом даної форми інформаційної війни;
- список використаних джерел та літератури.

Загальна кількість слайдів презентації визначається студентами самостійно з розрахунку на виступ тривалістю до 10 хвилин.

3. Кожній групі потрібно надіслати виконану презентацію до початку лабораторного заняття на корпоративну пошту викладача.

Хід проведення лабораторного заняття: кожна група студентів виступає з підготовленою презентацією. Тривалість виступу – до 10 хвилин.

Рекомендована література

1. Ларіончева Н. А. Сучасні інформаційні війни: на прикладі російсько-українського протистояння. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. №1. С. 14-20. URL: http://politicus.od.ua/1_2024/4.pdf.
2. Damjanović D. Types of information warfare and examples of malicious programs of information warfare. *Vojnotehnicki glasnik/Military Technical Courier*. Vol. 65, Issue 4. 2017. pp. 1044-1059. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/6617/661770080014.pdf>.
3. Libicki M. C. Cyberdeterrence and Cyberwar. RAND Corporation. 2009. 240 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2009/RAND_MG877.pdf.
4. Libicki M. C. What is Information Warfare? Defense Technical Information Center. 1995. 110 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA367662.pdf>.
5. Sulaiman R. Information warfare. SANS Institute. 2000. 12 p. URL: <https://www.giac.org/paper/gsec/1870/information-warfare/103284>.

ТЕМА 11. МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ

1. Інформаційна безпека країни: поняття та сутність.
2. Механізм забезпечення національної інформаційної безпеки.
3. Національні інтереси в інформаційній сфері.
4. Міжнародний аспект захисту інформації.
5. Державна політика України в сфері захисту національного інформаційного простору.

6. Комуникативні технології в міжнародних відносинах.
7. Міжнародні стандарти свободи слова

Проблема інформаційної безпеки ґрунтується на фактичній залежності всіх сфер життєдіяльності суспільства і держави (економіки, політики, науки, культури), забезпечення національної та міжнародної безпеки від нормального обміну інформацією, надійного функціонування інформаційних і телекомунікаційних систем, технологій і засобів.

Саме безпека на інформаційному рівні часто має пріоритетне значення, оскільки вона значною мірою визначає, з одного боку, рівень захищеності і, як наслідок, стійкості, основних сфер життєдіяльності суспільства щодо небезпечного інформаційного впливу, а з другого — інтенсивність розвитку суспільства у тій чи іншій сфері за рахунок ефективного використання накопичених людством знань.

На 56-й сесії Генеральної Асамблеї ООН при обговоренні питань міжнародної інформаційної безпеки було дане таке визначення терміна “інформаційна безпека”: “Інформаційна та мережева безпека означає захист особистої інформації про відправників і одержувачів, захист інформації від несанкціонованих змін, захист від несанкціонованого доступу до інформації і створення надійного джерела постачання обладнання, послуг та інформації”.

На сьогоднішній день існує велика кількість наукових і науково-практичних досліджень у сфері інформаційної безпеки взагалі та таких її окремих аспектах, як інформаційна безпека держави, інформаційна безпека в автоматизованих системах даних, інформаційна безпека підприємства та інших, аналіз яких дає змогу узагальнити систему підходів науковців до визначення поняття “інформаційної безпеки” наступним чином:

Інформаційна безпека — стан та умови захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання та розвиток в інтересах громадян, організацій, держави, включених у це інформаційне середовище.

Тобто в загальному вигляді інформаційна безпека — це здатність системи протистояти випадковим чи навмисним внутрішнім і зовнішнім загрозам — здатність забезпечити захист суб’єктів від негативного інформаційного впливу. Проте деякі науковці ототожнюють поняття “інформаційна безпека” та “безпека інформації”, що є не зовсім коректним, оскільки інформаційна безпека гарантує безпеку інформації, яка представляє собою стан захищеності інформації від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист від впливів, які порушують її (інформації) статус.

Захист інформації забезпечується: 1) діяльністю з попередження несанкціонованого доступу до інформації; 2) створенням умов, які обмежують розповсюдження інформації; 3) обмеженням права власності на володіння та розпорядження інформацією; 4) попередженням витоку, розкрадання, втрати, несанкціонованого знищення, копіювання, модифікації, викривлення, блокування, розголошення інформації, несанкціонованих ненавмисних впливів

на неї; 5) збереженням повноти, надійності, цілісності, вірогідності, конфіденційності інформації і т. ін.

До інформації, яка захищається, належить інформація, що є предметом власності і підлягає захисту відповідно до вимог нормативно-правових документів чи вимог, які встановлюються власниками інформації, неправомірне поводження з якою може нанести шкоду її власнику, користувачу чи іншій особі.

Захист інформації здійснюється диференційовано, в тому числі залежно від складу інформації та її належності до різних видів таємниць. Від того, який вид таємниці захищається, залежать організація, технологія і рівень захисту.

Параметрами поділу конфіденційної інформації за видами таємниць є: 1) власник інформації; 2) сфера діяльності, в якій може бути інформація; 3) особа чи група осіб, на яких покладений захист цього виду таємниці; 4) критерії віднесення інформації до різних видів таємниці; 5) той, хто визначає склад інформації, що належить до того чи іншого виду таємниці.

Вирізняють такі види таємниць: 1) державна; 2) комерційна; 3) особиста (сімейна); 4) службова; 5) професійна; 6) виробнича; 7) судово-слідча.

Таким чином, захист інформації — це діяльність, спрямована на забезпечення інформаційної безпеки шляхом захисту її від усіх форм вразливості інформації. Причому кінцевою (основною) метою захисту інформації є складова інформаційної безпеки — безпека інформації.

Якщо говорити конкретніше, то **інформаційна безпека** — це складова національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками державними і недержавними інституціями, окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет держави; вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери, впровадження новітніх технологій у цій сфері; наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору вірогідною інформацією про державу, неухильне дотримання конституційних прав громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у діяльність ЗМІ, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції; вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополії інформаційної системи держави.

Інформаційна безпека має кілька напрямів:

1. Безпека інформації — система заходів, спрямованих на недопущення несанкціонованого доступу до інформації, несанкціонованої її модифікації або порушення цілісності; забезпечення у трьох напрямках: законодавчо-нормативному, організаційнотехнічному та страховому.

2. Безпека інформаційного простору — захист політичних, державних і громадських інтересів країни, захист загальних моральних цінностей, недопущення закликів до порушення територіальної цілісності, заборона інформації, яка засуджується міжнародним співтовариством; попередження розповсюдження відомостей, що становлять державну таємницю, а також відомостей з обмеженим доступом та інформації закритого типу, що переміщується через державний кордон.

3. Інформаційно-аналітична діяльність — збирання, зберігання та відбір інформації; обробка, аналіз та створення вторинної інформації; використання інформації для прийняття рішень; зовнішнє розповсюдження інформації.

Усе це зумовлює необхідність формування і розвитку окремих теорій інформаційної безпеки у таких аспектах: організаційному, інженерно-технологічному та пов'язаному з ними правовому.

Основні напрями забезпечення інформаційної безпеки пов'язані з такими суб'єктами, як людина, суспільство, держава. Саме захист їхніх інтересів, прав, свобод щодо правовідносин в інформаційній сфері потребує правого регулювання.

Суб'єктів щодо інформаційної безпеки можна поділити на кілька категорій:

1) щодо правового статусу регулювання відносин: суб'єкти регулювання відносин та учасники відносин; 2) щодо мети учасників правовідносин: правомірні учасники та правопорушники тощо.

Класифікація суспільних відносин щодо безпеки інформації має багатоаспектний зміст, який визначається залежно від галузей знань.

Але все ж їх можна поділити на такі загальні види: соціальні, технічні та соціотехнічні.

Визначальними також є тектологічні (організаційні) критерії:

організаційно-управлінські, організаційно-правові та організаційнотехнічні (серед останніх виокремлюють ще організаційно-технологічні).

Розуміючи інформаційну безпеку як “стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що забезпечує її формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій”, правомірно визначити загрозу безпеці інформації, джерела цих загроз, способи їх реалізації і цілі, а також інші умови і дії, що порушують безпеку.

Компонентами концептуальної моделі інформаційної безпеки можуть бути:

- об'єкти загроз — відомості про склад, стан і діяльність об'єкта захисту;
- загрози — порушення її цілісності, конфіденційності, повноти, доступності та вірогідності, які здійснюються завдяки несанкціонованому розповсюдженню, модифікуванню та блокуванню інформації;
- джерела загроз — конкуренти, злочинці, корупціонери;
- цілі загроз з боку зловмисників — ознайомлення з відомостями, що охороняються, їх модифікація в корисливих цілях і знищення з метою нанесення прямої матеріальної шкоди;
- джерела інформації;
- способи неправомірного оволодіння конфіденційною інформацією (способи доступу) — розголошення джерелами відомостей; витік інформації через технічні засоби; несанкціонований доступ до охоронюваних відомостей;
- напрями захисту інформації — правовий, організаційний та інженерно-технічний захисти інформації як виразники комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки;
- способи захисту інформації — міри, шляхи, способи і дії, що забезпечують попередження протиправних дій, їх запобігання, припинення і протидію несанкціонованому доступу;

- засоби захисту інформації — фізичні, апаратні та програмні засоби і криптографічні методи.

У зовнішній політиці будь-якої країни має бути постійно присутнім інформаційний захист національних інтересів держави. Інформаційна безпека виступає вагомим складовою національної безпеки. **Інформаційна безпека** — завжди балансування між інформаційною відкритістю та закритістю, між прагненнями: максимально розширити доступ громадян до невтаємниченої публічної інформації (державної, комерційної, наукової, освітньої, персональної тощо) й максимально захистити інформацію корпоративного і приватного змісту.

Вчені вважають, що поняття інформаційна безпека слід розрізняти із поняттям безпека інформаційної сфери. Під останнім розуміють стан захищеності створення, накопичення, зберігання, поширення й використання інформації.

Під захистом інформації розуміємо систему організаційно-технічних заходів, які спрямовані на недопущення несанкціонованого доступу до інформації, несанкціонованої модифікації, витоку, знищення, порушення цілісності тощо, чи то іншими словами, систему заходів, направлених на захист інформаційного ресурсу.

Інформаційна безпека трактується як захист інформації від інформаційних впливів. Точнішим буде пояснення інформаційної безпеки країни як захисту від інформаційних загроз.

Інформаційна безпека — це стан захищеності суспільства, держави, особистості, захисту інформаційних ресурсів, які забезпечують прогресивний розвиток життєво важливих сфер суспільства. Інформаційну безпеку слід розуміти як сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету країни, захист інформаційної сфери від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз. Вона має включати і ефективну протидію сукупності інформаційних загроз, які небезпечні не лише для суто інформаційної сфери.

Завдання інформаційної безпеки — це створення системи протидії інформаційним загрозам та захист власного інформаційного простору, інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів держави.

Потреба забезпечення інформаційної безпеки обумовлюється:

- необхідністю забезпечення національної безпеки країни в цілому;
- існуванням таких загроз інформаційній сфері країни, які можуть завдавати значної шкоди загальним національним інтересам;
- врахуванням того, що за допомогою інформації можна впливати на зміну свідомості та поведінки мас людей.

До концепції національної безпеки України, прийнятої в 1997 р., до загроз національній безпеці включає, зокрема, повільне входження України у світовий інформаційний простір з одного боку, а з іншого — інформаційну експансію з боку інших держав. Отже, щоб інформаційний захист був ефективним, у зовнішньополітичній діяльності треба дбати, щоб Україна була інформаційно присутня за кордоном, зокрема: розширяла радіомовлення на зарубіжжя; впроваджувала програми телевізійного іномовлення, створювала мережу супутникового зв'язку; посилювала кадровий склад дипломатичного

представництва України; поліпшувала матеріально-технічну базу інформаційних служб; входила до міжнародної системи обміну інформацією; укладала необхідні для себе двосторонні міждержавні угоди (у першу чергу з сусідніми країнами) щодо транскордонного радіо і телемовлення, поглиблювала вигідну співпрацю українських ЗМІ із зарубіжними.

Існує діалектичний зв'язок між пріоритетами в зовнішній політиці та рівнем усвідомлення стану інформаційної безпеки всередині країни. За розрахунками деяких українських спеціалістів серед зовнішніх загроз Україні за рівнем небезпеки виділяються: втрата традиційних ринків збуту, недосконалість економічних зв'язків, висунення територіальних претензій до України, втручання у внутрішні справи України, переорієнтація суспільства на чужі для нації цінності. Інформаційна загроза в тих розрахунках навіть не фігурує. Відповідно і питання інформаційної безпеки України все ще залишається на узбіччі зовнішньої політики нашої держави.

Інформаційна загроза – це сукупність факторів, які створюють небезпеку для конституційних прав і свобод особистості, державної таємниці, зберігання цінної для суспільства інформації від несанкціонованого доступу і розповсюдження. Розглядаються зовнішні і внутрішні загрози інформаційній безпеці, а також заходи і засоби протистояння і боротьби проти несанкціонованого доступу до інформації.

Серед зовнішніх загроз інформаційній безпеці можна виокремити такі:

- інформаційний простір;
- інформаційний суверенітет;
- внутрішня стабільність;
- діяльність державних або недержавних органів і фірм.

Зовнішніми і внутрішніми інформаційними загрозами для України є:

- непрозорість для України міжнародного інформаційного простору;
- децентралізація контролю за інформаційною діяльністю і регіональні проблеми;
- інформаційна експансія країн близького зарубіжжя (зокрема, Росії);
- використання “інфоструктури” для транзиту масивів інформації через кордони держави на умовах транснаціональних інформаційних монополій.

Причини загроз інформаційній безпеці України:

- обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;
- маніпулювання громадською думкою з боку державної влади, фінансово-політичних кіл;
- спотворення (знищення) інформаційних ресурсів;
- обмеження можливостей органів державної влади приймати адекватні рішення;
- порушення штатного режиму функціонування критично важливих інформаційних мереж і систем управління;
- низький рівень інтегрованості України у світовий інформаційний простір;
- недостатня поінформованість міжнародної спільноти про Україну;
- витік інформації, яка складає державну таємницю та є власністю держави.

В Україні вагомим є гуманітарний аспект інформаційної безпеки – вплив інформаційних потоків на цілісність і самобутність змістовного простору суспільства, руйнування мовної та культурної самобутності в умовах глобалізації.

В Україні політика забезпечення інформаційної безпеки будується на досить прогресивних засадах, а саме:

- відповідальність за збереження інформації, її засекречування і розсекречування персоналізується;
- суб'єкти, які збирають, накопичують і обробляють персональні дані й конфіденційну інформацію, несуть відповідальність перед законом за збереження і використання;
- держава забезпечує захист суспільства від хибної, викривленої і недостовірної інформації, що надходить через засоби масової інформації;
- держава реалізує контроль за створенням і використанням засобів захисту інформації шляхом їхньої обов'язкової сертифікації та ліцензування діяльності в галузі захисту інформації тощо.

Цілі політики інформаційної безпеки:

- забезпечення реалізації конституційних прав громадян, суспільства та держави на інформацію;
- забезпечення захисту інформаційного суверенітету України, зокрема, захисту національного інформаційного ресурсу, а також захисту та контролю систем формування суспільної свідомості в сучасних умовах інтернаціоналізації та глобалізації процесів, що відбуваються в інформаційній сфері;
- забезпечення рівня інформаційної достатності для прийняття рішень державними установами, підприємствами та громадянами;
- забезпечення належної присутності країни у світовому інформаційному просторі.

Завданнями політики забезпечення інформаційної безпеки є:

1. Виявлення, оцінка та прогнозування поведінки джерел загроз інформаційній безпеці, що здійснюється шляхом оперативного моніторингу інформаційної обстановки.
2. Вироблення, координація та здійснення єдиної державної політики в галузі інформаційної безпеки.
3. Створення та експлуатація систем забезпечення інформаційної безпеки.
4. Розробка, координація та здійснення єдиної державної політики в галузі міжнародних інформаційних відносин, зокрема у напрямку формування іміджу держави.

Напрямки інформаційної безпеки

Інформаційна безпека має такі напрямки:

1. Система заходів, спрямованих на недопущення несанкціонованого доступу до інформації, несанкціонованої її модифікації або порушення цілісності. Цей напрямок часто називають Informational Security.
2. Захист політичних, державних і громадських інтересів країни, загальних моральних цінностей; недопущення закликів до порушення територіальної

цілісності; заборона інформації, яка включає ідеї війни, насилля, дискримінації і посягання на права людини.

3. Попередження розповсюдження відомостей, що становлять державну таємницю, а також відомостей з обмеженим доступом і інформації закритого типу, що переміщається через державний кордон.

Міжнародний аспект

Вперше проблема інформаційної безпеки внесена США в 1947 р. при прийнятті Закону “Про національну безпеку” США.

Практичне вирішення проблем інформаційної безпеки, притягнення до відповідальності за порушення або загрозу інформаційній безпеці у кожній державі здійснюється в порядку, передбаченому нормами міжнародного права, відповідними міждержавними договорами, а також внутрішнім законодавством. Інформаційна безпека регулюється визначеними нормами міжнародного права, які зафіксовані в документах ООН і ЮНЕСКО, в документах європейських міжнародних організацій, а також у нормативних актах окремих держав. Існує міжнародна норма стосовно перекрученої інформації, інформації, що включає заклики до повалення державного ладу в іншій країні. У міжнародних документах зафіксований захист інтелектуальної інформації, а також захист комерційної інформації.

Кожна більш-менш розвинена країна має закони про захист інформації в різних галузях, наприклад:

- Франція має закон “Про інформацію, інформаційні файли та права людини” (1978 р.);
- Німеччина, Австрія, Бельгія, Данія, Ірландія – Закон “Про захист інформації” (1990 р.);
- Фінляндія, Ісландія – Закон “Про захист інформації про особу”;
- Люксембург – Закон “Про використання інформації в процесі роботи з комп’ютером.

У світі відбуваються інформаційні війни, які здійснюються за допомогою спеціальних установ, дипломатичних представників у країнах перебування; спеціальних технологій, які включають в себе новітні досягнення в галузі інформації та комунікацій.

Інформаційні війни здійснюються для забезпечення політичних, економічних інтересів урядів, політичних партій і рухів для реалізації влади і захисту національних інтересів на території іншої держави або в окремих регіонах. Інформаційна війна здійснюється з метою пропаганди ідей масового впливу на громадську думку, а також для вивчення реакції міжнародного співтовариства на ті чи інші прогнозовані рішення. Приклади (інформаційних операцій):

- “Буря в пустелі”, “Грім в пустелі” в районі Перської затоки;
- “Відродження надії” у Сомалі;
- “Спільні зусилля” в Боснії та Герцеговині;
- “Автономія Албанії”;
- “Шторм на Гаваях”.

Інформаційна війна має два аспекти (два види забезпечення):

- ідеологічний аспект;

– технологічний аспект.

До ідеологічного аспекту відносять ідеологічну обробку населення, яка призводить до нестабільності політичної ситуації у країні, до дезорієнтації населення і спричинення паніки. Навіть незначне проникнення інформації з метою забезпечення операції веде до значних матеріальних наслідків і до забезпечення інтересів більш розвинутої країни. Крім того, масований вплив інформації на громадську думку приводить до спокійного ставлення до агресивних кроків і навіть воєнних дій.

З точки зору технічного забезпечення мова йде про те, що у визначений час приводяться в дію програмні віруси, логічні бомби, закладені у пам'яті інформаційних комп'ютерних мереж. Вони здатні зруйнувати і знищити програми управління, бази даних, а також зруйнувати і знищити рахунки в зарубіжних банках, заглушити теле- і радіомовлення в певному регіоні, припинити діяльність армійських пунктів зв'язку та управління.

До інформаційної експансії можна віднести поширення сфери впливу транснаціональних корпорацій у певному регіоні з метою конкуренції, завоювання інформаційного ринку і одержання прибутків від видів інформаційної діяльності.

Інформаційна інтервенція – це тенденційна інформація, яка розповсюджується через системи зв'язку суб'єктивні факти та суб'єктивна інформації, які впливають на суспільну думку і прийняття рішень в іншій державі.

Інформаційний тиск – один із видів інформаційних загроз, який застосовується для розв'язання міжнародних проблем, для попередження міжнародних конфліктів або для того, аби змусити державу, що порушує міжнародні правила, увійти в міжнародне правове поле. Інформаційний тиск застосовується як прийом превентивної дипломатії.

Контрольні запитання

1. Що таке інформаційна безпека і чим вона відрізняється від поняття захист інформації?
2. У чому полягають завдання інформаційної безпеки?
3. Що таке інформаційна загроза?
4. Які види інформаційних загроз існують?
5. Охарактеризуйте зовнішні та внутрішні загрози інформаційній безпеці України.
6. Які існують причини загроз інформаційній безпеці України?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 11

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №12 «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ»

Метою лабораторного заняття є вивчення здобувачами загроз інформаційній безпеці та кібербезпеці України та формування у них навичок аналізу нормативно-правових засад та механізмів державної політики у їх протидії в умовах російської агресії. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття: опрацювання здобувачами рекомендованої літератури.

Хід проведення лабораторного заняття: протягом лабораторного заняття відбуватиметься обговорення наступних питань:

1. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії
 - поняття «інформаційної безпеки», «інформаційної загрози», «інформаційних заходів оборони держави», «стратегічних комунікацій» та «стратегічного наративу»;
 - місце Росії в обґрунтуванні мети гарантування інформаційної безпеки України; форми та приклади загроз національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері з боку Росії;
 - ключові заходи з протидії російським загрозам інформаційній безпеці України та оцінка їх успішності;
2. Кібербезпека України в умовах російської військової агресії
 - поняття «кібератаки», «кібербезпеки», «кіберзагрози», «кібероборони», «кіберпростору», «кібертероризму», «кібершпигунства»;
 - співвідношення понять «кібербезпека» та «інформаційна безпека»;
 - місце Росії в обґрунтуванні мети гарантування кібербезпеки України;
 - форми та приклади загроз кібербезпеці України з боку Росії;
 - ключові заходи з протидії російським загрозам кібербезпеці України та оцінка їх успішності.

Рекомендована література

Окремі нормативно-правові акти законодавства України про інформаційну безпеку України

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. Офіс Президента України. 2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки": Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. №251. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
3. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 року № 272-р. *Урядовий кур'єр*. 2023. №67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/272-2023-%D1%80>.

Окремі нормативно-правові акти законодавства України про кібербезпеку України

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15 березня 2016 року №96/2016. Офіс Президента України. 2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>.
5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII. *Голос України*. 2017. №208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію кібербезпеки України": Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. №165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року "Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України": Указ Президента України від 1 лютого 2022 року № 37/2022. Офіс Президента України. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/372022-41289>.

Статті

8. Гончаренко Г. А. До проблеми визначення та розмежування дефініцій "інформаційна безпека" і "кібербезпека". «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. №5. С. 466-471. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313097/304139>.
9. Кібербезпека України: аналіз сучасного стану / Трофименко О. та ін. *Захист інформації*. 2019. Том 21, №3. С. 150-157. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3acf4b52-6858-4bda-973c-35535be8fcfe/content>.
10. Луценко Ю. В. Кібербезпека та інформаційна безпека: співвідношення понять. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №8. С. 320-323. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/70.pdf.

ТЕМА 12. РЕГІОНАЛЬНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

1. Види та засоби поширення інформаційної присутності держави в міжнародному інформаційному просторі.
2. Інформаційне забезпечення державних візитів. Медіа-дипломатія і зовнішня політика.
3. Зв'язки зовнішньополітичних відомств із засобами масової комунікації.
4. Форми і методи діяльності МЗС України в міжнародних інформаційних потоках.
5. Веб-сайт МЗС України як фактор інформування світової громадськості.
6. Міжнародний вимір інформаційної політики України. Міжнародні аспекти становлення інформаційного суспільства в Україні.
8. Технології маніпулювання масовою свідомістю.

До важливих проблем міжнародного співробітництва належать інформаційне забезпечення політичної системи міжнародних відносин, реагування на зміну ситуації, аналіз і прогнозування розвитку подій, адекватний вплив на небажані зміни. Якість урядових рішень, передбачення і випередження подій залежать від інформації, якою володіє система. Недостатність або недостовірність інформації може продовжувати серйозні проблеми в міжнародних відносинах.

Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики розглядається в трьох аспектах:

Перший аспект – ідеологічне забезпечення зовнішньої політики шляхом розробки та висунення ініціатив і пропозицій, які б відповідали національним інтересам держави. Вони оприлюднюються в рамках міжнародних організацій, в переговорних процесах з окремими країнами або шляхом публічних заяв, меморандумів від імені зовнішньополітичних відомств.

Другий аспект – практичне забезпечення зовнішньополітичної діяльності країни з метою підвищення міжнародного авторитету та активного впливу на міжнародну політику. Завдання полягає в тому, що необхідно заповнити світовий інформаційний простір інформацією про країну щодо подій всередині держави та навколо неї, дбати, щоб ця інформація була неупереджена та достовірна, і створювати свій імідж на міжнародній арені та підтримувати його спеціальними заходами.

Третій аспект – організаційний. Це інформаційне забезпечення дипломатичних установ у країні перебування та оптимальний рівень координації місій із центром та іншими дипломатичними закордонними представництвами.

Фактично вся інформаційно-аналітична діяльність пов'язана з тим, щоб передбачити певні тенденції і зробити завчасні дії до виникнення небезпечної (чи позитивної) ситуації.

Мета інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері міжнародних відносин полягає в тому, щоб забезпечити національні інтереси країни в міжнародному співтоваристві, захистити інформаційні зв'язки з іншими державами, заявити

про свою позицію в світі, отримати інформацію про будь-яку іншу країну для використання в міжнародному співробітництві.

Основні принципи організації інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішньої політики реалізуються міністерствами закордонних справ, дипломатичними представництвами та торговельно-економічними місіями. В здійсненні зовнішньополітичних комунікацій важливу роль відіграє також медіа-дипломатія як вагомий фактор впливу на прийняття рішень у міжнародних відносинах.

До різновидів інформаційного забезпечення зовнішньополітичних відомств належать:

- спеціальні бюлетені, довідкові матеріали та інші види інформаційних матеріалів для внутрівідомчого користування;
- бюлетені, довідки, щоденники та оперативні повідомлення дипломатичних установ (наприклад, оперативна інформація “щоденник посла”, що кожного тижня надходить до МЗС і включає детальний аналіз зустрічей, заходів, огляд ЗМІ країни перебування, а також проблем, які вирішує посольство для забезпечення національних інтересів);
- дипломатичні досьє, прес-досьє, аналітичні та позиційні матеріали, спеціалізована інформація, довідкова інформація тощо;
- моніторинг засобів масової комунікації зарубіжних країн щодо зовнішньої політики держави (для внутрівідомчого користування);
- матеріали, прес-релізи та окремі повідомлення зовнішньополітичних відомств для засобів масової інформації і громадськості.

Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики здійснюється функціональними відділами міністерства закордонних справ: управлінням політичного планування і стратегії зовнішньої політики та управлінням інформації МЗС. Ці підрозділи розробляють, моделюють і рекомендують стратегії зовнішньої політики, забезпечують аналіз зовнішньополітичної ситуації та подають прогнози на підставі інформації, що надходять до інформаційно-аналітичного управління.

Відділ політичного планування та інформаційного забезпечення зовнішньої політики переважно збирає й аналізує інформацію, пов'язану з питаннями політичної та економічної безпеки.

До основних функцій інформаційно-аналітичного управління належать:

- аналіз інформації про зовнішню політику зарубіжних країн;
- аналіз інформації з питань внутрішнього становища;
- обробка та аналіз інформації для розповсюдження серед дипломатичних установ;
- інформування засобів масової комунікації;
- захист інформації відповідно до національного законодавства;
- аналіз договірно-правової інформації;
- аналіз інформації міжнародних організацій;
- аналіз статистичної інформації, економічної інформації як всередині країни, так і за її межами.

До функцій закордонних представництв належить також підготовка та інформаційне забезпечення державних візитів. При підготовці візиту дипломатична місія розповсюджує проекти документів, які планується підписати під час візиту, активізує свою роботу з мас-медіа як засобом підготовки громадськості країни для сприйняття візиту. Інформаційне забезпечення візитів також передбачає підготовку матеріалів довідкового характеру, позиційних матеріалів, виступів перед ЗМІ щодо економічних, політичних, культурних зв'язків між державами, краєзнавчих довідок. До роботи залучаються спеціалісти з управлінь політичного аналізу та прогнозу, регіональних управлінь, редакційно-видавничих. Під час візиту представники дипломатичної місії повинні оперативно інформувати ЗМІ про його хід, відстежувати реакцію мас-медіа та за необхідності коригувати повідомлення про результати візиту. По закінченні аналітичні відділи готують довідки на основі моніторингу місцевих ЗМІ про реакцію політичних кіл і громадськості країни перебування на візит.

У виробленні та здійсненні зовнішньої політики ефективна інформаційно-аналітична робота є важливим чинником забезпечення її успіху та результативності. Приймаючи рішення, уряд повинен спиратися на той аналітичний матеріал та оперативну інформацію, яку готують відповідальні за це відділи міністерства. З огляду на те, що міжнародні процеси в сучасному світі є гіпердинамічними, зовнішньополітичне рішення виявляється ефективним лише тоді, коли воно прийняте з урахуванням усіх реалій, проблем і можливих наслідків. Не менш важливим в цьому процесі є відкритість, презентаційність політики, врахування громадської думки, бо лише так можна досягти підтримки населення відповідним політичним акціям, посилити імідж уряду усередині країни та за її межами.

Завданнями інформаційного забезпечення зовнішньої політики є:

1. Роз'яснення основ зовнішньої політики і пропаганда її правильності для вітчизняної громадськості.
2. Формування світової думки в напрямі сприйняття зовнішньої політики.
3. Створення відповідного іміджу держави в міжнародних інформаційних потоках.
4. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема Інтернет, для реалізації зовнішньополітичних інтересів.

Інформаційна діяльність зовнішньополітичних відомств

Зовнішньополітичні відомства застосовують різні стратегії інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішньополітичних інтересів для виконання своїх політичних завдань. Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики здійснюють функціональні відділи міністерства закордонних справ: управління політичного планування й стратегії зовнішньої політики та управління інформації МЗС. Ці відділи розробляють, моделюють і рекомендують стратегії зовнішньої політики, забезпечують аналіз зовнішньополітичної ситуації і подають прогнози щодо перспектив просування національних інтересів у міжнародних відносинах. **В інформаційно-аналітичній діяльності виділяють два рівні:**

1) інформаційний, який полягає в пошуку, збиранні, збереженні та розповсюдженні інформації, та 2) аналітичний, на якому систематизується, класифікується та аналізується інформація, узагальнюються висновки і виробляються рекомендації та прогнози.

Інформаційна діяльність зовнішньополітичних відомств базується на відкритих джерелах інформації, здійснюється через моніторинг друкованих засобів масової інформації, телебачення, радіо, електронних видань, дослідження громадської думки, аналіз звернень та листів; передбачає пошук, збирання й аналіз інформації за такими напрямками:

- 1) інформація загального характеру (політична, економічна, військова тощо) про суб'єктів міжнародних відносин, яка слугує основою для вироблення прогнозів на тривалий період і прийняття зовнішньополітичних рішень;
- 2) спеціальна інформація про конкретні галузі міжнародного співробітництва та стан внутрішньої політики, яка є частиною загального стратегічного планування і водночас об'єктом професійного спеціалізованого дослідження;
- 3) персональна інформація.

У сфері медіа дипломатична служба виконує два головних завдання:

- 1) збір і обробка інформації в інтересах проведення державою зовнішньополітичного курсу, забезпечення своїй країні гідного місця на міжнародній арені;
- 2) забезпечення інформаційної підтримки зовнішньої політики своєї держави як усередині країни, так і за кордоном.

Зовнішньополітичні відомства готують дипломатичні документи внутрішньовідомчого листування й документи дипломатичного листування:

- 1) документи внутрішньовідомчого листування – це документи, що стосуються зв'язку закордонних дипломатичних представництв з Центром і включають в себе листування з МЗС та іншими державними, рідше з недержавними, структурами по конкретних проблемах відносин з країною перебування або багатосторонніх міжнародних відносин.

До документів внутрішньовідомчого листування відносять:

- службову записку – це форма службового документа, яким дипломат інформує керівництво дипломатичної установи про події та факти, які мали місце або відбудуться в найближчому майбутньому і матимуть безпосередній чи опосередкований вплив на діяльність закордонної установи і вносить відповідні пропозиції;
- доповідну записку – службовий документ, у якому дипломат інформує про виконану роботу чи про ситуацію, що склалася у зв'язку з виконанням дорученого завдання.

До документів зовнішньо-дипломатичного листування належать:

- особиста нота, яка надсилається з питань надзвичайно важливого та принципового значення і містить в собі інформацію про подію особливої політичної ваги (наприклад, зміну державного устрою, оформлення домовленості з того чи іншого важливого питання двосторонніх відносин тощо). Посол чи посланник, що вручив вірчі грамоти главі держави перебування,

інформує про це своїх колег по дипломатичному корпусу також особистою нотою. Особиста нота використовується для інформування про тимчасовий чи остаточний від'їзд глави дипломатичного представництва з країни, для представлення тимчасового повіреного у справах, направляється у відповідь на отриману особисту ноту.

Особиста нота складається у формі листа, у першій особі від імені того, хто її підписує. Вона друкується на нотному бланку з державним гербом і підписом під ним «Міністерство закордонних справ України» або «Посольство України в (назва країни);

- вербальні ноти, за допомогою яких міністерства закордонних справ і посольства ведуть між собою офіційний діалог. В них викладають найрізноманітніші проблеми політичного, економічного, науково-технічного, гуманітарного характеру. Вербальними нотами здійснюють запити про візи, повідомляють про дорожньо- транспортні пригоди за участю співробітників посольств, надають інформацію представницького (протокольного) характеру (про організацію поїздки дипломатів по країні, про запрошення дипломатів на найрізноманітніші заходи тощо).

Вербальні ноти служать для оформлення домовленостей щодо зняття найрізноманітніших проблем двосторонніх відносин. Текст вербальних нот складається від третьої особи, друкується на нотному бланку, має вихідний номер і дату відправки; після тексту ноти ставиться печатка МЗС або дипломатичного представництва, нота не підписується;

- пам'ятна записка – дипломатичний документ, що передається особисто і мета якого – звернути увагу та підкреслити важливість зробленої упродовж бесіди заяви або переданого прохання; полегшити подальший розгляд питання, попередити можливість неправильного тлумачення чи розуміння бесіди або усної заяви;

- меморандум – це документ, в якому розглядають конкретне питання, аналізують його окремі найважливіші аспекти, викладають аргументацію на захист своєї позиції. Меморандум може бути додатком до особистої чи вербальної ноти або самостійним документом, що передається особисто чи надсилається кур'єром;

- приватний лист напівофіційного характеру адресується знайомим офіційним особам і пов'язаний з якоюсь особистою послугою або стосується питань, які є предметом офіційних переговорів або листування. Цим автор листа підкреслює свою особисту зацікавленість у вирішенні того чи іншого питання за допомогою особи, якій адресують лист;

- комюніке – це офіційне повідомлення про результати переговорів, яке може бути у вигляді повідомлення чи більш широким з викладенням змісту переговорів чи досягнутих угод та їх публікацією. Комюніке відрізняється тим, що це документ двосторонніх або багатосторонніх переговорів і він також в обов'язковому порядку узгоджується сторонами і за своїм характером відноситься до міжнародно-правових документів.

Інформаційне забезпечення візитів – діяльність дипломатичних установ, що передбачає підготовку матеріалів для офіційної делегації з метою дотримання

при всіх офіційних контактах єдиної офіційної позиції держави, уникнення двозначностей чи розбіжностей, а також обізнаності у сучасному стані двосторонніх відносин та прямо чи непрямо пов'язаних з ними питань. До інформаційних ресурсів забезпечення візиту відносять орієнтовні програми візиту та протокольних заходів, інформацію про склад офіційної делегації, порядок денний переговорів офіційних осіб, біографічні довідки про членів офіційної делегації, матеріали для офіційних виступів упродовж протокольних заходів, матеріали для ЗМК, довідкові (аналітичні й інформаційно-аналітичні) матеріали про політичні, економічні культурні, військові та інші відносини між державами, а також різнопланові матеріали країнознавчого характеру.

Одним з головних завдань інформаційного забезпечення візиту є вироблення його

Концепції, яку умовно поділяють на такі розділи:

- у преамбулі йдеться про пріоритети зовнішньополітичної та економічної стратегії й тактики держави, про збалансований розвиток її зв'язків з країною візиту; аналізують радикальні зміни в системі міжнародних відносин, які позначаються на міждержавній взаємодії; підкреслюють можливість активної динаміки зовнішніх зносин; визначають тенденції, які можуть бути корисними для забезпечення національних інтересів;

- у першому розділі докладно аналізують стан і перспективи політичного й економічного розвитку країни, до якої здійснюють візит; розглядають зовнішньоекономічні стратегії, можливості інвестицій та науково-технічного співробітництва; коментують політичну вагу країни на міжнародній арені та її місце в міжнародних організаціях;

- у наступному розділі висвітлюють питання двосторонніх відносин і зовнішньої політики з погляду стратегічного партнерства щодо проблем забезпечення миру і стабільності, торгівельної динаміки, реалізації міждержавних програм та поглибленої інтеграції промислових галузей;

- перераховують цілі, які мають бути досягнуті упродовж візиту: встановити особисті контакти з керівництвом держави, роз'яснити основні засади внутрішньої й зовнішньої політики, висвітлити принципові позиції зовнішньополітичного курсу, отримати об'єктивну інформацію про процеси в країні візиту й перспективи їх розвитку, розширити договірно-правову базу відносин, забезпечити політичну підтримку стороною, до якої здійснюють візит, національних інтересів з метою зміцнення політичної й економічної присутності в країні тощо.

Інформаційне забезпечення візитів може виконуватися такими шляхами:

До початку візитів

1. Публікації матеріалів щодо візиту в ЗМІ міжнародного розповсюдження (в Україні таким ЗМІ, наприклад, є «Ukrainian Business Journal»).
2. Виступи посадових осіб цієї країни перед журналістами різних країн на прес- конференціях, брифінгах, присвячених майбутньому візиту.
3. Інтерв'ю щодо підготовки візиту насамперед засобам масової інформації країни перебування.

4. Підготовка інформаційних аудіо- та відеоматеріалів про конкретну країну та їх трансляція напередодні або / та під час візиту на одному з центральних каналів ТБ.

5. Підготовка консультацій та зустрічей з недержавними структурами країни перебування.

Упродовж візиту

1. Прес-конференції за участю посадових осіб цієї країни або їхніх прес-секретарів.

2. Особисті зустрічі з представниками громадськості цієї країни.

3. Інтерв'ю засобам масової інформації чи виступи на радіо та телебаченні посадової особи, що відвідує країну, або членів делегації.

4. Зустрічі членів офіційної делегації з партнерами.

Після закінчення візиту

1. Вивчення реакції місцевих ЗМІ на результати офіційного візиту.

2. Підготовка звіту про основні підсумки візиту, інформації про зустрічі членів офіційної делегації з їхніми партнерами у країні перебування.

3. Підготовка аналітичної довідки про візит.

Зовнішньополітичні комунікативні технології

Зовнішньополітичні комунікативні технології (ЗКТ) – це системний процес обміну інформаційними потоками на міжнародному рівні, призначений забезпечити формування та підтримання міжнародного політичного іміджу держави й просування її національних інтересів. ЗКТ є невід'ємним компонентом внутрішньої та зовнішньої політики й забезпечують: політичну систему міжнародних відносин, оперативне реагування на зміну ситуації, прогнозування розвитку подій на основі аналізу інформаційних масивів, адекватний вплив на небажані зміни.

Об'єктами впливу ЗКТ є: світові держави, міжнародні та регіональні організації, транснаціональні корпорації, лідери країн й особи, які приймають політичні рішення, політична та бізнес еліти країн світу, а також світова громадськість.

Зовнішньополітична інформація передається трьома основними способами:

1) через спеціалізовані установи й інші організації: зовнішньополітичні відомства, політичні партії й громадські рухи, неурядові організації й лобістські групи;

2) через засоби масової комунікації;

3) через неформальні контакти: неформальні комунікації у межах міжнародних організацій на двосторонньому рівні, на міжнародних форумах і зустрічах.

Зовнішньополітичні комунікації пов'язані із міжнародною політикою держав, вони відтворюють систему зовнішніх зносин і враховують: зовнішньополітичні інтереси; політико-психологічну культуру лідерів держав; традиції і ціннісні орієнтації суспільства; нормативно-правову систему; культурну самобутність.

ЗПК реалізують у середовищі міжнародної комунікації, яка протікає у сфері міжнародних відносин, де у полі зору перебувають такі важливі питання як попередження, запобігання, вирішення конфліктів, мирні переговори та угоди,

контроль за озброєнням, геополітичні та стратегічні проблеми, іноземна політика, економічний розвиток та його відношення до проблем безпеки, довкілля, міжнародна реакція на надзвичайні ситуації тощо.

Міжнародні комунікації володіють такими характеристиками:

- протікають у ситуації умовно незалежного комунікативного ланцюга, де не існує всесвітнього уряду;
- комунікація відбувається між принципово різними структурами, між якими часто не співпадають коди та національні картини світу;
- піддаються більш жорсткому контролю, ніж внутрішні комунікації;
- досить часто протікають в агресивному середовищі, коли існує потреба розв'язання конфліктних ситуацій;
- навіть реалізуючись у непрямому виді, наприклад, через фільми, літературу, інші прояви масової культури, можуть виступати певним силовим центром.

Типологія зовнішньополітичних комунікативних технологій охоплює:

а) дипломатію традиційну – інформаційно-аналітичну роботу територіальних і функціональних департаментів зовнішньополітичного відомства, дипломатичні заходи в країні перебування. Інформаційно-роз'яснювальна робота – система політичних, суспільних, інформаційних, культурологічних та організаційних заходів, спрямованих на поширення за кордоном інформації про країну, її історію та культуру, основи та сучасний стан внутрішньої й міжнародної політики, місце і роль у світовому спів-товаристві. Інформаційно-роз'яснювальна робота має два вектори спрямування: на внутрішній і зовнішній політикум, а саме уряди й державні структури зарубіжних країн, вітчизняні та зарубіжні громадські й політичні інституції, на засоби масової інформації, ділові кола, групи лобі тощо. Тенденції змін дипломатичної діяльності підтверджують актуальність і необхідність врахування політичної обстановки в країнах перебування, позиціонування зовнішньої політики в міжнародних інформаційних потоках, поінформованості зарубіжної громадськості про стратегічні пріоритети;

б) публічну дипломатію – міжнародну діяльність, спрямовану на публічне представництво інтересів держав або легітимних інституцій (урядових установ, громадських організацій та окремих індивідуумів) у міжнародних відносинах; на формування міжнародного комунікативного середовища з метою позитивного сприйняття і розуміння зовнішньої політики держави й протидії негативному позиціонуванню. Основними інструментами публічної дипломатії є засоби масової комунікації, науково-просвітницькі, культурні, спортивні організації та міжнародні обміни; громадські організації; неформальні контакти.

В основі публічної, медіа-, віртуальної, культурної, іміджевої дипломатії – «м'яка сила», яка вважається одним із найперспективніших напрямів зовнішньої політики. Дж. Най тлумачить «м'яку силу» як спроможність отримати бажане через привабливість, а не через примус чи оплату; це – моральний авторитет наукових, технічних, спортивних досягнень, творів високого мистецтва, привабливість гуманістичної ідеології, ефективної економічної політики,

раціональної адміністративної системи, спокуса масової культури, симпатія до національної культури, звичаїв і моделей поведінки.

«М'яка сила» сприяє гарантуванню національних інтересів, бо встановлення дружніх стосунків і взаєморозуміння посилює безпеку держави й зміцнює мирне співіснування; поглибленню дипломатичних відносин, обміну знаннями й досвідом; посиленню інституцій і громадянського суспільства, стимулюванню економічного процвітання.

Публічну дипломатію нерідко пов'язують із пропагандою. Спільним є те, що і публічна дипломатія, і пропагандистські кампанії спираються на технології переконання. Однак у пропагандистських стратегіях, як правило, використовують різні прийоми введення в оману, приховування важливої інформації від громадськості, поширення страху перед «ворогом», а також залякування та ідеологічну обробку для впливу на поведінку громадськості. Публічна дипломатія ґрунтується на принципі чесності і правдивості поширюваних відомостей;

в) медіа-дипломатію – утвердження і проведення зовнішньої політики держави шляхом використання засобів масової комунікації, а також використання можливостей різноманітних мас-медіа для впливу на зарубіжну громадську думку. Медіа-дипломатія сприяє утвердженню і проведенню зовнішньої політики держави шляхом використання засобів масової комунікації для впливу на зарубіжну громадську думку.

Фахівці виділяють такі функції сучасних ЗМІ у зовнішній політиці:

- слугують швидким джерелом інформації;
- представляють і ставлять на порядок денний громадського обговорення глобальні проблеми (екологія, права людини, роззброєння, СНІД, біженці, наркобізнес тощо);
- визначають порядок денний обговорення і вирішення зовнішньополітичних проблем урядом;
- слугують сигнальною системою для інших країн про плани і наміри конкретної держави;
- є засобом впливу неурядових організацій, а також терористів на дії урядів і міжнародної спільноти.

Сьогодні незалежні медіа беруть на себе роль провідників зовнішньої політики. Вони активно і цілеспрямовано доводять до світової громадськості конкретні аспекти зовнішньополітичного курсу країни і чим потужніші національні ЗМІ, тим більше можливостей вони відкривають для своєї держави у світовій політиці.

Інструменти медіа можуть впливати на динаміку конфліктів і сприйняття суспільства, впливають на формування колективної ідентичності та політичний курс. Важливим напрямом медіа дипломатії є доведення до широких кіл світової громадськості об'єктивної і точної інформації про позиції держав з основних міжнародних проблем, їхні зовнішньополітичні ініціативи та дії, а також про досягнення культури, науки, інтелектуальної творчості.

Розвиток медіа покладає на дипломатів обов'язок стати досвідченими в мистецтві презентації в середовищі масової інформації (медіа-презентації) як у

межах однієї країни, так і на міжнародному рівні. Оскільки зовнішня політика країни, щоб бути ефективною, вимагає високого рівня народної підтримки або розуміння, дипломат має бути готовий пояснити та виправдати політику свого уряду перед народом найбільш ефективним способом, яким є широко поширений аудіовізуальний засіб, – телебачення.

До технологій медіа-дипломатії, що їх використовують країни у зовнішній політиці, відносять:

- офіційні повідомлення для ЗМІ, які містять офіційну позицію країни з тих чи інших міжнародних питань;
- роз'яснення інформації, яка містить спеціальні елементи впливу з метою переконання;
- інформація, яка містить у собі довільні коментарі журналістів;
- інформація, яка надається для ЗМІ для їх подальшої роботи;

г) віртуальну (мережеву) дипломатію – комунікативні технології, які асоціюються з появою глобальних інформаційно-комунікаційних мереж. Мережева (віртуальна) дипломатія передбачає використання глобальних інформаційних мереж у проведенні державами світу своєї зовнішньої політики в інформаційну добу.

У найширшому розумінні, термін «віртуальна дипломатія» означає зміни у дипломатичній практиці, пов'язані з появою мережевого світу. У найвужчому розумінні, термін позначає процеси прийняття рішень, координації, комунікації, і практики міжнародних відносин, які проводять за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій.

Дипломатичні установи активно використовують мережеві можливості цифрової дипломатії через спілкування з внутрішньою та зовнішньою аудиторією в режимі он-лайн для формування відчуття причетності громадянина до зовнішньополітичних кроків держави. Через створення власних профілів у різноманітних соціальних мережах зовнішньополітичне відомство та дипломатичні місії «розповідають» про свою діяльність, формують ставлення до зовнішньої політики держави, здійснюють вплив на свідомість цільових груп, також соціальні мережі сприяють обміну інформацією між громадськістю та державними установами;

д) дипломатію іміджеву – зовнішньополітичну діяльність, спрямовану на створення за допомогою PR-технологій та засобів масової комунікації іміджу національних інтересів та роз'яснення мети і основних завдань зовнішньої політики країни, а також формування бажаної світової громадської думки. Позитивний імідж формується, якщо країна переконливо демонструє прогрес у своєму розвитку, виступає ініціатором широкомасштабних міжнародних заходів, організатором міжнародних форумів, які набувають значної підтримки і розголосу в світі, відіграє провідну роль у врегулюванні резонансних конфліктів та проведенні миротворчих операцій.

«Іміджеву дипломатію» визначають як діяльність спрямовану на створення та підтримання позитивного міжнародного іміджу та формування бажаної громадської думки.

З огляду на те, що імідж країни формується широким колом зовнішньополітичних, економічних, культурних та інших дій держави та недержавних акторів, пов'язаних із цією країною, то поняття іміджевої дипломатії є тісно пов'язаним із іншими методами здійснення «м'якої сили», такими як публічна й культурна дипломатія.

Імідж держави – це стереотипізований образ країни, що існує в масовій свідомості завдяки як стихійному, так і цілеспрямованому його формуванню елітою й політтехнологами з метою здійснення політичного й емоційно-психологічного впливу на громадську думку всередині країни і за кордоном.

При формуванні іміджу держави необхідно враховувати низку різноманітних чинників, які впливають на формування іміджу держави. **Зокрема, Е. Галумов виділяє такі чинники:**

1. «Умовно статичні» чинники: природний ресурсний потенціал держави; національно-культурна спадщина суспільства; нерегульовані (постійні) геополітичні чинники (географічне розташування, площа займаної території, протяжність кордонів держави, вихід до морів і т.д.); історичні події, які вплинули на розвиток державності (завоювання, великі наукові та географічні відкриття та ін.), а також внесок видатних громадян в історію розвитку країни; базова форма державного устрою і структура управління.

2. «Коректовані умовно динамічні» соціологічні чинники: соціально-психологічні настрої в суспільстві; форми суспільно-політичної інтеграції громадян, структура, характер і принципи діяльності суспільно-політичних об'єднань; морально-етичні аспекти розвитку суспільства.

3. «Коректовані умовно динамічні» інституційні чинники: стійкість економіки, що оцінюється комплексом показників динаміки ВВП, рівня доходів на душу населення, обсягом залучених інвестицій, фінансова забезпеченість бюджетів всіх рівнів, гарантій прав і свобод суб'єктів реального сектору економіки та ін.; правовий простір держави й відповідність правових норм стандартам міжнародного права; функції, повноваження та механізми державного регулювання різних областей і сфер діяльності в державі (ефективність владної конструкції).

Світові стандарти, сформовані міжнародною спільнотою, задекларовані у нормах міжнародного права, які фіксуються щорічними рейтингами міжнародних організацій й рейтинговими агенціями, виступають зовнішніми чинниками формування іміджу держави:

- Індекс глобальної конкурентоспроможності (щорічно складається Всесвітнім економічним форумом у Давосі);
- Індекс сприйняття корупції (щорічно розраховується Transparency International);
- Індекс електронної участі громадян (визначає якість надання інформації й послуг урядовими структурами для громадян за допомогою ІКТ з метою залучення громадян до прийняття важливих управлінських й політичних рішень);
- Індекс готовності до електронного урядування (розраховується ООН);
- Індекс економічної свободи;

- Індекс цифрового доступу;
- Індекс інформаційного суспільства та ін.

Україна у світовому інформаційному просторі. Міжнародний вимір інформаційної політики України. Міжнародні аспекти становлення інформаційного суспільства в Україні.

Інформацію сьогодні слід розглядати як стратегічний продукт. Здатність суспільства збирати, обробляти, аналізувати, систематизувати та накопичувати інформацію, забезпечувати свободу інформаційного обміну є важливою передумовою соціального та технологічного прогресу, чинником національної безпеки, однією з основ успішної внутрішньої та зовнішньої політики. Інформаційна сфера має системо- утворюючий характер і впливає практично на всі галузі суспільних відносин.

Метою національної інформаційної політики України є створення передумов для побудови в державі розвиненого інформаційного суспільства як органічного сегмента глобального інформаційного співтовариства, забезпечення пріоритетного розвитку інформаційних ресурсів та інфраструктури, впровадження новітніх інформаційних технологій, захисту національних моральних і культурних цінностей, забезпечення конституційних прав на свободу слова та вільний доступ до інформації.

Інформаційна політика України враховує ціннісні орієнтації суспільства, зміну масової свідомості з часу проголошення незалежності, інформаційне об'єднання регіонів, демонополізацію інформаційного сектора, впровадження нових мультимедійних засобів зв'язку в усі сфери державного управління.

Основні принципи національної інформаційної політики: гарантованість права на інформацію, відкритість, доступність і вільний обіг інформації в суспільстві, законність одержання, використання та зберігання інформації.

Державна інформаційна політика – це сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації. **Головними її напрямками є:**

- забезпечення доступу громадян до інформації;
- створення національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації та гарантування інформаційного суверенітету України;
- посилення інформаційної присутності України в МПП.

Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції.

В Україні створена правова база для споживачів інформації, яка забезпечує (номінально) право на отримання інформації. Право на інформацію в Україні забезпечується Конституцією, Законами України “Про інформацію” (1992 р.),

“Про пресу та інші засоби масової інформації” (1990 р.), “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (1992 р.), “Про державну таємницю” (1994 р.), “Про телебачення та радіомовлення” (1993 р.), “Про авторське право і суміжні права” (1993 р.). Цей пакет законодавчих актів створює нормативно-правові засади розвитку державної політики в галузі інформації.

Інформаційне законодавство України визначає: загальні права людини (право на свободу слова, вільне вираження поглядів, обмін інформацією на основі традиційних і нових технологій); право засобів масової інформації (незалежність і плюралізм друкованих ЗМК, телерадіомовлення, інформаційних агентств та видавництв); правове регулювання телекомунікацій, комп’ютерних мереж, систем автоматизованої обробки персональних даних, електронної комерції; право інформаційної інтелектуальної власності (авторське право і суміжні права: патентне право, право ноу-хау).

Базовим є Закон України “Про інформацію” (1992 р.), в якому сформульовані основні поняття і політика держави в інформаційній сфері. Закон надає право громадянам на комунікацію, обумовлює режим доступу до інформації, широкі можливості розвитку підприємництва, регулює міжнародне співробітництво. Нормативно-правові акти, що регулюють процеси інформатизації (Закон України про національну програму інформатизації 1998 р.), визначають загальні принципи державної політики у сфері інформатизації: розвиток інфраструктури, концентрацію комунікації у сфері державного управління, вільну конкуренцію інформаційного підприємництва, безпеку фінансового інформаційного середовища, розвиток інформаційної економіки. Пріоритетними напрямками впровадження інформаційних технологій визнані: створення нормативно-правової бази (комп’ютерного права), побудова нових сучасних каналів зв’язку, зокрема оптоволоконних, супутникових, телекомунікаційних, формування комп’ютерної мережі освіти як компонента Інтернет, створення інформаційних продуктів, систем захисту інформації тощо.

Інформаційне право будується на принципах інформаційної відкритості, прозорості в діяльності державних установ та інших юридичних осіб, гарантованості інформаційної безпеки особистості, суспільства, держави.

Чіткішому регулюванню та розвитку інформаційних відносин сприятиме прийняття Інформаційного кодексу України.

Інформаційне законодавство визначає процедури і умови, завдяки яким повинен здійснюватися доступ до інформації державних і комерційних структур, персональної інформації та її поширення. Важливим завданням держави є забезпечення інформаційної безпеки України, яка залежить від вирішення проблем формування і керування процесами суспільної свідомості, виробництва та репродукції інформаційних ресурсів і доступу до них, створення цивілізованого ринку інформаційних продуктів і послуг, реалізації прав громадян на інформацію. На державному рівні повинно бути сприяння і фінансування заходів, спрямованих на соціально-психологічну адаптацію громадян до умов життя в інформаційному суспільстві, оволодіння новими інформаційними технологіями.

Порівняно з іншими розвиненими державами в Україні темпи впровадження новітніх інформаційних технологій досить-таки повільні, а національна інформаційна інфраструктура перебуває на початковому рівні: наявні лише розрізнені мережі, що не утворюють загальну систему.

З іншого боку, Україна має великий людський потенціал. Загальновідомо, що саме наша країна у 1952 р. створила третій у світі комп'ютер після США та Великої Британії і сформувала всесвітньо відому школу в галузі кібернетики та обчислювальної техніки на чолі з академіками С. Лебедевим і В. Глушковым. Проте цей потенціал втрачається, оскільки багато молодих людей прагне реалізувати свої можливості за кордоном. Тому перед Україною постала проблема більш швидкої та повної реорганізації економіки і, передусім, в інформаційному секторі, а також стоїть завдання розробки інноваційної політики та стратегії й ефективних методів їх реалізації.

З метою прискорення входження в інформаційну еру Україна вступила в такі міжнародні організації, як Міжнародний Союз електрозв'язку, Європейська конференція Адміністрацій пошт та зв'язку, Європейський інститут телекомунікаційних стандартів та Регіональне співтовариство в галузі зв'язку.

Український уряд надає пріоритетного значення політичним ініціативам і законодавчій діяльності, які сприяють приватному сектору та створенню стимулів для розбудови економіки, заснованої на інформаційних технологіях. Так, прийнято Закон “Про Національну Програму інформатизації” (1998), конкретні цілі якої визначалися парламентським рішенням у 2000 р., та Указ Президента України “Про заходи стосовно розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та гарантій широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31 червня 2000 р. Нормативно-правова база забезпечує підґрунтя для поширення послуг інформаційних та комунікаційних технологій в країні для “гарантування прав громадян на інформацію”.

На жаль, як багато хто відмічає, в сучасних умовах виконання Національної програми інформатизації переважно звелось до впровадження систем транспортування інформації, тобто телекомунікаційних систем і систем зв'язку. Вирішення цього питання дуже важливе, але не основне, бо, звівши усе до цього, нашій державі залишиться роль звичайного, певним чином, залежного користувача, а не ідеолога і розробника інформаційних систем. Крім того, мають бути введені нові принципи управління національною програмою інформатизації, які б передбачали її надгалузевий характер, пріоритетність цієї програми для економічного і суспільного розвитку країни та підвищену відповідальність органів державного управління за її виконання.

Національна програма інформатизації тісно пов'язана з державною інформаційною політикою України, правове забезпечення якої має розвиватися за такими основними напрямками: 1) розробка нових законів, що доповнюють і розвивають існуюче законодавство в інформаційній сфері; 2) удосконалення актів чинного законодавства, підвищення ефективності їх норм; 3) систематизація і кодифікація актів інформаційного законодавства; 4) узгодження існуючих і знову розроблювальних законів в інформаційній сфері з актами інших галузей законодавства; 5) розробка підзаконних актів, що керують,

документів і механізмів, які забезпечують ефективне застосування норм існуючого і розроблювального законодавства; 6) розробка і застосування методів оцінювання ефективності чинного законодавства; 7) координація федерального законодавства і законодавства суб'єктів федерації в інформаційній сфері; 8) активна участь у розробці міжнародного законодавства в інформаційній сфері (на рівні ближнього і далекого зарубіжжя).

З огляду на це, у 2002 р. було підготовлено та подано на розгляд Уряду Державним комітетом інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України проект Закону “Про Концепцію національної інформаційної політики”. До підготовки зазначеного проекту залучалися фахівці і вчені з Національного інституту стратегічних досліджень НАНУ, Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Розумкова. Структурно Концепція побудована за розділами, які присвячені всім складовим інформаційної сфери: ЗМІ, інформаційним технологіям, видавничій, музейній, архівній і бібліотечній справам, кінематографії, рекламній, виставковій та науково-просвітницькій діяльності, а також засадам інформаційної безпеки. Однак ретельне вивчення проекту показало неповноту та “неготовність” Концепції, що розглядається, до прийняття через наявність певних недоліків. Цієї думки, мабуть, дотримуються й інші фахівці, що певною мірою відбивається на процесі затвердження проекту Верховною Радою України.

У 2007 р. було прийнято Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки”, згідно з яким одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство. В документі відмічено недоліки процесу розбудови інформаційного суспільства в Україні, серед яких: відсутність координації зусиль державного і приватного секторів економіки з метою ефективного використання наявних ресурсів; низька ефективність використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на інформатизацію, впровадження ІКТ; низький рівень інформаційної представленості України в інтернет-просторі; недостатній рівень державної підтримки виробництва засобів інформатизації, програмних засобів та впровадження ІКТ; нерівномірність забезпечення можливості доступу населення до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів, поглиблення “інформаційної нерівності” між окремими регіонами, галузями економіки та різними верствами населення тощо.

Отже, виходячи із зазначеного, основними стратегічними цілями розвитку інформаційного суспільства в Україні Законом визначені:

- 1) прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних ІКТ в усі сфери суспільного життя;
- 2) забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення;
- 3) розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція із світовою інфраструктурою;
- 4) державна підтримка нових “електронних” секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг тощо);
- 5) створення загальнодержавних інформаційних систем;
- 6) збереження культурної спадщини України шляхом її електронного

документування; 7) державна підтримка використання новітніх ІКТ засобами масової інформації; 8) використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами; 9) досягнення ефективної участі всіх регіонів у процесах становлення інформаційного суспільства шляхом децентралізації та підтримки регіональних і місцевих ініціатив; 10) захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику “інформаційної нерівності”; 11) вдосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин; 12) покращання стану інформаційної безпеки в умовах використання новітніх ІКТ.

Організаційно-правові основи розвитку інформаційного суспільства в Україні включають: інституційне, організаційне та ресурсне забезпечення; відповідні об'єднання громадян; механізми інтеграції України у світовий інформаційний простір і механізми реалізації Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки.

На розвиток Закону 2007 р. Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження від 15 серпня 2007 р. № 653-р “Про затвердження плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки”. Цим Розпорядженням органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язувалися провести низку заходів, серед яких виділялися розробка проектів нормативно-правових актів (зокрема, Інформаційного кодексу та Закону України “Про електронну комерцію” до 2009 р.), сприяння залученню коштів міжнародних фінансових організацій для реалізації першочергових інвестиційних проектів у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій, створення для цього податкових стимулів та покращання інвестиційного клімату у сфері інформатизації.

Проте, не дивлячись на певні зусилля, здійснювані органами державної влади в Україні для розвитку інформаційного суспільства, характерними ознаками створення та розвитку такого суспільства можна вважати: 1) необґрунтоване зміщення акцентів і зусиль у розвитку інформаційного суспільства з його основи — інформації/інформаційних ресурсів та знання щодо способів їх оброблення, поширення і отримання; 2) правову неврегульованість суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, розвитком, використанням і захистом інформаційних ресурсів; 3) безсистемний бурхливий стан інформатизації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтований на засоби оброблення інформації та комунікацій іноземних виробників; 4) окупованість українського ринку засобів інформатизації та захисту інформації іноземними фірмами (протекціоністські заходи, передбачені Законом України “Про національну програму інформатизації”, не забезпечують надійного захисту вітчизняного виробника засобів інформатизації); 5) неспроможність України в умовах тривалої економічної кризи, недостатнього рівня фінансування науки витримати конкурентну боротьбу в новому інформаційно-технологічному секторі економіки.

Зазначимо пріоритетні завдання для переходу українського суспільства на якісно новий рівень інформаційної цивілізації:

- розвивати український сегмент глобальної мережі Інтернет для забезпечення вільного і рівноправного доступу до глобальних інформаційних ресурсів;
- впровадити міжнародні стандарти для комп'ютерних систем та інформаційних технологій;
- сприяти розвитку української індустрії програмного забезпечення, національних лінгвістичних комп'ютерних систем;
- розвинути систему дистанційної освіти за новими напрямками підготовки спеціалістів – “інформаційне суспільство”, “інформаційне право”, “інформаційна економіка”, “інформаційна безпека”, “міжнародні інформаційні системи і технології”, “електронна комерція” та мережу електронних бібліотек і дистанційного доступу до інформаційних бібліотечних ресурсів;
- розробити програму впровадження цифрового телебачення і трансформації медійного сектора;
- забезпечити законодавчу, нормативну та інституційну підтримку інформаційного суспільства;
- забезпечити поширення культурних цінностей та історичної спадщини українського суспільства за допомогою мультимедійних технологій;
- підтримати ініціативи щодо проєктів електронної комерції, електронних бірж, аукціонів, торгів, впровадити системи електронних безготівкових розрахунків та електронного підпису.

Сьогодні на державному рівні усвідомлено, що Україна залишиться на другорядних позиціях і не зможе ефективно використовувати можливості новітніх інформаційних технологій, якщо не буде державного сприяння розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до неї в Україні. Тому вийшов Указ Президента України № 928/2000 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31.07.2000.

Основними напрямками національної інформаційної політики України є:

- захист внутрішньо- та зовнішньополітичних інтересів держави;
- реформування ЗМК відповідно до демократичних принципів Ради Європи (з огляду на зобов'язання України як члена міжурядової регіональної організації);
- створення національного законодавства за всіма сферами інформаційної діяльності (загальні норми і принципи, про обмін інформацією, право ЗМК, комп'ютерне право, право інформаційної інтелектуальної власності);
- запровадження різних форм контролю за дотриманням принципів інформаційної політики та національного законодавства;
- розвиток інформаційної культури і духовного середовища;
- формування інформаційних ресурсів, єдиного українського інформаційного простору і забезпечення інформаційної безпеки як компонента національної безпеки держави.

Забезпечення ефективної присутності України у світовому інформаційному просторі потребує таких дій з боку держави в міжнародній сфері, як фінансова і правова підтримка створення і розповсюдження україномовної інформаційної продукції, розповсюдження у світі вітчизняної культурно-мистецької і друкованої продукції; дотримання принцип Європейської Конвенції про права людини, міжнародних документів у галузі міждержавного інформаційного співробітництва.

Дієвість інформаційної політики може бути набагато вищою, якщо держава обере стратегію активного учасника інформаційного ринку. Це вимагає налагодження виробництва та захисту власного інформаційного продукту, створення умов для просування його на ринку, розвиток методів підготовки споживачів до сприйняття інформації.

В основу розвитку національної інформаційної політики покладено нові стратегії: зокрема, триває доопрацювання проекту Концепції національної інформаційної політики України, Програми інформатизації України (е-Україна), створення системного Інформаційного кодексу України, Національного фонду цифрової культурної спадщини, Програми безперервної освіти на базі інформаційно-комунікаційних технологій, об'єднання неурядових організацій в Асоціацію громадських сил для забезпечення свободи слова та вільних засобів масової інформації і комунікації.

Отже, можна зробити висновок, що організаційно-правова база інформатизації України потребує термінового перегляду, переосмислення та реформування. Крім того, потребує реформування і організаційна структура органів державної влади, що формують та реалізують державну інформаційну політику в Україні. В основі такого реформування мають бути науково обґрунтовані рішення, які засновані на глибокому аналізі існуючих міжнародно-правових актів з питань інформатизації суспільства та національного законодавства різних країн у сфері створення інформаційного суспільства.

Контрольні запитання

1. Назвіть документи зовнішньо-дипломатичного листування.
2. Що таке інформаційне забезпечення візитів?
3. Якими шляхами може виконуватися інформаційне забезпечення візитів?
4. Що таке міжнародна інформаційна політика? Визначте мету національної інформаційної політики України.
5. Які основні напрями національної інформаційної політики України?
6. Що таке міжнародне інформаційне право? Охарактеризуйте основні нормативно-правові акти, що регулюють національну інформаційну політику України.
7. Назвіть пріоритетні завдання переходу України до інформаційної цивілізації.
8. У чому полягає специфіка правового регулювання інформаційних відносин?
9. Які вам відомі технології маніпулювання масовою свідомістю?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 12

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №13 «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ»

Метою лабораторного заняття є вивчення здобувачами загроз інформаційній безпеці та кібербезпеці країн Центрально-Східної Європи та формування навичок аналізу нормативно-правових засад та механізмів державної політики у їх протидії. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття:

1. Студенти поділяються на групи по 2 особи. Кожна група обирає одну з країн Центрально-Східної Європи та ознайомлюється з останніми версіями стратегій національної безпеки, інформаційної безпеки, кібербезпеки та/або інших документів у цій сфері обраної країни.

2. Кожній групі необхідно підготувати презентацію в PowerPoint на тему «Інформаційна безпека та кібербезпека [назва країни]» за наступною структурою:

- перелік основних державних документів у сфері інформаційної безпеки та кібербезпеки держави;
- мета та завдання гарантування інформаційної безпеки та кібербезпеки держави;
- визначені в документах основні загрози інформаційній безпеці та кібербезпеці держави;
- приклади, коли держава зіткнулась із загрозами власній інформаційній безпеці або кібербезпеці, та як на них було відреаговано;
- висновок;
- список використаних джерел та літератури.

Загальна кількість слайдів презентації визначається студентами самостійно з розрахунку на виступ тривалістю до 10 хвилин.

3. Кожній групі потрібно надіслати виконану презентацію до початку лабораторного заняття на корпоративну пошту викладача.

Хід проведення лабораторного заняття: кожна група студентів виступає з підготовленою презентацією. Тривалість виступу – до 10 хвилин.

Країни Центрально-Східної Європи

1. Естонія (Estonia)
2. Латвія (Latvia)
3. Литва (Lithuania)
4. Польща (Poland)
5. Чехія (Czechia / Czech Republic)
6. Словаччина (Slovakia)
7. Угорщина (Hungary)
8. Румунія (Romania)
9. Болгарія (Bulgaria)
10. Словенія (Slovenia)
11. Хорватія (Croatia)
12. Боснія і Герцеговина (Bosnia and Herzegovina)
13. Чорногорія (Montenegro)
14. Албанія (Albania)
15. Сербія (Serbia)
16. Косово (Kosovo)
17. Північна Македонія (North Macedonia)

Рекомендована література

1. Кавин С. Я. Правові засади забезпечення кібербезпеки в державах – членах Європейського Союзу. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 87 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2020. С. 51-58. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/909f025b-ed06-4cb1-a0ca-718b6b19a809/content>.
2. Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки: досвід окремих країн Східної Європи. *Інформація і право*. 2017. №4 (23). URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/8_6.pdf.

ТЕМА 13. МІЖНАРОДНА ІМІДЖЕВА ІНФОРМАЦІЯ ТА PR

1. Основні поняття і категорії інформаційно-аналітичної діяльності.
2. Інформаційно-аналітичні центри: класифікація, структура, методи діяльності.
3. Загальні принципи підготовки аналітичних документів. Види інформаційно-аналітичних документів.
4. Міжнародний інформаційний бізнес.
5. Прогностичні методика прийняття зовнішньополітичних рішень.
6. Імідж держави у міжнародному інформаційному просторі.
7. Імідж політичного лідера. Види іміджів, технологія та засоби їх створення.
8. Імідж України у міжнародному інформаційному просторі. PR зовнішньополітичних установ України.

Загальновідомо, що комунікація сьогодні є одним із наймогутніших інструментів переконання, маніпулювання, досягнення згоди, отримання цінної інформації. Природно, що удосконалюються існуючі комунікативні технології. Але паралельно розробляються нові методи з використання останніх наукових і технологічних досягнень. У цьому напрямку працює ціла низка нових наукових дисциплін. Серед них – теорія переговорів, пропаганда, реклама, лобізм, паблік рілейшнз. Усі вони спрямовані на узгодження реальної й комунікативної дійсності. Так, наприклад, ядерне роззброювання України стало результатом як економічного тиску, так і комунікативного впливу, коли Україну представляли світові як ядерного монстра. Причому робили це держави, які самі мали ядерну зброю, але у своїх виступах не згадували про неї.

Комунікативні технології ХХ ст. стали індустріальними засобами організації комунікативних процесів у суспільстві. Вони не припускають ніякого дилетантства, вони розробляються фахівцями й застосовуються до велетенських аудиторій. Комунікативна технологія повинна мати такі властивості: систематичність, масовість, алгоритмічність, повторюваність. До технологій ХХ сторіччя можна віднести пропагандистську, рекламну, політичну, переговорну, перформансну, „паблік рілейшнз” тощо. Окремими складовими таких технологій

можна вважати методи створення довіри, щирості, а також різні комунікативні стратегії.

Найбільш помітною з вищезазначених технологій є паблік рілейшнз. Комунікація стає ефективною тільки у випадку відповідного упакування потрібного повідомлення. Саме в цій галузі і виникає паблік рілейшнз як спеціалізація зі збільшення ефективності впливу. Навіть на лідерів краще впливає повідомлення, оформлене як порада й одержане з вуст своєї людини.

„Паблік рілейшнз” (далі – ПР) – це новий тип комунікаційної діяльності, тому для його позначення ще немає україномовного відповідника. Перші визначення ПР робили акценти на аспекті керування суспільною думкою. Паблік рілейшнз, як наука про спілкування з суспільством різних соціальних інституцій, займається організацією комунікативного простору сучасного суспільства. Це комунікація у сфері взаємин суспільних інституцій з громадянами. До неї відносяться споживачі інформації як у межах цих інституцій, так і поза їхніми межами. Тобто взаємодія керівників із своїми співробітниками теж належить до ПР. Найчастіше до паблік рілейшнз відносять завдання створення позитивного іміджу як інституцій, так і окремих людей. Радник угорського прем'єр-міністра сказав у одному з інтерв'ю, що я займаюся не стільки тим, „що” сказати, скільки тим, „як” це сказати.

В американському суспільстві ПР допомагає комплексному, плюралістичному прийняттю рішень і ефективнішому функціонуванню шляхом досягнення взаєморозуміння між групами населення й установами. Вона допомагає гармонічному сполученню приватних і суспільних інтересів.

Чим обумовлена така роль ПР? Сучасне суспільство значно залежніше від комунікативної дійсності, ніж 100 років тому. Вибори в парламент, вибори президента, внесення змін до конституції – це боротьба комунікаційних технологій. Навіть розпад СРСР дехто пов'язує з поразкою у комунікативній війні, наслідком якої стала заміна західною символікою символіки попереднього періоду. Людина живе немов би у двох світах: у світі реальному й у світі символічному, комунікативному. Який з них є важливішим – невідомо.

Наукова і практична зацікавленість до ПР виникає, коли держава досягає певного економічного розвитку. Лауреат Нобелівської премії Джон Гелбрейт писав, що правителям легко тримати у покорі сільське населення, важка фізична праця якого не дає йому можливості підняти голову. Коли ж населення урбанізується, у нього з'являється нова потреба – бути почутим. Якщо з цього погляду подивитися на ПР, то ми можемо побачити, що це робота з іншою громадськістю, а не з тією, до якої звикли урядовці. Це громадськість, що має право голосу й вимагає щоб її інформували. Інакше це відразу обернеться проти уряду. Тільки за законами тоталітарної комунікації народ має право лише всенародного схвалення прийнятого без його участі рішення.

Узагалі, відсутність довіри до владних структур можна віднести до найважливіших проблем періоду незалежності України. Населення не відчуває усю вертикаль влади психологічно законною. Саме тому на сторінках газет з'являються матеріали про дачі, квартири, машини тощо. Це відповідає

переконанням людей про те, що владні структури продовжують жити комфортно, і розглядається як порушення правил „затягнутих пасків” для усіх. Разом з тим у кожного народу є досить визначеними уявлення про те, яким має бути лідер.

Як ми бачимо обійтися без ПР у сучасному суспільстві неможливо, не кажучи вже про міжнародні відносини й комунікації. Тому потрібно опанувати закони цієї професії. Галузь, у якій функціонує ПР, можна визначити як суспільну комунікацію. Вона відрізняється як від комунікації малочисельної (групової), так і від комунікації масової. Малочисельна комунікація (у багатьох випадках це стосується і МК) – особистісна, діалогічна, усна. Масова – неособистісна, монологічна, множинна (друкована або розмножена іншим способом), що і дозволяє виходити на масову аудиторію. Загалом у масовій комунікації утворюється мозаїка з найрізноманітніших повідомлень, оскільки такий канал є нейтральним стосовно описаних у ньому об’єктів. Тут може зустрітися і розповідь і про страйк шахтарів у Донбасі, і про війну в Югославії, і про ціни на базарах Києва. На відміну від такого нейтрального каналу система ПР немов би спрямована на себе, тому що розповідає про свої власні об’єкти, частиною яких є й сама. З такого погляду вона є наближеною до міжнародної комунікації, оскільки й у ній мова йде про об’єкти, до яких причетні співрозмовники. З іншого боку, оскільки ПР повинна виходити на широку громадськість, вона спирається на закономірності спілкування з масовою аудиторією через ЗМІ.

Взагалі дослідники нарахували близько 500 визначень ПР. Найбільш відомий на території СНД фахівець, автор книги з ПР, Сем Блек пропонує таке визначення, що узгоджується з офіційно прийнятим розумінням: публік рілейшнз – це мистецтво й наука досягнення гармонії за допомогою взаєморозуміння, заснованого на правді й повній інформованості. Можливо подібне визначення виглядає трохи ідеологізованим й ідеалізованим, оскільки воно спирається на слова „правда”, „повна інформованість”, „гармонія”.

Таким чином, у сучасному світі вміле управління інформаційними потоками стає життєво важливим ресурсом державної політики. Інформація та комунікації завжди були важливими складовими стратегії, але сьогодні з поняттям інформація пов’язано набагато більше питань, ніж будь-коли. Контроль над інформацією і могутність та впливовість стають нерозривно пов’язаними між собою, причому в усіх сферах: політичній, економічній, військовій. За минуле століття було сформовано цілий комплекс агресивних комунікацій: пропаганда, реклама, війни компроматів, спеціальні психологічні операції, навіть такі начебто безневинні форми комунікацій як PUBLIC DIPLOMACY та PUBLIC RELATIONS (PR).

Розвиток технології PR належить до 60-х – початку 70-х років ХХ-го століття. Структури і технології PR займають важливе місце у формуванні стратегій в різних сферах міжнародних відносин. Зокрема, в сфері зовнішньої політики, технології та стратегії PR формують програми, концепції та взаємозв’язки між державами, які допомагають досягти взаєморозуміння, компромісу і суспільної гармонії.

Public relations – це спеціальна система управління інформацією з метою поширення інформаційної продукції через засоби масової комунікації для спрямованого формування бажаної громадської думки.

Мета PR – встановлення двостороннього та багатостороннього спілкування для виявлення спільних інтересів і досягнення компромісу. Масштаби такої взаємодії можуть бути різними і залежати від характеру сторін, але філософія, стратегія та методи PR залишаються подібними. За допомогою визначених методів досягають врегулювання криз, поліпшення відносин між окремими членами міжнародного співтовариства, пропагують нові ідеї міжнародного співробітництва, створюють імідж держави, міжнародної організації чи претендента на лідерство.

Засобами PR-технологій є:

- вплив на громадську думку (створення і формування громадської думки в бажаному напрямку);
- суспільні відносини, тобто впровадження PR-технологій в урядові структури для зв'язків з громадськістю по вертикалі і горизонталі;
- політичні відносини (створення іміджу партій, рухів та громадських об'єднань, а також пропаганда політичних ідей в суспільстві);
- міжнародні відносини (створення іміджу держави та (або) лідера і підтримка їхнього (його) позитивного іміджу);
- використання засобів масової інформації (функція ЗМІ полягає в розповсюдженні іміджів і забезпеченні інформаційної стратегії PR-кампанії);
- фінансові та економічні відносини (створення, пропозиція та розгортання діяльності підприємств, організацій і установ, а також реклама товарів і послуг на різних рівнях: національному, регіональному і міжнародному).

PUBLIC RELATIONS в міжнародних відносинах – це діяльність, що проводиться країною для створення позитивного образу в міжнародному співтоваристві.

Міжнародні відносини супроводжуються інтенсивним комунікаційним потоком, який виражається в різних формах. Стратегії PR допомагають інформувати міжнародне співтовариство про зовнішню політику держави, створювати позитивний імідж у міжнародних інформаційних потоках, розповсюджувати позиційні матеріали під час протокольних заходів у межах міжнародних організацій та неофіційних форумів.

Стратегії PR у міжнародних відносинах мають на меті:

- домовитись про пріоритети, проаналізувати майбутню аудиторію, визначити джерела інформації, яким довіряє міжнародне співтовариство, виявити засоби переконання і працювати в певному напрямку, не перетинаючи напрямків діяльності конкурентів або союзників;
- визначити посередників і підготувати моніторингові тести, врахувати міжнародні процеси, суспільні явища та інші зовнішні обставини, які безпосередньо не пов'язані з стратегією, але можуть вплинути на ефективність кампанії.

Репертуар методів PUBLIC RELATIONS у зовнішній політиці досить широкий: від офіційних прес-конференцій та прес-релізів до конфіденційних зустрічей з провідними журналістами і редакторами та спровокованих урядовцями витоків секретної інформації. Свідома організація витоків секретної інформації може переслідувати мету зондування ситуації та можливої реакції на ту чи іншу дію, а також неофіційно сигналізувати про демарші уряду. В цьому випадку керівництво всіляко відмежовується від таких публікацій, називаючи їх неправдивими або провокаційними.

У міжнародних відносинах особлива роль належить створенню іміджу держави та іміджу її політичного лідера.

Імідж визначається як створення образу з певною метою, для відповідного реагування на нього. Позитивний імідж формується, якщо країна переконливо демонструє прогрес у своєму розвитку, виступає ініціатором широкомасштабних міжнародних заходів, організатором міжнародних форумів, які набувають значної підтримки і розголосу у світі, відіграє провідну роль у врегулюванні резонансних конфліктів і проведенні миротворчих операцій.

Імідж держави на міжнародній арені створюється за допомогою інформації про неї, яка надходить через офіційні і неофіційні канали. У стратегіях PR використовують для створення іміджу три основні засоби: пропаганду (пропаганда зовнішньої політики), паблісіті (публічність, популярність, рекламування засобами масової інформації) та рекламу.

Створенням іміджу займаються також засоби масової комунікації, які здатні впливати на міжнародне співтовариство та формувати потрібний образ і потрібне його сприйняття.

Фахівці виділяють чотири етапи процесу Проведення PR-кампаній:

1. Визначення проблеми. Зондування та відстеження проблеми, визначення точок зору, установок і поведінки тих груп громадськості, на які спрямовано вплив політики організації.
2. Планування і програмування. Зібрана на першому етапі інформація використовується для прийняття рішень щодо програми роботи з громадськістю, визначення завдань, змісту практичних кроків, стратегії і тактики комунікації.
3. Дія і комунікація. Реалізація програми, спрямованої на досягнення конкретних змін у кожній групі громадськості як складових, наближення до загальної програмної мети.
4. Оцінка програми. Це останній етап процесу управління, який включає оцінку підготовки, ходу реалізації та досягнутих результатів програми.

Серед політичної та управлінської еліт нашої держави вже існує чітке усвідомлення необхідності формування і реалізації політики присутності України у світовому інформаційному просторі. Проте можна вести мову про відсутність чітко визначених напрямків і механізмів реалізації цієї політики. Навіть у проекті Концепції національної інформаційної політики увагу зосереджено на інших важливих питаннях, а саме: інформатизація, захист національного інформаційного простору, розвиток системи виробництва інформації тощо. Проблема ж створення та підтримки іміджу держави у світі, а

також оперативного забезпечення зовнішньополітичних рішень виявилось поза увагою авторів цієї Концепції.

Імідж країни (як образ, що цілеспрямовано формується і має здійснювати емоційно-психологічний вплив та полегшувати процеси прийняття рішень) є досить сталою конструкцією, яка складається з багатьох чинників.

В Україні до останнього часу був відсутній єдиний центр координації зусиль органів державної влади з формування іміджу країни в зовнішньополітичному контексті. Тільки в березні 2005 р. при Секретаріаті Президента України було створено Головну службу інформаційної політики, на яку, серед інших завдань, було покладено й виконання роботи пов'язаної з формуванням іміджу країни, поширенням інформації про її історію, сучасний розвиток і досягнення. На порядку денному розробка відпрацьованих варіантів дій за різних обставин та оперативне застосування цих варіантів. Такі типові варіанти мають включати, зокрема, інформацію про можливих закордонних партнерів- комунікаторів (ЗМІ, окремих журналістів, PR-агенцій, консалтингових та лобістських структур тощо), чітко визначені цільові аудиторії (з урахуванням особливостей та інтересів кожної групи), ключові повідомлення для кожної окремої аудиторії. Слід вдосконалювати систему та механізми фінансування такої роботи. Окремі заяви та інтерв'ю керівництва держави не можуть створити достатній інформаційний потік, а проведення будь-якої комплексної кампанії дорого коштує (лобістська кампанія у США коштує мінімум 100 тис. доларів на рік).

Класичними напрямками забезпечення присутності окремої країни у світовому інформаційному просторі є закупівля місця на газетних шпальтах (проплата замовних статей – широко практикується в США), телеканалах, здійснення PR-кампаній, поширення іміджевих матеріалів за допомогою мережі дипломатичних, консульських і торговельних представництв. Наразі в посольствах відчутна нестача таких іміджевих (пропагандистських) матеріалів. Всі ці заходи потребують вкладання значних коштів, але, як свідчить досвід східноєвропейських країн, які сьогодні вже стали членами ЄС (Польщі, Угорщини, Чехії), є достатньо ефективними. Свого часу громадська організація “Україна відома” за свій кошт постачала в посольства друковані матеріали про Україну.

Важливо також забезпечити доступ України до світового інформаційного простору. Країна, яка виключена з інформаційного простору, не може брати активну участь у створенні свого іміджу і є вразливою до агресивних дій гравців міжнародної політики, які все частіше приймають форму методів спеціальних інформаційних операцій. 1 березня 2003 р. розпочала трансляції державна телерадіокомпанія “Всесвітня служба іномовлення “Україна і світ”, яка мала забезпечити умови для ефективної пропаганди зовнішньополітичного курсу та систематичного інформування світової громадськості про життя та розвиток України.

Ще влітку 2002 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено програму “Інвестиційний імідж України”, якою визнано нагальну потребу в запровадженні системи ефективних заходів з інформування світової спільноти та

покращення іміджу України. Однак, слід зазначити, що і після цього системна робота в цьому напрямку не ведеться.

Важливою для формування позитивного іміджу України розглядається стабільна співпраця з представниками зарубіжних інформаційних агенцій, акредитованих Україні, які мають переважне право на публікації матеріалів про країни перебування. Береться до уваги, що саме вони є головним джерелом негативної чи позитивної інформації, яка впливає на сприйняття іміджу держави та її політичних рішень у свідомості зарубіжної громадськості. Тому дедалі ширше застосовується практика запрошення в Україну провідних політологів, парламентарів, журналістів, насамперед тих, хто прихильно ставиться до країни та об'єктивно впливає на інформаційний образ держави в зарубіжних ЗМК.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій та глобальної інфоінфраструктури, зокрема мережі Інтернет, створює нове середовище для дипломатичної діяльності. Трансформація інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішніх зносин знайшла відображення в концепції віртуальної дипломатії.

Вивчаючи досвід зарубіжних країн можна визначити, що, наприклад, інформаційна установа Держдепартаменту США (USIA) проводить різні аналітичні дослідження для найвищого ешелону влади з оперативних, стратегічних проблем та персоналій; готує інформаційно-аналітичні доповіді про реакцію світової громадськості на актуальні міжнародні події; повідомлення, які потребують оперативного реагування зовнішньополітичного відомства; тематичні огляди з детальним аналізом міжнародних проблем і прогностичними рекомендаціями.

Головними комунікаційними інструментами USIA є Веб-портал у мережі Інтернет, спеціалізовані електронні ростири (досьє), електронні публікації телеконференцій, програми та прес-центри.

Офіційний Web-сайт USIA має кілька блоків, які містять: міжнародні новини, заяви, інформацію про зовнішню політику, програми з питань інформаційного суспільства та інформаційної економіки, дослідження світової та регіональної політики, позицію з проблеми міжнародної безпеки, злочинності та боротьби з тероризмом, відомості з основоположних прав і свобод Америки, співробітництва з ООН та іншими міжнародними організаціями, про міжнародні договори та угоди. WEB-сайт оперативно забезпечує присутність зовнішньої політики США в міжнародних відносинах, спрямований вплив на політичні структури і світову громадську думку, PR-забезпечення політики США у структурі зовнішніх зносин.

Web-сторінка зовнішньополітичного відомства Німеччини представляє стратегію зовнішніх зносин, актуальні проблеми державної політики в ЄС, країнознавчу інформацію, регіональну політику, доктрину міжнародної кооперації.

Має власну Web-сторінку і МЗС України. Вона містить інформацію про всі аспекти міжнародного співробітництва, структуру і організацію МЗС України, позиційні матеріали, які безпосередньо висвітлюють офіційний погляд на міжнародні події, оперативне реагування на зміни у світовій політиці, іміджеві

акції зовнішньополітичного відомства. Оперативність реагування на кризові ситуації чи інші глобальні проблеми дозволяють вирішувати кілька завдань мережевої дипломатії України: активно забезпечувати міжнародний діалог, впливати на світову громадську думку, нейтралізувати негативну інформацію про внутрішньополітичну ситуацію та захистити національні інтереси на міжнародній арені.

Досвід дипломатичної діяльності зарубіжних країн у мережі Інтернет, технології медіа- та іміджевої дипломатії необхідні для багатостороннього співробітництва України і створення позитивного іміджу держави на міжнародній арені.

Контрольні запитання

1. Яка мета PR-діяльності?
2. Що таке PUBLIC RELATION в міжнародних відносинах?
3. Охарактеризуйте репертуар методів PUBLIC RELATION зовнішній політиці.
4. Що таке імідж держави на міжнародній арені? Якими формами та методами формується імідж держави?
5. Визначте завдання України по формуванню іміджу країни у світових інформаційних потоках.
6. Яким чином використовується мережа Інтернет у формуванні іміджу держави?
7. Чинники, які впливають на формування й просування іміджу держави.
8. Формування бренду держави. Бренд – імідж – репутація держави.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 13

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №14 «ДЕРЖАВНІ ЛІДЕРИ ЯК СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ»

Метою лабораторного заняття є вивчення здобувачами діяльності політичних діячів щодо формування позитивного зовнішньополітичного іміджу країни. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття:

1. Студенти завчасно поділяються на групи по 2 особи. Кожна група обирає будь-яку країну світу та здійснює пошук офіційного вебсайту очільника даної країни (президента, або у випадку відсутності президента – прем'єр-міністра) і його соціальних мереж (X, Instagram, Youtube тощо). Студенти самостійно поділяються на групи та узгоджують між собою розподіл країн для уникнення повторів.
2. На основі аналізу матеріалів відповідного офіційного вебсайту й соціальних мереж (та, за потреби, матеріалів ЗМІ) кожній групі потрібно підготувати

презентацію про діяльність даного державного діяча щодо формування позитивного зовнішньополітичного іміджу країни, яку він очолює, за наступною структурою:

- прізвище, ім'я, посада державного лідера; рік, з якого він очолює країну;
- візія державного лідера щодо його держави як актора міжнародних відносинах (яким чином даний державний лідер хоче позиціонувати свою країну у міжнародних відносинах та який її імідж він хоче сформувавати?);
- принципи, відповідно до яких державний лідер проводить зовнішню політику (наприклад, принцип багатостороннього і рівноправного співробітництва між націями, мирного розв'язання конфліктів тощо);
- напрямки зовнішньополітичної діяльності державного лідера (взаємодія з якими державами та міжнародними організаціями є пріоритетною?; розв'язанню яких актуальних питань/проблем у міжнародних відносинах державний лідер приділяє найбільше уваги?);
- форми взаємодії з іншими суб'єктами міжнародних відносин, які цей державний діяч реалізовує з метою формування позитивного іміджу своєї країни (із реальними прикладами - наприклад, прямі переговори, виступи на майданчиках міжнародних організацій, організація конференцій та інших заходів на території держави, посередництво між конфліктуючими державами тощо);
- висновок (оцінка групи, наскільки успішною та такою, що реалізовується комплексно та правильно, є діяльність державного лідера щодо формування позитивного іміджу його країни у міжнародних відносинах?);
- список використаних джерел та літератури.

Загальна кількість слайдів презентації визначається студентами самостійно з розрахунку на виступ тривалістю до 10 хвилин.

3. Кожній групі потрібно надіслати виконану презентацію до початку лабораторного заняття на корпоративну пошту викладача.

Хід проведення лабораторного заняття: кожна група студентів виступає з підготовленою презентацією. Тривалість виступу – до 10 хвилин.

Рекомендована література

1. Єремєєва І. А. Практичні аспекти формування міжнародного іміджу держави. *Регіональні студії*. 2021. №24. С. 123-127. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39531/1/%d0%9f%d0%a0%d0%90%d0%9a%d0%a2%d0%98%d0%a7%d0%9d%d0%86%20%d0%90%d0%a1%d0%9f%d0%95%d0%9a%d0%a2%d0%98.pdf>.
2. Чечель О. Ю. Формування іміджу держави на міжнародній арені. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №10. С. 82-86. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2016/20.pdf.

ТЕМА 14. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У МІЖНАРОДНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

1. Види та засоби поширення інформаційної присутності держави в міжнародному інформаційному просторі.
2. Інформаційне забезпечення державних візитів. Медіа-дипломатія і зовнішня політика.
3. Зв'язки зовнішньополітичних відомств із засобами масової комунікації.
4. Форми і методи діяльності МЗС України в міжнародних інформаційних потоках.
5. Веб-сайт МЗС України як фактор інформування світової громадськості.
6. Міжнародний вимір інформаційної політики України. Міжнародні аспекти становлення інформаційного суспільства в Україні.
8. Технології маніпулювання масовою свідомістю.

До важливих проблем міжнародного співробітництва належать інформаційне забезпечення політичної системи міжнародних відносин, реагування на зміну ситуації, аналіз і прогнозування розвитку подій, адекватний вплив на небажані зміни. Якість урядових рішень, передбачення і випередження подій залежать від інформації, якою володіє система. Недостатність або недостовірність інформації може продовжувати серйозні проблеми в міжнародних відносинах.

Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики розглядається в трьох аспектах:

Перший аспект – ідеологічне забезпечення зовнішньої політики шляхом розробки та висунення ініціатив і пропозицій, які б відповідали національним інтересам держави. Вони оприлюднюються в рамках міжнародних організацій, в переговорних процесах з окремими країнами або шляхом публічних заяв, меморандумів від імені зовнішньополітичних відомств.

Другий аспект – практичне забезпечення зовнішньополітичної діяльності країни з метою підвищення міжнародного авторитету та активного впливу на міжнародну політику. Завдання полягає в тому, що необхідно заповнити світовий інформаційний простір інформацією про країну щодо подій всередині держави та навколо неї, дбати, щоб ця інформація була неупереджена та достовірною, і створювати свій імідж на міжнародній арені та підтримувати його спеціальними заходами.

Третій аспект – організаційний. Це інформаційне забезпечення дипломатичних установ у країні перебування та оптимальний рівень координації місій із центром та іншими дипломатичними закордонними представництвами.

Фактично вся інформаційно-аналітична діяльність пов'язана з тим, щоб передбачити певні тенденції і зробити завчасні дії до виникнення небезпечної (чи позитивної) ситуації.

Мета інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері міжнародних відносин полягає в тому, щоб забезпечити національні інтереси країни в міжнародному співтоваристві, захистити інформаційні зв'язки з іншими державами, заявити

про свою позицію в світі, отримати інформацію про будь-яку іншу країну для використання в міжнародному співробітництві.

Основні принципи організації інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішньої політики реалізуються міністерствами закордонних справ, дипломатичними представництвами та торговельно-економічними місіями. В здійсненні зовнішньополітичних комунікацій важливу роль відіграє також медіа-дипломатія як вагомий фактор впливу на прийняття рішень у міжнародних відносинах.

До різновидів інформаційного забезпечення зовнішньополітичних відомств належать:

- спеціальні бюлетені, довідкові матеріали та інші види інформаційних матеріалів для внутрівідомчого користування;
- бюлетені, довідки, щоденники та оперативні повідомлення дипломатичних установ (наприклад, оперативна інформація “щоденник посла”, що кожного тижня надходить до МЗС і включає детальний аналіз зустрічей, заходів, огляд ЗМІ країни перебування, а також проблем, які вирішує посольство для забезпечення національних інтересів);
- дипломатичні досьє, прес-досьє, аналітичні та позиційні матеріали, спеціалізована інформація, довідкова інформація тощо;
- моніторинг засобів масової комунікації зарубіжних країн щодо зовнішньої політики держави (для внутрівідомчого користування);
- матеріали, прес-релізи та окремі повідомлення зовнішньополітичних відомств для засобів масової інформації і громадськості.

Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики здійснюється функціональними відділами міністерства закордонних справ: управлінням політичного планування і стратегії зовнішньої політики та управлінням інформації МЗС. Ці підрозділи розробляють, моделюють і рекомендують стратегії зовнішньої політики, забезпечують аналіз зовнішньополітичної ситуації та подають прогнози на підставі інформації, що надходять до інформаційно-аналітичного управління.

Відділ політичного планування та інформаційного забезпечення зовнішньої політики переважно збирає й аналізує інформацію, пов'язану з питаннями політичної та економічної безпеки.

До основних функцій інформаційно-аналітичного управління належать:

- аналіз інформації про зовнішню політику зарубіжних країн;
- аналіз інформації з питань внутрішнього становища;
- обробка та аналіз інформації для розповсюдження серед дипломатичних установ;
- інформування засобів масової комунікації;
- захист інформації відповідно до національного законодавства;
- аналіз договірно-правової інформації;
- аналіз інформації міжнародних організацій;
- аналіз статистичної інформації, економічної інформації як всередині країни, так і за її межами.

До функцій закордонних представництв належить також підготовка та інформаційне забезпечення державних візитів. При підготовці візиту дипломатична місія розповсюджує проекти документів, які планується підписати під час візиту, активізує свою роботу з мас-медіа як засобом підготовки громадськості країни для сприйняття візиту. Інформаційне забезпечення візитів також передбачає підготовку матеріалів довідкового характеру, позиційних матеріалів, виступів перед ЗМІ щодо економічних, політичних, культурних зв'язків між державами, краєзнавчих довідок. До роботи залучаються спеціалісти з управлінь політичного аналізу та прогнозу, регіональних управлінь, редакційно-видавничих. Під час візиту представники дипломатичної місії повинні оперативно інформувати ЗМІ про його хід, відстежувати реакцію мас-медіа та за необхідності коригувати повідомлення про результати візиту. По закінченні аналітичні відділи готують довідки на основі моніторингу місцевих ЗМІ про реакцію політичних кіл і громадськості країни перебування на візит.

У виробленні та здійсненні зовнішньої політики ефективна інформаційно-аналітична робота є важливим чинником забезпечення її успіху та результативності. Приймаючи рішення, уряд повинен спиратися на той аналітичний матеріал та оперативну інформацію, яку готують відповідальні за це відділи міністерства. З огляду на те, що міжнародні процеси в сучасному світі є гіпердинамічними, зовнішньополітичне рішення виявляється ефективним лише тоді, коли воно прийняте з урахуванням усіх реалій, проблем і можливих наслідків. Не менш важливим в цьому процесі є відкритість, презентаційність політики, врахування громадської думки, бо лише так можна досягти підтримки населення відповідним політичним акціям, посилити імідж уряду усередині країни та за її межами.

Завданнями інформаційного забезпечення зовнішньої політики є:

1. Роз'яснення основ зовнішньої політики і пропаганда її правильності для вітчизняної громадськості.
2. Формування світової думки в напрямі сприйняття зовнішньої політики.
3. Створення відповідного іміджу держави в міжнародних інформаційних потоках.
4. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема Інтернет, для реалізації зовнішньополітичних інтересів.

Інформаційна діяльність зовнішньополітичних відомств

Зовнішньополітичні відомства застосовують різні стратегії інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішньополітичних інтересів для виконання своїх політичних завдань. Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики здійснюють функціональні відділи міністерства закордонних справ: управління політичного планування й стратегії зовнішньої політики та управління інформації МЗС. Ці відділи розробляють, моделюють і рекомендують стратегії зовнішньої політики, забезпечують аналіз зовнішньополітичної ситуації і подають прогнози щодо перспектив просування національних інтересів у міжнародних відносинах. В інформаційно-аналітичній діяльності виділяють два рівні:

1) інформаційний, який полягає в пошуку, збиранні, збереженні та розповсюдженні інформації, та 2) аналітичний, на якому систематизується, класифікується та аналізується інформація, узагальнюються висновки і виробляються рекомендації та прогнози.

Інформаційна діяльність зовнішньополітичних відомств базується на відкритих джерелах інформації, здійснюється через моніторинг друкованих засобів масової інформації, телебачення, радіо, електронних видань, дослідження громадської думки, аналіз звернень та листів; передбачає пошук, збирання й аналіз інформації за такими напрямками:

- 1) інформація загального характеру (політична, економічна, військова тощо) про суб'єктів міжнародних відносин, яка слугує основою для вироблення прогнозів на тривалий період і прийняття зовнішньополітичних рішень;
- 2) спеціальна інформація про конкретні галузі міжнародного співробітництва та стан внутрішньої політики, яка є частиною загального стратегічного планування і водночас об'єктом професійного спеціалізованого дослідження;
- 3) персональна інформація.

У сфері медіа дипломатична служба виконує два головних завдання:

- 1) збір і обробка інформації в інтересах проведення державою зовнішньополітичного курсу, забезпечення своїй країні гідного місця на міжнародній арені;
- 2) забезпечення інформаційної підтримки зовнішньої політики своєї держави як усередині країни, так і за кордоном.

Зовнішньополітичні відомства готують дипломатичні документи внутрішньовідомчого листування й документи дипломатичного листування:

- 1) документи внутрішньовідомчого листування – це документи, що стосуються зв'язку закордонних дипломатичних представництв з Центром і включають в себе листування з МЗС та іншими державними, рідше з недержавними, структурами по конкретних проблемах відносин з країною перебування або багатосторонніх міжнародних відносин.

До документів внутрішньовідомчого листування відносять:

- службову записку – це форма службового документа, яким дипломат інформує керівництво дипломатичної установи про події та факти, які мали місце або відбудуться в найближчому майбутньому і матимуть безпосередній чи опосередкований вплив на діяльність закордонної установи і вносить відповідні пропозиції;
- доповідну записку – службовий документ, у якому дипломат інформує про виконану роботу чи про ситуацію, що склалася у зв'язку з виконанням дорученого завдання.

До документів зовнішньо-дипломатичного листування належать:

- особиста нота, яка надсилається з питань надзвичайно важливого та принципового значення і містить в собі інформацію про подію особливої політичної ваги (наприклад, зміну державного устрою, оформлення домовленості з того чи іншого важливого питання двосторонніх відносин тощо). Посол чи посланник, що вручив вірчі грамоти главі держави перебування,

інформує про це своїх колег по дипломатичному корпусу також особистою нотою. Особиста нота використовується для інформування про тимчасовий чи остаточний від'їзд глави дипломатичного представництва з країни, для представлення тимчасового повіреного у справах, направляється у відповідь на отриману особисту ноту.

Особиста нота складається у формі листа, у першій особі від імені того, хто її підписує. Вона друкується на нотному бланку з державним гербом і підписом під ним «Міністерство закордонних справ України» або «Посольство України в (назва країни);

- вербальні ноти, за допомогою яких міністерства закордонних справ і посольства ведуть між собою офіційний діалог. В них викладають найрізноманітніші проблеми політичного, економічного, науково-технічного, гуманітарного характеру. Вербальними нотами здійснюють запити про візи, повідомляють про дорожньо-транспортні пригоди за участю співробітників посольств, надають інформацію представницького (протокольного) характеру (про організацію поїздки дипломатів по країні, про запрошення дипломатів на найрізноманітніші заходи тощо).

Вербальні ноти служать для оформлення домовленостей щодо зняття найрізноманітніших проблем двосторонніх відносин. Текст вербальних нот складається від третьої особи, друкується на нотному бланку, має вихідний номер і дату відправки; після тексту ноти ставиться печатка МЗС або дипломатичного представництва, нота не підписується;

- пам'ятна записка – дипломатичний документ, що передається особисто і мета якого – звернути увагу та підкреслити важливість зробленої упродовж бесіди заяви або переданого прохання; полегшити подальший розгляд питання, попередити можливість неправильного тлумачення чи розуміння бесіди або усної заяви;

- меморандум – це документ, в якому розглядають конкретне питання, аналізують його окремі найважливіші аспекти, викладають аргументацію на захист своєї позиції. Меморандум може бути додатком до особистої чи вербальної ноти або самостійним документом, що передається особисто чи надсилається кур'єром;

- приватний лист напівофіційного характеру адресується знайомим офіційним особам і пов'язаний з якоюсь особистою послугою або стосується питань, які є предметом офіційних переговорів або листування. Цим автор листа підкреслює свою особисту зацікавленість у вирішенні того чи іншого питання за допомогою особи, якій адресують лист;

- комюніке – це офіційне повідомлення про результати переговорів, яке може бути у вигляді повідомлення чи більш широким з викладенням змісту переговорів чи досягнутих угод та їх публікацією. Комюніке відрізняється тим, що це документ двосторонніх або багатосторонніх переговорів і він також в обов'язковому порядку узгоджується сторонами і за своїм характером відноситься до міжнародно-правових документів.

Інформаційне забезпечення візитів – діяльність дипломатичних установ, що передбачає підготовку матеріалів для офіційної делегації з метою дотримання

при всіх офіційних контактах єдиної офіційної позиції держави, уникнення двозначностей чи розбіжностей, а також обізнаності у сучасному стані двосторонніх відносин та прямо чи непрямо пов'язаних з ними питань. До інформаційних ресурсів забезпечення візиту відносять орієнтовні програми візиту та протокольних заходів, інформацію про склад офіційної делегації, порядок денний переговорів офіційних осіб, біографічні довідки про членів офіційної делегації, матеріали для офіційних виступів упродовж протокольних заходів, матеріали для ЗМК, довідкові (аналітичні й інформаційно-аналітичні) матеріали про політичні, економічні культурні, військові та інші відносини між державами, а також різнопланові матеріали країнознавчого характеру.

Одним з головних завдань інформаційного забезпечення візиту є вироблення його Концепції, яку умовно поділяють на такі розділи:

- у преамбулі йдеться про пріоритети зовнішньополітичної та економічної стратегії й тактики держави, про збалансований розвиток її зв'язків з країною візиту; аналізують радикальні зміни в системі міжнародних відносин, які позначаються на міждержавній взаємодії; підкреслюють можливість активної динаміки зовнішніх зносин; визначають тенденції, які можуть бути корисними для забезпечення національних інтересів;

- у першому розділі докладно аналізують стан і перспективи політичного й економічного розвитку країни, до якої здійснюють візит; розглядають зовнішньоекономічні стратегії, можливості інвестицій та науково-технічного співробітництва; коментують політичну вагу країни на міжнародній арені та її місце в міжнародних організаціях;

- у наступному розділі висвітлюють питання двосторонніх відносин і зовнішньої політики з погляду стратегічного партнерства щодо проблем забезпечення миру і стабільності, торгівельної динаміки, реалізації міждержавних програм та поглибленої інтеграції промислових галузей;

- перераховують цілі, які мають бути досягнуті упродовж візиту: встановити особисті контакти з керівництвом держави, роз'яснити основні засади внутрішньої й зовнішньої політики, висвітлити принципові позиції зовнішньополітичного курсу, отримати об'єктивну інформацію про процеси в країні візиту й перспективи їх розвитку, розширити договірно-правову базу відносин, забезпечити політичну підтримку стороною, до якої здійснюють візит, національних інтересів з метою зміцнення політичної й економічної присутності в країні тощо.

Зовнішньополітичні комунікативні технології

Зовнішньополітичні комунікативні технології (ЗКТ) – це системний процес обміну інформаційними потоками на міжнародному рівні, призначений забезпечити формування та підтримання міжнародного політичного іміджу держави й просування її національних інтересів. ЗКТ є невід'ємним компонентом внутрішньої та зовнішньої політики й забезпечують: політичну систему міжнародних відносин, оперативне реагування на зміну ситуації, прогнозування розвитку подій на основі аналізу інформаційних масивів, адекватний вплив на небажані зміни.

Об'єктами впливу ЗКТ є: світові держави, міжнародні та регіональні організації, транснаціональні корпорації, лідери країн й особи, які приймають політичні рішення, політична та бізнес еліти країн світу, а також світова громадськість.

Зовнішньополітична інформація передається трьома основними способами:

- 1) через спеціалізовані установи й інші організації: зовнішньополітичні відомства, політичні партії й громадські рухи, неурядові організації й лобістські групи;
- 2) через засоби масової комунікації;
- 3) через неформальні контакти: неформальні комунікації у межах міжнародних організацій на двосторонньому рівні, на міжнародних форумах і зустрічах.

Зовнішньополітичні комунікації пов'язані із міжнародною політикою держав, вони відтворюють систему зовнішніх зносин і враховують: зовнішньополітичні інтереси; політико-психологічну культуру лідерів держав; традиції і ціннісні орієнтації суспільства; нормативно-правову систему; культурну самобутність.

ЗПК реалізують у середовищі міжнародної комунікації, яка протікає у сфері міжнародних відносин, де у полі зору перебувають такі важливі питання як попередження, запобігання, вирішення конфліктів, мирні переговори та угоди, контроль за озброєнням, геополітичні та стратегічні проблеми, іноземна політика, економічний розвиток та його відношення до проблем безпеки, довкілля, міжнародна реакція на надзвичайні ситуації тощо.

Міжнародні комунікації володіють такими характеристиками:

- протікають у ситуації умовно незалежного комунікативного ланцюга, де не існує всесвітнього уряду;
- комунікація відбувається між принципово різними структурами, між якими часто не співпадають коди та національні картини світу;
- піддаються більш жорсткому контролю, ніж внутрішні комунікації;
- досить часто протікають в агресивному середовищі, коли існує потреба розв'язання конфліктних ситуацій;
- навіть реалізуючись у непрямому виді, наприклад, через фільми, літературу, інші прояви масової культури, можуть виступати певним силовим центром.

Типологія зовнішньополітичних комунікативних технологій охоплює:

а) **дипломатію традиційну** – інформаційно-аналітичну роботу територіальних і функціональних департаментів зовнішньополітичного відомства, дипломатичні заходи в країні перебування. Інформаційно-роз'яснювальна робота – система політичних, суспільних, інформаційних, культурологічних та організаційних заходів, спрямованих на поширення за кордоном інформації про країну, її історію та культуру, основи та сучасний стан внутрішньої й міжнародної політики, місце і роль у світовому спів-товаристві. Інформаційно-роз'яснювальна робота має два вектори спрямування: на внутрішній і зовнішній політикум, а саме уряди й державні структури зарубіжних країн, вітчизняні та зарубіжні громадські й політичні інституції, на засоби масової інформації, ділові кола, групи лобі тощо. Тенденції змін дипломатичної діяльності підтверджують актуальність і необхідність врахування політичної обстановки в країнах

перебування, позиціонування зовнішньої політики в міжнародних інформаційних потоках, поінформованості зарубіжної громадськості про стратегічні пріоритети;

б) публічну дипломатію – міжнародну діяльність, спрямовану на публічне представництво інтересів держав або легітимних інституцій (урядових установ, громадських організацій та окремих індивідумів) у міжнародних відносинах; на формування міжнародного комунікативного середовища з метою позитивного сприйняття і розуміння зовнішньої політики держави й протидії негативному позиціонуванню. Основними інструментами публічної дипломатії є засоби масової комунікації, науково-просвітницькі, культурні, спортивні організації та міжнародні обміни; громадські організації; неформальні контакти.

В основі публічної, медіа-, віртуальної, культурної, іміджевої дипломатії – «м'яка сила», яка вважається одним із найперспективніших напрямів зовнішньої політики. Дж. Най тлумачить «м'яку силу» як спроможність отримати бажане через привабливість, а не через примус чи оплату; це – моральний авторитет наукових, технічних, спортивних досягнень, творів високого мистецтва, привабливість гуманістичної ідеології, ефективної економічної політики, раціональної адміністративної системи, спокуса масової культури, симпатія до національної культури, звичаїв і моделей поведінки.

«М'яка сила» сприяє гарантуванню національних інтересів, бо встановлення дружніх стосунків і взаєморозуміння посилює безпеку держави й зміцнює мирне співіснування; поглибленню дипломатичних відносин, обміну знаннями й досвідом; посиленню інституцій і громадянського суспільства, стимулюванню економічного процвітання.

Публічну дипломатію нерідко пов'язують із пропагандою. Спільним є те, що і публічна дипломатія, і пропагандистські кампанії спираються на технології переконання. Однак у пропагандистських стратегіях, як правило, використовують різні прийоми введення в оману, приховування важливої інформації від громадськості, поширення страху перед «ворогом», а також залякування та ідеологічну обробку для впливу на поведінку громадськості. Публічна дипломатія ґрунтується на принципі чесності і правдивості поширюваних відомостей;

в) медіа-дипломатію – утвердження і проведення зовнішньої політики держави шляхом використання засобів масової комунікації, а також використання можливостей різноманітних мас-медіа для впливу на зарубіжну громадську думку. Медіа-дипломатія сприяє утвердженню і проведенню зовнішньої політики держави шляхом використання засобів масової комунікації для впливу на зарубіжну громадську думку.

Фахівці виділяють такі функції сучасних ЗМІ у зовнішній політиці:

- слугують швидким джерелом інформації;
- представляють і ставлять на порядок денний громадського обговорення глобальні проблеми (екологія, права людини, роззброєння, СНІД, біженці, наркобізнес тощо);
- визначають порядок денний обговорення і вирішення зовнішньополітичних проблем урядом;

- слугують сигнальною системою для інших країн про плани і наміри конкретної держави;
- є засобом впливу неурядових організацій, а також терористів на дії урядів і міжнародної спільноти.

Сьогодні незалежні медіа беруть на себе роль провідників зовнішньої політики. Вони активно і цілеспрямовано доводять до світової громадськості конкретні аспекти зовнішньополітичного курсу країни і чим потужніші національні ЗМІ, тим більше можливостей вони відкривають для своєї держави у світовій політиці.

Інструменти медіа можуть впливати на динаміку конфліктів і сприйняття суспільства, впливають на формування колективної ідентичності та політичний курс. Важливим напрямом медіа дипломатії є доведення до широких кіл світової громадськості об'єктивної і точної інформації про позиції держав з основних міжнародних проблем, їхні зовнішньополітичні ініціативи та дії, а також про досягнення культури, науки, інтелектуальної творчості.

Розвиток медіа покладає на дипломатів обов'язок стати досвідченими в мистецтві презентації в середовищі масової інформації (медіа-презентації) як у межах однієї країни, так і на міжнародному рівні. Оскільки зовнішня політика країни, щоб бути ефективною, вимагає високого рівня народної підтримки або розуміння, дипломат має бути готовий пояснити та виправдати політику свого уряду перед народом найбільш ефективним способом, яким є широко поширений аудіовізуальний засіб, – телебачення.

До технологій медіа-дипломатії, що їх використовують країни у зовнішній політиці, відносять:

- офіційні повідомлення для ЗМІ, які містять офіційну позицію країни з тих чи інших міжнародних питань;
- роз'яснення інформації, яка містить спеціальні елементи впливу з метою переконання;
- інформація, яка містить у собі довільні коментарі журналістів;
- інформація, яка надається для ЗМІ для їх подальшої роботи;

г) віртуальну (мережеву) дипломатію – комунікативні технології, які асоціюються з появою глобальних інформаційно-комунікаційних мереж. Мережева (віртуальна) дипломатія передбачає використання глобальних інформаційних мереж у проведенні державами світу своєї зовнішньої політики в інформаційну добу.

У найширшому розумінні, термін «віртуальна дипломатія» означає зміни у дипломатичній практиці, пов'язані з появою мережевого світу. У найвужчому розумінні, термін позначає процеси прийняття рішень, координації, комунікації, і практики міжнародних відносин, які проводять за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій.

Дипломатичні установи активно використовують мережеві можливості цифрової дипломатії через спілкування з внутрішньою та зовнішньою аудиторією в режимі он-лайн для формування відчуття причетності громадянина до зовнішньополітичних кроків держави. Через створення власних профілів у різноманітних соціальних мережах зовнішньополітичне відомство та

дипломатичні місії «розповідають» про свою діяльність, формують ставлення до зовнішньої політики держави, здійснюють вплив на свідомість цільових груп, також соціальні мережі сприяють обміну інформацією між громадськістю та державними установами;

д) дипломатію іміджеву – зовнішньополітичну діяльність, спрямовану на створення за допомогою PR-технологій та засобів масової комунікації іміджу національних інтересів та роз'яснення мети і основних завдань зовнішньої політики країни, а також формування бажаної світової громадської думки. Позитивний імідж формується, якщо країна переконливо демонструє прогрес у своєму розвитку, виступає ініціатором широкомасштабних міжнародних заходів, організатором міжнародних форумів, які набувають значної підтримки і розголосу в світі, відіграє провідну роль у врегулюванні резонансних конфліктів та проведенні миротворчих операцій.

«Іміджеву дипломатію» визначають як діяльність спрямовану на створення та підтримання позитивного міжнародного іміджу та формування бажаної громадської думки.

З огляду на те, що імідж країни формується широким колом зовнішньополітичних, економічних, культурних та інших дій держави та недержавних акторів, пов'язаних із цією країною, то поняття іміджевої дипломатії є тісно пов'язаним із іншими методами здійснення «м'якої сили», такими як публічна й культурна дипломатія.

Імідж держави – це стереотипізований образ країни, що існує в масовій свідомості завдяки як стихійному, так і цілеспрямованому його формуванню елітою й політтехнологами з метою здійснення політичного й емоційно-психологічного впливу на громадську думку всередині країни і за кордоном.

При формуванні іміджу держави необхідно враховувати низку різноманітних чинників, які впливають на формування іміджу держави. Зокрема, Е. Галумов виділяє такі чинники:

1. «Умовно статичні» чинники: природний ресурсний потенціал держави; національно-культурна спадщина суспільства; нерегульовані (постійні) геополітичні чинники (географічне розташування, площа займаної території, протяжність кордонів держави, вихід до морів і т. д.); історичні події, які вплинули на розвиток державності (завоювання, великі наукові та географічні відкриття та ін.), а також внесок видатних громадян в історію розвитку країни; базова форма державного устрою і структура управління.

2. «Коректовані умовно динамічні» соціологічні чинники: соціально-психологічні настрої в суспільстві; форми суспільно-політичної інтеграції громадян, структура, характер і принципи діяльності суспільно-політичних об'єднань; морально-етичні аспекти розвитку суспільства.

3. «Коректовані умовно динамічні» інституційні чинники: стійкість економіки, що оцінюється комплексом показників динаміки ВВП, рівня доходів на душу населення, обсягом залучених інвестицій, фінансова забезпеченість бюджетів всіх рівнів, гарантій прав і свобод суб'єктів реального сектору економіки та ін.; правовий простір держави й відповідність правових норм стандартам міжнародного права; функції, повноваження та механізми

державного регулювання різних областей і сфер діяльності в державі (ефективність владної конструкції).

Світові стандарти, сформовані міжнародною спільнотою, задекларовані у нормах міжнародного права, які фіксуються щорічними рейтингами міжнародних організацій й рейтинговими агенціями, виступають зовнішніми чинниками формування іміджу держави:

- Індекс глобальної конкурентоспроможності (щорічно складається Всесвітнім економічним форумом у Давосі);
- Індекс сприйняття корупції (щорічно розраховується Transparency International);
- Індекс електронної участі громадян (визначає якість надання інформації й послуг урядовими структурами для громадян за допомогою ІКТ з метою залучення громадян до прийняття важливих управлінських й політичних рішень);
- Індекс готовності до електронного урядування (розраховується ООН);
- Індекс економічної свободи;
- Індекс цифрового доступу;
- Індекс інформаційного суспільства та ін.

Україна у світовому інформаційному просторі. Міжнародний вимір інформаційної політики України. Міжнародні аспекти становлення інформаційного суспільства в Україні.

Інформацію сьогодні слід розглядати як стратегічний продукт. Здатність суспільства збирати, обробляти, аналізувати, систематизувати та накопичувати інформацію, забезпечувати свободу інформаційного обміну є важливою передумовою соціального та технологічного прогресу, чинником національної безпеки, однією з основ успішної внутрішньої та зовнішньої політики. Інформаційна сфера має системо- утворюючий характер і впливає практично на всі галузі суспільних відносин.

Метою національної інформаційної політики України є створення передумов для побудови в державі розвиненого інформаційного суспільства як органічного сегмента глобального інформаційного співтовариства, забезпечення пріоритетного розвитку інформаційних ресурсів та інфраструктури, впровадження новітніх інформаційних технологій, захисту національних моральних і культурних цінностей, забезпечення конституційних прав на свободу слова та вільний доступ до інформації.

Інформаційна політика України враховує ціннісні орієнтації суспільства, зміну масової свідомості з часу проголошення незалежності, інформаційне об'єднання регіонів, демонополізацію інформаційного сектора, впровадження нових мультимедійних засобів зв'язку в усі сфери державного управління.

Основні принципи національної інформаційної політики: гарантованість права на інформацію, відкритість, доступність і вільний обіг інформації в суспільстві, законність одержання, використання та зберігання інформації.

Державна інформаційна політика – це сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації. **Головними її напрямками є:**

- забезпечення доступу громадян до інформації;
- створення національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації та гарантування інформаційного суверенітету України;
- посилення інформаційної присутності України в МПП.

Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції. В Україні створена правова база для споживачів інформації, яка забезпечує (номінально) право на отримання інформації. Право на інформацію в Україні забезпечується Конституцією, Законами України “Про інформацію” (1992 р.), “Про пресу та інші засоби масової інформації” (1990 р.), “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (1992 р.), “Про державну таємницю” (1994 р.), “Про телебачення та радіомовлення” (1993 р.), “Про авторське право і суміжні права” (1993 р.). Цей пакет законодавчих актів створює нормативно-правові засади розвитку державної політики в галузі інформації.

Інформаційне законодавство України визначає: загальні права людини (право на свободу слова, вільне вираження поглядів, обмін інформацією на основі традиційних і нових технологій); право засобів масової інформації (незалежність і плюралізм друкованих ЗМК, телерадіомовлення, інформаційних агентств та видавництв); правове регулювання телекомунікацій, комп’ютерних мереж, систем автоматизованої обробки персональних даних, електронної комерції; право інформаційної інтелектуальної власності (авторське право і суміжні права: патентне право, право ноу-хау).

Базовим є Закон України “Про інформацію” (1992 р.), в якому сформульовані основні поняття і політика держави в інформаційній сфері. Закон надає право громадянам на комунікацію, обумовлює режим доступу до інформації, широкі можливості розвитку підприємництва, регулює міжнародне співробітництво. Нормативно-правові акти, що регулюють процеси інформатизації (Закон України про національну програму інформатизації 1998 р.), визначають загальні принципи державної політики у сфері інформатизації: розвиток інфраструктури, концентрацію комунікації у сфері державного управління, вільну конкуренцію інформаційного підприємництва, безпеку фінансового інформаційного середовища, розвиток інформаційної економіки. Пріоритетними напрямками впровадження інформаційних технологій визнані: створення нормативно-правової бази (комп’ютерного права), побудова нових сучасних каналів зв’язку, зокрема оптоволоконних, супутникових, телекомунікаційних, формування комп’ютерної мережі освіти як компонента Інтернет, створення інформаційних продуктів, систем захисту інформації тощо.

Інформаційне право будується на принципах інформаційної відкритості, прозорості в діяльності державних установ та інших юридичних осіб, гарантованості інформаційної безпеки особистості, суспільства, держави.

Чіткішому регулюванню та розвитку інформаційних відносин сприятиме прийняття Інформаційного кодексу України.

Інформаційне законодавство визначає процедури і умови, завдяки яким повинен здійснюватися доступ до інформації державних і комерційних структур, персональної інформації та її поширення. Важливим завданням держави є забезпечення інформаційної безпеки України, яка залежить від вирішення проблем формування і керування процесами суспільної свідомості, виробництва та репродукції інформаційних ресурсів і доступу до них, створення цивілізованого ринку інформаційних продуктів і послуг, реалізації прав громадян на інформацію. На державному рівні повинно бути сприяння і фінансування заходів, спрямованих на соціально-психологічну адаптацію громадян до умов життя в інформаційному суспільстві, оволодіння новими інформаційними технологіями.

Порівняно з іншими розвиненими державами в Україні темпи впровадження новітніх інформаційних технологій досить-таки повільні, а національна інформаційна інфраструктура перебуває на початковому рівні: наявні лише розрізнені мережі, що не утворюють загальну систему.

З іншого боку, Україна має великий людський потенціал. Загальновідомо, що саме наша країна у 1952 р. створила третій у світі комп'ютер після США та Великої Британії і сформувала всесвітньо відому школу в галузі кібернетики та обчислювальної техніки на чолі з академіками С. Лебедєвим і В. Глушковым. Проте цей потенціал втрачається, оскільки багато молодих людей прагне реалізувати свої можливості за кордоном. Тому перед Україною постала проблема більш швидкої та повної реорганізації економіки і, передусім, в інформаційному секторі, а також стоїть завдання розробки інноваційної політики та стратегії й ефективних методів їх реалізації.

Національна програма інформатизації тісно пов'язана з державною інформаційною політикою України, правове забезпечення якої має розвиватися за такими основними напрямками: 1) розробка нових законів, що доповнюють і розвивають існуюче законодавство в інформаційній сфері; 2) удосконалення актів чинного законодавства, підвищення ефективності їх норм; 3) систематизація і кодифікація актів інформаційного законодавства; 4) узгодження існуючих і знову розроблювальних законів в інформаційній сфері з актами інших галузей законодавства; 5) розробка підзаконних актів, що керують, документів і механізмів, які забезпечують ефективне застосування норм існуючого і розроблювального законодавства; 6) розробка і застосування методів оцінювання ефективності чинного законодавства; 7) координація федерального законодавства і законодавства суб'єктів федерації в інформаційній сфері; 8) активна участь у розробці міжнародного законодавства в інформаційній сфері (на рівні ближнього і далекого зарубіжжя).

Отже, виходячи із зазначеного, основними стратегічними цілями розвитку інформаційного суспільства в Україні Законом визначені:

1) прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних ІКТ в усі сфери суспільного життя; 2) забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення; 3) розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція із світовою інфраструктурою; 4) державна підтримка нових “електронних” секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг тощо); 5) створення загальнодержавних інформаційних систем; 6) збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування; 7) державна підтримка використання новітніх ІКТ засобами масової інформації; 8) використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами; 9) досягнення ефективної участі всіх регіонів у процесах становлення інформаційного суспільства шляхом децентралізації та підтримки регіональних і місцевих ініціатив; 10) захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику “інформаційної нерівності”; 11) вдосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин; 12) покращання стану інформаційної безпеки в умовах використання новітніх ІКТ.

Організаційно-правові основи розвитку інформаційного суспільства в Україні включають: інституційне, організаційне та ресурсне забезпечення; відповідні об'єднання громадян; механізми інтеграції України у світовий інформаційний простір і механізми реалізації Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки.

На розвиток Закону 2007 р. Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження від 15 серпня 2007 р. № 653-р “Про затвердження плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки”. Цим Розпорядженням органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язувалися провести низку заходів, серед яких виділялися розробка проєктів нормативно-правових актів (зокрема, Інформаційного кодексу та Закону України “Про електронну комерцію” до 2009 р.), сприяння залученню коштів міжнародних фінансових організацій для реалізації першочергових інвестиційних проєктів у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій, створення для цього податкових стимулів та покращання інвестиційного клімату у сфері інформатизації.

Проте, не дивлячись на певні зусилля, здійснювані органами державної влади в Україні для розвитку інформаційного суспільства, характерними ознаками створення та розвитку такого суспільства можна вважати: 1) необґрунтоване зміщення акцентів і зусиль у розвитку інформаційного суспільства з його основи — інформації/інформаційних ресурсів та знання щодо способів їх оброблення, поширення і отримання; 2) правову неврегульованість суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, розвитком, використанням і захистом інформаційних ресурсів; 3) безсистемний бурхливий стан інформатизації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтований на засоби оброблення інформації та комунікацій іноземних виробників; 4)

окупованість українського ринку засобів інформатизації та захисту інформації іноземними фірмами (протекціоністські заходи, передбачені Законом України “Про національну програму інформатизації”, не забезпечують надійного захисту вітчизняного виробника засобів інформатизації); 5) неспроможність України в умовах тривалої економічної кризи, недостатнього рівня фінансування науки витримати конкурентну боротьбу в новому інформаційно-технологічному секторі економіки.

Зазначимо пріоритетні завдання для переходу українського суспільства на якісно новий рівень інформаційної цивілізації:

- розвивати український сегмент глобальної мережі Інтернет для забезпечення вільного і рівноправного доступу до глобальних інформаційних ресурсів;
- впровадити міжнародні стандарти для комп’ютерних систем та інформаційних технологій;
- сприяти розвитку української індустрії програмного забезпечення, національних лінгвістичних комп’ютерних систем;
- розвинути систему дистанційної освіти за новими напрямками підготовки спеціалістів – “інформаційне суспільство”, “інформаційне право”, “інформаційна економіка”, “інформаційна безпека”, “міжнародні інформаційні системи і технології”, “електронна комерція” та мережу електронних бібліотек і дистанційного доступу до інформаційних бібліотечних ресурсів;
- розробити програму впровадження цифрового телебачення і трансформації медійного сектора;
- забезпечити законодавчу, нормативну та інституційну підтримку інформаційного суспільства;
- забезпечити поширення культурних цінностей та історичної спадщини українського суспільства за допомогою мультимедійних технологій;
- підтримати ініціативи щодо проектів електронної комерції, електронних бірж, аукціонів, торгів, впровадити системи електронних безготівкових розрахунків та електронного підпису.

Основними напрямками національної інформаційної політики України є:

- захист внутрішньо- та зовнішньополітичних інтересів держави;
- реформування ЗМК відповідно до демократичних принципів Ради Європи (з огляду на зобов’язання України як члена міжурядової регіональної організації);
- створення національного законодавства за всіма сферами інформаційної діяльності (загальні норми і принципи, про обмін інформацією, право ЗМК, комп’ютерне право, право інформаційної інтелектуальної власності);
- запровадження різних форм контролю за дотриманням принципів інформаційної політики та національного законодавства;
- розвиток інформаційної культури і духовного середовища;
- формування інформаційних ресурсів, єдиного українського інформаційного простору і забезпечення інформаційної безпеки як компонента національної безпеки держави.

Забезпечення ефективної присутності України у світовому інформаційному просторі потребує таких дій з боку держави в міжнародній сфері, як фінансова і правова підтримка створення і розповсюдження україномовної інформаційної продукції, розповсюдження у світі вітчизняної культурно-мистецької і друкованої продукції; дотримання принцип Європейської Конвенції про права людини, міжнародних документів у галузі міждержавного інформаційного співробітництва.

Дієвість інформаційної політики може бути набагато вищою, якщо держава обере стратегію активного учасника інформаційного ринку. Це вимагає налагодження виробництва та захисту власного інформаційного продукту, створення умов для просування його на ринку, розвиток методів підготовки споживачів до сприйняття інформації.

В основу розвитку національної інформаційної політики покладено нові стратегії: зокрема, триває доопрацювання проекту Концепції національної інформаційної політики України, Програми інформатизації України (е-Україна), створення системного Інформаційного кодексу України, Національного фонду цифрової культурної спадщини, Програми безперервної освіти на базі інформаційно-комунікаційних технологій, об'єднання неурядових організацій в Асоціацію громадських сил для забезпечення свободи слова та вільних засобів масової інформації і комунікації.

Отже, можна зробити висновок, що організаційно-правова база інформатизації України потребує термінового перегляду, переосмислення та реформування. Крім того, потребує реформування і організаційна структура органів державної влади, що формують та реалізують державну інформаційну політику в Україні. В основі такого реформування мають бути науково обґрунтовані рішення, які засновані на глибокому аналізі існуючих міжнародно-правових актів з питань інформатизації суспільства та національного законодавства різних країн у сфері створення інформаційного суспільства.

Контрольні запитання

1. Назвіть документи зовнішньо-дипломатичного листування.
2. Що таке інформаційне забезпечення візитів?
3. Якими шляхами може виконуватися інформаційне забезпечення візитів?
4. Що таке міжнародна інформаційна політика? Визначте мету національної інформаційної політики України.
5. Які основні напрями національної інформаційної політики України?
6. Що таке міжнародне інформаційне право? Охарактеризуйте основні нормативно-правові акти, що регулюють національну інформаційну політику України.
7. Назвіть пріоритетні завдання переходу України до інформаційної цивілізації.
8. У чому полягає специфіка правового регулювання інформаційних відносин?
9. Які вам відомі технології маніпулювання масовою свідомістю?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 14

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №15 «ВЕБСАЙТ МІНІСТЕРСТВА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДЕРЖАВИ»

Метою лабораторного заняття є формування у здобувачів навичок аналізу змістовного наповнення вебсайтів міністерств закордонних справ держав на предмет використання засобів публічної дипломатії. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття:

1. Опрацювання студентами рекомендованої літератури.
2. Кожний студент обирає будь-яку країну світу та ознайомлюється зі структурою та змістом вебсайту її міністерства закордонних справ на предмет висвітлення на ньому прийомів та форм різних напрямів публічної дипломатії в зовнішній політиці держави.

Хід проведення лабораторного заняття:

1. Кожний студент самостійно обирає будь-який один з семи нижчевказаних основних напрямів публічної дипломатії та надає обґрунтування, які прийоми та форми цього напрямку публічної дипломатії представлені на вебсайті міністерства закордонних справ відповідної держави. Завдання виконується протягом лабораторного заняття у письмовому форматі в Microsoft Word із зазначенням посилань на відповідні матеріали на вебсайті.

	Напрямок публічної дипломатії	Обґрунтування
1	Культурна дипломатія	
2	Економічна дипломатія	
3	Експертна дипломатія	
4	Кулінарна дипломатія	
5	Науково-освітня дипломатія	
6	Спортивна дипломатія	
7	Цифрова дипломатія	

2. До закінчення лабораторного заняття кожному студенту необхідно надіслати виконане завдання на електронну пошту викладача для оцінювання.

Рекомендовані джерела та література

1. Комунікаційна стратегія Міністерства закордонних справ України. Міністерство закордонних справ України. Міністерство закордонних справ України. 2021. 26 с. URL:

- <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/communication-strategy.pdf>.
2. Стратегія публічної дипломатії Міністерства акордонних справ України на 2021-2025 роки. Міністерство закордонних справ України. 2021. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>.
 3. Трофименко М. Роль публічної дипломатії у зовнішній політиці держави (Розд. 2.1). Актуальні проблеми політичних процесів і міжнародних відносин країн світу: колект. монографія / за наук. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2019. С. 157–173. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4581/1/rol_mon_2019_157.pdf
 4. Хоменська І. В. Інституційна компонента публічної дипломатії. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2024. №3 (167). С. 54-61. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20243\(167\)/sep20243\(167\)_054_KhomenskaIV.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20243(167)/sep20243(167)_054_KhomenskaIV.pdf)
 5. Юрченко О. Публічна дипломатія як форма міжнародних комунікацій, її роль у формуванні іміджу України. *Економіка та суспільство*. 2024. №64. 8 с. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4339/4265>.

ТЕМА 15. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ КОМУНІКАЦІЇ. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

1. Зовнішньополітичні комунікації. Види і способи здійснення зовнішньополітичних комунікацій.
2. Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики. Вплив нових технологій на зовнішньополітичні комунікації.
3. Інтернет і міжнародні відносини.
4. Інформаційна діяльність зовнішньополітичних відомств.
5. Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування дипломатичних установ, торгівельно-економічних місій та інформаційно-культурних центрів у країні перебування.

Інтернет упродовж тривалого часу використовується як всесвітнє і всеохоплююче інформаційне середовище, на базі якого невдовзі формуватимуться практично усі ділові відносини: від систем роздрібної торгівлі до корпоративних розподілених мереж транснаціональних компаній. Навіть на бізнес Інтернет змусив поглянути як на глобальний процес.

Феномен Інтернету надзвичайно багатоаспектний та різноманітний, тому існує багато понять цього явища.

З технологічного боку, Інтернет — вдалий симбіоз комп'ютерів, проводів та цифрової технології. З метафоричного — нове середовище існування людства, одна з головних складових нашого часу, яка виступає то як інформаційна скарбниця, то як інформаційне звалище, то як інформаційна пральня і т. ін.

Інтернет — 1) об'єднання комп'ютерних мереж у глобальну комп'ютерну систему; 2) глобальний засіб комунікації з використанням протоколу Інтернету для передачі даних через взаємопов'язані електронні мережі.

За версією Римського клубу, Інтернет — це каталізатор соціальної перебудови, який стимулює появу нових відносин між людьми як у часі, так і в просторі. Головною особливістю такого роду відносин при цьому мають стати загальна доступність інформації та прозорість світових і національних політичних та економічних процесів.

З юридичної точки зору:

Інтернет — інформаційна система — організаційно впорядкована сукупність документів та інформаційних технологій, реалізуючих інформаційні процеси.

Для правового врегулювання Інтернету доволі важливим є питання: чи варто відносити Інтернет до ЗМІ?

У вузькому значенні слова ЗМІ — це засоби масової інформації. Важливою особливістю процесу масового спілкування є використання машин, технологічних процесів, різних технічних пристосувань, які надають можливість швидко збирати, обробляти, випускати і розповсюджувати інформацію в масовому масштабі на великі території і майже одночасно. Цьому слугують новітні досягнення електроніки, ротаційної техніки тощо. Як бачимо, комп'ютерні мережі входять у межі масово комунікаційних процесів, але, звичайно, відрізняються від традиційних засобів масової комунікації.

Водночас усе частіше під аббревіатурою ЗМІ розуміють значно ширший та глибший соціально-правовий зміст, орієнтований на втілення в нових соціально-політичних і технологічних умовах глобального інформаційного суспільства конституційного інституту свободи масової інформації (ЗМІ у широкому значенні цього слова).

Тобто Інтернет можна визначати і як засіб масової інформації, і як середовище існування ЗМІ. **Відповідно до класифікації І. Давидова вирізняють такі ЗМІ:**

1. Власне мережні видання (такі, що виходять тільки в Інтернеті)
2. Мережні версії традиційних ЗМІ:
 - а) за типом представленого на них контенту:
 - 1) новинні, коментарійні, змішані;
 - 2) авторські, редакційні, змішані;
 - б) за тематикою:
 - 1) монотематичні (усередині цієї групирозподіл може стати майже нескінченним через велику кількість варіантів, представлених монотематичних ресурсів);
 - 2) політематичні;
 - в) за належністю: які належать державі, медійним групам, політичним групам, бізнесгрупам, незалежні (проте на сьогоднішній день не існує скільки-небудь значущих незалежних медійних ресурсів);
 - г) за територіальним поширенням та цільовою аудиторією: загальнонаціональні ресурси, регіональні та світові ресурси.

Інтернет як всесвітнє об'єднання інформаційних мереж та прообраз “інформаційної супермагістралі”, курс на створення якої взято урядами світу, було започатковано Міністерством оборони США наприкінці 60-х з метою

забезпечення передач команд вогню від командного центру до пускових ракетних установок у випадку виходу з ладу всіх інших засобів зв'язку. Для цього було створено Агентство з проекту прогресивних досліджень (ARPA). Згодом його завдання розширилося до створення системи, яка б надавала можливість доступу до всіх наявних на той час обчислювальних ресурсів Сполучених Штатів багатьом користувачам одночасно. Результатом діяльності Агентства стало створення мережі, яка отримала назву ARPAnet.

Існування цієї мережі, яка об'єднала головні обчислювальні центри країни та використання технології передачі інформації, поділеної на автономні пакети, дало можливість розпочати роботи зі створення гнучкої структури, до якої могли б входити комп'ютери будь-якого типу. Використання їх "спільної мови" — протоколів TCP/IP, які швидко сприйняли в ієрархічній мережі MILnet та університети, було підтримане Національною науковою фундацією (NSF) при створенні п'ятих великих обчислювальних центрів, обладнаних суперкомп'ютерами, з метою забезпечення доступу всієї наукової громадськості США до інформації, що містилася в цих комп'ютерах. Згодом усі найбільші університетські обчислювальні центри країни підключилися до мережі, створеної NSF, яка стала "скелетом" для інших невеликих мереж. Відтоді став можливим доступ до будь-якої точки мережі через будь-який підключений до неї комп'ютер.

З метою підтримання діяльності мережі NSF та розширення її можливостей у 1987 р. права з управління нею були надані таким приватним інвесторам, як Merit Network Inc., IBM та NCI. 1992 року NSF відкликала свої інвестиції у "мережу мереж", відкривши, таким чином, шлях іншим джерелам її фінансування. З тих пір кількість складових мережі Інтернет постійно зростає.

На сучасному етапі розвитку комп'ютерних мереж дуже слабкий, а іноді й відсутній контроль з боку урядів чи фінансових структур. Саме відсутність цензури і можливість донести свої погляди до будь-якої аудиторії й зумовили особливу популярність Інтернету. Це породило дві протилежні точки зору на обов'язковість правового регулювання відносин в мережі Інтернет: 1) саморегуляція та невтручання з боку держави;

2) прийняття спеціального законодавства про державну політику щодо Інтернету.

Неврегульованість Інтернету породжує численні проблеми, яких з часом стає дедалі більше. Насамперед перед законодавцями постають такі загальні питання: які предметні сфери виявляються в просторі Інтернету, які дії (діяльність) відбуваються в ньому, які залежності визначають відносини суб'єктів у цьому інформаційному просторі, в яких межах можливо наближення до нормативного визначення цих предметів і закріплення вимог та умов методами правового регулювання.

Специфіка Інтернету пов'язана передусім з реалізацією права на інформацію. До цієї групи можна віднести такі права: свобода, без перешкод дотримуватися своїх переконань та шукати, отримувати й розповсюджувати інформацію та ідеї будь-якими засобами та способами незалежно від державних кордонів; право на недоторканність особистого та сімейного життя; право на тайну кореспонденції;

право на честь та репутацію. При цьому одразу постають проблеми, а саме: можливість правого регулювання розповсюдження певних видів інформації та доступу до них; можливість правого захисту авторських прав, тайни кореспонденції, персональних даних тощо.

У міру того, як Інтернет усе більше використовуватиметься як метод продажу і доставки інформації та результатів творчої діяльності, що не знає паперу та державних кордонів, питання охорони прав інтелектуальної власності на матеріали, доступні через Інтернет, набуватимуть усе більшої важливості.

Авторське право є одним з найважливіших видів охорони інтелектуальної власності в Інтернеті, як мінімум з двох причин: 1) більшість матеріалів, що передаються Інтернетом (тексти, зображення, звукові сигнали) є творами в юридичному сенсі і, таким чином, є предметом авторського права; 2) оскільки сама природа електронних телекомунікацій вимагає багатократного копіювання даних у процесі передачі їх каналами зв'язку та ознайомлення з ними, природно, постає питання стосовно дотримання при такому копіюванні авторських прав.

Будь-яка поведінка користувачів в Інтернеті зачіпає права авторів та їхніх правонаступників. Інакше кажучи, будь-які дії в Інтернеті потенційно порушують чийсь авторські права. Перегляд Web-сторінок, збереження їх вмісту в пам'яті комп'ютера, переадресація повідомлення електронної пошти — усі ці дії включають відтворення об'єктів авторсько-правової охорони.

В Інтернеті можна зустріти велику кількість різноманітних літературних та художніх творів, які можуть претендувати на захист авторським правом. Крім того, в мережі часто розміщені похідні твори, збірники та інші складені твори (наприклад, Web- сайти та мультимедійні твори).

Щоб згадані твори можна було захистити відповідно до законів про авторське право, вони мають відповідати певним критеріям. Поперше — бути оригінальними в юридичному сенсі, по-друге — виражені тією чи іншою об'єктивною формою. Слід додати, що всі категорії творів, зафіксованих у цифровій формі та вміщених на сайти в Інтернеті, відповідають критеріям охорони, встановленим авторсько-правовим законодавством країн Бернського союзу, і, таким чином, підлягають охороні авторським правом будь-якої з цих країн нарівні з творами, зафіксованими в більш традиційних формах, незалежно від виконання яких-небудь формальностей та факту опублікування.

Найпоширенішими правопорушеннями у цій сфері є незаконне копіювання та розповсюдження творів, піратство та порушення права авторства. З останнім пов'язана проблема використання мультимедійних програм, завдяки яким користувач самостійно може створювати музичні, візуальні твори, на основі перероблення відцифрованих захищених творів. Слід зауважити, що такі нові створені твори втрачають подібність з оригіналом, перестають бути його копією, а стають самостійними творами, на які може розповсюджуватись авторське право. Таким чином, одна з основ авторського права — творчість — перестає відповідати сучасним умовам, оскільки стає важко розмежовувати, які твори створені творчою працею, а які є інтерпретацією охоронюваного твору. При цьому до уваги треба брати й те, що в результаті творчої праці і комп'ютерної програми може бути створений твір. Також слід пам'ятати, що при колективній

взаємодії можлива спонтанна творчість та створення випадкових творів унаслідок помилки користувача або помилки в роботі периферійного приладу чи програмного продукту.

Розв'язати питання про зміст та обсяг авторських прав на розміщені в Інтернеті твори за умов транскордонного характеру цієї мережі та все більшої взаємозалежності країн можливо лише шляхом докладання спільних зусиль усіх зацікавлених сторін: держав, міжнародних організацій та організацій, що представляють як інтереси власників авторських прав, так й інтереси споживачів. Судове переслідування за численні “мікропорушення” авторських прав в Інтернеті є нездійсненним завданням з цілої низки юридичних, соціальних та економічних причин. Змінити на краще сучасний стан справ з охороною авторських прав в Інтернеті можливо лише за умови поєднання правових методів регулювання з технологічними та економічними важелями.

В останні роки все нагальнішою стає проблема правового врегулювання електронної комерції. Цю проблему потрібно вирішити як на національному рівні, так і на міжнародному, оскільки специфіка мережі Інтернет породжує багато правових проблем в міжнародному приватному праві (наприклад, які норми регулюють укладання та виконання таких угод; хто має юрисдикцію щодо спорів, які виникають з приводу цих угод).

У разі електронної комерції, державне регулювання сполучається з урегулюванням, що припускає надання особам, які оперують в Інтернеті, можливості своїми діями формувати правила поведінки у віртуальному просторі. Для вияву результатів процесу саморегулювання потрібний певний час, тому прийняття великої кількості спеціальних нормативних актів (чи таких, що охоплювали б більшість правовідносин) вважається науковцями поки що передчасним.

До питань, які виникають у сфері інформаційної безпеки в мережі Інтернет, належать переважно такі: 1) як абонентам електронного зв'язку забезпечити автентичність та цілісність своїх послань; 2) як сторони мають “підписувати” документи в електронному вигляді; 3) як забезпечити конфіденційність таких документів; 4) які покарання слід застосовувати до комп'ютерних правопорушень, а які до комп'ютерних злочинів (несанкціонований доступ, порушення норм суспільної моралі тощо); 5) яким чином оподатковувати комерційну діяльність в Інтернеті.

Деякі з цих питань підлягають технічному вирішенню, інші — саморегуляції чи юридичному врегулюванню. Доволі часто проблеми, що виникають у сфері електронної безпеки мають вирішуватися всім комплексом вказаних заходів.

Зупинімося на проблемі комп'ютерних правопорушень та комп'ютерних злочинів.

Критерієм віднесення діяння до злочину чи правопорушення у цьому разі має виступати міра тяжкості скоєного (тобто навмисність, злісність та розміри нанесення шкоди).

До комп'ютерних правопорушень у більшості випадків належать порушення авторських прав, втручання в особисте життя (перехоплення електронної пошти, зламування електронних поштових скриньок тощо), незаконне отримання та

використання персональних даних та порушення права свободи від інформації (тобто розсилка спамів).

Спам — незапитувана і здебільшого зовсім не потрібна користувачу інформація, що несподівано проникає по електронній пошті (найчастіше, вона становить фігури тексту, що містять комерційну рекламу).

Крім “незапитуваності”, кваліфікуючою ознакою спаму також є його масовий характер (для характеристики цієї особливості за кордоном іноді вживають англійський термін *bulk* — маса). Масовий характер досягається або завдяки великим спискам розсилання при передачі одного повідомлення, або багатократною посилкою повідомлень одному користувачеві.

Слід наголосити, що спам може заважати користувачеві Інтернету:

- 1) у варіанті модемно-телефонного підключення до Інтернету — краде час, який витрачається на його отримання і видалення, а в тих, хто сплачує за трафік — ще й гроші;
- 2) масові поштові розсилання утруднюють роботу інформаційних систем і ресурсів, спамери отримують несанкціонований доступ до сервера, що заважає його користувачам отримати потрібну інформацію з належним ступенем оперативності;
- 3) найчастіше містить відомості, що вводять його отримувачів в оману чи використовуються для здійснення несумлінних чи незаконних дій, наприклад зв’язаних з тією чи іншою формою вторгнення в приватне життя.

Поки що не знайдено якогось певного способу боротьби зі спамом. Хоча можна виокремити такі: роз’яснення, програмування, прийняття спеціальних антиспамовських законодавчих норм і штрафи.

Користувачі електронної пошти мають можливість захищатися від спаму або соціально (шляхом подачі скарг владі — державним чи мережним (провайдерам) на дії спамерів), або “програмно” — відповідним чином вибудовуючи власне програмне забезпечення (установка спеціальних програмних фільтрів, блокаторів).

Для боротьби зі спамом провайдери насамперед використовують такі способи: фільтрацію (селекція і знищення поштових повідомлень), блокування (ідентифікація і відмовлення в прийнятті повідомлень) та розторгнення договорів з контрагентами- спамерами.

Крім того, останнім часом набувають розвитку використання механізмів саморегуляції, об’єднання зусиль і можливостей один одного, спроби спільними організаційно-технічними й організаційно-правовими заходами підвищити ефективність дій по боротьбі з масовими поштовими розсиланнями і зі спамерами. Наростаючий вал спаму змушує і закордонні компанії шукати гідний вихід. У травні 2003 р. компанії America Online, Microsoft і Yahoo оголосили про початок спільної роботи з вироблення заходів і стандартів для блокування спаму. Належний Microsoft сервіс електронної пошти Hotmail дає можливість кожному з абонентів відправляти не більш як 100 листів у день, обмежуючи число адресатів до 50.

Незважаючи на всю віртуальність спаму, вважається, що річний збиток від нього, наприклад, економіці США становить 8–10 млрд доларів, країнам Євросоюзу —

за різними оцінками від 2,5 до 9 млрд. Улітку 2003 р. американська корпорація Microsoft і прокуратура штату Вашингтон оголосили про початок безпрецедентної за масштабами позовної кампанії по боротьбі з “рекламним сміттям” у сфері високих технологій.

З розвитком високих технологій термін комп’ютерний злочин набув нового забарвлення, тому деякі науковці пропонують вживати таке поняття, як “злочин у сфері інформатизації”. Проте загальноприйнятого визначення злочину в сфері інформатизації не існує, а також відсутня єдина думка щодо назви цього виду злочину.

Злочини у сфері інформатизації — небезпечні діяння, електронна обробка інформації при яких була знаряддям їх вчинення або їх об’єктом.

Усі злочини в електронному середовищі можна скласифікувати наступним чином:

1. Використання комп’ютерних систем у зловмисних цілях (розповсюдження інформації обмеженого доступу чи забороненої інформації, несанкціоновані дії з інформацією, інтелектуальне піратство тощо).
2. Пошкодження чи втручання у функціонування комп’ютерних систем (розсилка вірусів, інколи спамів тощо).
3. Виготовлення, продаж, розповсюдження чи володіння програмним забезпеченням або технічними засобами для здійснення злочинів.
4. Доступ до комп’ютерних систем без правочинного дозволу.

Відповідно до Кодифікатора Генерального секретаріату Інтерполу злочини у сфері високих технологій мають свої види і коди. Для їх характеристики використовують не більше ніж п’ять кодів, які розташовані в порядку убутання значущості скоєного: QA — несанкціонований доступ і перехоплення; QD — зміна чи пошкодження комп’ютерних даних; QF — комп’ютерне шахрайство; QR — несанкціоноване копіювання; QS — комп’ютерний саботаж; QZ — інші комп’ютерні злочини.

У багатьох державах відповідальність за вчинення злочинів у сфері інформатизації кваліфікують за традиційними статтями кримінального законодавства (крадіжка, шахрайство, підробка тощо). Деякі з них уже мають спеціальні норми в кримінальному законодавстві, визначаючи вказані явища і передбачаючи відповідальність за їх вчинення, інші — тільки у процесі прийняття відповідних законів.

До забороненої інформації, як зазначалося у попередньому розділі, належить інформація, що містить заклик до розв’язання війни, розпалення міжетнічної, релігійної, расової та іншої ворожнечі, порнографія тощо.

До злочинів, пов’язаних зі створенням, розповсюдженням та використанням такої інформації в мережі Інтернет, застосовуються ті самі міри, що й до аналогічних злочинів з використання інших ЗМІ. Однак проблема полягає в тому, що у зв’язку зі специфікою Інтернету та останніми технологічними можливостями, доволі важко виявити злочинців, винних у цих злочинах. Наприклад, у 2007 р. на російському сервері було виявлено сайт, який містив заклик до дітей мусульман здійснювати терористичні акти проти “невірних”. Як

згодом з'ясувалося, цей сайт зареєстровано в Ізраїлі на громадянина Сирії, який взагалі не знав про дану ситуацію. І такі випадки непоодинокі.

Також особливу проблему становить розповсюдження в Інтернеті порнографії і такої її форми, як дитяча порнографія.

Основною небезпекою є дитяча порнографія, особливо у тих випадках, коли відзнятий відеокамерою матеріал діти отримують як глядачі. Досягнення у сфері комп'ютерних технологій, включаючи використання портативних відеокамер, відеомагнітофонів, персональної відеомонтажної апаратури, комп'ютерної графіки та відеомонтажу, зробили створення та поширення дитячих порнографічних матеріалів легким, дешевим і більш складним для виявлення бізнесом. Дитяча порнографія перетворилася на потужну індустрію з багатомільйонним доларовим обігом. Особа, яка експлуатує у такій формі дітей, може керувати цим злочинним процесом навіть з власного будинку. Зокрема, Інтернет може використовуватися педофілами для взаємних контактів, створення дошок оголошень з метою обміну інформацією, стосовно їхнього сексуального інтересу до дітей, або для ведення бесід з такого роду тем у межах “дискусійних клубів”.

У сучасних умовах можна так підготувати порнографічний матеріал, що навіть без використання реальних дітей, він відповідатиме справжній дитячій порнографії. Незвичайна ситуація виникла у 1993 р. в Канаді, коли було засуджено чоловіка, який розмістив у Інтернеті зображення, що представляли сцени його статевих зносин з дівчатами, хоча він ніколи не фотографував і не знімав на відеоплівку реальних дітей та не здійснював маніпуляції із зображеннями для створення псевдофотокарток.

До числа особливо гострих проблем, що постали перед міжнародним співтовариством, належать й відмінності в законодавстві різних країн та в практиці його застосування, що часто є серйозною перешкодою для проведення ефективного розслідування справи. Основні труднощі при цьому стосуються елементів обвинувачення, відповідних видів покарання та термінів розслідування. Наприклад, в одній країні використання реально існуючої дитини як суб'єкта порнографії може бути одним з елементів, необхідним для класифікації злочину, тоді як в іншій країні для визнання такої особи винною може бути достатнім лише візуальне зображення дитини. Міжнародне співробітництво ускладнюється з тими країнами, де існують відмінності в системах вчинення та покарання таких злочинів.

Останні ініціативи в Європі з приводу екстериторіальної юрисдикції судів щодо переслідування правопорушників за сексуальні злочини, скоєні їх громадянами за кордоном, можуть сприяти підвищенню рівня відповідальності за дотримання відповідних законів у межах країни та стимулювати міжнародне співробітництво у цій сфері.

Іншим видом злочинів в електронному середовищі є розсилка вірусів.

Комп'ютерні віруси — це спеціально розроблені програми, основна мета яких полягає в руйнуванні інформаційних сховищ супротивника.

Крім того, широке розповсюдження спаму також можна кваліфікувати і як зловживання правом на передачу інформації з прямим наміром заподіяти шкоду

(у випадку розсилання спаму з непристойним змістом) і, що більш імовірно, як зловживання правом без прямого наміру, але об'єктивно заподіює шкоду третім особам. Наприклад, згідно з вимогою ст. 3 (“Кримінально карні діяння”) Угоди про співробітництво держав — учасниць СНД у боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації від 1 червня 2001 р. країни-учасниці внесли відповідні зміни до своїх кримінальних кодексів. Ця стаття передбачає кримінальну відповідальність за розсилку вірусів (п. 1б), а також і спамів, якщо це призвело до знищення, блокування чи модифікації інформації ЕОМ, яка охороняється законом (п. 1в).

Ще одна велика загроза для інтернет-безпеки — діяльність так званих хакерів. Термін “хакер” з'явився у 60-х роках у Массачусетському технологічному інституті. Так називали людей, здатних ставити перед собою складні завдання та вирішувати їх. До них належали розробники комп'ютерної мережі ARPANET, операційної системи Unix. У 80-х роках не без допомоги журналістів термін “хакер” набув негативного відтінку. Його почали застосовувати до людей, які порушують закон за допомогою комп'ютера.

ФБР США обнародувало статистику скарг, що надійшли в 2006 р. до його підрозділу по боротьбі з інтернет-злочинами (ІСЗ). Таких заяв від громадян налічувалося більш як 200 тис. За даними звіту, збитки американців від дій інтернет-шахраїв становили близько 200 млн доларів. Деякі фахівці вважають, що насправді масштаби збитків, які заподіяні громадянам США, в десятки разів перевищують озвучені.

Найбільш розповсюдженим видом шахрайства стали інтернетаукціони, а їх жертви — 44,9 % усіх потерпілих від хакерів американців (частіш за все покупець оплачує товар і ніколи не отримує його). Крім цього, до списку найчастіше реєстрованих скарг увійшли махінації з чеками та кредитними картками, викрадення конфіденційної інформації, фіктивні інвестиції, дитяча порнографія.

Розвиваючись надзвичайно швидкими темпами, Інтернет змінює звичні соціально-економічні парадигми. І сучасне право не є винятком.

Основними джерелами права, які регулюють правовідносини у сфері Інтернет, є міжнародні договори, національне законодавство, судова практика та звичаї, що складаються в процесі реалізації тих чи інших суспільних відносин. Сучасне національне законодавство у сфері використання глобального інформаційного простору тільки формується. Міжнародні угоди з цього питання майже відсутні, звичаї та судова практика використовуються досить рідко.

У межах міжнародних організацій ЮНЕСКО/РЄ/ЄС проводились дослідження розвитку інформаційної цивілізації, реалізувалися проекти за програмою “Комунікація, інформація, інформатика та телематика”. Мета програмної діяльності міжнародних організацій у галузі комунікації полягає в сприянні вільному розповсюдженню ідей словесним або образним шляхом на основі як традиційних, так і нових комунікаційних технологій, забезпеченні доступу до інформації в глобальних комп'ютерних мережах, і в розвитку потенціалу у сфері комунікації та виробництва інформаційних продуктів і послуг, побудові інформаційного суспільства в ХХІ ст.

Організації ініціювали розгляд проблем кіберпростору і правового регулювання міжнародних і регіональних інформаційних потоків. Встановлення міжнародних правових рамок кіберпростору, безумовно, є довгостроковим процесом, який передбачає здійснення міжнародним співтовариством колективних зусиль для досягнення угоди в особливо чутливій сфері, де відмічаються численні розходження в інтересах, концепціях і практиці. Для цього процесу основоположне значення мають права користувачів і загальний доступ до інформації. Важливо зміцнити і такі основні цінності, як вільне вираження поглядів, повага до суспільного надбання і захист приватного життя з метою сприяння демократії на всіх рівнях.

Під егідою ЮНЕСКО/РЄ/ЄС розпочався проект “Info-rights” (1997 р.) — створення кодексу інформаційного права. Брати участь у цьому проекті було запропоновано відомим юристам та іншим зацікавленим міжнародним організаціям (МСЕ, ОЕСР, ВОІВ, Європейському Суду з прав людини та Міжнародному Суду). Основні етичні і правові питання кіберпростору, які розглядалися міжнародним співтовариством, включають складні і взаємозалежні проблеми, пов’язані із свободою слова, вільним поширенням інформації та правом на інформацію.

Перший Міжнародний конгрес РЄ/ЮНЕСКО з етичних, правових і соціальних проблем кіберпростору “Інфоетика-97” відбувся в Монте-Карло (Монако) 10–12 травня 1997 р. Дискусії проводилися за такими напрямками: 1) доступ до цифрової інформації (створення системи етичних норм щодо забезпечення доступу до джерел інформації в кіберпросторі); 2) охорона цифрової інформації та носіїв інформації (розробка єдиної концепції законодавчої бази щодо архівації та збереження цифрової інформації); 3) підготовка міжнародної спільноти до впровадження ідеології інформаційного суспільства. Другий Міжнародний конгрес РЄ/ЮНЕСКО з етичних, правових і соціальних проблем кіберпростору “Інфоетика-98” був проведений з метою розгляду проблеми ефективного доступу до джерел інформації в глобальних мережах.

Встановлення міжнародних правових рамок кіберпростору визнається організаціями як важливе і першочергове завдання міжнародних організацій для сприяння прогресивному розвитку міжнародного права у межах їх компетенції. Беручи до уваги комплексність та різноманітність правових, етичних і соціальних питань, що зумовлюються глобальною інформаційною інфраструктурою і становленням інформаційного суспільства, 186 країн-членів ЮНЕСКО визнали необхідність створення міжнародного права для кіберпростору. Вони дійшли того, що міжнародні організації мають оголосити стратегію розробки нормативних документів у цій сфері із зобов’язанням проводити експертний аналіз відповідних аспектів. Ці аспекти визначені як: унікальна природа Інтернету, прозорість регулювання, комерційне законодавство для Інтернету, лібералізація, приватизація та конкуренція, ліцензування і встановлення технічних стандартів, регулювання цін, універсальність послуг, багатомовність програмного забезпечення, дистанційна освіта, інтелектуальна власність, податкова політика, цифровий підпис, захист

конфіденційності, комп'ютерні злочини, відповідальність провайдерів, захист прав споживачів.

У 1999 р. на Генеральній конференції 30-ї сесії ЮНЕСКО було винесено на обговорення Міжнародний акт про кіберпростір. У висновках, зроблених у результаті дискусії, наголошується на важливості ролі ЮНЕСКО у встановленні правових основ для кіберпростору шляхом проведення форуму або дебатів із законодавчих питань, становлення інформаційного суспільства, що було зафіксовано в публікації ЮНЕСКО під назвою “Міжнародні виміри кіберпростору” (2000 р.).

Інтернет як система міжнародної комунікації досяг такого рівня розвитку і впливу на міжнародне співтовариство, який однозначно потребує міжнародного втручання у вигляді принципів і норм для регулювання інформаційної діяльності в кіберпросторі.

Позиція офіційної Європи та проект “Європейська ініціатива” відображають прагнення Європи до використання Інтернету в освіті, охороні здоров'я, медицині, а також некомерційними та суспільними організаціями. Європейська Комісія ЄС усвідомлює важливість цієї проблеми та намагається встановити баланс між вільним потоком інформації та гарантіями захисту суспільних інтересів. У 1999 р. Комітет міністрів Ради Європи прийняв Декларацію про європейську політику в сфері нових інформаційних технологій. У цій декларації країни-учасниці проголошують свій намір сприяти максимально широкому доступу для всіх до нових інформаційних і комунікаційних послуг; заохочувати вільний обмін інформацією, думками та ідеями з використанням нових інформаційних технологій; сприяти ширшому використанню нових інформаційних технологій у сфері освіти та продажу; забезпечувати повагу прав людини та людської гідності, зокрема свободи слова, а також захист неповнолітніх, особистого життя, персональних даних та особистості від усіх форм расистської дискримінації при використанні та розробці нових інформаційних технологій на основі регулювання та саморегулювання, а також на шляхах розробки технічних стандартів та систем, кодексів поведінки та інших заходів; приймати міри на національному та міжнародному рівнях для забезпечення ефективного розслідування злочинів, пов'язаних з інформаційними технологіями, та покарання за них, вести боротьбу за ліквідацію “притулків” для осіб, що здійснюють такі злочини.

Зважаючи на ті небезпеки, які може таїти в собі використання глобальних інформаційних мереж, Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію 57/239 “Елементи для створення глобальної культури кібербезпеки” від 20 грудня 2002 р., згідно з якою культура кібербезпеки вимагатиме від усіх учасників врахування наступних дев'яти взаємодоповнюючих елементів: поінформованість, відповідальність, реагування, етика, демократія, оцінювання ризику, проектування та впровадження засобів забезпечення безпеки, керування забезпеченням безпеки, переоцінка.

З точки зору міжнародного права оптимальним рішенням проблеми Інтернет стала б ефективна правоохоронна діяльність держав у межах їх юрисдикцій,

виходячи з більш-менш єдиних принципів регулювання, імплементованих в національне законодавство для виконання норм відповідних міжнародних угод. Специфіка відносин, пов'язаних з реалізацією свободи масової інформації в мережі Інтернет, яка відрізняється своєю транскордонністю та невирішеністю низки проблем з юрисдикції та юридичних, усе більше вимагає розробки заходів регулювання як на міжнародному рівні. Без цього неможливе забезпечення основних прав та свобод користувачів транснаціональних інформаційних мереж. Крім того, процеси регулювання таких мереж мають проходити за активної участі національних і транснаціональних неурядових структур, тобто за умови сорегуляції.

Досвід різних держав щодо регулювання Інтернету

На сьогоднішній день актуальними і дискусійним є питання про те, чи може існуюче право успішно пристосуватися до проблем, що викликають нові види комунікацій, та про електронну комерцію. Однак, незважаючи на те, чи відповідає сучасне право таким явищам як, наприклад, електронне видавництво, воно реально впливає на поведінку тих, хто нині займається цим видом діяльності.

Усе зазначене стосується не тільки високорозвинених країн, а й країн з нижчим рівнем інформатизації.

У більшості цивілізованих країн інтернет-інформація регулюється тими самими законами, що й інші види інформації. Особливості ж інтернет-інформації беруться до уваги лише для її зберігання (щоб можна було подати позов до суду з якимись доказами).

У США майже не існує законів, що регулюють діяльність Інтернету. Проте деякими питаннями Інтернету займається Департамент по зв'язках із ЗМІ, Департамент політичного планування, Федеральна комісія зв'язку та ін. Взагалі в США виступають за обмеження втручання держави у справи Інтернету. Однак не втручатися зовсім не виходить. Так, у Штатах існують два закони щодо правового регулювання відносин у транскордонних телекомунікаційних інформаційних мережах: Закон “Про підтвердження прав американців використовувати та продавати шифрувальну продукцію” (A Bill to affirm the rights of americans to use and sell encryption products, to establish privacy standartsfor voluntary key recovery encryption sistems, and other purposes) і Закон “Про заохочення та полегшення створення безпечних публічних мереж для комунікації, торгівлі, освіти, медицини та управління” (A Bill to encourage and facilitate the creation of secure public networkes for communication, commerce, education, medicine and governement).

У жовтні 1998 р. Конгрес США схвалив кілька законопроектів щодо регулювання Інтернету: проект Закону “Про захист Інтернету” (InterNet Protection Act), спрямований на підтримку найшвидшого технологічного і комерційного розвитку Інтернету; проект “Закону про безпеку і свободу через шифрування” (Security and Freedom Through Encryption Act of 1997) припускає свободу використання і продажу засобів шифрування і встановлення заборони на обов'язковий доступ до ключів шифрування з боку державних чи інших структур; проект “Закону про сімейний доступ до Інтернету” (Family-Friendly

InterNet Access Act of 1997), спрямований на забезпечення батьків засобами контролю над змістом, до якого мають доступ їхні діти через Інтернет. Провайдери послуг Інтернету повинні надавати програмне забезпечення, що сприятиме здійсненню такого контролю.

У 1997 р. в Конгресі було представлено законопроект про забезпечення онлайнової торгівлі в цифрову епоху (Promotion of Commerce On-line in the Digital Era Act of 1997). У законопроекті наголошувалося, що Інтернет і глобальна інформаційна інфраструктура реформують те, як робиться сучасний бізнес. На його основі в 1999 р. зроблено доповідь “Електронна комерція: сучасний стан захисту приватності для користувачів онлайн”.

У 1995 р. були вироблені рекомендації до Закону “Про авторські права”. При цьому відкидалися ті точки зору, що захист авторських прав має бути послаблений в умовах Інтернету. Провідну роль у визначенні факту порушення авторських прав відіграє доктрина “чесного використання” — вважається, що обмежене використання авторського твору в розумних межах не може завдати шкоди інтересам автора. Покарання застосовуються тільки до тих, хто порушує авторські права з комерційною метою. Проте самі американці визнають, що цього не досить.

У 1999 р. в США було прийнято Закон “Про посилення безпеки бездротової комунікації”.

У 2000 р. в Конгресі заслухано доповіді на теми: “Хижа” полеміка: електронний нагляд та приватність в електронну епоху”, “Інтернетбезпека та приватність”, а також прийнято план дій “Кібератаки: національний план захисту та його застосування”.

Крім законів, у США значну роль у врегулюванні відносин в мережі Інтернет відіграють судові прецеденти.

Німеччина прийняла Закон “Про телекомунікації”, в якому окреслені правила регулювання телекомунікаційних послуг (Ч. 2), таємниця зв’язку, захист даних, безпека (Ч. 11) та інші важливі питання. Того самого року було прийнято і Закон “Про інформаційні і комунікаційні послуги” (Informations und Kommunikationsdienste Gesetz) (1997 р.), в якому визначено статус цифрового підпису (ст. 3), захист персональних даних (ст. 2), внесені поправки до Кримінального кодексу (ст. 4) та в закони про авторські права (ст.7), а також визначено обмеження на морально шкідливу для молоді інформацію (ст. 6). У серпні 2000 р. Франція прийняла Закон “Про реформування аудіовізуального сектору”. Положеннями цього Закону визначалася необхідність встановлення осіб створення сайтів і покладалася відповідальність на власників серверів. Вони мають повідомляти широкому загалу своє ім’я, прізвище, адресу, назву компанії та інші відомості.

Провайдери повинні зберігати інформацію для ідентифікації осіб, які розміщують матеріали.

У Франції також передбачається прийняття низки нормативних актів, спрямованих на боротьбу зі спамінгом. Зокрема пропонується, що електронне рекламне розсилання може бути застосоване тільки за відсутності заяви з боку користувача про небажання її отримувати. Судова практика вже створила

прецедент з цього питання: перед судом постали послідовники церкви сайєнтологів за розсилання електронною поштою пропагандистських матеріалів особам, які заявили про своє небажання їх отримати.

Закон Франції від 30 вересня 1986 р. “Про свободу в сфері комунікацій” у 2000 р. був доповнений главою 6 — “Положення про регулювання електронних комунікаційних служб, які не відносяться до служб приватної комунікації”, ст. 43-7, яка регулює питання спамінгу.

Норвегія прийняла Закон “Про телекомунікації” (1995 р.). Метою цього документа є врегулювання всього комплексу відносин, що пов’язані з системою телекомунікації. У Законі визначення, яку діяльність слід вважати телекомунікаційною стосовно компетенції короля Норвегії. Право короля означає, що він може оперативним розповсюдити положення закону на ті види телекомунікаційної діяльності, які ще не виникли. Закон регулює питання видачі ліцензій, взаємини провайдерів і користувачів, розглядає питання забезпечення компаній технічним обладнанням, послуг у сфері телекомунікацій, контролю за дотриманням законодавства. Карні санкції при цьому можуть бути різними: штрафи, скасування ліцензії, експропріація обладнання (це винятковий захід, який може вжити тільки монарх).

Підхід Європи до відповідальності провайдерів визначено в європейській директиві з електронної комерції. Директива встановлює, що провайдер не несе відповідальності за передану інформацію у випадку, коли він не ініціює її передачу, не обирає одержувача інформації та не впливає на цілісність переданої інформації. В США дещо інший підхід — у переважній більшості провайдери володіють імунітетом і не несуть відповідальності за дії своїх користувачів.

У наш час у деяких країнах світу прийняті конкретні закони, що передбачають відповідальність провайдерів. Узагалі за кордоном частішають питання, що пов’язанні із зловживаннями можливостями Інтернету.

Нині загальний напрям законодавчої ініціативи в галузі Інтернету спрямований на встановлення відповідальності провайдерів хостових послуг за зміст інформації, що міститься на комп’ютерах. Так, у червні 1999 р. окружний суд Гааги встановив, у яких випадках провайдери інтернет-послуг можуть нести відповідальність, а саме: тоді, коли провайдери були повідомлені про порушення авторських прав, але не вжили заходів, щоб прибрати матеріал-порушник чи заблокувати доступ до нього. Це рішення було прийняте у зв’язку з позовом церкви сайєнтологів до 33 інтернет-провайдерів за порушення авторських прав. Суд вирішив, що провайдери тільки передають, отримують і зберігають інформацію, але не редагують і не змінюють її. Дії провайдерів не призводять до порушення авторських прав, тому вони несуть відповідальність тільки тоді, коли знали про таке порушення, але не вжили заходів для його припинення. Почалися зрушення щодо авторського права в Інтернеті й на пострадянському просторі.

У деяких країнах влада штучно обмежує розвиток Інтернету.

Регулювання Інтернету в Україні

Правове регулювання діяльності Інтернету в Україні відбувається на основі відповідних положень Закону “Про інформацію” (1992 р.), Цивільного кодексу, Кримінального кодексу, Закону “Про розповсюдження примірників

аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних” (2000 р.), Закону “Про захист інформації в автоматизованих системах” (1994 р.), Закону “Про державну таємницю” (1994 р.), Указу Президента України “Про Положення про порядок здійснення криптографічного захисту інформації в Україні” (від 22 травня 1998 р. № 505/98), Указу Президента України “Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних” від 24 вересня 2001 р. № 891/2001, Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні” від 8 жовтня 1997 р. № 1126 та іншими нормативними актами України.

До певного часу держава з позицій інформаційної безпеки обмежувала кількість провайдерів інтернет-послуг в Україні. Так, Указом Президента України “Про деякі заходи відносно захисту інтересів держави в інформаційній сфері” від 22 квітня 1998 р. № 346, скорочено кількість операторів Інтернету в Україні до трьох компаній: “Укртелекому”, “Укркосмосу” та “Інфокому”. Проте в 2001 р. було видано новий Указ за № 891/2001 “Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних”, який відмінив згаданий Указ. Згідно з цим документом органи влади (Кабмін, Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБУ, Державний комітет зв'язку та інформатизації, Мінекономіки) зобов'язані затвердити порядок захисту державних інформаційних ресурсів в інформаційно-телекомунікаційних системах та забезпечити контроль за дотриманням цього порядку.

Усвідомлюючи роль новітніх технологій, у тому числі інформаційно-комунікаційних, у розвитку економіки, науки та освіти в 2000 р. Президентом України було прийнято Указ “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” № 928/2000. В Указі зазначається, що розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет (далі — мережа Інтернет), забезпечення широкого доступу до цієї мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів є одним з пріоритетних напрямів державної політики у сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію, побудови відкритого демократичного суспільства, розвитку підприємництва.

У зв'язку з цим основними завданнями щодо розвитку національної складової мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні є: 1) створення у найкоротший термін належних економічних, правових, технічних та інших умов для забезпечення широкого доступу громадян та установ до мережі Інтернет; 2) розширення і вдосконалення подання в мережі Інтернет об'єктивної політичної, економічної, правової, екологічної, науково-технічної, культурної та іншої інформації про Україну; 3) забезпечення конституційних прав людини і громадянина на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; 4) забезпечення державної підтримки розвитку інфраструктури надання інформаційних послуг через мережу Інтернет; 5) створення умов для розвитку

підприємницької діяльності та конкуренції у галузі використання каналів електронного зв'язку, створення можливостей для задоволення на пільгових умовах потреб у зазначених послугах навчальних закладів, наукових установ та організацій, громадських організацій, а також бібліотек, музеїв, інших закладів культури, закладів охорони здоров'я, включаючи розташованих у сільській місцевості; 6) розвиток і впровадження сучасних комп'ютерних інформаційних технологій у системі державного управління, фінансовій сфері, підприємницькій діяльності, освіті, наданні медичної та правової допомоги та інших сферах; 7) вирішення завдань щодо гарантування інформаційної безпеки держави, недопущення поширення інформації, розповсюдження якої заборонено відповідно до законодавства; 8) вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів інформаційних відносин, виробництва, використання, поширення та зберігання електронної інформаційної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність, посилення відповідальності за порушення встановленого порядку доступу до електронних інформаційних ресурсів усіх форм власності, за навмисне поширення комп'ютерних вірусів.

У 1998 р. було прийнято Закон України "Про національну програму інформатизації", який визначає загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації. Згідно із законом Програма визначає стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Вона включає: 1) Концепцію Національної програми інформатизації; 2) сукупність державних програм з інформатизації; 3) галузеві програми та проекти інформатизації; 4) регіональні програми та проекти інформатизації; 5) програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування. Програма спрямована на формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних передумов розвитку інформатизації; застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя України; формування системи національних інформаційних ресурсів; створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення Інтернету як засобу масової інформації.
2. Які основні види правопорушень зустрічаються в системі Інтернет?
3. Які ви знаєте законодавчі акти, що регулюють Інтернет у США?
4. Які ви знаєте законодавчі акти, що регулюють Інтернет у Німеччині?
5. Які ви знаєте законодавчі акти, що регулюють Інтернет у Франції?
6. Які ви знаєте законодавчі акти, що регулюють Інтернет в Україні?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЗА ТЕМОЮ 15

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №16 «ДОКУМЕНТИ ЗОВНІШНЬОДИПЛОМАТИЧНОГО ЛИСТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ВІДОМСТВ»

Метою лабораторного заняття є закріплення розуміння здобувачами видів дипломатичного листування та правил його ведення в міжнародних відносинах й формування навичок написання вербальних та особистих дипломатичних нот. Лабораторне заняття проводиться в комп'ютерній лабораторії з використанням лабораторного обладнання (комп'ютерів).

Хід підготовки до лабораторного заняття: ознайомлення здобувачами з особливостями ведення дипломатичного листування в міжнародних відносинах, зокрема написання вербальних нот та особистих нот, прикладами вербальних нот в дипломатичному листуванні та прикладами особистих нот в дипломатичному листуванні.

Хід проведення лабораторного заняття:

1. Протягом лабораторного заняття кожному студенту необхідно підготувати один вербальну ноту та одну особисту ноту в текстовому редакторі Microsoft Word. Теми для написання нот, пов'язані з актуальними подіями у міжнародних відносинах на момент проведення лабораторного заняття, будуть оголошені та розподілені між студентами на початку лабораторного заняття.
2. До закінчення лабораторного заняття кожному студенту необхідно надіслати виконані одну вербальну ноту та одну особисту ноту на пошту викладача.

Рекомендована література

1. Вимоги до форми і змісту дипломатичних документів. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/DKS/07.htm>.
2. Палагусинець Р. В. Роль дипломатичної служби в формуванні ефективного державного управління зовнішньою політикою держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1783>.